

საქართველოს საპატრიარქოს
წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სამართლის ფაკულტეტი

ხატია ჯანგაგაძე

ქართული ენის ტაოური და იმერხეული დიალექტების
ფონემათა სინტაგმატური ანალიზი

სადოქტორო პროგრამა: ქართველური ენათმეცნიერება
სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ფილოლოგიის დოქტორის
აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

დოქტორანტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი
ტარიელ ფუტკარაძე,
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

თბილისი

2015

შინაარსი

ანოტაცია	7
Annotation	9
წინასიტყვაობა	11
შესავალი	15
1.ტაოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (სოფლები, მოსახლეობა)	15
2.იმერხევის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (სოფლები, მოსახლეობა).....	21
3.საკითხის შესწავლის ისტორია.....	26
4.ფონემათა კლასები	28
I თავი	31
ტაოური დიალექტის სამეტყველო ბგერათა სინტაგმატური ანალიზი	31
1.1. ხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება	31
1.1.1.ხმოვანთა სისტემა	31
1.1.2. ხმოვანთა დისტრიბუცია	32
1.1.2.1. ნ, ნ̄, ო, ო̄, უ ბგერები	32
1.1.2.2. ნეიტრალური გ ბგერა.....	34
1.1.2.3.ჭ, ტ ბგერები	35
1.1.2.4. ძ და უ ბგერები	36
1.1.2.5.დიფტონგები ტაოურ დიალექტში	41
1.1.3.ხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება	43
1.1.3.1.ხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში.....	44
1.1.3.2.ხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე.....	47
1.1.3.3. ხმოვანთკომპლექსთა ანალიზი	50
1.1.3.4.საილუსტრაციო მასალა	55

1.1.3.4.1.ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ხმოვანთკომპლექსები.....	55
1.1.3.4.2.მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი ხმოვანთკომპლექსები	56
1.2.თანხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება.....	62
1.2.1.თანხმოვანთა სისტემა	62
1.2.2.თანხმოვანთა დისტრიბუცია	63
1.2.2.1.ჯ ბგერის დისტრიბუცია.....	63
1.2.2.2.ჭ ბგერა	65
1.2.2.3.ც ბგერა	66
1.2.2.4. რ ბგერა	67
1.2.2.5.მკვეთრი თანხმოვნები	68
1.2.3.თანხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება.....	69
1.2.3.1.თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში.....	70
1.2.3.1.1.ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	70
1.2.3.1.1.1.სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები.....	70
1.2.3.1.1.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა ორწევრა კომპლექსები.....	81
1.2.3.1.2.აქცესიურობა - დეცესიურობა ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში ერთი მორფემის ფარგლებში.....	90
1.2.3.1.3.ჰარმონიული კომპლექსები ტაოურში	92
1.2.3.2.ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე.....	94
1.2.3.2.1.სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები	95
1.2.3.2.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები.....	101
1.2.3.3.სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში	108
1.2.3.3.1.სონორის შემცველი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	108
1.2.3.3.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები.....	110
1.2.3.3.3.სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	110
1.2.3.4.მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები.....	110
1.2.3.4.1.სონორის შემცველი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	110
1.2.3.4.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა სამწევრა კომპლექსები.....	112

1.2.3.4.3.სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	112
1.2.3.4.4.ჩქამიერ თანხმოვანთა ოთხწევრა კომპლექსები	113
1.2.3.4.5.ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები.....	113
1.3. ფონეტიკური პროცესები	114
1.3.1.ასიმილაცია.....	114
1.3.2.დისიმილაცია.....	116
1.3.3. მეტათეზისი.....	116
1.3.4. დეზაფრიკატიზაცია	118
1.3.5.აფრიკატიზაცია.	122
1.3.6.სუბსტიტუცია	123
1.3.7.ბგერის განვითარება.	124
1.3.8. ბგერის დაკარგვა.....	125
1.3.9.ბგერათა შერწყმა.....	127
II თავი. იმერხეული დიალექტის სამეტყველო ბგერათა სინტაგმატური ანალიზი.....	129
2.1. ხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება.....	129
2.1.1.ხმოვანთა სისტემა	129
2.1.2.ხმოვანთა დისტრიბუცია	129
2.1.2.1.წ, ჟ, ო, ო, უ ბგერები.....	129
2.1.2.2.ნეიტრალური გ ბგერა.....	130
2.1.2.3.პალატალიზებული ო და უ ბგერები	131
2.1.2.4.ფ და უ ბგერები	133
2.1.2.5.დიფთონგები იმერხეულ დიალექტში	135
2.1.2.6.ფ ბგერის დისტრიბუცია.....	137
2.1.3.ხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება	137
2.1.3.1.ხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში.....	138
1.1.3.2.ხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე.....	140
2.1.3.3.ხმოვანთკომპლექსთა ანალიზი	143
2.1.3.4.საილუსტრაციო მასალა	148
2.1.3.4.1. ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ხმოვანთკომპლექსები	148

2.1.3.4.2.მორფემათა ზღვარზე რეალიზებული ხმოვანთკომპლექსები	149
2.2.თანხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება.....	156
2.2.1.თანხმოვანთა სისტემა	156
2.2.2. თანხმოვანთა დისტრიბუცია. განსხვავებული თანხმოვნები	156
2.2.2.1.ჯ ბგერა	156
2.2.2.2.ჭ ბგერა.	157
2.2.2.3.მკვეთრი თანხმოვნები.....	158
2.2.3.თანხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება.....	159
2.2.3.1.თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში.....	159
2.2.3.1.1.ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	159
2.2.3.1.1.1.სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები.....	159
2.2.3.1.1.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები	167
2.2.3.1.2.აქცესიურობა - დეცესიურობა ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში ერთი მორფემის ფარგლებში.....	173
2.2.3.1.3.ჰარმონიული კომპლექსები იმერხეულში.....	174
2.2.3.2.ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე.....	175
2.2.3. 2. 1.სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები	175
2.2.3.2.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები	181
2.2.3.3.სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები (ერთი მორფემის ფარგლებში)..	188
2. 2. 3. 3. 1.სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები	188
2.2.3.3.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები	189
2.2.3.3.3.სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	190
2.2.3.3.4.სონორის შემცველი ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	190
2.2.3.4.მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები.....	190
2.2.3.4.1.სონორის შემცველი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები.....	191
2.2.3.4.2.ჩქამიერ თანხმოვანთა სამწევრა კომპლექსები.....	192
2.2.3.4.3.სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები	192
2.2.3.4.4.სონორი თანხმოვნების შემცველი ხუთწევრა კომპლექსები	192
2.2.3.4.5.სონორი თანხმოვნების შემცველი ექვსწევრა კომპლექსები.....	192

2. 3.ფონეტიკური პროცესები	193
2.3.1. ასიმილაცია.....	193
2.3.2.დისიმილაცია.....	194
2.3.3.მეტათეზისი	194
2.3.4.დეზაფრიკატიზაცია	195
2.3.5.აფრიკატიზაცია	196
2.3.6.სუბსტიტუცია	196
2.3.7.ბგერის განვითარება	197
2.3.8.ბგერის დაკარგვა	199

III თავი. ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემატური სტრუქტურის შედარებითი ანალიზი.....	203
3.1.ხმოვანთა სისტემაში არსებული მსგავსება-განსხვავებანი.....	203
3.1.1.ხმოვანთა დისტრიბუცია	203
3.1.1.1.გრძელი ხმოვნები.....	203
3.1.1.2.ნეიტრალური გ ბგერა.....	204
3.1.1.3.პალატალიზებული ბგერები.....	204
3.1.1.4. ძ და ჟ ბგერები	205
3.1.1.5. დიფთონგები ტაოურ და იმერხეულ დიალექტებში.....	207
3.1.2.ხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება	207
3.2.თანხმოვანთა სისტემაში არსებული მსგავსება-განსხვავებანი	209
3.2.1.თანხმოვანთა დისტრიბუცია	209
3.2.1.1.ჭ ბგერის დისტრიბუცია.....	209
3.2.1.2.ძ ბგერა.....	210
3.2.1.3. ვ ბგერა.....	211
3.2.1.4.რ ბგერა.....	211
3.2.1.5.მკვეთრი თანხმოვნები.....	211
3.2.2.თანხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება.....	212
3.2.2.1.ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში.....	213

3.2.2.1.1.ჰარმონიული თანხმოვანთკომპლექსები	214
3.2.2.1.2.აქცესიურობა-დეცესიურობა.....	215
3.2.2.2. ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები მორფემათაზღვარზე.....	215
3.2.2.3.სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში	216
3.2.2.4.მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა, ხუთწევრა და ექვსწევრა თანხმოვანთკომპლექსები.....	217
3.3. ფონეტიკურ პროცესთა მსგავსება-განსხვავებანი ტაოურსა და იმერხეულ დიალექტებში	218
ძირითადი დასკვნები.....	221
გამოყენებულილიტერატურა	230
დანართი.....	244
1.ტაოური კილო	244
2.იმერხეული კილო.....	302

ანოტაცია

სადისერტაციო ნაშრომი - „ქართული ენის ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემათა სინტაგმატური ანალიზი“ - არის ცდა, გაკეთდეს ცოცხალი მეტყველების ფონემატური სტრუქტურის ზუსტი ანალიზი.

ნაშრომის შესავალში წარმოდგენილია საანალიზო დიალექტების - ტაოურის და იმერხეულის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა და მათი შესწავლის ისტორია. აქვე განხილულია ფონემათა კლასებად დაყოფის საკითხიც და მოცემულია სხვადასხვა თვალსაზრისების კრიტიკული ანალიზი.

პირველ თავში მოცემულია ქართული ენის ტაოური დიალექტის სინტაგმატური ანალიზი; დაწვრილებითაა განხილული ხმოვანთკომპლექსებისა და თანხმოვანთკომპლექსების ყველა პოზიცია; დადგენილია მათი გამოვლენის სიხშირე და აღნიშნული კილოსთვის დამახასიათებელი ჰარმონიული, ბუნებრივი, დასაშვები თუ აკრძალული კომპლექსები. ზოგ შემთხვევაში წარმოდგენილია კომპლექსთა ტრანსფორმაციის ისტორიაც.

გარდა ამისა, მოცემულია ბევრი უკვე ცნობილი ფაქტის ახლებური ინტერპრეტაცია.

მეორე თავში წარმოდგენილია ქართული ენის იმერხეული დიალექტის სინტაგმატური ანალიზი, იმავე პრინციპით, რა პრინციპითაც პირველ თავში განხილულია ტაოური დიალექტი.

ნაშრომის მესამე თავში მოცემულია ტაოური და იმერხეული დიალექტების შედარებითი ანალიზი, კერძოდ, პირველ და მეორე თავში მიღებული დასკვნების მიხედვით რა მსგავსება-განსხვავებაა ამ ორ დიალექტს შორის. ბოლოს წარმოდგენილია მათი მიმართება სალიტერატურო ქართულთან.

დანართში წარმოდგენილია ტაოური და იმერხეული დიალექტების ზეპირი მეტყველების ნიმუშები, რომლებიც ჩაწერილია 2006 – 2014 წლებში ტაო-

კლარჯეთში ექსპედიციების დროს. დისერტაცია, გარკვეულწილად, სწორედ ამ მასალას ეყრდნობა.

ტაოსა და იმერხევის ქართული დღეს თურქული ენისა და ქართული სალიტერატურო ენის ინტენსიურ გავლენას განიცდის, შესაბამისად, ვფიქრობთ, შექმნილი რეალობიდან გამომდინარე, განუზომლად იზრდება ამ მიმართულებით კვლევის მნიშვნელობა.

Annotation

The PhD thesis “syntagmatic analysis of phonemes in Tao and Imerkhevi dialects of the Georgian language” is devoted to make a precise analysis of phonemic structure of the dialects.

The introduction serves historical and geographical overview of Tao and Imerkhevi dialects and their history of investigation. We discuss the issue of classification of phonemes give a critical analysis of different perspectives concerning this topic in scholarly literature.

The first chapter of the thesis describes systems of both consonants and vowels syntagmatically in Tao dialect of Georgian. Vowel and consonant sequences are examined in all positions and frequency of their distribution is defined. All specific harmonic, natural, permitted or prohibited clusters are analysed. In some cases the transformation history of the clusters are presented.

In addition, a few original approaches to well-known issues are suggested by the author.

The second chapter covers syntagmatic analysis of Imerkhevi dialect of the Georgian language in the same way as it was presented in case of Tao dialect

The third chapter presents comparative research of Tao and Imerkhevi dialects, particularly, according to the conclusions of the first and the second chapters the author compares similarities and differences between these two dialects. Finally, the Comparison and relationship of the dialects with the standard Georgian between the dialects is discussed by the author.

The appendix presents the examples of oral speeches of Tao and Imerkhevi dialects which were recorded between 2006 - 2014 years during the scientific expeditions in historical Tao-Klarjeti. The dissertation is based on these materials to some extent.

Tao and Imerkhevi dialects are influenced by Turkish and standard Georgian, therefore, the importance of the research of these dialects is increasing.

წინასიტყვაობა

თემის აქტუალურობა

ნაშრომი შეეხება მნიშვნელოვან საკითხს - გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი ქართული დიალექტების - ტაოური და იმერხეული დიალექტური მეტყველების შესწავლას.

ისტორიული საქართველოს კუთხეების - ტაოსა და იმერხევის ქართული დღეს თურქული ენისა და ქართული სალიტერატურო ენის ინტენსიურ გავლენას განიცდის. შექმნილი რეალობიდან გამომდინარე, განუზომლად იზრდება თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ავტოქთონი ქართველების დიალექტთა კვლევის მნიშვნელობა. ნაშრომის აქტუალურობას განაპირობებს თანამედროვე ეპოქის ხასიათი, კულტურათა დიალოგის დაჩქარებული ტემპი და მისი სპეციფიკურობა. გარდა ამისა, დღემდე შეუსწავლელია ამ კილოთა ფონემების სინტაგმატური წესები. სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში სინქრონიულ დონეზე განვიხილავთ იმერხეული და ტაოური დიალექტების ფონემათა სინტაგმატურ მიმართებებს როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ისე მორფემათა ზღვარზე (ხმოვნებსა და თანხმოვნებში). ნაშრომში პირველადაა წარმოდგენილი ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემათა დეტალური დახასიათება და დისტრიბუცია.

კვლევის ძირითადი მიზნები და ამოცანები

ნაშრომის მიზანია ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონეტიკური კანონზომიერების გამოვლენა, მათთვის დამახასიათებელ ბგერათვომპლექსთა პოზიციებისა და სიხშირის დადგენა; ჰარმონიული, ძირითადი, დასაშვები თუ აკრძალული ბგერათვომპლექსების წარმოჩენა; ტაოურის და იმერხეულის მონაცემთა შეპირისპირება ქართულ სალიტერატურო ენასთან.

კვლევის ამოცანები განისაზღვრა დისერტაციის მიზნებიდან გამომდინარე; კერძოდ, ჩვენი ამოცანაა ტაოური და იმერხეული დიალექტური ზეპირი მეტყველების ფონემატური სტრუქტურის რეალური სურათის ჩვენება; უკვე არსებული თვალსაზრისების გათვალისწინებით სადოქტორო ნაშრომის ავტორის მიდგომების ჩამოყალიბება.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე

სადისერტაციო ნაშრომში, ჩვენ მიერ ჩაწერილი დიალექტური ტექსტების საფუძველზე, პირველადაა წარმოდგენილი ქართული ენის ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემათა სინტაგმატური ანალიზი; დაწვრილებითაა განხილული ხმოვანთკომპლექსებისა და თანხმოვანთკომპლექსების ყველა პოზიცია; დადგენილია მათი გამოვლენის სიხშირე და აღნიშნული კილოებისთვის დამახასიათებელი ძირითადი, ჰარმონიული, დასაშვები და აკრძალული კომპლექსები.

გარდა ამისა, მოცემულია ბევრი უკვე ცნობილი ფაქტის ახლებური ინტერპრეტაცია.

დისერტაციის თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება

ნაშრომში გაანალიზებულია ტაოსა და იმერხევეში ჩაწერილი დიალექტური ტექსტები (გაბმული მეტყველების ნიმუშები, ცალკეული წინადადებები და სიტყვები), შესწავლილია ფონეტიკური ხასიათის მოვლენები; ნაშრომი გარკვეულ წვლილს შეიტანს გაქრობის საფრთხის ქვეშ მყოფი ქართველური დიალექტების - ტაოურისა და იმერხეულის - მონაცემთა ბაზის შექმნისა თუ კვლევის მიმართულებით.

დისერტაციას აქვს პრაქტიკული მნიშვნელობაც, ნაშრომი ფასეულია არა მხოლოდ ენათმეცნიერეთათვის, არამედ მომიჯნავე დარგის სპეციალისტებისთვისაც.

კვლევის მეთოდები

საკითხის შესწავლის პროცესში გამოყენებულია აღწერის (ველზე მუშაობის), შედარება-შეპირისპირებისა და ანალიზის მეთოდები.

ნაშრომის სტრუქტურის აღწერა

სადისერტაციო ნაშრომი მოიცავს ნაბეჭდ 353 გვერდს. იგი შედგება წინასიტყვაობის, შესავლის, 3 თავის, დასკვნითი დებულებების, დამოწმებული სამეცნიერო ლიტერატურის სიის, დანართისა და სარჩევისაგან.

დისერტაციას თან ერთვის 2006 – 2014 წლებში დიალექტოლოგიური ექსპედიციების დროს ჩაწერილი ვიდეო მასალა.

შესავალში ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მხარეების - ტაოსა და იმერხევის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა და შესწავლის ისტორიაა წარმოდგენილი; გარდა ამისა, აქვე განხილულია ფონემათა კლასებად დაყოფის საკითხიც და მოცემულია სხვადასხვა თვალსაზრისების კრიტიკული ანალიზი.

პირველ თავში დაწვრილებითაა განხილული ხმოვანთკომპლექსებისა და თანხმოვანთკომპლექსების ყველა პოზიცია. ცალ-ცალკეა წარმოდგენილი ერთი მორფემის ფარგლებსა და მორფემათა ზღვარზე რეალიზებული ორშემადგენლიანი, სამშემადგენლიანი და ოთხშემადგენლიანი კომპლექსები. დადგენილია მათი გამოვლენის სიხშირე და აღნიშნული კილოსთვის დამახასიათებელი ჰარმონიული, ბუნებრივი, დასაშვები და აკრძალული კომპლექსები.

მეორე თავში წარმოდგენილია ქართული ენის იმერხეული დიალექტის სინტაგმატური ანალიზი, იმავე პრინციპით, რა პრინციპითაც პირველ თავში განხილულია ტაოური დიალექტი.

მესამე თავში მოცემულია ტაოური და იმერხეული დიალექტების შედარებითი ანალიზი, კერძოდ, პირველ და მეორე თავში მიღებული დასკვნების მიხედვით რა მსგავსება-განსხვავებაა ამ ორ დიალექტს შორის. ბოლოს წარმოდგენილია მათი მიმართება სალიტერატურო ქართულთან.

დანართში წარმოვადგენთ ექსპედიციებში სხვადასხვა დროს ჩვენ მიერ ჩაწერილ და გაანალიზებულ ტაოურ და იმერხეულ დიალექტურ ტექსტებს.

ნაშრომის აპრობაცია

ნაშრომთან დაკავშირებული მოხსენებები გამოქვეყნებულია ცალკეული სტატიების სახით, რომელთა სიას ქვემოთ წარმოვადგენთ:

1. ხატია ჯანგავაძე - „თანხმოვანთა კლასების საკითხისათვის ქართულში, ფონემათა დისტრიბუციის მიხედვით“, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სკოლის სტუდენტთა II სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 2011, გვ. 326-332;
2. ხატია ჯანგავაძე - „დეზაფრიკაციზია ტაოურში“, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის II საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო-კლარჯეთი“, მოხსენებათა თეზისები, 2012 წელი (იბეჭდება);
3. ხატია ჯანგავაძე - „ა, ჳ, უ, გ, უ ბგერების დისტრიბუცია ქართული ენის ტაოურ დიალექტში“, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის III საერთაშორისო კონფერენცია „ტაო-კლარჯეთი“, მოხსენებათა თეზისები, 2014 წელი, გვ. 106-108 (იბეჭდება);
4. ხატია ჯანგავაძე - „ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ქართული ენის ტაოურ დიალექტში“, სოხუმის უნივერსიტეტის ქართველური ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები „ფილოლოგიური პარალელები“, მე-7 ტომი (იბეჭდება).

შესავალი

დღეს ქოროხის ხეობის მკვიდრთა დიდ ნაწილს, მიუხედავად ტრაგიკული ისტორიული წარსულისა, ავტოქთონი ეთნიკური ქართველები შეადგენენ: შავშელები (იმერხელები), ლივანელები, მაჭახლელები, ტაოელები და ლაზები. მათ ოთხ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში უცხოენობრივ გარემოში მოუწიათ თანაცხოვრება, მაგრამ მოახერხეს დღემდე შეენარჩუნებინათ ქართული ენა და ქართული (ქართველური) თვითშეგნება. ისინი ახლაც დედაენაზე მეტყველებენ; თუმცა ახალგაზრდა თაობის უმრავლესობამ ცუდად ან საერთოდ არ იცის ქართული ენა. არსებობს რეალური საფრთხე, რომ ზოგი ქართველური კილო საერთოდ გაქრეს.

იმერხეული და ტაოური დიალექტები განსხვავებულია გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით.

1. ტაოს ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა (სოფლები, მოსახლეობა)

ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ნაწილი - ტაო დღეს თურქეთის რესპუბლიკის შემადგენლობაში მდებარე ართვინის მხარის იუსუფელის რაიონში მდებარეობს. იგი ორ ნაწილად იყოფა: იმიერ და ამიერ ტაოდ. ამიერ და იმიერ ტაო ერთმანეთისაგან გამოიყოფოდა ოლთისისწყლის ქვემო წელით და მისი შენაკადი ბარდუსის წყლით.

დღეს ტაოს ყველა ქართულ სოფელს, ისევე როგორც შავშეთ-იმერხევისას, ოფიციალურად თურქული სახელი ჰქვია. მიუხედავად ამისა, ადგილობრივი მოსახლეობა (როგორც ქართველები, ისე თურქები) ყოველდღიურ ურთიერთობაში სოფლებსა თუ მის ცალკეულ ადგილებს მაინც ძველი, ქართული სახელებით მოიხსენიებს.

ტაოური მეტყველება კარგადაა შემონახული ჯევაის ხევში, პარხალთან ახლოს მდებარე სამ სოფელში: ჯევაიში (თურქ. Biçakçılar, 230-მდე კომლი), ბალჯსა (თურქ. Balçılı) და ქობაიში (ქვაბაა/ქობაა/ქობაქი/ქუბაქი/ქუბახი, 35-მდე კომლი. სოფლის ოფიციალური

სახელია იუქსეკობა (თურქ. Yüksekoba)). სამივე სოფელი თემის ტიპის დასახლებაა და შედგება პატარა სოფლებისაგან, რომელთაც დღეს უბნებს (არ. mahalle - მაჰალლე - „უბანი“, „რაიონი“) ეძახიან.

ტაოური დიალექტის შესახებ საუბარია ნიკო მარის „შავშეთსა და კლარჯეთში მოგზაურობის დღიურებში“: „ჭოროხის ხეობაში კიდევ ერთ ქართულ პროვინციაში, ტაოშიცაა გადარჩენილი ქართული ენა. ისტორიულად ტაოს ვრცელი ქვეყნიდან ქართულად საუბრობენ ელიასხევის რამდენიმე პატარა სოფელსა და ჭილათში, მათ მეტყველებას ტაოურ კილოს ვუწოდებთ“ (მარი 2012: 27).

რამდენადმე მნიშვნელოვანია ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ ჩაწერილი ქართული სოფლების მეტყველებაც. მეცნიერმა 1917 წელს იმოგზაურა ტაო-კლარჯეთში და ის ასახელებს სოფლებს: ბინათი, ზავრიეთი, უთავი, ორჯოხი (219 სული); ვინმე მატიასევიჩის¹ მიერ გადაცემული ქართული სოფლების სია, რომელსაც თავის წიგნში წერს: კობაკი, არმენხევი, ხევეკი, გუდახევი, ხუმხალი, ბალხი, ხოდ-სუფლია, უტავი, ვანისხევი, კირვანსი, ოთხთა ეკლესია და ბინათი. ჩილჩიმი//ჭიმჭიმი (208 სული) (თაყაიშვილი 1917: 223).

საინტერესოა საიტის - <http://www.yusufeli.gov.tr/> -ის 2012 წლის მონაცემების მიხედვით შეკრებილი ცნობები, რომელშიც მოცემულია სოფლების ძველი და ახალი სახელები, კომლთა და მოსახლეობის რაოდენობა. ცხრილში წარმოდგენილი მონაცემების მიხედვით ყველაზე მეტად დასახლებული ყოფილა შემდეგი სოფლები: ერსისი - 401 ოჯახითა და 1953 მცხოვრებლით; შემდეგ მოდის: პერტეკრეკი (195/674), ოთხთა (175/635), ხევეკი ლივანე (185/571), უტავი (180/574), ხერმუთი (154/481) და სხვ.

---

¹ ექვთიმე თაყაიშვილის წიგნში: „სამუსლიმანო საქართველო“ დაცულია ცნობა ბ-ნ ალექსანდრე სტეფანეს ძე მატიასევიჩზე, რომელიც იყო ომის დროის „ნაჩალნიკი“, მელოს „უჩასტკისა“, რომელმაც დაიარა სოფლები ჭოროხის შუაწელისა და შეკრიბა მოსახლეობის სტატისტიკური ცნობები და სია გადასცა ექვთიმე თაყაიშვილს (ე. თაყაიშვილი, 1971, გვ. 221). აქ ძალიან საინტერესოა ერთი გარემოება, ავტორი ამბობს, რომ მატიასევიჩი არ საუბრობს სოფელ ოთხთას შესახებ, როგორც ქართულ ენაზე მოლაპარაკე სოფელზე, მაგრამ, მისი აზრით, იქ ყველა ქართულად მოლაპარაკეა. მცხოვრებნი ყოველთვის არ ამხელენ, რომ ქართულად ლაპარაკობენ. ე. თაყაიშვილი ერთ ფაქტზეც ამახვილებს ყურადღებას: მატიასევიჩმა არ იცის ოთხთას ეკლესიის შესახებაც, რომელიც სოფლიდან 5 კილომეტრის დაშორებით მდებარეობს; მას არ უთხრეს ამის შესახებ იქაურებმა.

	ძველი სახელი	ახალი სახელი	კომლთა რაოდენობა	მოსახლეობა
1	კისკიმი	ALANBAŞI	142	446
2	პარხალი	ALTIPARMAK	150	394
3	-	ARPACIK	40	141
4	-	AVCILAR	34	140
5	ზუვარი/ჯუვარი	BADEMKAYA	40	96
6	კისპოროთი	BAHÇELİ	58	119
7	თუნგენსი/თუნგენესი	BAKIRTEPE	71	124
8	არჯევანი/არჯივანი	BALALAN	41	79
9	ბალხი	BALCILI	65	126
10	პატარა ხევეგი /ხევეგი ლივანე	BIÇAKÇILAR	185	571
11	უტავი	BOSTANCI	180	574
12	საჩვერეთი/საჩორეთი	BOYALI	35	93
13	ჯულჯიმი	CEVİZLİK	77	210
14	ხოსტაპორი	ÇAĞLAYAN	14	26
15	ლუსუნჯური	ÇAMLICA	44	124
16	გოჯეჟი	ÇELTİKDÜZÜ	84	352
17	პერტეკრეკი	ÇEVRELİ	195	674
18	შადლუთი	ÇIRALI	78	154
19	ვაშგანი/ვაშქანი	DAĞETEĞİ	25	123
20	-	DARICA	65	230
21	ზემოვანი	DEMİRDÖVEN	55	121

22	ერკინისი	DEMİRKENT	153	356
23	ნიზგოვანი	DEMİRKÖY	74	182
24	ხერმუთი	DEREİÇİ	154	481
25	ჰუნგამეჯი	DOKUMACILAR	95	433
26	ხერსი	ERENKÖY	35	140
27	არმაშენი	ESENDAL	74	209
28	ზორი	ESENYAKA	160	292
29	აღჯუთი	GÜMÜŞÖZÜ	31	67
30	ოღდარი	GÜNYAYLA	43	62
31	ოხერი/ოქარი	HAVUZLU	25	82
32	-	İNANLI	34	39
33	ზემო ქოლიჯი	IRMAKYANI	62	122
34	იშხანი	İŞHAN	137	370
35	ერსისი	KILIÇKAYA	401	1.953
36	აშფიშენი	KINALIÇAM	180	501
37	ხერსი	KIRAZALAN	55	132
38	-	KÖMÜRLÜ	54	115
39	ოშნაქი	KÖPRÜGÖREN	106	264
40	-	KÜPLÜCE	65	204
41	ლოქი	MORKAYA	140	434
42	სარზევი	MUTLUGÜN	55	150
43	ხომხალი	NARLIK	45	104

44	ქირვანსი	ORMANDIBİ	37	114
45	ქუშნარა/ოღდემი	ÖĞDEM	53	128
46	გუდასხევი	ÖZGÜVEN	25	94
47	ოხური	PAMUKÇULAR	208	505
48	ქვემო ქოლიქი	SEBZECİLER	40	107
49	ზევისქალი	SERİNSU	9	18
50	-	SÜTLÜCE	35	75
51	ფითი	TARAKÇILAR	20	60
52	ზოგაპორი	TAŞKIRAN	156	364
53	დორთქილისე/ოთხთა	TEKKALE	175	635
54	უმზუმი	YAĞCILAR	64	178
55	ჩორგენისი	YAMAÇÜSTÜ	140	360
56	ქორთა	YARBAŞI	60	124
57	ზემო ხევეგი	YAYLALAR	95	174
58	ნიხახი	YOKUŞLU	33	133
59	-	YENİKÖY	45	200
60	ქობაქი/ქობაი	YÜKSEKOBA	45	91
61	ქვემო ხუნგამეკი	YÜNCÜLER	95	356
62	ზილისპირი /წყლისპირი	ZEYTİNCİK	25	63

წარმოდგენილ ცხრილში მოცემული არაა 8 სოფლის (კახნესი, თევასორი, იფხანი, ახოთი, ხოსთვალი, ვანისხევი, იენიქოი, ოსხა) ძველი სახელი, რომელიც შევსებულია თანერ ართვინლის 2013 წელს გამოცემულ წიგნში - Artvin Yer Adları Sözlüğü (İdari,

Yerleşim ve Coğrafi Yer Adlarının Toponimisi).² გარდა აღნიშნული 8 სოფლისა, გვხვდება ყველა დანარჩენი სოფელი. წიგნის მიხედვით სოფლების ძველი და ახალი სახელებია: კისკიმი - Alanbaşı, პარხალი/ზარხალი - Altıparmak, ოსხა - Arpacık, კახნესი - Avcılar, ზუვარი/ჯუვარი - Bademkaya, კისპოროთი - Bahçeli, თუნგენსი/თუნგენესი - Bakırtepe, არჯივანი - Balalan, ბალხი/ზარხი - Balcılı, პატარა ხევეკი/ხევეკი ლივანე - Bıçakçılar, უთავი - Bostancı, საჩვერეთი/საჩორეთი - Boyalı, ჯულჯიმი - Cevizlik, ხოსტაპორი - Çağlayan, ლუსუნჯური/დელირმენტაში - Çamlıca, გოჯექი - Çeltikdüzü, პერტეკრეკი - Çevreli, შადუთი - Çıralı, ვაშგანი/ვაშქანი - Dağeteği, თივასორი - Darca, ზემოვანი - Demirdöven, ერკინისი/რკინისი - Demirkent, ნიგზივანი/ნიზგოვანი - Demirköy, ხამრუთი/ხარმუთი/ხერმუთი - Dereiçi, ზემო ჰუნგამეკი - Dokumacılar, ხერსი - Erenköy, არმაშენი - Esendal, ზორი - Esenyaka, აღჯუთი - Gümüşözü, ოლდარი - Günyayla, ოხერი/ოქარი - Havuzlu, ზემო ქოლიქი - Irmakyanı, იგხანი - İnanlı, იშხანი - İşhan, ერსისი - Kılıçkaya, აშფიშენი - Kınalıçam, ხერსი - Kirazalan, ახოთი - Kömürlü, ორშნაქი/ომნაქი - Köprügören, ვანისხევი - Küplüce, ლოქი - Morkaya, სარზეფი - Mutlugün, ხომხალი - Narlık, ქირვანსი - Ormandibi, ქუმნარა - Öğdem, გუდასხევი - Özgüven, ოხური - Pamukçular, ქვემო ქოლიქი - Sebzeciler, ზევისქალი - Serinsu, ხოსთვალი - Sütlüce, ბითი/ფითი - Tarakçılar, ზოგაპორი - Taşkıran, ოთხთა/დორთქილისე - Tekkale, უშხუმი - Yağcılar, ჩორგენსი/ჩორგენისი - Yamaçüstü, ქორთა - Yarbaşı, ხევეკი კისკიმი - Yaylalar, იენიქოი - Yeniköy, ნიხახი - Yokuşlu, ეობაქი - Yüksekoba, ქვემო ხუნგამეკი - Yüncüler, ზიგლისპირი - Zeytincik (Taner Artvinli 2013).

შ. ფუტკარაძე ტაოური მეტყველების შესახებ აღნიშნავს: „ტაოურში გამოიყოფა თქმები და ქცევები. მაგ., თუ არმენხევის ქართული სოფლების მეტყველებაში შეინიშნება სომხური ლექსიკური ერთეულები, ქუაბაგის ხევის ქართული წარმოაჩენს ზანიზმებს, რადგან მასისის ქედი ჰყოფს ხმოლოდ ამ მხარეს ლაზეთისაგან. არჯევანის თემის ქართულს კი სხვებისგან გამორჩულ იერს აძლევს მკვეთრი ტონური მახვილი, რომელიც სიტყვაში ბოლოდან მეორე მარცვალს ხვდება უმთავრესად“ (ფუტკარაძე 1995: 31).

² ჩვენ ვიყენებთ ზურაბ ბათიაშვილის მიერ ნათარგმნ წიგნის ნაწილს, რომელიც ინტერნეტის მეშვეობით მოგვაწოდა. აქვე აღვნიშნავთ, რომ თარგმანი ჯერ არ გამოქვეყნებულა.

განსაკუთრებულ ინტერესს სწორედ ტაოს ქართული ადრავს მეცნიერთა შორის, რაც გამოწვეულია როგორც ახალგანვითარებული მოვლენებით, ასევე იმითაც, რომ ის გამოირჩევა არქაული ფორმების სიუხვით.

2. იმერხევის ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა

(სოფლები, მოსახლეობა)

იმერხევი ისტორიული შავშეთის ნაწილია, ამიტომ იმერხეულ მეტყველებას შავშურ დიალექტსაც უწოდებენ.

ტერმინი "იმერხევი" გეოგრაფიული ცნების აღმნიშვნელი იყო („გადაღმა ხევი“), შემდეგ კი თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ქართული კუთხის - შავშეთის ერთი ნაწილის სახელად იქცა.

იმერხევის გეოგრაფიული აღწერა მოცემული აქვს ცნობილ მოგზაურსა და სამხედრო სპეციალისტს გიორგი ყაზბეგს: „შავშეთის მთიანი მხარე - იმერხევი. შავშეთის სახელით იგულისხმება სივრცე, რომელიც მოთავსებულია არსიანის, კარჩხალისა და იალანუსჩამის მთის ქედებს შორის. ყველა ეს მთა მნიშვნელოვნად მაღალია ზღვის დონიდან. ამ მთებს შორის ჩაკეტილი სივრცე, თუ ზოგადად ვიტყვით, წარმოადგენს ერთ დიდი ქვაბულს და შესაძლოა გავყოთ ორ დიდ ნაწილად: მთიანი და დაბლობისა. პირველი შედგება იმერხევის ხეობისაგან, ხოლო მეორე სათლელის წყლის აუზის, ან საკუთრივ შავშეთისაგან... შავშეთის ბარის, ანუ სამხრეთის ნაწილი, რომელიც ზოგჯერ შავშეთად იწოდება, სხვა ხასიათისაა“ (ყაზბეგი 1874: 74).

„ამ სახელწოდების ქვეშ იგულისხმება მდინარე იმერხევის აუზი, რომელიც სათავეს ხულოს მერიდიანზე, შავშეთის, კარჩხალის და მაჭახლის მთების კვანძიდან იღებს. ამ მდინარეს სამხრეთ-დასავლეთი მიმართულება აქვს და შავშეთს ეკუთვნის მხოლოდ სათლელის წყალთან შესართავამდე“ (ყაზბეგი 1874: 84).

ზაქარია ჭიჭინაძეც იმერხევსა და შავშეთს ერთმანეთისგან გამოყოფს. მისი აზრით: „იმერხევი და შავშეთი ისეა ერთმანეთზე დაკავშირებულ-გადაბმული, მათ შორის ისე მცირე მანძილია, რომ ორივე ეს კუთხე ადმინისტრაციულად შეერთებულია და შეადგენს

ერთ ნაწილს, რომელსაც განაგებს ნაწილის უფროსი და რომელიც ეკუთვნის ართვინის ოლქს. მთელი ეს მიდამო შეიცავს 100-მდე დიდს თუ პატარა სოფელს“ (ჭიჭინაძე 1913: 288).

ნიკო მარი შავშეთს ყოფს ორ „რეგიონად“: შავშეთად და იმერხევად. დაყოფას საფუძვლად უდევს ქართულის ცოდნა-არცოდნა. მეთურქულე მხარე შავშეთია, მექართულე - იმერხევი. მკვლევარი აღნიშნავს: „საქმეში ყველაზე ჩართულმა პირებმა იციან მხოლოდ თავისი უბანი, უკეთეს შემთხვევაში - თავისი მხარე. ასე, იმერხეველმა - იმერხევი, შავშელმა - შავშეთი...“ (მარი 2012: 13).

შ. ფუტკარაძეც სადოქტორო დისერტაციაში ცალ-ცალკე კუთხედ ასახელებს შავშეთსა და იმერხევს: „რეგიონში (კლარჯეთში - ხ.ჯ) ტრადიციულად არსებობდა რამდენიმე ეთნოსი - თემური ერთიანობა, ტომობრივი გაერთიანება, როგორცაა: შავში/ შავშელი//შავშეთელი, იმერხეველი, ლივანელი, მაჭახლელი/ როგორც ქართველ ერში ქართლური, კახური, ხევსურული, თუშური, გურული... გამოიყოფა ქართველი ტომები(ფუტკარაძე 1995: 9). ამას გარდა, შავშეთის მნიშვნელოვან კუთხედ მიიჩნევს იმერხევსა და მიჭიხიანს, ანუ მაჭახელს.

ტ. ფუტკარაძის აზრით, ისტორიულ შავშეთს დაახლოებით მოიცავს დღევანდელი შავშეთის რაიონი. იმერხევი შავშეთის რაიონში შედის. იგი იწყება შერთულიდან (რომელიც მალე წყალქვეშ მოექცევა) და მოიცავს რამდენიმე პატარა მდინარის ხეობას აჭარის საზღვრამდე (ფუტკარაძე 2007: 21).

მეცნიერთა ჯგუფი: მ. ფაღავა, თ. შიოშვილი, ნ. ცეცხლაძე, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე... მიიჩნევს, რომ ქართულის ცოდნა-არცოდნის გამო ერთმანეთისაგან გაიმიჯნა იმერხევი და შავშეთი და ისტორიულად და ტერიტორიულად ერთი კუთხე - შავშეთი ორ კუთხედ იქნა გააზრებული.

ზ. შაშიკაძის აზრით, შავშეთ-იმერხევის შექმნას შესაძლოა იმანაც შეუწყო ხელი, რომ ოსმალთა ბატონობის ხანაში „შავშეთი, იმერხევი და მაჭახელი ოსმალეთის იმპერიაში ცალ-ცალკე სანჯაყებს (სადროშოებს) წარმოადგენდნენ“ (შაშიკაძე 1986 :17).

იმერხევში, ჭოროხის ხეობის სხვა მკვიდრთაგან განსხვავებით, ყველაზე უკეთ აქვთ დედაენა შენარჩუნებული და მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ქართულ ენაზე მეტყველებს.

გიორგი ყაზბეგი და ზაქარია ჭიჭინაძე საინტერესო ცნობებს გვაწვდიან იმერხევის სოფლების ეთნიკური შემადგენლობისა და კომლთა რაოდენობის შესახებ.

გ. ყაზბეგის მიხედვით: „შავშეთის მოსახლეობა ორი ეროვნებისგან შედგება: ქართველებისა და სომხებისაგან. იმერხევის ჩათვლით აქ 58 სოფელია, რომელთაგან საკუთრივ შავშეთისაა 36. ოფიც. მონაცემებით: 1740 კომლი, სინამდვილეში 2000-ზე მეტია. 145 კომლი სომეხია, დანარჩენი სუფთა ქართული“ (ყაზბეგი 1874: 90).

ჩამოთვლილია იმერხევის ქართული სოფლები: ახალდაბა, კალოთი, ჯინალი, ყვირალა, მიქელეთი, გარყლობა, უხედი, წეთილეთი, ჩვარები (ზემო და ქვემო), კარავათი, ციხისძირი (50 კომლით), ტბეთი, დაბაკეთილი, ველი, სათლელი, შესაძლო სოფელი თუხარისი (ტბეთთან), ოქრობაგეთი, სხლობანი, მერია, დაბაწვრილი, აგარა, მოქთა, რაბათი (ოქრობაგეთის რაბათი ადრე პატარა სოფელი იყო. გ.ყ.), კუჩენი, მამანელი, მოქთა, სინგოთი, ფხიკიური, ახალდაბა (90 კომლი), ჭალეთი (10 კომლამდე), სურევანი (20 კომლი), ივიეთი (იმერხევის უკანასკნელი სოფელი), დიობანი, ფხიკიური (იგივე რაბათი, სომხური სოფელი, ოფიც. მონაცემებით 18 კომლი, გიორგი ყაზბეგის მონაცემებით 25 კომლი), ბაძირეთი (კარჩხალის ხეობაში), ზიოსი, ანდრიაწმინდა, ჩიხორი, დაბა, უბე, ზაქიეთი, დევაძე, ხევწვრილი.. არტანუჯისკენ მიმავალ გზაზე სოფლები: შინდობანი, ანაკლია, ჩვითლული, მოქთა, კარსინი, კონტრომი, სამწყალი, გვარაშენი და ბაცა. ანაკერტი და ანჩა. მათა შავშეთის უკანასკნელი პუნქტია.

ზაქარია ჭიჭინაძის მონაცემებით, იმერხევის სოფლებია: ხობლეური, აგარა, შოლტისხევი, წყალსიმერი (50 კომლი), წითლოეთი, დიობანი, იფხრევი, ივეთი, გზათა (40 კომლი), სურევანი, უბე, ძიოსი, ხემწვრილი, დაბა, ბელთიეთი, ზაქიეთი, ბაძირეთი, ლეონიძე (ძვ. დასაბმობი), ჩიხარი (40 კომლი), ციხის ხევი, უსტამისი (30 კომლი), ბრილ აგარა (25 კომლი), პხიკური, ლივანის ძირი, ჩაქველთა, შვამთა, ხარსანა, გორგოტიხანა, ოქროს წუა, ახალ-დაბა, გარიულუფი, ჯვარები, მიქელეთი (აბანოს ხევი), მანატბა (6 კომლი), წეფთის ბარი (20 კომლი), დევაგულა (10 კომლი).

მეცნიერის ცნობით, მხოლოდ სოფელ ახალდაბაში (100 კომლზე მეტი. შავშეთის შუაგულში) შემორჩენილა ქართული ლაპარაკი, რასაც მაჰმადიანობის გვიან მიღებით ხსნის (ჭიჭინაძე 1913: 285).

ზ. ჭიჭინაძე ქართულად მოსაუბრედ ასახელებს სოფლებს: გარყილუფს (60 კომლი) და ჯვარებს (60 კომლზე მეტი), რომელიც შავშეთის განაპირა სოფელია (იქვე: 288).

ნიკო მარის მიერ დასახელებულია შემდეგი სოფლები: სათლელი, რაბათი, სულესი, ტბეთი, შავქეთი, ბალვანი, ოქრობაგეთი, ველი, აგარა, (ორი დასახლება, ერთ-ერთი: კოლაზდილარი), დაბაწვრილი, ტაუზეთი, დაბაკეთილი, გურნათელი, ციხისძირი, სურევანი, წყალსიმერი (მეჭელეებით: წყალსიმერი, შოლტისხევი, ბზათა, სულ 112 კომლი), წვრილხევი, ყვირალა, კუტალეთი, დასამობი, ფხიკიური, სვირევანი (სვირევნის უბნები: სურევანი, დავითეთი, ფარნუხი, კუტალეთი, ჯვარისხევი, ჩაქველთა), მერე, დიობანი, იმფხრეული (უბნები: იფხრეული, ივიეთი, იმნაძე), უბე (უბანი: დევაძევი), დაბა, ზაქიეთი, ვაკეთი, ბაზგირეთი, თეთრაკეთი, ჩიხორი, ანდრიაწმინდა, ლიბანი, გაგიეთი, ბრილი, ნიოლეთი (ნიოლისძე), მერქეზი, ჭედრიული (რუკაზე ჩედლეური) (მარი 2013).

დღევანდელი მონაცემებით, ყველაზე მეტად ქართული ენა დაცულია ბერთისწყლის/შავშეთისწყლის შენაკადის - იმერხევისწყლის (ფაფართისწყლის) ხეობის სოფლებსა და მათ უბნებში: უსტამისში (უბან შერთულში), ჩიხორში (უბნებში - ანდრიაწმინდა, ლიბანი, თეთრაკეთსა და შარაბულში), დასამობში (უბნებში - ბრილ აგარა, ნიოლეთსა და დავლათში), ჩიხისხევიში (უბან დიდხანში), სვირევანში (უბნებში - დავითეთი, დიდმერესა და ფარნუხში), დაბაში (უბან დევიეთში), ხევწვრილში (უბნებში - მიკელკმიენთი, აბრამიენთი, მეგრელიენთი, რევაზიენთი, ჯიმუხიენთი, გოჩიენთსა და ბელთიეთში), ბაზგირეთში (უბნებში - გამეშეთსა და კარჩხალში), ბზათაში, იფხრეულში, წყალსიმერში და სხვ. ყველაზე ნაკლებად სოფელ დიობნის ცენტრალურ უბნებსა და სინკოთშია შენარჩუნებული ქართული.

თანერ ართვინლის წიგნის - „Artvin Yer Adları Sözlüğü (İdari, Yerleşim ve Coğrafi Yer Adlarının Toponimisi)“ - ის მიხედვით (ზურაბ ბათიაშვილის გამოუქვეყნებელი თარგმანი), იმერხევის სოფლების ძველი და ახალი სახელებია:

სათლელი (რაიონული ცენტრი), Şavşat (İlçe merkezi): ჩიხვთა/ჩიხთა - Akdamla, ზინდება/ზენდობა - Arpalı, ქვემო სულესი - Aşağı Koyunlu, წიწვეთი/ზიზვეთი/სისვეთი - Atalar, წყალსიმერი/ზაღლიმერი - Balıklı, ტბეთი/ტიბეთი - Cevizli, ველი - Ciritdüzü, ხევწვრილი/ხევსრული - Çağlayan, ხობლევი - Çağlıpınar, დიობანი - Meydancık,

ჩართულეთი - Çamlıca, სორსელი - Çavdarlı, სირასინქოთი - Çayağzı, მიქელეთი - Çermik, ჩიფთლიქი - Çiftlik, გარყლობა/გარქილობ - Çoraklı, ჩიხორი - Çukur, ანკლია - Dalkırmaz, დაბა - Demirci, კურელა - Demirkapı, დასამობი - Dereiçi, სვირევანი/სურევანი - Dutlu, სოფორო - Düzenli, ვანთა - Elmalı, აგარა/ზეთილეთი - Erikli, უსტამისი - Eskikale, ხანთუშეთი - Hanlı, ჯინალი - Ilica, ვერხუნალი - Karaağaç, შავქეთი - Karaköy, თურმანეთი/თურმანძე - Kayabaşı, ციხისძირი/სიხიძირი - Kayadibi, ბალვანა - Kirazlı, ქვათეთრისი/ქოთეთრისი - Kireçli, კუჩენი - Kocabey, რაბათი - Köprülü, ჯარეთი/ჯვარეთი? - Köprüyaka|Köprükaya, მორღელი - Kurudere, სინკოთი - Küplüce, ბაზგირეთი/ბაძგირეთი - Maden, დაბაწრული/დაბაზრული - Meşeli, ივეთი - Mısırlı, უბე - Oba, სათაფლია - Otluca, სულობანი - Pınarlı, მოქთა - Savaş, ქარავათი - Saylıca, ჯარისხევი/ჯვარისხევი - Sebzeli, გურნათელი - Susuz, ჩუვარეფი/ჯვარები? - Şalçı, შავთა - Şenköy, ჩაქველთა/ჩაქოლთა - Şenocak, იფხევი/იფხრული - Taşköprü, ზიოსი - Tepebaşı, ახალდაბა - Tepeköy, მუხობანი - Üzümlü, მერია/მირია - Veliköy, ზაქიეთი - Yağlı, მოროხოზი - Yamaçlı, დაბაკეთილი - Yaşar, მამანელისი - Yavuz, მანატბა - Yeşilce, სიხია/ციხია - Yoncalı, ზემო სულესი - Yukarıkoyunlu, სესხლავური/სესლავური - Ziyaret (Taner Artvinli 2013).

იმერხევში, ისევე როგორც მთელს ტაო-კლარჯეთში, სოფლებს ოფიციალურად შეუცვალეს ქართული სახელი და მათ ნაცვლად უწოდეს თურქული, ქურთული, სომხური სახელები, რაც მიზანმიმართული პილიტიკა იყო თურქეთის მხრიდან; კერძოდ:

თურქეთში ადგილთა სახელების (ტოპონიმების) შეცვლა დაახლოებით 50 წელია მიმდინარეობს და ამ დროის განმავლობაში 28. 000 სახელი შეიცვალა, ამათგან 12. 000-ზე მეტი სოფლის სახელებია. ტოპონიმთა შეცვლა შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ 1940 წლებში მომზადებული ოფიციალური დოკუმენტის მიხედვით დაიწყო, რომელიც გულისხმობდა თითქოსდა ძნელად წარმოსათქმელი და უცხო ენობრივ სახელთა ჩანაცვლებას, მაგრამ ეს პროცესი მე-2 მსოფლიო ომის გამო შეფერხდა და ცოტა მოგვიანებით, 1949 წლიდან განახლდა; განსაკუთრებული ინტენსივობით კი 1960 - 1965 წლებში გააქტიურდა.

აღსანიშნავია, რომ თურქეთის რესპუბლიკის ჩამოყალიბებამდე, ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის პერიოდში დაიწყო ეს პროცესები (ზოგადად, ანატოლიაში 1920

წლიდან იცვლებოდა ტოპონიმები) და მას შემდეგ, რაც თურქეთი სახელმწიფოდ იქცა, ათა თურქის დროს, გამოვიდა კანონი, რომლის მიხედვითაც ტოპონიმებზე ძველ სახელთა დაბრუნება იყო შესაძლებელი და ასეც მოხდა, 120 სოფელს კვლავ მიენიჭა ძველი სახელი. ეს პროცესი ახლახან განახლდა.

დღეს ძველი და ახალი სახელების მნიშვნელობებს შორის დიდი სხვაობაა, რაც ასიმულატორული პოლიტიკის ნაწილია თურქეთის მხრიდან, რადგანაც მათ კარგად იციან, რომ ქართული სახელები ქართველს ქვეცნობიერად კიდევ დიდხანს დააკავშირებდა ქართულ ფესვებთან. ბოლო პერიოდში, რამდენიმე წელია, ახალი კანონით შესაძლებელია ძველი სახელების დაბრუნება, თუმცა ჯერ რაიმე ცვლილება არ მომხდარა ამ მხრივ. იმედია ძველი ტოპონიმები ამ გეოგრაფიულ არეალში კვლავ დაიბრუნებს არსებობის უფლებას.

3. საკითხის შესწავლის ისტორია

ქართული ენის ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემატური სტრუქტურის კვლევას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რამდენადაც, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ერთი მხრივ, ტაოურსა და იმერხეულში შენარჩუნებულია სხვა ქართული კილოებისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები, მეორე მხრივ კი, მათ ფონეტიკაში (არა მხოლოდ, მორფოლოგიაში, სინტაქსშიც და ლექსიკაშიც) ასახულია თურქული ენის გავლენა, რაც ბუნებრივიცაა.

ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემატური სტრუქტურის შესახებ არაერთი გამოკვლევა (მონოგრაფია, სტატია) დაიბეჭდა: ფუტკარაძე შ., სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1995; ფუტკარაძე შ., წიგნი „ჩვენებურების ქართული“, თბ., 1993; ფაღავა მ., „სამხრული კილოების ფონემატური სტრუქტურა“, სადოქტორო დისერტაცია, ბათუმი, 2003; „შავშეთი“ (ავტორთა კრებული), ბათუმი, 2010; მ. ფაღავა, „შავშური ჩანაწერები“, თბილისი, 2011; ფუტკარაძე ტ., „იმერჯევის მეტყველი მიწა-წყალი“, თბ., 2010; ფუტკარაძე ტ., მიქაუტაძე მ., „კვლავ ქართული წყვილბაგისმიერი სპირანტის შესახებ (იმერხეული მასალის ანალიზი), ქუთაისი, 2008; დადიანი ე., „ფონეტიკური პროცესები ტაოურ დიალექტში - I (ბგერათა დაკარგვა)“, ქუთაისი, 2012; დადიანი ე., მიქაუტაძე მ.,

„ფონემატური სტრუქტურის ზოგიერთი საკითხისათვის იმერხეულში“, ქუთაისი, 2010; მიქაუტაძე მ., „ჯ ბგერის საკითხისათვის იმერხეულ დიალექტში“, ქუთაისი, 2010.

იმერხეულ დიალექტზე პირველი მეცნიერული დაკვირვებები ნიკო მარს ეკუთვნის, მიუხედავად იმისა, რომ იქაურ ქართველთა მეტყველება ცალკე არ უკვლევია. მან ჩაწერა და გამოაქვეყნა იმერხეული დიალექტური მეტყველების ნიმუშები³ და ის დიდი ხნის განმავლობაში სახელმძღვანელო წიგნი იყო ქართველი მეცნიერებისთვის, ვიდრე შუშანა ფუტკარაძემ არ გამოსცა ექსპედიციების დროს ჩაწერილი მდიდარი დიალექტური მასალა წიგნში: „ჩვენებურების ქართული“. მასში არა მხოლოდ იმერხეული, არამედ თურქეთის მოქალაქე, იქაური ქართველების მეტყველების არაერთი ნიმუშია აღნუსხული. მონოგრაფიას თან ერთვის ლექსიკონი და ფოტომასალა. „ჩვენებურების ქართული“ ბერისთვის დღესაც სახელმძღვანელო წიგნია. აღსანიშნავია ბათუმის უნივერსიტეტის მიერ 2010 წელს გამოცემული წიგნი: „შავშეთი“, რომელსაც თან ერთვის ფოლკლორულ-დიალექტოლოგიური მასალები ლექსიკონითურთ (იმერხეული ტექსტები დაბეჭდილია 354 - 460 გვერდებზე); ასევე, ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ყოფილი დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მიერ შეგროვილი მდიდარი დიალექტოლოგიური მასალა, რომელიც ჯერ არ გამოცემულა, თუმცა მასზე დაყრდნობით დაწერილია საგულისხმო სტატიები იქაური თანამშრომლებისა და ჩაწერილი ტექსტების უშუალო ავტორების მიერ (ტ. ფუტკარაძე, ე. დადიანი, მ. მიქაუტაძე...).

ტაო-იმერხევის კვლევაში დიდი წვლილი მიუძღვის პროფ. ტარიელ ფუტკარაძეს. საინტერესოა მეცნიერის მიერ 2001 წელს წარმოდგენილი ქართველურ კილოთა ახალი კლასიფიკაცია, რომლის მიხედვითაც იმერხეული და ტაოური - აჭარულთან, მაჭახლურთან, ლივანურთან, სამცხურთან და ჯავახურთან ერთად - განაპირა კილოების მესხურ ჯგუფში ერთიანდებიან (იხ. ფუტკარაძე 2001; ფუტკარაძე 2006: 40). ტერმინით: "მესხური კილოები" მოიაზრება ისტორიული მესხეთის ტერიტორიაზე არსებული ქართულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფთა (თემთა) მეტყველება (შდრ. სამეცნიერო ლიტერატურაში "მესხური" ძირითადად გამოყენებულია ან საკუთრივ სამცხურის, ან სამცხურ-ჯავახურის აღსანიშნავად) (დადიანი 2006: 51).

³ ნ. მარის „დღიურები“ ქართულად ითარგმნა და ახლიდან გამოსცა ბათუმის უნივერსიტეტმა: მთარგმნელი - რ. დიასამიძე, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა, შენიშვნები და რედაქცია პროფ. მამია ფალავასი (იხ. ნ. მარი, 2013).

მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო პერიოდში აქტიურად მიმდინარეობს ტაო-კლარჯეთის დიალექტთა ენობრივი კვლევა, ტაოურისა და იმერხეულის ფონემათა სინტაგმატიკა მონოგრაფიულად დღემდე შესწავლილი არ ყოფილა. საკითხს რამდენადმე ეხებიან შ. ფუტკარაძე და მ. ფაღავა თავიანთ დისერტაციებში. დასახელებულ ნაშრომებში საუბარია მხოლოდ ხმოვანთკომპლექსებში განვითარებული ფონეტიკური თავისებურებების შესახებ.

სადისერტაციო ნაშრომში შევისწავლით იმერხეული და ტაოური დიალექტების სინტაგმატურ მიმართებებს როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე (ხმოვნებსა და თანხმოვნებში), სინქრონიულ დონეზე. ცალ-ცალკე განვიხილავთ ფონემათა კლასებს.

4. ფონემათა კლასები

ფონემათა კლასებად დაყოფის შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია სხვადასხვა თვალსაზრისი, კერძოდ:

ჰ. ფოგტი თანხმოვანთა სამ ძირითად კლასს გამოყოფს: პირველი - **სონანტების** კლასი: რ ლ მ ნ და ვ, მეორე - **სიბილანტების** კლასი: ზ ს ჟ შ ღ ხ, მესამე - **ხშულების** კლასი, სამი ძირითადი ქვეკლასით: ბაგისმიერები, დენტალურები (დენტალურ ხშულებში იგულისხმება აფრიკატებიც) და პოსტერიულები (ფოგტი 1961: 14).

მკვლევარი თანხმოვანთა კლასების შიგნით გამოყოფს ურთიერთკომბინაციათა 27 შესაძლებლობას, როგორც თავკიდურში, ისე ბოლოკიდურში. **ჰ** არ შეაქვს არც ერთ კონსონანტურ ჯგუფში.

გ. ნებერიძის კლასიფიკაციით, თანხმოვანთა პირველ კლასში ერთიანდება ხშული თანხმოვნები (**C** კლასი), მეორეში – აფრიკატები (**F** კლასი), მესამეში – სონორები (**S** კლასი). კლასიფიკაცია ხდება სონორობის ხარისხის მიხედვით, ფონემათა მე – 4 კლასს ქმნიან ხმოვნები (**V**).

კლასის ფარგლებში ფონემები დალაგებულია სონორობის მატებით.

C – ხშულთა კლასი: პ<ფ<ბ<ტ<თ<დ<წ<ც<ძ<ჭ<ჩ<ჯ<კ<ქ<გ<ყ

F – ს<ზ<შ<ჟ<ხ<ღ

S – ვ<მ<ნ<ლ<რ

V – უ<ი<ო<ე<ა (ნებიერიძე 1974: 10).

განსხვავებულია თედო უთურგაიძის მიერ შემუშავებული ფონემათა კლასების ფორმულები. მკვლევარი თანხმობს ყოფს ორ დიდ კლასად: ხშულთა და ნაპრალოვანთა (არახშულთა) კლასად.

ხშულთა კლასი აღნიშნულია C სიმბოლოთი, რომელშიც გაერთიანებულია 16 ფონემა - ბ ფ პ, დ თ ტ, ძ ც წ, ჯ ჩ ჭ, გ ქ კ, ჳ, ნაპრალოვანთა კლასი კი – C°-ით და 12 ფონემა შედის - ზ ს, ჟ შ, ღ ხ ყ, ვ მ ნ რ ლ.

ამ ორი კლასის თანხმობანთა სინტაგმატური მიმართებები მკვლევრის მიერ წარმოდგენილია შემდეგი ფორმულების მიხედვით: (1) C C°, (2) C° C, (3) CC, (4) C° C°.

(1) ფორმულა გამოხატავს აღმავალი ანუ მზარდი ნაპრალოვნობის კომპლექსთა მოდელს, სადაც მეორე წევრი (ნაპრალოვანი) პირველს (ხშულს) აღემატება ნაპრალოვნობით;

(2) ფორმულა გამოხატავს დამავალი ნაპრალოვნობის კომპლექსთა მოდელს, სადაც ნაპრაღან თანხმობანს მოსდევს ხშული;

(3) ფორმით გამოხატულია ხშულთა (ნულოვანი ნაპრალოვნობის) კომპლექსთა მოდელი;

(4) ფორმულის კომპლექსები ნაწილდება მზარდი და დამავალი ნაპრალოვნობის მოდელებს შორის იმის მიხედვით, კომპლექსი აღმავალი ნაპრალოვნობისაა თუ დამავალი ნაპრალოვნობისა.

მზარდი ნაპრალოვნობის კომპლექსი მიჩნეულია ქართული ენისთვის დამახასიათებელ კომპლექსად (უთურგაიძე 1976: 90-91).

საინტერესოა ტ. ფუტკარაძისა და ა. ვაშალომიძის თვალსაზრისი სინტაგმატური კლასების შესახებ. მსჯელობა ემყარება ბუნებრივი მეტყველებისას ალოფონური ერთეულების მიხედვით შექმნილ ბაზას, რომელიც საფუძვლად დაედება სინთეზატორის შექმნას (ე.წ. ალოფონური აკუსტიკური ბაზა). ალოფონთა სიმრავლის გამო შეირჩევა ისეთი ალოფონები, რომლებზეც გავლენას ახდენენ მხოლოდ მარჯვენა და მარცხენა მეზობელი

ფონემები (სამივე პოზიციაში - თავკიდურად, შუაში და ბოლოკიდურად). ეს მარჯვენა და მარცხენა მეზობელი ფონემების სიმრავლე დაყოფილია თანაუკვეთ კლასებად. ალოფონური ბაზის შემცირების მიზნით სამეტყველო ერთეულები დაჯგუფებულია არტიკულაციური მახასიათებლების მიხედვით; კერძოდ, ცალ-ცალკე ჯგუფებადაა წარმოდგენილი ხმოვნები: ა ე ი ო უ; სონორები ერთ კლასს წარმოადგენენ: მნ (ნაზალური) რლ (არანაზალური); ცალკე 6 ჯგუფებადაა დაყოფილი ჩქამიერი ფონემები: ჰომოგენური ფონემები დაჯგუფდება მსხვილ ჯგუფებად ლოკალური რიგების მიხედვით: ბაგისმიერი და უკანაენისმიერი (ვ ბ გ ლ) მჟღერები ერთ ჯგუფში გაერთიანდებიან, წინაენისმიერები (ს ც შ ჩ თ) - მეორეში, შესაბამისად, ორ-ორ ჯგუფებადაა დაყოფილი ყრუ ფშვინვიერი (ს ც შ ჩ თ) და ყრუ მკვეთრი (პ კ ყ ტ წ ჭ) ფონემები.

მეტყველების სინთეზის დროს საჭირო ფონემისა და ალოფონის იდენტიფიკაცია მოხდება ტექსტის სამელემენტო მონაკვეთებით ანუ ტრიფონებით (ფუტკარაძე, ვაშალომიძე 2011: 158-164).

ვფიქრობთ, სინტაგმატური კლასების ეს მოდელი კარგი იქნება ბუნებრივი მეტყველების სინთეზისთვის.

ბგერათა სინტაგმატური წესების ასაგებად ამჯერად თანხმობვანთკომპლექსებს ვყოფთ სონორთა და ჩქამიერთა კლასად.⁴ ჩქამიერთა კლასში თავის მხრივ გაერთიანებულია ხშული და ნაპრალოვანი ბგერები, რომელიც თედო უთურგაიძის თანხმობვანთა სინტაგმატური მიმართებების ოთხი ფორმულის მიხედვითაა განაწილებული (C°C, CC°, C°C°, CC). ამგვარი არჩევანი განაპირობა იმანაც, რომ გაიოლდეს სალიტერატურო ქართულისა და დიალექტების - ტაოურისა და იმერხეულის შეპირისპირება.

---

⁴ სონორთა კლასი - (S) ვ მ ნ რ ლ; ჩქამიერთა კლასი - (C, C°) ბ გ პ დ თ ტ ძ ც წ ჯ ჩ ჭ გ ქ კ ხ ს ჟ შ ლ ხ ყ ჯ.

I თავი

ტაოური დიალექტის სამეტყველო ბგერათა

სინტაგმატური ანალიზი

I.I. ხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება

1.1.1. ხმოვანთა სისტემა

ტაოურში, როგორც სალიტერატურო ქართულში, ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი გვაქვს: ა, ე, ი, ო, უ. ამათ გარდა, სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლენილი ფონეტიკური ვარიანტებია: ა, ე, ი, ო, უ, ა, ე, ი, ო, უ, (ი>)ა, (უ>)უ.

გრძელი ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა. პალატალიზებული ა და ო გვხვდება როგორც თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში, ასევე ქართულ სიტყვებშიც. ნეიტრალური ე უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის პოზიციურ ვარიანტს. მას ფორმათგანმასხვავებელი ფუნქცია არ აქვს და, შესაბამისად, ფონემასაც არ წარმოადგენს.

სალიტერატურო ქართულისა და ტაოური დიალექტისთვის საერთო ფონემატური ღირებულების ხუთი (ა, ე, ი, ო, უ) ხმოვნის დისტრიბუცია თავისუფალია და ისინი წარმოებისა და რაგვარობის მიხედვითაც იდენტურია.

ა - დაბალი აწეულობის, ფართო, ზოგ შემთხვევაში უკანა, ზოგ შემთხვევაში შუა რიგის, არალაბიალური ხმოვანი;

ე - საშუალო აწეულობის, წინა რიგის, პალატალური, არალაბიალური ხმოვანი;

ი - მაღალი აწეულობის, წინა რიგის, პალატალური, არალაბიალური ხმოვანი;

ო - საშუალო აწეულობის, უკანა რიგის, ლაბიალური ხმოვანი;

უ - მაღალი აწეულობის, უკანა რიგის, ლაბიალური ხმოვანი.

1.1.2. ხმოვანთა დისტრიბუცია

1.1.2.1. ა, ე, ი, ო, უ ბგერები

ტაოურში დადასტურებული გრძელი ხმოვნები ფონემებს არ წარმოადგენენ. ისინი მეორეული წარმომავლობისაა და მხოლოდ სიგრძით განსხვავდებიან ფონემატური ღირებულების ა ე ი ო უ ხმოვნებისაგან.

ტაოურ დიალექტში გრძელი ხმოვნები სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლინდა.⁵ რიგ შემთხვევაში წარმოქმნილია:

1. იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით:

ა: დასხი, დასხი! (<დაასხი);

ზმნისწინისეული ა ხმოვნის ვ- პირის ნიშნის შემდეგ გადასმისა და ფუძისეულ იდენტურ ა ხმოვანთან შერწყმის შედეგად: ვადალეფთ, ზამთრი ჭჭამთა; აქო ა დევბადე, ამა მე ვაშენე; ჰო, მე ვაშენე ეს ქოხი, ე ქოხი მე ვაშენე. ავადალეფთ>ვადალეფთ>ვადალეფთ; ავაშენე>ვააშენე>ვაშენე... ზმნისწინის პირის ნიშნის შემდეგ გადასმა ტაოურში არცთუ იშვიათია; შდრ.: ვიწაკიდებით<წავიკიდებით;

ე: მალეზიც ქუყუავან, კუტუნები, ტუტუნები (<კატუნები, ტუტუნები); ასიმილაციის გზით: ედაა შენც დეჩეი და დუდე ბეზას (დაეჩეი>დეეჩეი>დეჩეი);

ი: ხუთ თანე კაცმა ნიშანი მიტანეს (<მიიტანეს);

უ: ასიმილაციით: ყგვალ მუჭირავთ, ვადალეფთ, ზამთრი ჭჭამთა (მოუჭერთ > მოუჭირაქთ > მუჭირაქთ).

2. დაკარგული ბგერის საკომპენსაციოდ:

- რ ბგერის საკომპენსაციოდ: ამა ზოგნი ვაზან კაცები; ისე ყავემ-მავემი ვაზან ზოგნი; ხანში ისინი ვაზან დათვები; ა იციან ადგილები?; ა ვიცი, ისე რამ იტყვიან; ა მუწონა; თუე, მანტი, აპრილი, მადსი; დუეგვეცემო და კვათ გაჭხეგნაქსო; თადაამ ყვადლი აქა, ი ვადა; ვადი ერთი, მერე სოფ კიდე არი და ყაყაჩო; მანტო ვერ წავალთ; მოუკუდები ჩასვლამდე, ფაჩა-ფაჩა შევქნები; მანტო ვარ, ავინ ა მახლაქს; ა, ახლა სუბესთია; ამ ჩუენ

⁵ უფრო დაწვრილებით ამ საკითხზე ქვემოთ გვექნება საუბარი ხმოვანთა სინტაგმატური ანალიზისას.

ქოდსა **წ**თი კიდო მაჰალე არი; ფილაჲ, **წ**ბო ჩუაგდეჲ; დუგუნში იმათ ვიჯებით: **ხრცი**, ტოლმა.

ზოგ შემთხვევაში **რ** ბგერა არაა დაკარგული იქ, სადაც მოსალოდნელია და გრძელი ხმოვანი მაინცაა წარმოდგენილი, რაც გამოწვეული უნდა იყოს, ზოგ შემთხვევაში **რ**-ს არტიკულაციის მიზეზით (ძალიან სუსტად წარმოთქმის გამო), ზოგჯერ კი მახვილით: გინდა დათესე, გინდა ეილე, შიდან **დარგე**; ხუთი ძმა **ვართა** ჩუენ; ის **ცერეკარი**; ჩემეჲარ, ჩამოხვალ **ბალეკარი** არი; ახლა **სერბესათ** წავალთ, მოვკლაჲთ; ეს **სარი**, **სარი**, ლებჲოსი **სარი**; ბიჲი ანათან გაჲგზავნე, **სარცხელი** ენა გამეღტანოს;

- **ჰ** ბგერის საკომპენსაციოდ: სხვა **მწლეფჩი** რა ვიცი; ჰევაჲსა **მწლე** ეთი არი;

3. ტონური მახვილის შედეგად:

ა: თომატისი და, გინდა დათესე, გინდა ეილე, შიდან **დარგე**; კაჲა, **ზნზა** კაჲ; შექერ **დუჲსხამთ**; დაჰთუთჲავ და ისი ემე **იქნმ**; აჰნ, ჩუენ გურჯები ზაბა გუიყუარან; **ჰსე** ვდარებოდით, ასე გურგუალი ემეჲ; წყალ **დუჲსხამთ**, სალჩა გურევეთ, **მწრილი**, ბაჰარათები; დუგუნ **ჰწლვა** ის; არბუზი ჰამე **დწ**; ედჲაჲა აქოს **სწმი** კაცი მოსულან;

ბ: გუჲჲმოფთ ასე **დწდი** ემეჲ;

ბ: ყეზართმა ვიქდა, მოჲთუთჲ **მწხრაკუთლი**; არსა მივალ და ქი, ემე **ვიცწდი**; **რ** ჩუენში, **რ**, ახლა გატენილნი არჲან; ფეხი გუჲდგი ქი, რა გწდგამ, **რ**, დათვი ადგა, **რ** მიყო ასე; არსა მივალ და ქი, ემე **ვიცწდი**;

ე: მი შერბეთ დუჲსხამთ, **ეჰწ**, რაჲ გეჲარენო შენა? **გაცხელდეზა** ისე, ცომ ჩავრთეფთ; არაბა **თელი** ქუჲაბა და გახვიდე.

მეტ-ნაკლებად ტაოურის მსგავსი გრძელი ხმოვნები დასტურდება სხვა ქართველურ დიალექტებში: 1. თუშური, აჭარული, ფერეიდნული (ჯორბენაძე 1998: 26, ჯორბენაძე 1989: 543, ნიჲარაძე 1975: 20, უთურგაძე 1960: 12); 2. აჭარული, თუშური (დიასამიძე 1978; ჯორბენაძე 1998: 28, ჯორბენაძე 1989: 254, უთურგაძე 1960); 3. მთიულურში (ჯორბენაძე 1989: 279; ჯორბენაძე 1998: 28, ჩიქობავა 1924, ჩიქობავა 1937: 34, კობაძე 1980); 4. ქართლური, კახური, მესხური, ფერეიდნული (ჯორბენაძე 1998: 31-32, ჯორბენაძე 1989: 293, 381, 321; მარტიროსოვი 1984).

1.1.2.2. ნეიტრალური გ ბგერა

ტაოურში ნეიტრალური გ უმთავრესად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის (ძირითადად ი ან უ) პოზიციურ ვარიანტს. მას ფორმათგანმასხვავებელი ფუნქცია არ აქვს და, შესაბამისად, ფონემასაც არ წარმოადგენს.⁶

გ გვხვდება ქართულ და თურქულ ლექსიკაში C – C და # - C პოზიციებში.

1. ქართულ სიტყვებში: C – C: გავალთ შეშას ჩმევეტანთ, შეშას ჩმევეტანთ სახლა კარისთუნ; შორვა ვიჯებით, ტყისძგრ მივდივარ; ამ ყუელსა ხმელი ყუელი ვიტყვით, ხმელი ყუელი, ო... შამ კვლდე, გაფსკტა, შენი თუალი ტკივილი გასჯკტა, გაქარდა; რა თქმა არი სარცხგპამ გურჯიჯაში? მოწყენილი, ო; ტყისძგრ მივდივარ; მემრე ზურგით ჩმეუზიდავთ აქა; წემოხვალ ასე; ძგრაამ, სახლისი ძგრაამ; ფგრინჯ ვაყრით, ფგრინჯ, ჰე; კნგა სგქელისაც ჰრ-და იყოს; გგმოძსწევთ, იმ ერბოს ცალკე შეჭჰყრით; ტკვბილია ისა, ტყემლები ჟავვა; ზენგინ ალაგა დეთხუენით, გგმჰტარტლეთ ერთი.

პოზიცია # - C: თემთი-ნა დადგა, გნა ადულო; პეტრა ხან გნდა ვიყუნეთ აქა; ფეთნა გნა დადეჰო კვბილითა;

ფუნქციურად ნეიტრალური ბგერა ანაპტიქსური ხმოვანი, თანხმოვანთგამყარია შემდეგ სიტყვებში: ხმელი, მოწყენილი, კვლდე...

2. თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში: C – C: ყგზართმა ვიჯებით; მოდი, ზგმელი-ნა ჭჰამოთ; ბეური, მელქი ათი, ყგრხი არი; მელქი, ათი ყგრხი არი; ყგვანდ მუჰირაჰთ, ვანდუდეფთ, ზამთრი ჭჰამთა.

ვფიქრობთ, მიუხედავად იმისა, რომ გ ბგერა უფრო ხშირია თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში, ტაოურში მისი არსებობა ზოგადქართულ ფონეტიკურ მოვლენას წარმოადგენს, რასაც სხვა ქართველურ დიალექტებში დადასტურებული არაერთი მაგალითი მოწმობს.

---

⁶ ზოგადად, გ ბგერა იშვიათია ქართველურ კილოებში. მხოლოდ მეგრული და სვანური მეტყველებისთვისაა ნიშანდობლივი. სვანურში გ ხმოვანი ძირითად ხმოვანთა რიგში განიხილება (ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, ა. ონიანი...), მეგრულში კი სისტემურ ზუგდიდურ-სამურზაყანულსა და მარტვილი-ჩხოროწყუს რაიონების მეტყველებაში გამოიყენება. დანარჩენ რაიონებში სპორადულად დაჩნდება (დადიანი 2007: 1).

1.1.2.3. უ, ო ბგერები

პალატალიზებული ხმოვნები როგორც ფუძეში, ასევე მორფემათა ზღვარზე „განსაზღვრულ პოზიციაში წარმოიქმნება, და ამდენად, იგი შესაბამისი ფონემის (ფონემათა კომპლექსის) პოზიციურ (ბგერით) ვარიანტს წარმოადგენს (ჯორნებაძე 1998: 37).

სამხრულ მეტყველებაში პალატალიზებული ხმოვნები (ო და უ) მიღებულია შემდეგი ფონეტიკური გარდაქმნებით: ა) ვე>ო, ვა>ო, ე>ო; ბ) ვი>უ, ო>უ, ვა>უ, ი>უ (ფაღავა 2003: 145).

ტაოურ დიალექტში პალატალიზებული უ და ო ხმოვნები მიიღება: ვი>უი>უ და ვე>უე>ო გარდაქმნებით.

ანალოგიური ვითარებაა ინგილოურში, მოხეურში, ჯავახურში. ისტორიულად, პალატალიზებული ხმოვნების წარმოქმნისკენ მიდრეკილება ფერეიდნულსაც ახასიათებდა, თუმცა მეორეული წარმოშობის პალატალიზებულ ხმოვნებს იქ შემდგომში დეპალატალიზაცია განუცდიათ და სადა ხმოვნებს დამთხვევიან (ჯორბენაძე 1989: 364).

აღსანიშნავია, რომ ყველა ქართველური კილო, რომელშიც მეორეული წარმომავლობის პალატალიზებული ხმოვნები გვხვდება, ისტორიულად განიცდიდა, ან დღესაც განიცდის უცხო ენათა გავლენას (ფუტყარაძე 1998: 123).

ტაოურში პალატალიზებული უ და ო გვხვდება როგორც თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში, ასევე ქართულ სიტყვებშიც. ვერ ვიტყვით, რომ ქართულ მასალაში უფრო ნაკლებია, ვიდრე თურქულში.

1. თურქულ სიტყვებში: თამარა **გურჯისტან** დიდი ფადიშაჰის ბგანო ყოფილა, აქ რუ უშენებია; ზედან ერბო მასწმიდეს, იშტა მისი **დუგუნი**; მზითევის, გამოსატანებელის საჯელი რა არი **გურჯიჯა?**; **გურჯიჯა** სახელი იმი სახელი ვერ ვეტყვი, არ ვიცი; ახლა ძე დალევთ, **სუთლი** ყავე გავაკეთოთ და სვით ლამაზებ; **აღუზი** ვერ მდარენია; ასე დათვები, **გუზელი** ბოტოტები არი და; **ჩუქურები** არი, **ჩუქერები** ასე, ი **ბოზალთია** ი ალაგი; **გურჯი-გოლ**-და გევნეთ; ქომო **გოლი** არი, **გოლში** ჩევდა; **ჩოქ** ხისუმები არიან მესელა მარადიდ;

2. საკუთრივ ქართულ სიტყვებში: უ: ზოგნი ემექნილა და, კარი ქი **დუწყდევნან**; პარასკეჲ, **კურა**, შაფათი; ახლა ემბე აღი მეჲა, **მოთუთქულები** მაგაჲა, ა მინდა; **მოთუთქული** მაგჲა ქიბარები უნდა, მე ართოხ კვბილები ა მასხდაჲა; ზედა ლებუა დუყყოლეფთ, სალჩასა,

დომათისის, მოთუთქული დომატისი;⁷ ედა შენც დეჩუდე და დუდე ბეზას; ოხ სა და წინ და უკან აღნ ჩუმუხუწნა უნდა; ჩომოხუალ ფიშნაჟე არი, გახუალ, დუალეკარი; ახლა წუმა გვინდა, ო, ამა ნ წუმსა; მერთმა იშტასა გიგუიწუმეფს, იშტასა ნ გიგუიწუმეფს; ო, ახლასაც გაწუმდეს და დლით იყოს, ღამ იყო; იმა წყალში მოქხარშავთ, წყალ გუდუწურავთ; იმას დაქსჳრით, წყალში მოქხარშაჳთ, იმის წუენ წუწურაჳთ; კურა, კურა სალამოპირა ჩამოვალთ იქენდამ; ჳემელი ყუელი, ი ზამთრისთუენ ჳემელი ყუელი და; აღნ ჩუმუა, ხუწნა უნდა;

რ: ყრლ დდე არა, კვირეში ერთხელა; ჩომოხვალ - ფიშნაჟე; რაჲ გითხრა, ყრლი რამ, წყლის უკან; ჩუენ თევენარში ბეური არი ჩიჩეგები, ყრლი ჩიჩეგი არი აჳ; ახლა ქოძში ჩომოველით, თა გათავდა; ნადირი ისე არი ქი ალთმიში ოხა გრმოვა, სამოცი ქილო გრმოვა; ჳაეები ჳედობენ; ფახლაჲდა, წოხელი გემევიტანე, მოქხარშე; ალი და სადღობელი გუაჳუა; სადღობელ ერბო მევევანთ, შეჳჳჳმათ, ქი ვართ, წავალთ და; იმასაც ქართოლი, კავლა გიმედღეფსა, იმ კავლი ალაგეფ გაქსჳრით; ჩუე ქართოლ ვეტყვით; ე და შექნილ არ იჯრლება; გაღმა იქნება, მე არ ვიცი მე კარგაჲ, მე გრმოლმი ვარაჲ; ი ერბო ანზე ქი ჩაყრილი დო მრა, წყალი მრა, ერბო თედეფში წყალი მრა, დრა, იმა დო ებნეჲან; კრლ⁸ რაჲგა ვიჯებით, იშთა ფურეჳ მოქსწველაჳთ, იმასა საწურავში ამევეღეფთ; ჩომოსულა ქომო, გოდღეკარ, გოდღეკარ ჩომოსულა.

პალატალიზებული ხმოვნები ტაოურში საკმაოდ მყარია, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში, ძირითადად თურქულ სიტყვებში, მონაცვლეობს სალიტერატურო ქართულის ფონემატური ღირებულების ხმოვნებთან - უ და ო: გურჯულისი ჳურ ცომ ვეტყვით; ონან სორა აღარ იცჲან და გურჯიჯა; ზედან ერბო მწსხმიდეს, იშტა მისი დუგუნი; ჳალვა დუდებდით, ფილავ დუდებდით, დუგუნიჲ ისე...

1.1.2.4. ა და უ ბგერები

ტაოურ დიალექტში დიდი სიხშირით გამოირჩევა ი-სა და უ-ს უმარცვლო ალოფონები ა და უ, რომლებიც, ფაქტობრივად, არა მხოლოდ დიალექტებში, არამედ

⁷ სხვადასხვა მთქმელის მეტყველებაში ეს სიტყვა წარმოთქმულის პალატალიზებული უ-თი.

⁸ მხოლოდ ეს ერთი შემთხვევა დავადასტურეთ სიტყვა ყველის კრლ ვარიანტი.

სალიტერატურო ქართულით მოსაუბრე თანამედროვე ქართველის მეტყველებაშიც ბუნებრივია.

ღ და **ჟ** წარმოადგენენ სონორული ბუნების ბგერებს, შესაბამისად, შესაძლოა, რომ **ი/ღ** და **ჟ/ჟ** განვიხილოთ სონანტებად.

პოზიციურად სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი მჟღერი **ჟ-სა** და პალატალური მჟღერი **ღ-ის** გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია.

I. ღ გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში: 1. **V-#** (ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში), 2. **V-V** (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. **#-V** (ხმოვნის წინა პოზიციაში), 4. **V-C** (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

1.V-# პოზიციაში **ღ** გვხვდება სახელებთანაც და ზმნებთანაც: რაცხა ვიპოვნებთ **იმაღ** ვიხდა, არა ვიცი; ახლა თორი მყავსა **მერამეღაღ**, **მეღბოღ** მემედასი ბიჭი; აქვე ასე შიგან **პეტერაღ** დაბედი **კედეღ**; მასისი, **პუტუტუღ**, **პუტუტუღ** მასისი არი; ამ ჳედს სახელი **ქობაღ** არი, სხვა **ხეღ** აღარ არი აქა; სახლი **თავაღ** სათივრე არი; **პატინაღ**, იმას მუაკოჭეფთ ემეზე; ჰო, მე გურჯულა, აქეჟრ **გებნეღ** და; ი მემრეც **კალოღ** აღარვინა ლეწაჲს აქეჟრობაში; **წევეღ**, წავიდნეს, მოვინეს; **დილაღ** მეცხვერე მისცემდეს ფურეფთა; **გაღმაღ** ის არი, **გაღმაღ** და; მასისი **პეტერაღ** **თაღ** და მოწლეპული.

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, **V-#** პოზიციაში, **ღ** უფრო გავრცელებული სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ვარიანტადაა. სხვა მაგალითები: როცა ფონეტიკური პროცესი უსწრებს წინ: **იპოღდა** < იპოვიდა; **გებნეღ** < გეუბნები; **წევეღ** < წავედი; ზმნისართებთან: **უკანაღც**, **გაღმაღ**.

2. **V-V** პოზიციაში **ღ-ს**, უმეტესად, იძლევა **ი**: **კააღ** აქეჟრი თივა, **კააღ** აქეჟრი ნაწუელი; ილაჯი არ შეშჴამ, **გეაღრ**, ი შეჴამე; ჯედრანი **რააღ**? ჯედრან უმახივართ; ერთ არაბაღ **ჩეაღრენ**; გიდაღმი **ქოაღ**, ჰო; ათდაორი თუ **ათდაცხრააღ**?; **თხააღ**, ქეჩი **თხააღ**; მა რას გაღდაღამ, **მოაღ**; შენ **კააღები** ხარა, ა ასე შემეხვეწებიენ, გუხარღები; აქ ღევბაღე, ჩემი სახელი **მემედააღ**; ასე **ჳევააღ**; ქომოღში ერთი მაჰალეში **გამეაღრეთ**; ესეც **თხააღ**, ვაცი, ვერძი; **კააღ** თეთრი **შეაღ**; ა იცღან ქი, ჩოფი რა **თქმააღ**; არ ვიცი თ ქი ჩოფი **რააღ**; ჩემი **აღააღ**; **თხააღ**, ერთანე ვაცი; შენი ლაპარაკი **კააღ**; ისე **გიღეაღრე** მი, იმ თერეფში; ახლა არაბა გამოაღდა **აა**, **გზააღ**; რაღ **გეაღრენო**; საფალანთო არი, **თააღ**, **თააღ**; **ტჴააღ**, **ტჴააღ**; წყალი **რუაღ**; ესე ირმი და

ცხრაა, ცხრა ირმუს უწინ; ე იმასაც ბიბერ ურთეფ **კედეა**; მე არ ვიცი მე **კარგაა**, მე გამოლმი **ვარაა**; **მახვაათებენ** ასე და იცინიან და; მოთუთქულები **მაგაა**, **წმინდა**;

V-V პოზიციაში წარმოდგენილია ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად: **გიდეარე**, **გამეარეთ**, **ჩეარენ**, **გეარენო**, და ყველაზე ხშირად შედგენილ შემასმენელთან, მეშველზმნიან ფორმებთან: **თხაა**, **გზაა**, **ტპაა**, **ვარაა**, თურქ. სიტყვაში: **შეა...** სხვა მაგალითები: რ>ა შენაცვლებით: **მახვაათებენ**, რომელიც საკმაოდ გავრცელებული პროცესია ტაოურისტვის დამახასიათებელი არავიბრანტი **რ** ბგერის გამო, რომელიც ხშირად ან იკარგება, ან **ა**-ად იქცევა.

3. **#-V** პოზიციაში **ა** გვხვდება თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად: **აასალია** და, უჩუმა მოკლენ, **ჰო**; ჩვენ არ ვიწაკიდევთ, **აოხ**; მანგალით, ძირედამ მოჭთიბაჭთ, **აალუზათ**; **აალუზი** ვერ მდარენია; პურ დუდებ, **აალ**, მაწონ; **აასალია** და, უჩუმა მოკლენ, უჩუმა, **ჰო**; ბეტრ საჭმელებ არ ვიჯებით **აანი**; **ააბანჯილამ** დავქორწილდეთ, **ააბანჯილამ** ვიყოთ; სიმღერები დამავიწყდა **აა**, გეგე?; დათვი მოკვლა **აასალი**; იქედან გამოხვალ ქი, გზაში, **აა** ბალაზე გასულა; **აა** შეფხდება, ჩამოვა იქილამ; **აოხ**, **აოხ**, ეთამ ტუკრები მეფაჰმა; იმაში თაფლი შერბეთინა მდართვა, დერმანი **აანი**; ზემო ფიშნარკევ **ააილაში**, იქ დავბადულვარ მეა; შიგან სხუა რამ **აანი** ჩუენი **აუსუჭელი** იქობათი თევზი; ისხამს, **ჰო**, **აალუზია**; **აალულ**, **აალახს** მივცემთ...

შეგვხვდა ქართულ მაგალითებშიც: **აა** ვიცი - „რა ვიცი“; ასე აქედამ, **აეთილამ** წავალთ („ეთი“ ტოპონიმი); ჯევაძსა მწლე **აეთი** არი; ე და დათუი ყოლ ღამე **აარება** აქრბაში; **აარალზე** ხელს შედჭრავ **აა**, იმაზე ჭენა კად იჯონლება ისა; სისხლ დაყენეფს, ემე **აარა** მოჰკრეფაჭს.

4. **V-C** პოზიციაში წარმოდგენილია ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, დადასტურებულია ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად: **გეაზდება**, **გედეაბედავ**, **ჩამეიტანო**: აი მეცეხუარილამ უნდა **ჩამეიტანო**; გევიდე, დავდგე იქა, **გეაგე?**; დესდვა **ზეადან** და სისხლ დაყენეფს; ლანქერი დაწოლილ იყო, **რეგეცხა** დეცა; ზედან გიდავჭირპიდით ემესა, **ნაილონსა**, რასმესა, **ეფეაჯა**, ველარ მითქუია და; მას უკა აბლი კიდევ **გეაზდება**; იმის ოჯალის **უკანაიც** ყანა არი; **გედეაბედავ** და, ჩანსა იგერ.

ტაოურში მსგავსი სახის ფონეტიკური გამოკვლევა მხოლოდ შუშანა ფუტკარაძის დისერტაციაშია განხილული. მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ტაოურში, მსგავსად იმერხეულისა, **ღ** თითქმის აღარ გამოიყენება და გვხვდება მხოლოდ თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად (ფუტკარაძე 1995: 333).

როგორც ჩვენ მიერ ჩაწერილი მასალიდან ჩანს, **ღ** ტაოურში საკმაოდ ხშირია და განსხვავებული ვითარება წარმოჩინდა, ვიდრე აქამდე იყო ცნობილი.

II. უ ტაოურში გვხვდება შემდეგ პოზიციებში: 1. **C – V** (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. **C – C** (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. **V – C** (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის); 4. **V - #** (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ); 5. **# - V** (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ); 6. **V – V** (ხმოვანთა შორის); **# - C** (თანხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ). ამათგან ყველაზე ხშირია თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის პიზიცია.

1. **C – V: ჩუენ** რაცხა **გუეყოფა** იმა ჭთიბაჭთ; მოჭსწყაჭთ **თუელი** მოვა, იმა ემევილეფთ; ახ ქუყავან და **ღათხუეთ**, **მოათხუეთ** **გუათეი**; თქუენ თუელი არ ეტყვით **თთუელსა?**; **ჩუენი** სოფლიდამ ხუთი ხანე ზე დგასა; იქ **გუაქ** ა ქობი და იქ მივდივართ; **ო**, იქა **გუაქ** ქელაზურ; აქ არ ვართა, **ჩუენ** არ ქუყავს; ახლა **ქუეში** ჩამევედით; იმის სახელი ნედლი **ყუელ**, **სხუა** ა მახსოვს რა გი..; ფირინჯის უკან მარილ **ჩუაყრით**, მარილის უკან მედხარშვის; ამა დავტეხაჭთ, **გუამავფქუაჭთ**, **ღოხებ** გაჭხსნავთ; ემე **ეტყუის**, ნენე **ეტყუის** ბიჭს: ეს გავყიდოთ ერთანეო; ერთ სოფელში ქი წევნეთო, მეხი **ჩუმუა**, **ღუეგვეცემაო** და კარგათ გავხერგნავსო; შაფათი, **კუირა**; პატარასაც **მოზუერი**; თქუენ **ცერცუი** თესუიდიოთ?; **გუეთხუები**, ქი **დაქუაწინდები**. ბიჭი **დაქუაწილდება**, ბგანო **გუთხუება**, ა ისე; მოხრაკულ ვიჯებით, **სუილი** ემექ ვიჯებით; **ქუაბად** მწლაგეს, **ქუაბად** იჯებდან ახლა; **ღენჭებ ვაჩუებ** მექთეფში;

2. **C – C:** პირტყუი **გუყავან** ოთხი, ისევ წუასხამთ; ა, მიწაში **შემძურალნი**; ასე შედქნა **მოსტლამდი**, აპა; **ო**, ენ წინაწინ ბეური ფურები **გუყავდეს**; ჰო, ჰო, **დაფშუნილი** და ნედლი ყუელ ვიტყუით; ვთიბაჭთ **ჩუენ**, მალეხი **ქუყავან** და, ფურები **ქუყავან**; ჩსოფ სარსა, წავა თაჭმხამი, **გასტლამდი**; **ექუს**, **ექუს**; **ო**, **იყუნეს** ბეური; **ბოდნა** ასკრებ **გუიკულენ**; ასე **წურილ-წურილ** დაჭხევ; **ღეუსეკარას** გიდემბენ და **დამდგურებულსკე წასტლიხან**; **ჩუენსთუნ** ანჯახ **ქუყოფნის**;

3. V – C: ფურები თუ ბეჭნი არაან, დიდი იჯონლება; დიკეული, ერთი დიკეული არი, ერთი ჯარი არი და ორი ფური არაან; აქეური ყომშები, ბითავა ერთგან ვიკრეფით; არა არ გეუქცევიო; მუანთილი არ მყაუდა; უწინ ქი ბეჭ იყუნეს; აქ დეუბადე; იქ დეუბადე, გეუზარდე; ძროხებ ვაჭმეჭთ;

4. V - #: ჰო, ჭესოუ, ე ძეწკნით მოჭესოუ;

5. # - V: ლებუო შორვა ვიქდა, რა უიცი; წყლის უკა ვიქდა, მარლის უკა ვიქდა, რა უიცი;

6. V – V: ერთი მიმეუარო, ხომ მაძლაში აბარგული არ ყოფილა;

7. # - C: უწუელავ და ნაწველაჲ არა იჯენ.

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, უ-ს გამოვლენა შეუზღუდავია თითქმის ყველა პოზიციაში. იგი ძირითადად წყვილბაგისმიერი ვ - ს მონაცვლეა, რაც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგია. იშვიათად გვხვდება უ-ს პოზიციაში, -ურ/-ულ სუფიქსისეული უ ხმოვნის ე, ა ხმოვნებთან მეზობლობაში დავიწროების შედეგად ვეუბნევით, დიკეული, აქეური... გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როცა მოსალოდნელი კბილბაგისმიერი ვ-ს ნაცვლად წარმოდგენილია უმარცვლო უ, ხმოვნის მეზობლად, სიტყვის თავკიდურად: უიცი>ვიცი, უწველაჲ >წველაჲ, თუმცა სისტემური სახე არ აქვს, ერთსა და იმავე მთმელის მეტყველებაშივე შეინიშნება მერყეობა აღნიშნულ პოზიციაში უ/ვ მონაცვლეობასთან დაკავშირებით.

შ. ფუტკარაძე მიიჩნევს, რომ უ გამოიყენება როგორც ვ-ს, ასევე უ-ს პოზიციაში, თუმცა მეცნიერი თვლის, რომ კბილბაგისმიერი ვ უფრო გავრცელებულია, ვიდრე წყვილბაგისმიერი უ (ფუტკარაძე 1995: 133-134). ჩვენი აზრით, გაანალიზებული მასალის საფუძველზე, უმარცვლო ალოფონი უფრო დიდი სიხშირით გამოირჩევა.

აღსანიშნავია, რომ უ სისტემურადაა წარმოდგენილი შემდეგ სიტყვებში: ბეჭრი, ცხუარი, შუილი, ძუელი/ზუელი, წისქუილი/წისკუილი, ფქუილი.

წყვილბაგისმიერი უ სონანტი ხმოვანთან ქმნის დიფთონგს, ხოლო თანხმოვანთან ლაბიალიზებულ კომპლექსს.⁹

1.1.2.5. დიფთონგები ტაოურ დიალექტში

როდესაც ი-სა და უ-ს უმარცვლო ალოფონებზე (ი, უ) ვსაუბრობთ, აუცილებელია განვიხილოთ დიფთონგების საკითხიც.

ცნობილია, რომ დიფთონგი წარმოიქმნება ორი განსხვავებული ხმოვნის უშუალო მეზობლობისას, ხმოვანთა დავიწროებისას. ჩვეულებრივ ვიწროვდება ი(>ი) და უ(>უ) ხმოვნები. გვაქვს აღმავალი (როცა დიფთონგის პირველი ელემენტია ი ან უ და მეორე - სადა, სრული ხმოვანი) და დამავალი (როცა დიფთონგის პირველი ელემენტი სადა, სრული ხმოვანია და მეორე ელემენტი - ი ან უ) დიფთონგები.

ბ. ჯორბენაძე დიფთონგების პოზიციების თვალსაზრისით ქართულში გამოჰყოფს დიალექტთა ორ ჯგუფს: 1) დიალექტები, რომლებშიც გვაქვს როგორც აღმავალი, ისე დამავალი დიფთონგები; 2) დიალექტები, სადაც მხოლოდ დამავალი დიფთონგებია.¹⁰ დამავალი დიფთონგის გავრცელების მიხედვით მხოლოდ ერთ დიალექტს ასახელებს და ესაა რაჭული; დანარჩენ დიალექტებში ყველგანაა წარმოდგენილი როგორც აღმავალი, ასევე დამავალი დიფთონგები (ჯორბენაძე 1998: 94). ტაოური¹¹ მიეკუთვნება პირველ რიგს. დიალექტებში წარმოდგენილია როგორც აღმავალი, ასევე დამავალი დიფთონგები.

დიფთონგები, როგორც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგი, გვხვდება ერთი მორფემის ფარგლებშიც (ბეური, დეკუთლი, თოთლი...) და მორფემათა ზღვარზეც (აქაურობა, ჩამეიტანო, მოქქსოუ...) სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოკიდურად.

⁹ ტერმინი „ლაბიალიზებული კომპლექსი“ დაამკვიდრა გიორგი როგავამ (იხ. ჩიქობავა, ცერცვაძე 1962: 82, სქოლიო).

¹⁰ მხოლოდ აღმავალი დიფთონგების მქონე ქართული დიალექტები არ დასტურდება.

¹¹ იმერხეულიც

აღმავალი დიფთონგები.

I. ი.

ტაოურში დიფთონგის შემადგენელი ელემენტი **ი** შეიძლება სხვადასხვა ბგერის პოზიციური ვარიანტი იყოს: **ი** ხმოვნისა და **რ, ს** თანხმოვნების.¹²

სიტყვის ბოლოში: **ამ:** იმამ, მერამედამ, პეტერამ, ქობამ, თავამ, პატინამ, დილამ, უკანამც, გაღმამ, თამ, კამ; **ემ:** ჩამედტანო, კედემ, გემგე, გემნემ, ზემდან, წევემ, კედემა.¹³
ომ: მემბომ, კალომ; **უმ:** პუტუტუმ, პუტუტუმ.

სიტყვის შუაში: **ამ:** ნაღლონსა; **ემ:** ჩამედტანო, გემგე, ზემდან, გემზდება, მემბომ, გედემხედავ, გემარ, ჩემარენ, გამემარეთ, გიდემარე, გემარენო; **ომ:** იპომდა;

აღმავალი დიფთონგები: სიტყვის თავში: **მასალია, მალუზათ, მამანჯიდამ, მალ, მამ, მარა, მეთი, მარალი**; სიტყვის შუაში: **ხვამათი**;¹⁴ სიტყვის ბოლოში: **ტპამა, ცხრამა, გზამა, კარგამა, ვარამა, კამა, თხამა, თქმამა**.¹⁵

მ. ფალავას აზრით, **მარა, მეთი, მარალი** ტიპის ფორმები (აღმავალი დიფთონგის შემთხვევები - ხ.ჯ.), რომლებიც შ. ნიჟარამქესაც აქვს დადასტურებული აჭარულში, ხელოვნური, არაბუნებრივია და **ი**-ის ნაცვლად ჩვეულებრივი, სადა ხმოვნები უნდა ეწეროს (ფალავა 2003: 122). თუმცა, ვფიქრობთ, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში **ი** წარმოდგენილ პოზიციაში დასტურდება არა მხოლოდ ტაოურში, არამედ იმერხეულსა და სხვა დიალექტებშიც და იმიტომ, რომ აღმავალი დიფთონგი ქართულისთვის არაბუნებრივია, ამ ფორმების უგულვებელყოფა გამოსავალი არ არის.

¹² სხვა ქართველურ დიალექტებშიც დიფთონგის **ი** სხვადასხვა ბგერის პოზიციური ვარიანტია: **ი, ჰ, ს, ზ, შ, ც, ლ**, რომელიც სხვაობს დიალექტების მიხედვით.

¹³ მთიულურ-გუდამაყრულში: წავიდაა>წავიდაამ? ქართულურში (ზემო ქსნური თქმა): დედაა>დედაამ (ჯორბენაძე 1998: 176).

¹⁴ დიფთონგში შემავალი **ი** წარმოდგენს რ-ს პოზიციურ ვარიანტს და წარმოიქმნება აღმავალი დიფთონგი.

¹⁵ გვხვდება მთიულურ-გუდამაყრულშიც. ამ შემთხვევაში წარმოდგენს ხმოვანთგამყარს და წარმოიქმნება აღმავალი დიფთონგი (ჯორბენაძე 1998: 89).

II. უ- ე/ა/ი.

უ ძირითადად გვხვდება იმ პოზიციებში, სადაც ისტორიულად ივარაუდება (ჩუნ, ქუა, თუალი, შუილი...), უ ხმოვნისა და ვ თანხმოვნის ადგილას.

დამავალი: ეუ: ბეტრნი, დიკეტლი, აქეტრი, ვეტუნევით, გეტქცევით, დეტბადე, გეტზარდე, ვაჭმეტ; აუ: მყატდა; ოუ: მოჭქსოუ; გათხოული; აუ: იქატრობაში, გომოდმაური.

აღმავალი დიფთონგები: სიტყვის შუაში: უე: ჩუნ, გუეყოფა, თუელი, დნთხუეთ, მოათხუეთ, გუათედ, თუელსა, ქუეში, ყუელ, დუეგვეცემო, მოზუერი, გუეთხუები, ვაჭუებ, მუესწარით, ამუელ, გუერევი, მუელით, ვაძუეფთ, გუეყარენით, ნაწუელ, დუეჩუენით; უა: გუაქ, ჩუაყრით, მიმეტარო, დაქუაწინდები, გუამაჭქუავთ; უი: ეტყუის, კუირა, თესუდიით, სუილი; სიტყვის ბოლოში: უი: დევეჩუი; უე: გევეთხუე, წუე; უო: ლებუო, დაგაჩუო.

სიტყვის ბოლოში: უა: სხუა, ჩუმუა, მუა, გუმუა; უი: ცერცუი.

როგორც ვხედავთ, ტაოურში დიფთონგი საკმაოდ გავრცელებული პროცესია.

1.1.3. ხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება

სამეცნიერო ლიტერატურაში ხმოვანთკომპლექსთა დაჯგუფების რამდენიმე კლასიფიკაცია არსებობს; ძირითადად გაზიარებულია შ. ძიძიგურის ხმოვანთკომპლექსთა ცვლილების ამსახველი დაჯგუფების პრინციპები, რომლის მიხედვითაც, ხმოვანთკომპლექსები დაჯგუფებულია A B C რიგად. A რიგში მოთავსებულია აი, აუ, აე, აო, ოი, ოუ, ეი, ეუ ხმოვნები. როგორც ვხედავთ, უფრო ღია ხმოვანს მოსდევს შედარებით ვიწრო; B რიგში პირიქითაა, უფრო ვიწროს მოსდევს შედარებით ღია ხმოვანი: ოა, ეა, იე, ია, უე, უა; C რიგში გაერთიანებულია იდენტური ან თანაბარი ღიაობის ხმოვნები: ოე, უი, ეე. საბოლოო დებულება კი ასეთია: „ყველა რიგის ხმოვანთა კომპლექსი ისწრაფვის ერთხმოვნობისაკენ: კომპლექსის განვითარების საბოლოო საფეხურია ერთ ხმოვანზე დასვლა“ (ძიძიგური 1946: 33). ანალიზი მოცემულია ქართულ-ზანურის საფუძველზე. მკვლევრისთვის ამგვარი დაჯგუფებისთვის ამოსავალია ღიაობა.

თ. უთურგაიძის აზრით: „ღიაობის, როგორც ხმოვანთა განმასხვავებელი ნიშნის ხმარება სერიოზულ სიმნელებს ქმნის“ (უთურგაიძე 1976: 5).

ტ. ფუტკარადის აზრით, ჯგუფების თანმიმდევრობა უნდა განისაზღვროს კომპლექსთა ცვლილების სირთულის მიხედვით და **A** ჯგუფში აერთიანებს იდენტურ ხმოვანთკომპლექსებს: **აა, ეე, ოო, იი, უუ**; **B** ჯგუფში: მაღალი + დაბალი: **ეა, ოა, უა, იე, უე, იო, უო**; **C** ჯგუფში ყველა დანარჩენს: **აე, აო, აი, აუ, ეო, ეი, ეუ, ოე, ოი, ოუ, ოფ, უი**. ამათგან, **A** ჯგუფი ტრანსფორმირდება შერწყმის გზით, **B** ჯგუფი - დიფთონგიზაციის გზით, **C** ჯგუფი - ძირითადად, ასიმილაციის გზით (ფუტკარაძე 1998: 92).

წარმოდგენილ დისერტაციაში ხმოვანთკომპლექსები დაჯგუფებული არაა ზემოთ ხსენებული ჯგუფების პრინციპების მიხედვით. კვლევის ამ ეტაპზე მოცემულია მხოლოდ დიალექტში რეალიზებულ ხმოვანთა სხვადასხვა კომბინაციები, რომელთაც განვიხილავთ როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე, სინქრონიულ დონეზე. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი ანალიზის საგანს წარმოადგენს როგორც პირველადი, ასევე მეორეული, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული კომპლექსები.

დისტრიბუციული ანალიზისას გამოვლინდა, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსად ტაოურ დიალექტში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა.

„ამ წესის დადასტურებას თანამედროვე ქართულში წარმოადგენდა ის მორფმონოლოგიური ცვლილებები, რომელთაც ადგილი აქვთ ენაში, კერძოდ, კვეცა, დიფთონგიზაცია, ასიმილაცია და დისიმილაცია ბრუნებისა და უღლების ფორმებში“ (უთურგაიძე 1976: 131).

1.1.3.1. ხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

ისტორიულად, როგორც ცნობილია, ქართული ენისთვის დამახასიათებელი არაა ხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში. თუმცა, რადგანაც ჩვენი კვლევის მიზანია დღევანდელი ვითარების ჩვენება ტაოური დიალექტის მაგალითზე, სინქრონიულად, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან გამოვავლინეთ მეორეული 7 კომპლექსი: **აე, ოო, ეე, აა, აფ, უა**. ამათგან ყველაზე რეალიზებულია ა-ს შემცველი ხმოვანთკომპლექსები: **აფ** - 28,5%, **აე** - 23, 8%, **აა** - 14, 2%, **უა** - 19, 0%, **ეე** - 4, 7%, **ოო** - 4, 7%, **ეფ** - 4, 7%. ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია კომპლექსების **10, 8%**.

ခခ	-
ဝဗ	-
ခဗ	-
ဝဗ်	-
ကခ	-
ကဗ	-
ကဝ	-
ကခ	-
ကဗ	-
ကဗ်	-
ဗခ	-
ဗ်ခ	+
ဗဝ	-
ဗ်ဝ	-
ဗုခ	-
ဗ်ုခ	-
ဗဝ	-
ဗ်ဝ	+
ဗဗ	-
ဗဗ်	-
ဗ်ဗ	-
ဗ်ဗ်	-

1.1.3.2. ხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე

მორფემათა ზღვარზე ხშირად იქმნება ხმოვანთკომპლექსები სახელურ და ზმნურ ფორმებში. სამივე პოზიციაში - სიტყვის თავში, შუაში და ბოლოს - თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან სულ გამოვლინდა 22 პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: აო, ია, იო, ოა, ოე (5), ხოლო მეორეული - აე, აო, აფ, ეფ, ეჟ, ია, ია, იე, იო, ოა, ოე, ოფ, ოჟ, უა, უო, უი (17). ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების 25, 0%, ხოლო მეორეული კომპლექსების - 41, 3%.

ტაოური	
	პირველადი
აა	-
აე	-
აო	+
აი	-
აუ	-
ეა	-
ეე	-
ეო	-
ეი	-
ეუ	-
ია	+
იე	-
იო	+
იი	-
იუ	-
ოა	+

ოე	+
ოო	-
ოი	-
ოუ	-
უა	-
უე	-
უო	-
უი	-
უუ	-

ტაოური	
	მეორეული/ტრანსფორმირებული
აა	-
აე	+
აო	+
აი	-
ად	+
აუ	-
აჟ	+
ეა	-
ეე	-
ეო	+
ეი	-
ედ	+
ეუ	-

၅၉	+
၆၀	+
၆၁	+
၆၂	+
၆၃	-
၆၄	+
၆၅	-
၆၆	-
၆၇	-
၆၈	-
၆၉	-
၇၀	-
၇၁	-
၇၂	-
၇၃	-
၇၄	-
၇၅	-
၇၆	-
၇၇	+
၇၈	+
၇၉	-
၈၀	-
၈၁	+
၈၂	-
၈၃	+
၈၄	-
၈၅	-
၈၆	-
၈၇	-
၈၈	-
၈၉	-
၉၀	-
၉၁	-
၉၂	-
၉၃	-
၉၄	-
၉၅	-
၉၆	-
၉၇	-
၉၈	-
၉၉	-
၁၀၀	+

უი	-
უი	+
უუ	-
უუ	-
უუ	-
უუ	-

1.1.3.3. ხმოვანთკომპლექსთა ანალიზი

როგორც ცნობილია ენა გამარტივებისკენ მიისწრაფვის, განსაკუთრებით ეს ითქმის ზეპირ მეტყველებაზე. ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსად ტაოურ დიალექტში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა, რომლის დაძლევაც ხდება სხვადასხვა გზით: 1) ხმოვანთა შერწყმით (გრძელ ხმოვნად გარდაქმნით): გააკეთა>გაკეთა; ხეები>ხები... (ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმები: გაუკეთა>გოუკეთა>გუუკეთა>გუკეთა; 2) ერთ-ერთი ხმოვნის დაკარგვით: გადაუგდო>გადუგდო; 3) ერთ-ერთი ხმოვნის დავიწროვებით და სწორედ ამის შედეგად წარმოიქმნება დიფთონგი. გარდა ამისა, ორი ხმოვნის წარმოთქმისას ორივე ფონემა ვერ იქნება სრულფასოვანი, რადგანაც ბგერის წარმოთქმის სამი მომენტი (შემართვა, დაყოვნება და დამართვა) ირღვევა. შესაბამისად, ხმოვანთკომპლექსები ვითარდებიან სხვადასხვა გზით, ფონეტიკური გარდაქმნებით.

განალიზებულ მასალაში, გამოვლენილი კომპლექსებიდან, სულ, ერთი მორფემის ფარგლებში, არც ერთი პირველადი კომპლექსი არაა წარმოდგენილი, გვხვდება მხოლოდ მეორეული კომპლექსები, ხოლო მორფემათა ზღვარზე სხვაგვარი ვითარებაა: ორი ხმოვანი შენარჩუნებულია სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში, ღია მარცვალზე დაბოლოებულ ზმნებში: დუყრია, გიგიკეთია, დიგვინახია, დუთხრია, მოტაცნია; გომოსწიო, ნადირიო, ვირიო, ქმარიო... როგორც კი მარცვალი დაიხურება, ი იჩენს თავს: უსაქმან, უმუშავან, ქონებან, უსხან, უყიდან; გურმოთ, მიდმოდეს, წაქცდოს... ერთი მორფემის ფარგლებში კი მხოლოდ მეორეულ, ან ნასესხებ ფორმებში გვხვდება: კრავკარი, მწაე, მჯაე, მიქაელი...

ტაოურ დიალექტში ხმოვანთა მეზობლობისას წარმოქმნილი კომპლექსებიდან ერთი მორფემის ფარგლებში სულ რეალიზებულია: **10, 8%**, ხოლო მორფემათა ზღვარზე: **30,9%**; ამათგან ძირითადად გვხვდება ტრანსფორმირებული, ფონეტიკური გარდაქმნებით მიღებული კომპლექსები, რომელიც უფრო ბუნებრივია ტაოური დიალექტისთვის.

აა კომპლექსი გვხვდება მეორეული გრძელი ა-ს სახით, როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა საზღვარზეც და ყოველთვის ტრანსფორმირებული ფორმითაა წარმოდგენილი: სნთი, თხა, დაწვინა; ზოგჯერ იდენტურ ხმოვანთა შერწყმას თან სდევს სხვადასხვა სახის ფონეტიკური მოვლენა: ხმოვანთა შერწყმას წინ უძღვის თანხმოვან რ-ს დაკარგვა: ვადა, მახვათეს, ვიმნხეთ; მარცვლის მოკვეცა: ძან; ზმნისწინის ხმოვნითი ელემენტის შეცვლა: შახო, შაყენო, მწყობენ, მწყარეთ - იცვლება ზმნისწინის ხმოვნითი ელემენტი: ეა>აა>ა: შეახო > შახო; შეაყენო > შაყენო.. ოა>აა>ა: მამოებენ > მოამოებენ; მოაწყობენ > მწყობენ; მოაყარეთ > მყარეთ...

აე: კომპლექსი გვხვდება როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე: მიქაელი (ნასესხები), მეორეული: კრაეკარი, მწაე, მწვაე, მჯაე, აშაეფს, ვიმუშაეფთ (ვ ბგერის ჩავარდნის შედეგად)... ანაეფჩი, ნანაები (როგორც წესი, ბოლოკიდური ძირეული ა ხმოვანი იკვეცება, ამ შემთხვევაში კი უკვეცელი სახითაა წარმოდგენილი).

აი კომპლექსი წარმოდგენილია როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა საზღვარზე # - და C-C პოზიციაში: ჩაა, მააა; შაა, კრაა, ქვაა, ვარდყვაა, მააწყდება- ვ- ჩავარდნის შედეგად.

აო გვხვდება მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე # - და C - C პოზიციებში. წარმოიქმნება ფუძისეული ხმოვნისა და აფიქსების შეერთებით: დიგიმართებაო, იჯებაო, წუმსაო, მოშაო.

აუ კომპლექსი მხოლოდ მორფემათა ზღვარზეა წარმოდგენილი C-C პოზიციაში: დაჭკლიან, გაქცეულა, აქაური, ყაურმა (ნასესხები), ერთ შემთხვევაში გვხვდება აუ>ეუ ტრანსფორმირებული ვარიანტი: აუ>ეუ: აქაური>აქეური.

ეა: # - და C - C პოზიციებშია წარმოდგენილი: ვეაშილები, ვეარენები; სუფიქსისა და ფუძისეული ბოლოკიდური ე-ს შეხვედრისას: დლეა, მზეა...

ეე გვხვდება პაუზის წინა და C-C პოზიციებში, მორფემათა საზღვარზე. წარმოდგენილია მეორეული გრძელი ე-ს სახით (ყოველთვის ტრანსფორმირებული

ფორმით): ტყეები, დელეები, ბასილამეები, შერია; სრული რეგრესული ასიმილაციით: აე>ეე>ე; აენტება>ენტება, აეყუდა>ეყუდა, დაეჩვიე>დეჩვიე, გაერევი>გერევი... ა-ზე დაბოლოებულ სახელებთან, ბოლოკიდურად, სრული რეგრესული ასიმილაციით: ყანები, ბაღანები, თები; ყანა>ყანაები>ყანები... ანალოგიური ვითარებაა დაცული ფშაურში, მოხეურში, ქართლურში, კახურში, ლეჩხუმურში (ჯორბენაძე 1998: 178).

სრული რეგრესული ასიმილაციით მო/შემო ზმნისწინისა და ზმნური ე პრეფიქსის შეხვედრისას: ოე>ეე>ე; შემოყერება>შემეყერება, მოემწყვდევე>მემწყვდევა, მოერევა>მერევა.

ეო წარმოდგენილია # - და C – C პოზიციებში: შეხედეო, მამაკლევნიეო, გაგზანეო, მეორე, შეობა; ებნეოდეს (ბ-ს ჩავარდნით): ეუბნებოდეს>ებნეოდეს.

ეი ყოველთვის ტრანსფორმირებული ფორმითაა წარმოდგენილი სამივე პოზიციაში: თავკიდურად, სიტყვის შუაში და ბოლოში და ყოველთვის ქმნის დამავალ დიფთონგს: შედრბენ, შედყრებთან... ბოლოკიდურად წარმოდგენილია რამდენიმე შემთხვევაში: ვ-ს ჩავარდნის შედეგად: ელიასკეი, ნატპეი; გებნეი: გეუბნები>გეუბნევი>გებნეი (ტაოურში დადასტურებული ფორმა: ვეუბნევი); გაგდეი; ფუძისეულ ე ხმოვანს მოსდევს ბრუნვის ნიშნისეული -ი: ნაღვარაღელეი;

ზმნისწინისეული ხმოვნითი ელემენტის შეცვლით აი და ოი კომპლექსით მიიღება ედ დამავალი დიფთონგი: აი>ეი: აიკიდა>ეიკიდა, აილოს>ეილოს, გაიქცევა>გეიქცევა; ოი>ეი: ამოიღებს>ამეიღებს, მოიწველოს>მეიწველოს, მოითიბება>მეითიბება;

ეი>ეი: ვქენეით, ვილოცეით, დუმალეით...

ეუ კომპლექსი წარმოდგენილია მხოლოდ C – C პოზიციაში და ვიღებთ დამავალ დიფთონგს: ეუ. მორფემათა ზღვარზე: დაჩუეუღან, შემოხუეუღლი, დამწყდეუღლა; აქეუღრი, იქეუღრობაში... ერთი მორფემის ფარგლებში: დეკეუღლი.

ია კომპლექსი წარმოდგენილია როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში (C-C პოზიციაში) ასევე მორფემათა საზღვარზე. მორფემათა საზღვარზე გვხვდება სამივე პოზიციაში: სიტყვის თავკიდურად, შუაში და ბოლოს: დუნთია, შუხედნია, კემელია, თაფლია; სიტყვის თავსა და შუაში ქმნის ადმავალ დიფთონგს: ძარეს; უსაქმძან, ახმძანეფს, არძან...

იე, იო კომპლექსები წარმოდგენილია # - და C - C პოზიციებში. ორივე ხმოვანთკომპლექსი გვხვდება როგორც იე, იო ფორმით, ასევე აღმავალი დიფთონგის სახით : დეჩუიე, მედწიე, გეყოფდენ; კარიო, მარქუალიო, ჩადოდეს, გურდოთ... იე(>დე), იო(>დო) გვევლინება ერთი მორფემის ფარგლებშიც, აღმავალი დიფთონგის სახით: ცარდელი, დონჯა.

იი კომპლექსი წარმოდგენილია C-C პოზიციაში. ყოველთვის მეორეული გრძელი ო-ს სახით, ტრანსფორმირებული ფორმით გვხვდება: იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით: მრტანო; აი>ეი>რ: თავკიდურა პოზიციაში კონტაქტური მეზობლობისას: დაიჭირა>დრჭირა, ჩაიტანო>ჩრტანო, დაიჯერეფს>დრჯერეფს (ანალოგიური ვითარებაა აჭარულშიც, დისტანციური მეზობლობისას: დამინახა>დომინახა...).

იუ კომპლექსის არც ერთი შემთხვევა არ დადასტურებულა, არც ერთი მორფემის ფარგლებში, არც მორფემათა ზღვარზე. შეგვხვდა მხოლოდ ერთ ტოპონიმში: იუსუფელი და იქაც აღმავალ დიფთონგიანი ვარიანტით: იუსუჭელი.

ია კომპლექსი წარმოდგენილია # - და C - C პოზიციებში: მომრეხა, ლებჟა, გოგა; მიღებულია ვ-ს ჩავარდნის შედეგად: წომიალ, გომია, წომია, ამოარდა, სამოარი, მოა (ძირითადად მჟა ფორმით გვხვდება, თუმცა მოა დავადასტურეთ როგორც ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში, ასევე პროფ. ევა დადიანის მიერ ჩაწერილ ტაოურ ტექსტებშიც),

იო გვხვდება # - და C - C პოზიციებში და ყოველთვის ტრანსფორმირებული ფორმითაა წარმოდგენილი - იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით: დეუნახრ, გთხრ, გჟათხრ...

იი წარმოდგენილია # - და C - C პოზიციებში, ი ხმოვანზე ფუძედაბოლოებულ სახელთა სახელობითი ბრუნვის ფორმებსა: ფოსოი, ახოი და ვ- თანხმოვნის ჩავარდნის შედეგად მიღებულ სიტყვებში: მოიდეს, გომოიდოდეს, ჩომოინეს, რომელთა შედეგად მიიღება დამავალი დიფთონგი.

იე გვხვდება # - და C - C პოზიციებში მორფემათა ზღვარზე და რიგ შემთხვევაში წარმოქმნილია ვ-ს ჩავარდნით: მწმოეფს, ითოეფს, გუმოელ, ვიპოე, მოძოენ, წამოელ, იპოებენ, ჭტოეფ, მოქსოენ, ითოეფს; რიგ შემთხვევაში კი ი-ზე დაბოლოებულ სახელთა და მრავლობითი ნიშნის ხმოვნითი ნაწილის ე-ს შეხვედრითაა მიღებული: კოფოეფ, ჯობოები, ორმოები, ალოები.

ოუ წარმოდგენილია პაუზის წინა და C – C პოზიციებში. რეგრესული, ნაწილობრივი ასიმილაციით აუ გვამლევს ოუ>ოუ დამავალ დიფთონგს: აუ>ოუ<ოუ: აქაურობა>აქოურობა, გაღმაური>გაღმოუტი, აუღო>ოუღო; ქომოურობაში; ვე>ო: დაჩვეულან>დაჩოუღლან; გათხოვილი>გათხოუღლი.

უა წარმოდგენილია მხოლოდ C-C პოზიციაში. გვხვდება როგორც მორფემათა ზღვარზე, ასევე ერთი მორფემის ფარგლებში. რეგრესული დისიმილაციით ვიღებთ აღმავალ დიფთონგს: ოა>უა>უა; პროცესს ვერ აბრკოლებს პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი ვ, ან ფუძისეული თანხმოვანი: მოვაცხავებთ>მუაცხავეფთ, მოვასხამთ>მუასხამთ, მოვართვი>მუართვი, გამოვაცხოვბთ>გამუაცხოვფთ, მოვამოვებდით>მუამოვებდით, მოვალთ>მუალთ, მოვაგონო>მუაგონო, დავაბი>დუაბი, წავასხით>წუასხით, მოვადენდით>მუადენდით, დავაქუხო>დუაქუხო... დიდროვანი//დიდრვიანი>დიდრუანი (ჯორბენაძე 1989: 579); აა>უა: გავახმოვბთ>გუაჰმოვფთ, გავახმოვბთ>გუამხოვფთ, წავასხამ>წუასხამ, გავადებთ>გუაგდეფთ, გავათხოვე>გუათხოვე. ერთი მორფემის ფარგლებში უა>უა: შუა, გურგუალი, მუანთილი.

უე, უი ხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე არ გამოვლინდა. ერთი მორფემის ფარგლებში უი კომპლექსი ქმნის აღმავალ დიფთონგს უი: ტყუილი - C-C პოზიციაში.

უო წარმოდგენილია მხოლოდ C-C პოზიციაში: იო>უო>უო: მაგაწყდუოს.

უუ წარმოდგენილია პაუზის წინა და ძირითადად C-C პოზიციაში. C-C პოზიციაში უუ კომპლექსი მიიღება იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით, რომელიც ასიმილაციის გზით ტრანსფორმირდება: ოუ>უუ>უუ, აუ>უუ>უუ, ეუ>უუ>უუ; სრული კონტაქტური ასიმილაციით, მო ზმნისწინისა და ზმნური უ პრეფიქსის შეხვედრისას, ოუ>უუ>უუ: მოუნდება>მუნდება, მოუშვებს>მუშვეფს, ამოუსხია>გამუსხია, გამოუღონ>გუმუღონ; სრული რეგრესული ასიმილაციით, აუ>უუ>უუ: დაურქმევია>დურქმევნებია, დაუთქმევნებიათ>დუთქმევნებიან, გაურევთ> გურევთ; სრული, კონტაქტური რეგრესული ასიმილაციით, ეუ>უუ>უუ: შეუსვია>შუსვია, შეუღია>მუღია, შეურთებთ>მურთეფთ.

როგორც წარმოდგენილი მასალიდან ჩანს, ტაოურისთვის ბუნებრივი არაა ორი ხმოვნის თავმოყრა და ამის თავიდან ასაცილებლად ზეპირ მეტყველებაში ხდება

სხვადასხვა სახის ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა: 1) ხმოვანთა შერწყმა, 2) რომელიმე, ძირითადად ვ ბგერის დაკარგვა და 3) დიფთონგიზაცია, ანუ ხმოვანთა დავიწროება. ამათგან უფრო გავრცელებულია ხმოვანთა შერწყმა და დიფთონგიზაცია. როგორც ჩანს უ-სა და ძ-ს შემცველი კომპლექსები ტაოურისთვის ყველაზე ბუნებრივი კომპლექსებია.

1.1.3.4. საილუსტრაციო მასალა

1.1.3.4.1. ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ხმოვანთკომპლექსები

აა>ა: # - პაუზის მომდევნო : 0 ; - # პაუზის წინა : 0; C – C პოზიცია (3): **სწთი, ვწდია, ძწნ“;**

აე: # - პაუზის მომდევნოდ: 0; - # პაუზის წინ: **მწაე, მჯაე;**; C – C პოზიცია: 3 სიტყვაში: **მტკაელი, კრაეკარი, მიქაელი;**

აო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

აი>აი # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 4 სიტყვაში: **ჩაი, შაი, ჭვაი, კრაი;** C – C პოზიცია: 2 სიტყვაში: **ვარდყვადილი, მაისი;**

აუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეა: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეი: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეუ> ეუ # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: **დეკეუღი.**

ია>ია: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 3 სიტყვაში:

ზმარეთი, ღრმალი, სმარული;

იე>იე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 1 სიტყვაში:

ცარმელი;

იო>იო: # - პაუზის მომდევნო: 1 სიტყვაში: **იონჯა;** - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იი: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ოა: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ოე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ოო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ოი: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ოუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

უა>უა: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 1 სიტყვაში: შუა; C – C პოზიცია: 3

სიტყვაში: მტანთილი, გურგტალი, შუადღებან;

უე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

უი: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

უო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

უუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

1.1.3.4.2. მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი ხმოვანთკომპლექსები

აა: # - პაუზის მომდევნო: ანთებდეს, ადენ, ადულებენ, აშენეს;

- # პაუზის წინა: ახლოსა, ევა, თხა, რა, პატარა, გზა, თივა, ტპა, იქა, სხვა, ვქნა;

C – C პოზიცია: დაწვინა, შხა, გაკეთო, გაძლო, გადნე, გარჩევენ, წასხამს, ჩაყენებ, შაყენო, შახედნიოს, გატეხინებდეს, დაწყვდიე, გაწმოფს, მამოებენ, დაჯობელ, შაჭირე, გახაროს, ჩაგდო, წაქციოს, გამთელეფს, ჩასხამ, გაცაფე, გაბტყელეფ, გაცხელეფ, გაყოლეფს, მწყობენ, გადნოფ, გასწორებდა, დასოფს, გაპობენ, დაკრავ, გაგდო, გაბევროს, დაგორეფს, დაწარცხეფს, დაწვენს, დადგა, გათაებდეს, გასუქე, გაბტყელეთ, მწყარეთ, ჩაგდეფს, დაწახვე, შახტა, გამთელოს, გაწვენ, დაწყლმანებ, დაქორწილა, ამწვლებენ, დევპაკეფთ, დაწისაც, შაჭმელი, გამწახე, ჩამწმენ, გიდწყრიდა, მართმენ, დაქქვეს, ვაშენედთ, გიდაბრუნებენ, თაზეა, დაჯობა, გიდწყარო, დასო, მწგვრიან, მწა, დახოვ, გამაბრუნო, გაბმან, გათაოს, ვადალო, გუმარგლო, შემწყარო, გამარჩევე, გამაძროფს, მწყუდა, დაწგრეფს, მწკდენს, გამწახედთ;

აე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: გათაებენ, ფილაებ, დედაეფთა, ნანაები, გუაზაეფთ, გუაცხაეფთ, წაელით, ვიმუშაეფთ, აშაეფს, ანაეფჩი, ბაღანაები, გათაებული, პაწაებ, წოწოლაები, ძირაები, დაწკაებულია;

აღ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა:** დიგიმართებაო, ფულიაო, მოშაო, მედრიჭაო, შენაო, ამაო, არაო, გათოვდებაო, ქყავსაო, რაცხასაო, შამეყუჩაო, გუათაო, გაქუაო, იქსაო, მერთმაო, მანდაო, დედიჩირაო, აპაო, იჯებაო, გათავდაო, ეყოფაო, აქტკივდებაო, ვილოცაო, დაჯდებაო, ჩუენაო, დამჩაო, ყოფილაო, შექტყეპაო, ქონდაო, წევდაო, ერყეოდაო, მოზობელიაო, იქნებაო, ბებერმაო, გამჭრაკაო, გეხვეწაო;

C – C პოზიცია: გიგიშაოს, ათდაოთხი, ათდაორი, ქაოშვილი, იქაობაში, გაათაოს, ძხმაოფთ, პეტერაობიხან, დაბლაობაში, მაღლაობაში;

აი: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა:** ძირაად, ენკაად, უნეხვაად, ქობაად, ზოგანაად, უკანაად, ქომოთაად, შიგანაად, წინაად, ჭანურაად, ლელეთაად, ხედთაად, ვირისთაად, კვირთაად, აქობაად, გაღმაად, ქოხითაად, სარცეხპაად, ლომბიტპაად, ბალყანაად, წაად, კაწა-პუწაად;

C – C პოზიცია: თაადამ, ვიყაათ, რაადგა, პატარაადც, ველითაადც, მაადწყდება, ჩაადცვი, ჩაადჩხოკვიან, ვერსაათ;

აუ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა: 0;**

C – C პოზიცია: დაუკლიან;

ეა: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა:** ეგრეა, ტყეა, მზეა, საქმეა, ისეა, თაზეა, გავხდეა, მწუანეა, ცხარეა, თუეა, მეცხუერეა, კიდეა, დდეა, ასეა;

C – C პოზიცია: ვეაშილები, ვეარენები.

ეე: # - პაუზის მომდევნო: ენთება, ეყუდა;

- # **პაუზის წინა: 0;**

C – C პოზიცია: გეყუდება, დეჩვიე, დედუბ, შეხათრებოდა, გერევი, ბაღანუბი, ტყუბი, დელუბის, ყანუბი, გიდუხვევა, გეთხუება, დედება, დეყრებდან, დეთესა, კუტუნუბი, გეყაროს,

პეტერებ, შემწყობა, დეცა, გეყუდა, მემწყუდევა, გეხსნა, ბასილაძეები, შერი, თები, მესწარენით, გიდწყრებიან, მერევა, გეთხოვბოდა, შეხატრება, დერჰენით, გეყუდები, გერყია;

ეო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა:** შეხედო, გაგზანო, დედსხენო, იყუო, შეჭამო, კედო, წედო, დიმაწავლო, ჩემეყვანო, ფეხზო, ღამო, შიჭჭამო, კაზო, თავზო, ერყოდაო, წომოვდო, იყო, ტოტოლებზო, დიმიქსო, გამპარსო, ჩეუდო, წელზო, შომოქწო, გომოვდო;

C – C პოზიცია: მეორე, ებნოდეს, შეობა;

ეი: # - პაუზის მომდევნო: ეაკიდა, ედოს;

- # **პაუზის წინა:** ელიასხე, გაგდე, გებნე, ნაღვარაღლე, ნატპე;

C – C პოზიცია: ამედღეს, შედრბენ, დედმაღვის, გექცევა, ჩამედღეს, დედშტვინე, მედწულოს, გედსხნევა, შექნება, ჩამედტანს, შედზამთრი, დედთესტის, ემექქმენ, მედთიბება, მედკრიბება, მედკრიფვის, შედყრებიან, გედზდება, გემედსხამს, დედჭირაქს, დედნახენ, მედღრიჭაო, დედვინახედთ, გევიზარდედთ, ვიკითხედთ, იხვარათედთ, მედტანეთ, მედწონეღს, ჩემეყვანენ, დედნახუენ, მედღალვიან, მედწიე, დედკარგე, გედგონეთ, გედგნეფ, ვებნედთ, წედყვანეს, მედკლა, დედკადრა, გამედღონ, გედყარენით, დედნგრა, შედშალა, ჩედცვა, დედღია, გამედდეს, გამედღედეს, გემედტანე, გედღესა, გექრევა, გედღეწება, ზედთ, მედხარშვის, მედგო, დედღრუბაქს, გიმედცვალა, ჩედცვამ, ვქენედთ, ვიფერხულედთ, მჭაგვარედთ, ხედთავი, დედჩხოკნეს, გემედცვალა, გედსვლება, გიდედბენ, მედხედაქს, ვილოცედთ, შედფურცვლის, გემედრჩიოს, დედრთვება, მედქსოვნება, ევლედთ, ვიწაკიდედთ, დედჯერეფ, მედგოს, მედღალოს, გედედცვალა, შედქმევა, გედწელვის, მედღირკის, დუმალედთ, დედბურონ, მედსაქმებენ, გედხრაკუი, წედცხო, დედჯერეფს, გედრეკა;

ეუ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა: 0;**

C – C პოზიცია: იქეური, აქეური, დაჩუეულან, შემოხვეული, დამწყდეულია;

ია: # - პაუზის მომდევნო: დარეს;

- # **პაუზის წინა:** დუყრია, გიგიკეთია, დიგვინახია, დუთხრია, მოტაცნია, მოკლულია, ეშინია, ფულია, ძუირია, კვამა, ტყულია, ვანდია, ჩუყრია, ყუამა, ჩემია, კორჩხებია ქართულია, დიდია, უპოვნია, ადგილია, კარია, ოჯადია, ქუტია, ამათია, წითელია, მიწაშია, ბოსტანია, ასხია, ალაგია, სოფელია, თეთრია, მაღალია, დათესილია, ყუითელია, გამუსხია, დასხმულია, სარია, შიმშიამია, ქია, რომელია, სირცხვილია, დიმინახია, ბეურია, უთქუტია, დუშტვენია, გოდლეკარია, ყოფილია, დურქმევნებია, გიგვიგნია, დუხია, გუხია, დახურულია, ყოლამფერია, მოლია, ბალია, დაჯობილია, დაბმულია, ამისია, სახლია, დეილია, მანგალია, გალესილია, ჭალია, საყვარელია, ზალია, გირძელია, ადვილია, გემრიელია, კარგია, ქალია, მიმიხმარია, გაღმია, ომია, გუიმზირია, თქუტენია, კაცისია, ბიჭია, გამომწია, დუგვია, ვიცია, ვაშლია, ყავადია, გასულია, ჰყოლია, უშენებია, დუგუბებია, წუსხია, გიდავლილია, ჩუდენია, შორია, ნაჭალია, დიგიწერია, გიდაღმია, ჰევამსია, საყდარია, მგონია, სამოვარია, მაცვია, ფინთია, წაყოლია, წელწადია, თოჭლია, საყიდელია, დაკიდულია, ხტებიან, ფრინჯია, ჭრელია, ფუმფულია, ყანებია, დედნგრია, შექნილია, ფილავია, გაყოფილია, გითქვია, მჭამთილია, შემპალია, მითქვია, თაფლია, გუგზავნია, უწევნია, მიმიშლია, ბედელია, აშენებულია, მოწვენილია, ცარიელია, მაღლობელია, უკითხია, დუჭირია, შურია, შუმუტყორცნია, გიგირევნებია, ცუდია, უხვართია, გურიგებია, რამდენია, უჭყულადია, ცხელია, კაცია, აყუდებულია, მოხოულია, დუდვია, შუჭამია, მუძოვია, ყავარია, ღარია, გაგდებულია, მუძოვნია, გინგვილია, გომოსულია, გუმუყვანია, იმათია, გიმირიგებია, მუკოდრია, დაწკაებულია, დარჩომია, გუტეხია, დადწყებია, შიმშიხენია, გურყევნია, მუკოჭია, უჯგუტლემია, მუხურშია, მუჭრია, მუჯუდებია, გუდურბენებია, დუღადანებია, დუმახნია, წუმუქცეჭნია, გუქანებია, წუმუტაცნია, დავიწყებია, მულესია, გეშინია, მუკრეფია, მუკიდია, გინახია, იქეურია, გუპარსია, მუკოჭებია, შუწვენია, უტირია, გაგწითლებია, დუნთია, შუხედნია, წორია, მიმითიბია, გემიხია, გურყია, მუგდია;

C – C პოზიცია: უსაქმდან, უმუშავდან, ქონებდან, უსხდან, უყიდდან, ჩამოდდან, ჩამოსხრდან, უყრდან, გუყრდან, დუკიდდან, ახმდანეფს, არდან, მდართვა, გეძქცევდან, მდართმევ, მიდდან, დაჯდებდან, უმახდან, ჩაყრდან, ჰენჭდანი, წყლდანი, დუყრდან, შედყრებდან, მოდინდებდან, დაწვებდან, იქნებდან, წვერდანი, დურქმევნებდან, უქნდან, იცდან,

იხდან, უთქვან, ცოდნან, გვებნევან, გიძახან, მედღალვან, მუყვანან, მუკლან, კიბილანნი, გაფრინდებან, ტყან, გეტყვან, ურევან, მუცემან, ურთმევნებან, მდაქ, ემატებან, დუსხან, მყოფნან, მიჯებან, მიგარს, წეკიდებან, უთესან, უხარან, მიძახან, გონებან, გუკეთებან, ჩუდვან, უპოვნან, ექნებან, გიდარ, დუჯერან, დუთქმევნებან, დუჯობან, გუდმუზიდან, უფერჯულან, დურქმევნან, ჩუმარხან, გაჩდებან, მავგრან, გაზბან, გაპყრან, შეექნებან, რჩებან, უმღერან, გაშლან, შდაყრი, მარილანნი, მეზნევან, ტოტანნი, გედმარ, გუდმოვლან, მიხვდებან, მეკადრებან, გეყოფან, ჩეიჩხოკვან, დუტებან, ემინან, დუჭირან, დუნახან, შუჭმან, გუმუყვანან, წუმუტრეკან, გუყვანან, წუსხან;

იე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: დეჩჷდე, მედწდე, გომოსწდე, დწყუდდე, სანაცრდე, ვაძლდე, გუდურდე, მევეხვდე;

C – C პოზიცია: გეყოფენ, მამაკლევნაეო, შემევიქნაეთ, დაგალევნაეთ, აწდეს, შევეჩჷენით, ბოცდები, დანგრდეს, აზენაებდეს, გუაცაფეთ, მაღაზაფეფში, შუმუხუთეთ, მდერე, მწცადნაებენ;

იო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: კარიო, მარქუალიო, ქმარიო, კაციო, დავაჩჷიო, შეექნებიო, კონკალიო, მოკალიო, თქვენშიო, გურიო, ჭთქქიო, გაჭხთიო, იჯებიო, გომოჭწიო, ნადირიო, ვირიო, ყანაშიო, თაიო, ვიციო, ბერიო, ძმებიო, ჭალაშიო, სუქანიო, ვიქნებიო, კედიო, ეყუდებიო, ავდულდიო;

C – C პოზიცია: შხედნდოს, ჩადოდეს, გურდოთ, კააობა, მოდოდეს, დამანახვდოსო, წწეციოს, გემედრჩდოს, მევიქნდოთ, დედნგრდოსო, მოვდოდო, დანგაყრეუწდოს;

იი: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: მრტანო, მრთიბება, დრჭირა, ჩრტანო, დრდვა, დრჯერეფს;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: 0;

ოა: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: მოა, გომოა, წომოა, გეთხოა, შომოა, ლებუა, მომრეხოა, კიდაა;

C – C პოზიცია: გომოანობდით, მოალთო, ჩომოაყრედნებდით, ჩომოარდება, მოაგუარე, ჩამოაცუამ, გომოაცხოფთ, გომოათრეჭთ, ჩომოალთ, მოასხა, გომოარჩეჭთ, მოართჭამთ, მოახრაკუნე, გომოარდა;

ოე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: ნაკავლოე, გუმუეთხოე, მოჭესოე, ვიპოე;

C – C პოზიცია: მოძოენ, გათხოება, წამოელ, კოკოებ, იპოებენ, ჭტოებ, ლებუოებ, მოქსოენ, ითოეფს, კოფოეფ, ვობოები, ორმოები, ჩომოელი, მძმოეფს, ითოეფს, გუმოელ, ალოები;

ოო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: შხბრ, დევნახბრ, ქთხბრ, ედვიდბრ, იმუშაბრ, მოქსბრ, იყბრ, იპბრ, გათხბრ, მერთბრ, ბებერბრ, მაგაკოჭბრ;

C – C პოზიცია: ვითხბრთო, გუათხბრთ, ქომბრა, აქობაში, მოძრსო;

ოი: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: ფოსოდ, ახოდ;

C – C პოზიცია: ქომოდში, მოდდეს, გომოდდოდდეს, ჩომოდნეს;

ოუ: # - პაუზის მომდევნო: ოულო;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: აქოტრობა, გადმოტრი, ქომოტრობაში, მოტბრუნე, მოხოტლია, დაჩოტლი;

უა: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: გუაჯმოფთ, წუასხამ, გუაგდეფთ, ჩუასხმიდით, დუანახუინე, დიდრუანი, ქყუანდა, წეყუანდა, გუდუაყრით, დუაბამთ, წუაქცეჭთ, გჭათხოუე, დუასოფთ, გუაკეთოთ, დუაბრუნეფთ, გუათეთრეფთ, გუასუქეფთ, მუაწყოფთ, გუაზაეფთ, გუანდავეფთ, მუაცხაეფთ, გუარჩეფთ, ჩუასოფთ, ჩუაგდეფთ, დუართავ, მუაბა, დუაწკარეფ,

დუარიგეფთ, ჩუაყრით, დუაგეფთ, მუაყრით, გუადნოფთ, მუასხამით, მუართვი, დუაწოფთ, გუაცხელეფ, ჩუაწყოფთ, მუადუღეფთ, დუაპოფთ, მუართმიდით, გუაჯმოფთ, შუაყრით, გუათხელეფთ, დუაწყოფთ, გუაციეფთ, მუამოებდით, გუაბამით, მუალთ, ჩუარდება, მიქყუაჭს, მუახვედრე, გუადგი, მუაბრუნე, შუახტუნე, ჩუაგდებდით, გუმუასწარით, დუაგორეფთ, დუაწერინე, მუაგონო, გუდუაკრაჭთ, დუაბი, გუმუასხამ, შუაყენოთ, გუათხოე, წუასხით, მუადენდით, გუაპტყელეფთ, გუაცივოთ, დუაქუხო;

უე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: 0;

უი: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: 0;

უო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: მაგაწყდუოს;

უუ: # - პაუზის მომდევნო: უღოს;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: გამუსხია, გუმულონ, დურქმევენებია, დუვლებენ, დუთქმევენებან, გუხარდნეს, გურეჭთ, მუშვეფს, შუსვია, მუნდება, მურეფთ, მურწყველა, ჩუვლია, დურგა, შუღია, შურთეფთ, გუხმობლა.

I.II. თანხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება

1.2.1. თანხმოვანთა სისტემა

ტაოურ მეტყველებაში თანხმოვანთა სისტემა წარმოდგენელია ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურად. მათგან - 25 ჩქამიერია და 5 სონორი. თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება ჯ, ჭ ბგერები. პირველი არქაულ ქართულ სამწიგნობრო ენაში ფონემას

წარმოადგენდა, დღეს დაცულია ცალკეულ კილოებში; ჭ ბგერა ქართული ენის დიალექტებში ძირითადად უცხო ენათა გავლენით არის გაჩენილი.

ჩქამიერი თანხმოვნები იყოფა ხშულებად და ნაპრალოვნებად; **სონორები** - ნაზალებად და ორალებად. მათი განაწილება პარადიგმატულ ცხრილში ასეთ სახეს მიიღებს:

	ხშულები			ნაპრალოვნები		სონორები	
	მჟღერი	ყრუ ფშვინვიერი	ყრუ მკვეთრი	მჟღერი	ყრუ ფშვინვიერი	ნაზ.	ორალ.
ბაგისმიერი	ბ	ფ	პ			მ	[ვ]
კბილისმიერი	დ	თ	ტ				
კბილგაბისმიერი				ვ	[ჭ]		
წინანუნისმიერი	ძ	ც	წ	ზ	ს	ნ	ლ
შუანუნისმიერი							რ
უკანანუნისმიერი	ჯ	ჩ	ჭ	ჟ	შ		
უკანაენისმიერი	გ	ქ	კ				
ხახისმიერი		[ვ]	ყ	ღ	ხ		
ხორხისმიერი					ჰ		-

1.2.2. თანხმოვანთა დისტრიბუცია

1.2.2.1. ჯ ბგერის დისტრიბუცია

ჯ ტაოურში, ისევე როგორც სხვა დიალექტებში, ვერ ქმნის ოპოზიციას ხ-სთან და ისინი ერთმანეთის მონაცვლედ გვევლინება, თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ის მოშლის გზაზეა,

რადგანაც სისტემურად გვხვდება სხვადასხვა ფორმაში. **ჯ** ხახისმიერი ხშული თანხმოვანია.¹⁶

ჯარი გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში: სიტყვის თავკიდურად და შუაში. რაიმე სახის კანონზომიერება **ჯ**-ის გამოვლენასთან დაკავშირებით ტაოურ დიალექტში არ ჩანს.

ა) თავკიდურად:

#-V: **ჯალი** ჰა, **ჯალისი** ფურცელი დიდი ფურცელი, ამა **ჯალავენ**; **ჯიდიყანა**, **ონაჯეთკარ**, **ჯუცეკარ**; **ჯარით** ყანა ვთესვიდით და, ადგილსა; **ჯალი** ჰა, **ჯალისი** ფურცელი დიდი ფურცელი, ამა **ჯალავენ**; **ჯაფები** ჭედობენ, ი ზროხეფთ..

ბ) სიტყვის შუაში:

V-V: თუელი მოვა, იმა ემევილეფთ, **თოჯით** ემევილეფთ ართოლი, ა ისე ვხმაროფთ და; ეთი აგა **ფეჯი** მოადგი;

V-C: აჯლასაც ებედ დედედ უნდა მყავდეს?; ჰო და **საჯნისიც** იმა ჩუმნცტამთ და დათხრისა; **საჯნის** დტაპ მიდის, იმა ყანაში **ჯარებ** დტაპ მიდის; **თოჯნა** არ უნდა, ის დავითესეთ; ბითთავა **გეჯტრაკა**, **გაჯმა** ტყევენარში;

C-V: **ელასჯევი**, **ჯევასაც** არი ჯამე ჰამა; ე რემდარი ჯამით ასე **გავჯოცავთ**, ხელი არ გატკინოს; მე **ელმასჯევიდან** მოსული ვარ; იქედამ არხადაში **უთჯარი** დაჯექ; მას უკა ჯამით **გავჯოცავთ**, ე რემდარი ჯამით ასე **გავჯოცავთ**; ის **ნარჯტი**, **ნარჯტი**.. საჭმელი არ არი, ფურებისა;

C-C: ძროხები **მსჯმენ** იმა, აჭედებენ იმათ; **თოჯით** **დათჯრან**, ზათენ დათესვენ; **გამჯმა** კაწა-პუწა; ასე შუზვრება, **ამოთჯრის** ყანასა.

ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში, ზოგი მთქმელის მეტყველებაში, **ჯარისა ხანის** მონაცვლეობა შესამჩნევია. პროცენტულად მათი გავრცელების სიხშირე ასეთია: **ჯ** – 43%; **ხ** – 57%.

---

¹⁶ **ჯ** დაცული აქვს აღმოსავლეთ საქართველოს მთის დიალექტებს - ხევსურულს, ფშაურს, თუშურს, მოხეურს, მთიულურ-გუდამაყრულს, აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის დიალექტთაგან - კახურის ქიზიყურ კილოკავს, სპორადულად დაჩნდება კახეთის სხვა რეგიონებშიც; გვაქვს ფერეიდნულსა და ინგილოურში, შემორჩენილია იმერხეულში (კლარჯულში), გვხვდება ჩრდილო ქართლურშიც (არაგვისა და ქსნის ხეობათა მეტყველებაში) (ჯორბენაძე 1998: 64).

1.2.2.2. ჭ ბგერა

ჭ ბგერა ტაოურში, საკუთრივ დიალექტურ ფორმებში შვ- კომპლექსისა და ფ-ს რეფლექსებს წარმოადგენს, თუმცა ძირითადად გვხვდება ნასესხებ სიტყვებში. ზოგადად, სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არაა უცხო, მაგრამ ტაოურში თურქულის გავლენით გააქტიურებულია. ჭ ფონემას არ წარმოადგენს.

1. ნასესხებ სიტყვებში გავრცელებულია სხვადასხვა პოზიციაში: პაუზის მომდევნოდ, ხმოვნების წინ - #-V, ხმოვანსა და ხმოვანს შორის - V-V, ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის - V-C.

თავკიდურად, #-V: აქსაც არი ჭესტივალი; ო, ო, დალეწავ, ჭორვა იქამ; დილაძ, ჭახირი ყოფილა ქუბაძ; ჭორი ხისუმი თუ არი, ფარა დაჰკიდავს; ბევრ დაჰკიდავს, ჭახირი თუ არი; დიდი ო , ჭენა კაძა; ვაღლეფთ, ჭინჯანში ვსტამთა; ვყიდავთ, ჭაზა თუ მოვა; ობი ჭასულიე არი; ჩემი სახელი ჭირდესაძ; სახლი უკან ჭოთოსა სწევს; ჭერამუზი ორი; ჭაბრიკაძამ ადებული გუბრე არ ვაყრით; მარქუალი შევწვაჭთ, ჭორმაში შევყრით...

V-V: თქმა არი, ეჭენდუმ, სხვა რაღ გითხრა; თავარი ჩუენში მუსაჭირ უქნია; ჩემ ბერ შოჭერობა იჯოლა; ღენჭი ჯუნუნნი, ჩეჭილი გომოა და; ესეც ზემო დეჭანი; ამა ვთიბავ, მეჭელ უყო და; მუსაჭირები არ გაგზანეო; მუსტაჭაძ, ხოჯა, იუსუჭელისა სამოსდაოთხი ქომ ჰყავს; ყაჭლობდა, ქუჭურ იჯებოდა; ბეჭრი ნუჭუს იყო, ბეჭრ ოჯალი იყო;

V-C: ზაბა არ ჩადდოდეს ბიჭი თერეჭსა; ვარებ დუბმიდით, ჩიჭთ დევჭირაჭთ; საღამოზე იჭთარი ვიზამ;

2. დიალექტურ სიტყვებში გვხვდება შვ კომპლექსისა და ფ-ს რეფლექსებად. შვ- კომპლექსისგან რთული ფონეტიკური პროცესის შედეგად წარმოდგენილია თავკიდურად, პაუზის მომდევნოდ, ხმოვნის წინა (-V) პოზიციაში, შუაში - ხმოვნებს შორის (V-V); ფ-ს რეფლექსად მხოლოდ (V-V) პოზიციაშია გავრცელებული.

ჭ-შ: თავკიდურად, #-V: ჭადლე, საღამოპირა; ასე, ჭაგულეში შემა ანთებდეს; ღამი ჭაგულეში მოდინდებოდეს; ჭორ-ჭორ დუასოფთ; აბლი ჭორიღამ; ჭადლეხან, საღამოპირა ჭორ; ჭაგულეძ გამუჯაცხოფთ; რაღ გითხრა, ჭაყანები;

შუაში, V-V: ამა ჭორი, ახლო არა.

ჟ-ფ: V-V: ამა კიდე ეჭელებიან, ეჭელებიან; გუაგდო, მეც მევეჭელე ამაზე; ო, ეჭელება, ო; ერთმანეთს მევეჭელებით...

საინტერესოა **ჭიდი** ტიპის მაგალითები, რომლის მსგავსი შემთხვევა არ დასტურდება არცერთ ქართველურ დიალექტში.

შე: ძალსაც არ **გუჭებ**, უცდი; **ათდაჭიდი**, **ათდაჭიდი**; **გუმუჭა** წყალი და თქუენაც წუალებინო თქუენი თაჲ; გასულა და წყალი **გუმუჭია**; მე **სამოციდაჭიდი** წლისა ვარა;

გუჭებ<გაუშვებ, **ათდაჭიდი**<ათდაშვიდი, **სამოციდაჭიდი**<სამოცდაშვიდი, **გუმუჭია**<გამოუშვია... შესაძლოა ამ ტიპის მაგალითებში განვიხილოთ ტაოურში დადასტურებული კიდეც ერთი ფორმა - **ჭადლე**: **შუადლე**>**შვადლე**>**ჭადლე**.

ჭ სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არაა უცხო ისეთ შემთხვევებში, როცა ვ-ს ყრუ ალოფონს წარმოადგენს : **მოჭთუთქ** მოხრაკუთლი, მოძდა უთხრა და, ე და **წაჭყე**; ვაშლი **ჭჩირაჭთ**, ვაჭმოფთ...

ვ-ჭ ბგერებს ქართულ სალიტერატურო ენაშიც ადასტურებენ (ახვლედიანი 1949: 82, 271; ჯაფარიძე 1975: 40). გ. ახვლედიანთან დადასტურებულია შემდეგი მაგალითები: **ჭხედაჭ** (ვხედავ), **ჭსინჯაჭ** (ვსინჯავ), **ჭტებ** (ვტებ), **ჭჩივი** (ვჩივი), **კარაჭში** (კარავში).

ჭ სპორადულად გამოვლინდება ფერეიდნულში (ჯორბენაძე 1989, მარტიროსოვი 1984, ჭინჭარაული 1990, შ. ნიჭარაძე 1961, გრ. იმნაიშვილი 1974...). დასტურდება ზანურის ჭანურ დიალექტში (არნ. ჩიქობავა 1936: 14) (თუმცა მეგრულში არ მოიპოვება). ინგილოურში **ვ > ჭ** ხორციელდება ყრუ მკვეთრ და ყრუ ფშვინვიერ ბგერათა წინ (თუმცა არა სისტემურად): **ჭკნავდი**, **მიჭყონდი**, **ჭჭამ**, **ჭჭრი**.

შეგვიძლია ვთქვათ, რომ **ვ-ს** ნაცვლად **ჭ-ს** გამოვლენა შეპირობებულია სამეტყველო კოდების შერევით. მიზეზი, ცხადია, თურქულ ენაში **ვ. ჭ** ბგერები აქტიურად გამოიყენება.

1.2.2.3. ვ ბგერა

აქვე მოკლედ შევეხებით **ვ** ბგერას. ტაოურ დიალექტში **ვ-ს** სამი ალოფონია მოსალოდნელი (ასახულია ზემოთ წარმოდგენილ პარადიგმატულ ცხრილში):

კბილბაგისმიერი ვ მისი ყრუ ალოფონი (ჭ) და წყვილბაგისმიერი სონორი (ვ/ჭ). ალოფონთა გამოვლენას განსაზღვრავს ბგერათა მეზობლობა.

ერთი მორფემის ფარგლებში წარმოდგენილია წყვილბაგისმიერი სონორი ვ (რომელსაც თანხმოდგანთა სინტაგმატური ანალიზისას ადვნიშნავთ ჭ-თი), ხოლო მორფემათა ზღვარზე - კბილბაგისმიერი ვ და მისი ყრუ ალოფონი ჭ.

ვ-ს შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენიმე საკამათო საკითხია, მათ შორისაა სონორობისა და სპირანტობის შესახებ. ვ-ს სპირანტებში განიხილავენ ს. ჟღენტი (1956), ჰ. ფოგტი (1961) (თუმცა სინტაგმატური ანალიზის დროს სონორთა შორის ასახელებს), გ. როგავა (1962), შ. გაფრინდაშვილი (1966), ბ. ჯორბენაძე (1998) და სხვ. ვ სონორთა რიგშია თ. უთურგაიძის (1976), ზ. ჯაფარიძის (1980), ტ. ფუტკარაძის (1998) და სხვათა გამოკვლევებში.¹⁷

მეორე საკითხი ეხება ვ-ს საწარმოთქმო ადგილს. ვ კბილბაგისმიერია: გ. ახვლედიანის (1949: 87), ს. ჟღენტის (1956: 158), ჰ. ფოგტის (1961: 10) და სხვათა პარადიგმატულ ცხრილებში. წყვილბაგისმიერია - გ. როგავას (1962: 115), რ. რობინსი, ნ. ვატერსონის (1968: 148), გ. ნებიერიძე (1974: 4), თ. უთურგაიძის (1976: 74) და სხვ.

ტ. ფუტკარაძის აზრით, არა მხოლოდ ძველ ქართულში, არამედ სამწიგნობრო ქართულის ყველა ქვესისტემაში (და მთლიანად ქართველურ ენებში) წყვილბაგისმიერი ჭ და კბილბაგისმიერი ვ ალოფონებია გავრცელებული (ფუტკარაძე 1998: 39).

1.2.2.4. რ ბგერა

ტაოურში რ ბგერა განსხვავებულია, რომელიც ზოგჯერ იმდენად სუსტდება, რომ ან საერთოდ ქრება, ან იოტად იქცევა, ხშირ შემთხვევაში კი ძალიან ყრუდ აღიქმება, ძირითადად ხმოვანთა მეზობლობაში. ტაოურში რ-ს განსხვავებულობა მ. ლაბაძესაც აქვს

---

¹⁷ ტ. ფუტკარაძის აზრით, არ გამოირიცხება, რომ სონანტის უმარცვლო ალოფონს ზოგ ქვესისტემაში შეიძლება გაუჩნდეს სპირანტი ვარიანტიც (ჭ>ვ); ვ-ს გამოვლენა, რიგ შემთხვევებში, შეპირობებულია დენტალურ ბგერებთან წინსწრებით, ხოლო, რიგ შემთხვევაში, უნდა აიხსნას სამეტყველო კოდების შერევით (ფუტკარაძე 1998).

აღნიშნული თავის დისერტაციაში, თუმცა აღნიშნავს, რომ ამგვარივე რ დასტურდება იმერხელშიც (ლაბაძე 2013: 51). ვფიქრობთ, რომ ტაოურის მსგავსი რ იმერხელში არ გვაქვს და აღნიშნულ კილოში რ ჩვეულებრივი ვიბრანტი სონორია.¹⁸

ტაოურში დადასტურებული რ არავიბრანტი ბგერაა. მსგავსი ტიპის რ დასტურდება მურღულურ-ლივანურში, მაჭახლურში (ლაბაძე 2013: 50), ლაზურ კილოებში (კერძოდ, ხოფურში) (ახვლედიანი 1949: 41, ჟღენტი 1953: 73), ქვემოაჭარულ მეტყველებაში (სურმავა 2008).

1.2.2.5. მკვეთრი თანხმოვნები

მკვეთრი თანხმოვნების (პ ტ წ ჭ კ ყ) წარმოთქმის თვალსაზრისით ვითარება სხვადასხვანაირია: ახალგაზრდებს ძირითადად უჭირთ ქართულისთვის სპეციფიკური თანხმოვნების წარმოთქმა და გაბმული მეტყველებისას ფშვინვიერ თანხმოვნებს ანაცვლებენ, ასაკოვანი ადამიანები კი ორივეს წარმოთქვამენ, რიგ სიტყვებში მხოლოდ მკვეთრი თანხმოვნებია შენარჩუნებული. საკმაოდ გავრცელებულია მკვეთრი თანხმოვნებისგან შედგენილი კომპლექსების (წკ, წყ, ტკ, ტყ, ტპ, ჭკ, ჭყ) წარმოთქმის შემთხვევები. მათი კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მახასიათებლები ასეთია:

პ – 2, 38%

ტ – 26, 19%

წ – 12, 69%

ჭ – 13, 49%

კ – 28, 57%

ყ – 16, 66%

---

¹⁸ იხ. ქვემოთ

როგორც ვხედავთ, უკანაენისმიერი კ ყველაზე მაღალი სიხშირით გამოირჩევა. ყველაზე ნაკლებად კი ბაგისმიერი კ მონაწილეობს თანხმოვანთკომპლექსებში, თუმცა აღსანიშნავია, რომ მკვეთრ კ-ს ხმოვნებთან მეზობლობაში ძალიან ხშირად წარმოთქვამენ, ისევე როგორც სხვა მკვეთრებს, თუმცა ჩვენს დისერტაციაში ამ საკითხს არ შევეხებით.

1.2.3. თანხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება

ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალა შესაძლებლობას გვაძლევს წარმოვადგინოთ თანხმოვანთა კომპლექსების განაწილების სურათი ტაოურში. საანალიზო მასალაში განვიხილავთ ნარედუქციალ თანხმოვანთკომპლექსებსაც, ვინაიდან ჩვენი მიზანია დღევანდელი ვითარების ჩვენება ტაოურ დიალექტში - რა სახის ბგერათმომდევრობებია უფრო ბუნებრივი.

ტაოურში თანხმოვანთკომპლექსთა სიგრძე განისაზღვრება 2 - დან 5 - მდე, თუმცა ძირითადია ორწევრა კომპლექსები. სამწევრა და ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები დიდი სიხშირით არ გამოირჩევა. მორფმათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმოვანი რთულდება აფიქსისეული თანხმოვნებით და წარმოიქმნება თანხმოვანთკომპლექსები, როგორც ბრუნების, ასევე ზმნის უღვლილების პარადიგმაში, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში ფონეტიკური ფაქტორების გათვალისწინებით გარდაიქმნებიან. პრეფიქსისეულ ნიშანთა დართვა თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეზე იწვევს თანხმოვანთმომდევრობის სიგრძის გაზრდას. მორფმათა ზღვარზე წარმოქმნილი თანხმოვანთკომპლექსების სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. ზოგჯერ თანხმოვანთკომპლექსები შეიძლება გაითიშოს ნეიტრალური ხმოვნით და ხშირად ასეთი ფორმები ამოსავალი ფორმების პარალელურად დასტურდება.

ჩვენი კვლევის საგანს წარმოადგენს როგორც პირველადი, ასევე მეორეული, ფონეტიკური გარდაქმნების შედეგად მიღებული თანხმოვანთკომპლექსები.

თანხმოვანთკომპლექსებს ვყოფთ სონორთა და ჩქამიერთა კლასად. ჩქამიერთა კლასში თავის მხრივ გაერთიანებულია ხშული და ნაპრალოვანი ბგერები, რომელიც თედო უთურგაიძის თანხმოვანთა სინტაგმატური მიმართებების ოთხი ფორმულის მიხედვითაა განაწილებული (C°C, CC°, C°C°, CC).

სონორთა კლასი - **S: ვ მ ნ რ ლ;**

ჩქამიერთა კლასი - **ბ ფ პ დ თ ტ ძ ც წ ჯ ჩ ჭ გ ქ კ ზ ს ჟ შ ღ ხ ყ ჯ.**

სონორები წყვილში შედიან როგორც ჩქამიერებთან, ასევე ერთმანეთთან. სჭარბობს სონორთა და ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციები, მხოლოდ სონორ თანხმოვანთკომპლექსთა ერთეული შემთხვევაა დადასტურებული. ჩქამიერებში თავის მხრივ გამოიყოფა ხშირი და ნაპრალოვანი ბგერები, რომლებიც მეტ-ნაკლები სიხშირით უკავშირდებიან ერთმანეთს. შედარებით ნაკლებია C°C°, CC თანხმოვანთმიმდევრობები.

1.2.3.1. თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

1.2.3.1.1. ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

ტაოურში რეალიზდება ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემდეგი სახეები: სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები (SC/SC°, CS/C°S), მხოლოდ სონორებისგან შედგენილი თანხმოვანთკომპლექსები (SS), ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები (CC/C°C°/CC°/C°C). მათი გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით.

1.2.3.1.1.1. სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები

ა) ბგერათკომბინაცია SC / SC°

სონორები სხვადასხვა სიხშირით რეალიზდებიან ჩქამიერებთან კომბინაციაში. პირველ კომპონენტად წარმოდგენილი მ წყვილში შედის **14** ჩქამიერთან (ბ, ფ, პ, დ, თ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, გ, ღ, ხ, ყ), **ნ - 10** -თან (დ, თ, ტ, ძ, ც, ჭ, ჯ, გ, ქ, კ), **რ - 19** -თან (ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ, ს, შ, ღ, ხ, ყ), **ლ - 7** -თან (ფ, პ, დ, ტ, კ, ღ, ხ), **ვ/ჟ - 4** -თან (თ, ჯ, ქ, შ), (სულ - **54**).

როგორც ვხედავთ, სხვა სონორებთან შედარებით უფრო ფართო დისტრიბუციით ხასიათდება **რ**. ზოგადად, აღნიშნული ბგერათკომბინაციები ძირითადად გვხვდება სიტყვის შუაში; თავკიდურ პოზიციაში შედარებით იშვიათია, ხოლო სიტყვის ბოლოკიდურად არ დასტურდება.

შუანუნისმიერი სონორი რ + ხშული: (ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ):

რფ: სარფი;

რპ: გიდავჭირპიდით;

რდ: გჭერდი, ბარდდეთი, ფარდის;

რთ: ბურთი, ქართული, ხორთუმით, მერთი,¹⁹ ფართი, ნართი, დართული, დიგიმართებაო;

რტ: არტანი, მარტო(//მწტო), მარტი (//მწტი), ჭიკარტი, ყარტოფი;

რძ: ვერძი, ბარძიმი, ყურძენი, გირძელი;

რც: ფურცელი, ხორცი;

რწ: ქორწილობა;

რჯ: არჯევანი, ბორჯი;

რჩ: ერჩის, ერჩოლა, გარჩევენ, ფარჩა;

რჭ: ღარჭი, მოყლარჭაჭს, ჭურჭლეფ;

რგ: ზურგით, დარგო, დედკარგე, კარგია, უგორგოთია, დაკარგულა;

რქ: თურქულა, ქერქი, ქურქი;

რკ: რკინა, ჭორკოტი, პარკ, მედიდრკის, მუგურკუტია.

სონორი + ნაპრალოვანი (SC°)

რს: გუპარსია;

რშ: შარშან;

რღ: მურღულისი, ბურღით, ორღანი;

რხ: პარხალი, ფერხულობა, ვიმარხავთ, ქარხანაში, დავხერხავთ;

რყ: გერყია.

ზაგისმიერი მ + ხშული (ზ, ფ, პ, დ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, გ, კ):

მზ: კომზოსტო, ვამზოფთ;

მფ: ყოლამფერია, ლამფეფთა;

მპ: პიმპილი, დამპალა;

---

¹⁹ ღმერთი

მდ: მანამდე;

მთ: მთი კარი, ზამთარში, მამამთილ;

მძ: მძიმე;

მც: მცობა (ცობა>მცობა);

მწ: მწაე;

მჯ: მჯაე (დამჯავდება);

მჩ: დამჩალი;

მგ: მგელი;

სონორი + ნაპრალოვანი (SC°)

მღ: სიმღერით;

მხ: ამხანაგი;

მყ: სამყური;

წინანუნისმიერი ნ + ხშული (დ, თ, ტ, ძ, ც, ჯ, ჭ, გ, ქ):

ნდ: სიმინდი, მინდორი, წმინდასა, შინდიძირი, წინდები;

ნთ: ფინთი, ყანთარა, ჩანთა, მჟანთილი;

ნტ: ჭყინტიც, პანტა, ისტრუმენტები;

ნძ: მანძილი, ხინძირ;

ნც: გაგბანცოს;

ნჯ: ბირინჯი, სამანჯახო, დოლენჯდაკარ, წინჯანში, მოღრანჯულა, გაჭსინჯე;

ნჭ: ჭენჭიანი, ღენჭი, ჭინჭარი;

ნგ: მანგალი, ბრანგი (ბანგურა), წრინგი;

ნქ: მანქანები, ლანქერი;

ნკ: კონკალიო, კონკი;

ზაგისმიერი ვ/წ + ხშული (თ, ჯ, ქ):

წთ: დეწთისა²⁰;

წჯ: აწჯი;

---

²⁰ საკუთარი სახელი

ჟქ: ზეჟქია;

სონორი + ნაპრალოვანი (SC°)

ჟშ: შაჟშელთა (შაჟშეთი), ტაჟშანიც;

წინანუნისმიერი ლ + ხშული (ფ, პ, დ, ტ, კ, ღ, ხ):

ლფ: თილფიტა;

ლპ: დალპება, პილპილი;

ლდ: ჩილდიჭევი, ქაღალდი, კილდეზე;

ლტ: პალტო;

ლკ: ბალკონი, ცალკე;

სონორი + ნაპრალოვანი (SC°)

ლლ: ხალღები, ვიტალღუჯევთ;

ლხ: ბალხი.

თავკიდურ პოზიციაში რეალიზებულია შემდეგი წყვილები: მთ, მძ, მც, მწ, მჯ, მგ, რკ (მთი კარი, მძიმე, მცოტა, მწაე, მჯაე, მგელი, რკინა) - სულ - 7: 8,75%.

SC

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	კ
ვ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-
ნ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
რ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
ლ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სიტყვის შუაში: SC: ჟთ, ჟჯ, ჟქ, მზ, მფ, მპ, მდ, მთ, მჩ, ნდ, ნთ, ნტ, ნძ, ნც, ნწ, ნჩ, ნჭ, ნგ, ნქ, ნკ, რფ, რპ, რდ, რთ, რტ, რძ, რც, რწ, რჯ, რჩ, რჭ, რგ, რქ, რკ, ლფ, ლპ, ლდ, ლტ, ლკ (38): 47, 50%.

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
მ	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
მ	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
ნ	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
რ	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
ლ	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-

SC: სულ - 43.

SC: ჟშ, მშ, მყ, მღ, მხ, რს, რშ, რღ, რხ, რყ, ლღ, ლხ (12).

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
მ	-	-	-	+	-	-	-
მ	-	-	-	+	+	+	+
ნ	-	-	-	-	-	-	-
რ	-	+	-	-	+	+	+
ლ	-	-	-	-	+	+	-

SC /SC° ბგერათკომბინაციისას სულ რეალიზებულია 54 თანხმოვანთკომპლექსი.

ბ) ბგერათკომბინაცია CS/C°S

როცა სონორი თანხმოვანთკომპლექსის მეორე კომპონენტია, წყვილში შედის ჩქამიერებთან სხვადასხვა სიხშირით: რ სონორი უკავშირდება 19 ჩქამიერს (ბ, ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ, ზ, ს, შ, ღ, ხ, ყ), ვ/ჟ -14 -ს (დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ, ზ, ს, შ), მ - 13-ს (ბ, თ, ტ, ძ, ც, ჭ, ქ, კ, ზ, ს, ღ, ხ), ნ - 9-ს (ბ, ფ, დ, ტ, ც, ქ, კ, შ, ხ), ლ - 0 (სულ - 55).

როგორც წინა შემთხვევაში, ისე CS/C°S პოზიციაშიც უფრო რეალიზებული რ სონორია.

CS: რ: ბაგისმიერი ხშული (ბ) + სონორი რ: ბრ: ბობრები, გუბრები, იბრუნეფს, ბრეტლი;

ბაგისმიერი ხშული (ფ) + სონორი რ: ფრ: ფრინავს, ფრინჯი, უფრო;

ბაგისმიერი ხშული (პ) + სონორი რ: პრ: კუპრეთი, აპრილში, პრუწი, პრობლემა;

კბილისმიერი ხშული (დ) + სონორი რ: დრ: დროზე, დიდრუანი, მედკადრა, ადრე, სიდედრისი, მომახვედრა, მუკოდრია;

კბილისმიერი ხშული (თ) + სონორი რ: თრ: თეთრი, მეხათრება;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + სონორი რ: ტრ: პეტრა, ნატრაპიწუერი, პეტრე, კიტრი, პატრიჯანი, ტრიფია, მეტრო, ტრიკი, წომოტრეკენ;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + სონორი რ: ძრ: ძროხა, ძრახვა, მიძრები;

წინანუნისმიერი ხშული(ც) + სონორი რ: ცრ: გაცრა;

წინანუნისმიერი ხშული (წ) + სონორი რ: წრ: წრეულ, ვიწრო, წრინგი;

უკანანუნისმიერი ხშული(ჭ) + სონორი რ: ჭრ: ჭრისა, ჭრელი;

უკანაენისმიერი ხშული(გ) + სონორი რ: გრ: გრიფი, დაგრეხილ;

უკანაენისმიერი ხშული(ქ) + სონორი რ: ქრ: ოქროსი;

უკანაენისმიერი ხშული(კ) + სონორი რ: კრ: კრავკარი, მედკრიბება, კრად, მედკრიფვის, კრიჭი, კრეტერი.

ნაპრალოვანი + სონორი (C°S)

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ზ) + სონორი რ: ზრ: ზროხნ;

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ს) + სონორი რ: სრ: სასრელი, მოსრა;

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი (შ) + სონორი რ: შრ: შრატი;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ღ) + სონორი რ: ღრ: მეღღრიჭაო, დეღღრუბავს, მოღღრანჯულა, ღრდალოფს, კოჯადრები;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ხ) + სონორი რ: ხრ: დახრესავ, მოხრაკული, სახრავ, გახრეშავ, ახრაკუნებდა;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ყ) + სონორი რ: ყრ: გეყრება, ჩყყრია, გაყრილი;

CS: ვ/ჟ: კბილისმიერი ხშული (დ) + სონორი ვ: დჟ: ადჟილია;

კბილისმიერი ხშული (თ) + სონორი ვ: თჟ: დათჟი, თჟალი, ამითჟინ, დიგითჟალო, თჟეა;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + სონორი ვ: ტჟ: ტჟიტჟირები;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + სონორი ვ: ძუ: ძუელი, ძუირია, ნაძუი;

წინანუნისმიერი ხშული (ც) + სონორი ვ: ცუ: ლოცუა, გადედცუალა;

წინანუნისმიერი ხშული (წ) + სონორი ვ: წუ: ლეწუნ, ნაწუელი, წუიმა, წუავე,
ვწუწუდით, მუბუწუია;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჩ) + სონორი ვ: ჩუ: ჩუნ, დეჩუიე, მაჩუი, გაჩუნო;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჭ) + სონორი ვ: ჭუ: ჭუაჲ;

უკანანუნისმიერი ხშული (გ) + სონორი ვ: გუ: გუარი, გუჲან, ბლაგუი, გუერდი;

უკანანუნისმიერი ხშული (ქ) + სონორი ვ: ქუ: ქუები, ქუაბაჲვე;

უკანანუნისმიერი ხშული (კ) + სონორი ვ: კუ: კუაჲა, კუირეში, უკუირდებია, ტაკუელა,
წალიკუანი, კუირთაჲ, კუერცხი, მედხრაკუის, კუეთი, კუალზე, ჩედხოკუჲან.

ნაპრალოვანი + სონორი (C°S)

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ზ) + სონორი ვ: ზუ: მოზუერი, ზუელათ;

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ს) + სონორი ვ: სუ: თესუნ, სუელი, ნესუი;

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი (შ) + სონორი ვ: შუ: შუილი, შუიდი, უშუელე;

CS: კბილისმიერი ხშული (თ) + სონორი მ: თმ: თმაზე; თრ: თეთრი, მეხათრება;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + სონორი მ: ტმ: ფატმა;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + სონორი მ: ძმ: ძმა;

წინანუნისმიერი ხშული(ც) + სონორი მ: ცმ: ჩამაცმენ, ფეხსაცმელი;

წინანუნისმიერი ხშული (წ) + სონორი მ: წმ: წმიდა, დაწმინდა (წმენდა);

უკანანუნისმიერი ხშული(ჭ) + სონორი მ: ჭმ: საჭმელებ;

უკანანუნისმიერი ხშული(ქ) + სონორი მ: ქმ: ქმარიო, საქმეა;

უკანანუნისმიერი ხშული(კ) + სონორი მ: კმ: ნაკმენზე (კბენა>კმენა);

ხახისმიერი ხშული(ჯ) + სონორი მ: გაჯმება;

ნაპრალოვანი + სონორი (C°S)

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ზ) + სონორი მ: ზმ: სიზმარი

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ს) + სონორი მ: სმ: სმენა (სმა), ესმის;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ღ) + სონორი მ: ღმ: გაღმა, ღმერთი, მიღმა;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ხ) + სონორი მ: ხმ: ხმამაღლა, უხმარი.

CS: ნ: ზაგისმიერი ხშული (ზ) + სონორი ნ: ზნ: იჯობნება, გებნევი;

ზაგისმიერი ხშული (ფ) + სონორი ნ: ფნ: მყოფნის (მყოფნიან, ქვეყოფნიდა);

კბილისმიერი ხშული (დ) + სონორი ნ: დნ: გადნე; ცოდნადან, ავადნობა;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + სონორი ნ: ტნ: ამოვტუტნავთ;

წინანუნისმიერი ხშული (ც) + სონორი ნ: ცნ: საკოცნელი, მიცნობ;

უკანაენისმიერი ხშული (ქ) + სონორი ნ: ქნ: იქნევენ, ქნაო;

უკანაენისმიერი ხშული(კ) + სონორი ნ: კნ: ლეკნარი;

ხახისმიერი ხშული(ჯ) + სონორი ნ: საჯნისი, თოჯნა;

ნაპრალოვანი + სონორი (C°S)

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი (შ) + სონორი ნ: შნ: ფიშნარაგედ, ნიშნობაზე;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ხ) + სონორი ნ: ხნ: სახნისი, ხნისა (ხნე);

თავკიდურა პოზიციაში რეალიზებულია: CS: ბრ, ფრ, პრ, დრ, თუ, თმ, ტუ, ტრ, ძუ,

ძმ, ძრ, წუ, წმ, წრ, ჭუ, ჭრ, გუ, გრ, ქუ, ქმ, ქნ, კუ, კრ, შუ (24);

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ბ	-	-	-	+	-
ფ	-	-	-	+	-
პ	-	-	-	+	-
დ	-	-	-	+	-
თ	+	+	-	-	-
ტ	+	-	-	+	-
ძ	+	+	-	+	-
ც	-	-	-	-	-
წ	+	+	-	+	-

ჯ	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-
ჭ	+	-	-	+	-
ც	+	-	-	+	-
ძ	+	+	+	-	-
კ	+	-	-	+	-
ქ	-	-	-	-	-

ც“ს: ზჷ, ზრ, სჷ, სმ, შრ, ღრ, ღმ, ხნ, ხმ (9).

	ვ	ძ	ნ	რ	ლ
ზ	+	-	-	+	-
ს	+	+	-	-	-
ჟ	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	+	-
წ	-	+	-	+	-
ხ	-	+	+	-	-
ყ	-	-	-	-	-

თავკიდურა პოზიციაში CS/ ც“ს: სულ - 33.

სიტყვის შუაში: CS: ზნ, ზრ, ფნ, ფრ, პრ, დჷ, დმ, დნ, დრ, თჷ, თმ, თრ, ტჷ, ტმ, ტნ, ტრ, ძჷ, ძრ, ცჷ, წჷ, წრ, ჩჷ, ჭმ, გჷ, გრ, ქჷ, ქმ, ქნ, ქრ, კჷ, კმ, კნ, კრ, ჯმ, ჯნ (35);

	ვ	ძ	ნ	რ	ლ
ზ	-	-	+	+	-
ფ	-	-	+	+	-
პ	-	-	-	+	-
ღ	+	+	+	+	-
თ	+	+	-	+	-

ტ	+	+	+	+	-
ძ	+	-	-	+	-
ც	+	-	-	-	-
წ	+	-	-	+	-
ჯ	-	-	-	-	-
ჩ	+	-	-	-	-
ჭ	-	+	-	-	-
ბ	+	-	-	+	-
ქ	+	+	+	+	-
კ	+	+	-	+	-
ღ	-	+	+	-	-

C°S: ზჷ, ზმ, შგ, შნ, სჷ, სმ, სრ, ღმ, ღრ, ხმ, ხნ, ხრ, ყრ (13).

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ზ	+	+	-	-	-
ს	+	+	-	+	-
ჟ	-	-	-	-	-
შ	+	-	+	-	-
წ	-	+	-	+	-
ხ	-	+	+	+	-
ყ	-	-	-	+	-

სიტყვის შუაში CS/ C°S: სულ - 47.

CS/C°S კომბინაციისას სულ რეალიზებულია - 55 თანხმოვანთკომპლექსი.

გ) კომბინაცია სონორი + სონორი (SS)

გაანალიზებულ მასალაში, სონორი ვ/ჷ უკავშირდება მხოლოდ 2 სონორს: ნ, რ; მ - 2 - ს (ნ, რ), რ - 2 -ს (ვ, მ), ნ - 0, ლ - 0.

ბაგისმიერი სონორი ვ + წინანუნისმიერი სონორი ნ, უკანაენისმიერი სონორი რ:

ტუნ: უპოტუნია;

ტრ: ბეტრი, სათიჭაქეტრი, სატრდათი, ცხოტრება, კეტრი, ტრჰსი;

ბაგისმიერი სონორი მ + წინანუნისმიერი სონორი ნ, უკანანუნისმიერი სონორი რ:

მნ: იმნდეთი;

მრ: მემრე, გემრდელი, ხუმრობა, სამრავლო, მრეხია;

შუანანუნისმიერი სონორი რ + ბაგისმიერი სონორი ვ, მ:

რტ: პირტელათი, თურტანდა, შარტალი, ძირტანი, ოცდარტადა;

რმ: ორმოები.

თავკიდურა პოზიციაში რეალიზებულია: ტრ, მრ (ტრჰსი, მრეხია) (2);

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ვ	-	-	-	+	-
მ	-	-	-	+	-
ნ	-	-	-	-	-
რ	-	-	-	-	-
ლ	-	-	-	-	-

სიტყვის შუაში: ტუნ, ტრ, მნ, მრ, რტ, რმ (6).

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ვ	-	-	+	+	-
მ	-	-	+	+	-
ნ	-	-	-	-	-
რ	+	+	-	-	-
ლ	-	-	-	-	-

SS პოზიციაში რეალიზებულია 6 თანხმოვანთკომპლექსი.

მასალის მიხედვით, ერთი მორფემის ფარგლებში წარმოდგენილი თანხმოვანთკომპლექსთა მთლიანი რაოდენობის 30, 32% არის სონორის შემცველი, რომელთაგან ზოგი მიღებულია ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად და უმეტესად

დიალექტშივე წარმოდგენილია პარალელური ფორმები, რომლებიც განსხვავებულ კომპლექსებს გვაძლევს, რაც ხშირ შემთხვევაში ზრდის კომპლექსის სიგრძეს: გირძელი//გგრძელი//გრძელი, კილდე//კკლდე//კლდე... მ სონორის გაჩენით ვიღებთ მც, მფ და მრ კომპლექსებს: ყოლამფერია, მცოტა, მემრე. მიუხედავად იმისა, რომ რ ყველაზე გავრცელებული თანხმოვანია კომპლექსის ერთ-ერთ წევრად, ზოგჯერ იკარგება ხოლმე და ხდება რ-ს შემცველი ზოგიერთი კომპლექსის მოშლა, თუმცა ყოველთვის ასე არ ხდება, ცალკეულ შემთხვევაში შენარჩუნებულია: მარტო//მწტო, ვიმარხავთ//ვიმწხავთ... როგორც ვხედავთ, მორფემის ფარგლებში უმეტესად მეორეული კომპლექსებია წარმოდგენილი ამა თუ იმ ბგერათცვლილებით მიღებული. ამგვარი მაგალითების რიგშია ასევე: მანგალი, ხალღები, ფრინჯი, მიძრები, ნაკმენზე...

1.2.3.1.1.2. ჩქამიერ თანხმოვანთა ორწევრა კომპლექსები

ჩქამიერი თანხმოვნები ქმნიან შემდეგ კომბინაციებს: C°C, CC°, C°C°, CC.

C°C

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ზ) + ხშული (დ):

ზდ: გაზდილი (ზდიდა), ოზდაოთხი;

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ს) + ხშული (დ, ტ, წ, კ):

სდ: ოსდახუთი;

სტ: ფესტივალში, ბოსტანი, სტეროფს, კომბოსტო;

სწ: დამასწავლე, სასწომლი (სასწომში), გჟასწორეფთ, გუმჟასწარით;

სკ: ასკილი;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ხ) + ხშული (დ, თ, ტ, ჩ):

ხდ: მიგიხდება;

ხთ: მაგახთუნო;

ხტ: ხტებდან;

ხჩ: ბახჩა;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ყ) + ხშული (დ):

ყდ: საყდარი;

°C კომბინაციიდან რეალიზებულია 10 კომპლექსი: ზდ, სდ, სტ, სწ, სკ, ხდ, ხთ, ხტ, ხჩ, ყდ.

თავკიდურად - 2: სტ; ხტ (სტეროფს, ხტებიან).

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
ზ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჟ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ხ	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სიტყვის შუაში - 9: ზდ, სდ, სტ, სწ, სკ, ხდ, ხთ, ხჩ, ყდ;

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
ზ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
ჟ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ხ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
ყ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

CC°

ბაგისმიერი ხშული (ფ) + ნაპრალოვანი (ს, ხ):

ფს: ტეფსიში;

ფხ: ფხაჭია, ფხარი, მოგეფხანება;

კბილისმიერი ხშული (დ) + ნაპრალოვანი (ლ): დლ: დლისი, ჭადლე, გოდლეკარი, ჰადლა, სადლობელი;

კბილისმიერი ხშული (თ) + ნაპრალოვანი (შ, ხ):

თხ: თთხი, ვკითხულოფთ, თხელი, თხნ, მამწუთხებ, გთხრ, გათხოება, კუთხეზე, თხელპა;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + ნაპრალოვანი (ყ):

ტყ: ტყეში, ეტყობოდა, ტყუილია, შექტყეპავ;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + ნაპრალოვანი (ღ): ძღ: გაძლო, მოგძოდლაჭს;

წინანუნისმიერი ხშული (ც) + ნაპრალოვანი (ხ):

ცხ: რაცხა, ცხოვრობენ, სიცხე, ცხელი, მიცუცხუნეფსო, ცხენის, ცხავები, ცხარეა, წედცხო;

წინანუნისმიერი ხშული (წ) + ნაპრალოვანი (ყ):

წყ: წყალი, ეწყობა, მოწყალე, წყაროთი, გაწყოფს (გაწყობა), გაწყენს (წყენა);

უკანანუნისმიერი ხშული (ჯ) + ნაპრალოვანი (ღ):

ჯღ: ოჯღებია, ოჯღებიდამ;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჩ) + ნაპრალოვანი (ხ):

ჩხ: ჩხუბი, ჩხოკუა, ჩხირებ;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჭ) + ნაპრალოვანი (ყ):

ჭყ: ჭყინტიც, აჭყაპუნებ, ჭყუპ, უჭყულაღია, უჭყეპებენ;

უკანაენისმიერი ხშული (გ) + ნაპრალოვანი (ზ):

გზ: გზაზე, გაგზაუნენ;

უკანაენისმიერი ხშული (ქ) + ნაპრალოვანი (ს):

ქს: უქსოვ (II პირი).

სულ რეალიზებულია 13 კომპლექსი: ფს, ფხ, დლ, თხ, ტყ, ძღ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ, გზ, ქხ.

ამათგან თავკიდურად სულ - 9 კომპლექსი: ფზ, დღ, თხ, ტყ, ცხ, წყ, ჩხ, ჭყ, გზ (ფზაქია, ფზარი, დღისი, თხელი, თხნ, თხელპა, ტყეში, ტყუილია, ცხოვრობენ, ცხელი, ცხენის, ცხავეები, ცხარეა, წყაროთი, წყალი, ჩხუბი, ჩხოკვა, ჩხირებ, ჭყინტიც, ჭყუპ, გზაზე);

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ბ	-	-	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	-	-	+	-
ჰ	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	+	-	-
ფ	-	-	-	-	-	+	-
ტ	-	-	-	-	-	-	+
ძ	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	+	-
წ	-	-	-	-	-	-	+
ჯ	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	+	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	+
გ	+	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	-	-	-	-

სიტყვის შუაში - 14 კომპლექსი: ტყ, ფს, ფშ, დღ, თხ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჭყ, ქს, გზ.

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ბ	-	-	-	-	-	-	-
ფ	-	+	-	+	-	-	-
ჰ	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	+	-	-

თ	-	-	-	-	-	+	-
ტ	-	-	-	-	-	-	+
ძ	-	-	-	-	+	-	-
ც	-	-	-	-	-	+	-
წ	-	-	-	-	-	-	+
ჯ	-	-	-	-	+	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	+
გ	+	-	-	-	-	-	-
ქ	-	+	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	-

ჰარმონიული კომპლექსებიდან გამოვლინდა: კბილისმიერი (დ თ ტ) + უკანაენისმიერი (ღ ხ ყ) - დღ, თხ, ტყ; წინაუნისმიერი (ძ ც წ) + უკანაენისმიერი (ღ, ხ, ყ) - ძღ, ცხ, წყ; უკანაუნისმიერი (ჯ ჩ ჭ) + უკანაენისმიერი (ხ ყ) - ჩხ, ჭყ.

ღღ

წინაუნისმიერი ნაპრალოვანი ზ + ხახისმიერი ნაპრალოვანი ღ:

ზღ: ზღაფული, გაზღაფული;

წინაუნისმიერი ნაპრალოვანი ს + ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ, ყ:

სხ: სხალისი, სუსხარი, ასხია, ჩასხამ, წასხეს;

სყ: ნასყიდი;

უკანაუნისმიერი ნაპრალოვანი შ + ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ:

შხ: ფეშუმში, კაშხალი;

უკანაენისმიერი ნაპრალოვანი ხ + წინაუნისმიერი ნაპრალოვანი ს, უკანაუნისმიერი ნაპრალოვანი შ:

ხს: მახსოვს, ფეხსაცმელი;

ხშ: ვახშიამი, სანახშირე;

ღღ პოზიციაში რეალიზებულია 6 თანხმოვანთკომპლექსი: **ღღ, სხ, სყ, შხ, ხს, ხშ;**

ამათგან თავკიდურად - 2 კომპლექსი: **ღღ, სხ** (ზღაფული, გაზღაფული, სხალისი);

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ზ	-	-	-	-	+	-	-
ს	-	-	-	-	-	+	-
ჟ	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	-	-	-
ხ	-	-	-	-	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-

სიტყვის შუაში - 5 კომპლექსი: **სხ, სყ, შხ, ხს, ხშ.**

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ზ	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	-	-	+	+
ჟ	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	-	-	+	-
ღ	-	-	-	-	-	-	-
ხ	-	+	-	+	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 6 თანხმოვანთკომპლექსი.

CC

ბაგისმიერი ხშული (ბ) + ხშული (გ): ბგანო;

კბილისმიერი ხშული (დ) + ხშული (გ): დგას, ადგილი, ქესადგური, სადგიყანა;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + ხშული (პ, კ):

ტპ: ტპნ;

ტკ: ფუტკარი, ტკივილისი;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + ხშული (გ): ბუმბულები, დემემბეროს;

წინანუნისმიერი ხშული (ც) + ხშული (დ): უცდი, ორმოცდნთი;

წინანუნისმიერი ხშული (წ) + ხშული (კ): დწაწკარებ;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჯ) + ხშული (დ): დაჯდება;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჩ) + ხშული (დ, ქ):

ჩდ: გომოჩდება (გოჩდება, გომოჩდა, გაჩდებიან, გაჩდება);

ჩქ: ვერქარები;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჭ) + ხშული: ჭკ: ჭკუა, კაჭკაჭი;

უკანანუნისმიერი ხშული (გ) + ხშული (დ, ძ):

გდ: გაგდედ (გაგდომა);

გძ: მოგძელო;

უკანანუნისმიერი ხშული (ქ) + ხშული (ც): ქც: გეექცევა, წაქცევა;

უკანანუნისმიერი ხშული (კ) + ხშული (დ): კდ: მოკდარა;

ფარინგალური ხშული (წ) + ხშული (ბ): წბ: წბო.

CC ბგერათკომბინაციიდან სულ რეალიზებულია 17 თანხმომავანთკომპლექსი.

თავკიდურა პოზიციაში რეალიზებული კომპლექსებია: ბგ, დგ, ტპ, ტკ, ჭკ, წბ (ბგანო, დგას, ტპნ, ტკივილისი, ჭკუა, წბო) (6).

	ბ	გ	კ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
გ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
დ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
თ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ტ	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სიტყვის შუაში: ღბ, ტპ, ძბ, ცდ, წკ, ჯდ, ჩდ, ჩქ, ჭკ, გდ, გქ, ქც, კდ (13).

	ბ	ფ	პ	ღ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	ბ	ქ	კ	ს
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
ფ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
პ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
თ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ტ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
ც	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
ჯ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
ბ	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

CC ბგერათკომბინაციის მიხედვით,

ა) ბაგისმიერები - **ბ ფ კ** - კომბინაციაში შედიან მხოლოდ უკანაენისმიერ **გ**-სთან : **ბგ** (არათავკიდურად);

ბ) კბილისმიერები - **დ თ ტ** - ც მხოლოდ უკანაენისმიერ **გ ქ კ**-ს და ბაგისმიერ **პ**-ს უერთდებიან: **დგ, ტკ** და **ტპ**. ამათგან **დგ** და **ტპ** მიმდევრობა მეორეული წარმომავლობისაა. **დგ** კომპლექსისთვის ამოსავალია /**დეგ**/, **ტპ**-სთვის - **ტბ, ტპ** ფონეტიკური გარდაქმნის გზით მიღებული კომპლექსია (**ტბა>ტპა**);

გ) წინანუნისმიერი ბგერები - **ძ ც წ** - კომბინაციაში შედიან უკანაენისმიერ **გ ქ კ**-სთან და კბილისმიერ **დ**-სთან: **ძგ, ცქ, წკ** და **ცდ**;

დ) უკანანუნისმიერი ბგერები - **ჯ ჩ ჭ** - უერთდებიან უკანაენისმიერ **გ ქ კ**-სა და კბილისმიერ **დ**-ს: **ჯდ, ჩდ, ჩქ, ჭკ**. მოსალოდნელი **ჯგ, ჩქ, ჭკ** კომპლექსებიდან გამოვლინდა მხოლოდ **ჩქ, ჭკ**;

ე) უკანაენისმიერი ბგერები - **გ ქ კ** - კომბინაციაში შედიან კბილისმიერ **დ**-სთან, წინანუნისმიერ **ძ ც** -სთან და უკანანუნისმიერ **ჭ**-სთან: **გდ, კდ, გძ, ქც, კჭ**;

ვ) ხახისმიერი **ჯ** უერთდება მხოლოდ ბაგისმიერ **ბ**-ს - **ჯბ**.

როგორც წარმოდგენილი მასალიდან ჩანს, ერთი მორფემის ფარგლებში, ორწევრა თანხმომავანტკომპლექსთა გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. რეალიზებული **164** კომპლექსიდან უფრო ხშირია სონორის შემცველი ბგერათკომბინაციები: **30, 32%**, ამათგან თავკიდურად გვხვდება **24, 29%**, ხოლო სიტყვის შუაში - **32, 84%**. ჩქამიერ თანხმომავანთა შემცველი ბგერათკომბინაციებიდან სულ რეალიზებულია **5, 58%**; **3,02 %** გვხვდება სიტყვის თავკიდურად, ხოლო სიტყვის შუაში - **8, 13%**-ია წარმოდგენილი.

ტაოურში, ერთი მორფემის ფარგლებში, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, არ დასტურდება ერთი რაგვარობისა და ლოკალური რიგის თანხმომავნები; აქ იგულისხმება ფონოლოგიური სისტემის თვალსაზრისით, იდენტურთანხმომავანი კომპლექსები, ე.წ. გემინირებული თანხმომავნები, რომლებიც ქართული ენის ქვესისტემებისთვის არაა

დამახასიათებელი. უცხო ენობრივ გარემოში მოსალოდნელი ცვლილება დიალექტში არ აისახა.²¹

1.2.3.1.2. აქცესიურობა - დეცესიურობა ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში ერთი მორფემის ფარგლებში

აქცესიურობა-დეცესიურობის თვალსაზრისით, სონორი და ჩქამიერი თანხმოვანთკომპლექსები განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმომდევრობა (60 აქცესიური და 50 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (20 აქცესიური და 24 დეცესიური). საერთო ჯამში, ერთი მორფემის ფარგლებში, ტაოურ დიალექტში მეტია თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა. კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ განვიხილავთ როგორც პირველად, ასევე მეორეულ, ფონეტიკურ ნიადაგზე სახეცვლილ კომპლექსებსაც.

აქცესიურობა-დეცესიურობა სონორთა და ჩქამიერთა კლასებში არსებულ მოდელებშიც მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია. სონორთა კლასში აქცესიური მიმდევრობა მოდელების ფარგლებში მეტობა-ნაკლებობის მიხედვით შემდეგნაირად ფორმულირდება: $C^{\circ}S>SC>CS>SS>SC^{\circ}$, ხოლო დეცესიური მიმდევრობა - $SC>CS>SC^{\circ}>C^{\circ}S>SS$; ჩქამიერთა კლასში აქცესიური მიმდევრობა ასეთ შედეგს გვიჩვენებს: $C^{\circ}C>CC>C^{\circ}C^{\circ}>(CC^{\circ}=0)$, დეცესიური მიმდევრობა კი - $CC^{\circ}>CC>C^{\circ}C^{\circ}>C^{\circ}C$.

²¹ გვხვდება მხოლოდ ნასესხებ სიტყვებში: ბითთავა, მილლეთი, ილლა (ი თვრისა ყანეფს ბითთავა; ბითთოჭნი კარშინა არძან; კიდევ მიდიან თქუენი მილლეთი იქა?; თოვსა, ილლა შეშა უნა შოჭრთოთ იქ...). გემინირებული თანხმოვნები გვხვდება იმ დიალექტებში, რომლებიც უცხო ენობრივ გარემოში არიან: ინგილოურში, ფერიდნულში; მაგ., გემინირებული მ: გამმეჩ „კამეჩი“, ამმა „მაგრამ“, ქელლა „თავი“... ორი იდენტური თანხმოვნის თავმოყრით, რასაც წინ მათ შორის პოვნიერი ბგერის დაკარგვა უძღვის: პაწა>პაწწა, გამოლაღვით>გამოლლით (ჯორბენაძე 1989: 341, 364); სამმი, მეტტი, თოფფი... (ჩხუბინაშვილი 2002: 84).

სონორთა კლასი

	SC	SC°	C°S	CS	SS	ჯამი
აქცესიური	15	1	31	9	4	60
დეცესიური	23	10	2	13	2	50

აქცესიური: რფ (1), რპ (1), რდ (4), რთ (8), რტ (5), რმ (4), რც (2), რწ (1), რს (1), ნდ (5), ნთ (4), ნტ (3), ლფ (1), ლპ (2), ლდ (3), ლტ (1), ჭრ (2), გრ (2), ქრ (1), კრ (6), შრ (1), ღრ (5), ხრ (5), ყრ (3), დტ (1), თტ (5), ტტ (1), ძტ (3), ცტ (2), წტ (6), ჩტ (4), ჭტ (1), გტ (4), ქტ (2), კტ (11), ზტ (2), სტ (3), შტ (3), თმ (3), ტმ (1), ძმ (1), ცმ (2), წმ (2), ჭმ (1), ქმ (2), კმ (1), ჯმ (1), ზმ (1), სმ (2), ღმ (3), ხმ (2), ქნ (2), კნ (1), ჯნ (2), შნ (2), ხნ (2), ურ (7), უნ (1), რუ (5), რმ (1);

დეცესიური: რჯ (2), რჩ (4), რჭ (3), რგ (6), რქ (3), რკ (5), რშ (2), რღ (3), რხ (6), რყ (1), მდ (3), მთ (3), მძ (1), მც (1), მწ (1), მჯ (1), მჩ (1), მგ (1), მღ (1), მხ (1), მყ (1), ნჯ (6), ნჭ (3), ნგ (3), ნქ (2), ნკ (2), უთ (1), უჯ (1), უქ (1), ვშ (2), ლკ (2), ლღ (2), ლხ (1), ზრ (4), ფრ (3), პრ (4), დრ (7), თრ (2), ტრ (10), ძრ (3), ცრ (1), წრ (3), ზრ (1), სრ (2), ზნ (2), ფნ (1), დნ (3), ტნ (1), მნ (1), მრ (5).

ჩქამიერთა კლასი

	C°C	C C°	C°C°	CC	ჯამი
აქცესიური	8	0	4	8	20
დეცესიური	1	11	4	8	24

აქცესიური: ზდ (2), სდ (1), სტ (4), ხდ (1), ხთ (1), ხტ (1), ხჩ (1), ყდ (1), გზ (2), ქს (1), ხს (2), ხშ (2), ცდ (2), ჯდ (1), ჩდ (1), გდ (1), გძ (1), ქც (2), კდ (1), ჯბ (1);

დეცესიური: სკ (1), ფს (1), ფხ (3), დღ (5), თხ (9), ტყ (4), ძღ (2), ცხ (9), წყ (6), ჯღ (2), ჩხ (3), ჭყ (5), ზღ (2), სხ (5), სყ (1), შხ (2), ზგ (1), დგ (4), ტპ (1), ტკ (2), ძგ (2), წკ (1), ჩქ (1), ჭკ (2).

აღსანიშნავია, რომ ხშირ შემთხვევაში, როგორც აქცესიური, ისე დეცესიური მიმდევრობის კომპლექსის შემცველ სიტყვებში: კლდე, გრძელი, ბრინჯი, ფლავი, კბილი... ჩნდება თანხმოვანთგამყარი ნეიტრალური ბგერა გ, ან სრული ხმოვანი ი, თუმცა გვაქვს ცალკეული მაგალითებიც, როცა წარმოდგენილია თანხმოვანთგამყარის გარეშე და ტაოური მეტყველების ანალიზისას გათვალისწინებულია ყველა შემთხვევა.

1.2.3.1.3. ჰარმონიული კომპლექსები ტაოურში

სხვადასხვა დროს მეცნიერთა მიერ ჰარმონიულად მიჩნეულია თანხმოვანთკომპლექსთა სხვადასხვა კომბინაცია, რომელიც ემყარება განსხვავებული კრიტერიუმების მიხედვით თანხმოვანთა დაჯგუფებას.

ს. ხუნდაძის მიხედვით, ჰარმონიულ კომპლექსთა ოთხი ჯგუფი გამოიყოფა:

A	B	C	D
ბგ ფქ ჰკ	ფხ -	სხ ზღ	ფს -
დგ თქ ტკ	თხ -	შხ ჟღ	ფშ -
ძგ ცქ წკ	ცხ -	სყ	
ჯგ ჩქ ჭკ	ჩხ -	შყ	

ნ. მარი გამოყოფს ჰარმონიულ კომპლექსთა 3 ჯგუფს, სადაც ბაგისმიერები კომბინაციაში არ შედიან უკანაენისმიერებთან:

A	B	C
—	—	—
დგ თქ ტკ	დღ თხ ტყ	სყ —
ძგ ცქ წკ	ძღ ცხ წყ	სხ ზღ
— — —	ჟღ ჩხ ჭყ	— —

გ. ახვლედიანის მიერ ჰარმონიული კომპლექსები განაწილებულია ორ ჯგუფში: A და B. კომპლექსები განაწილებულია ბგერათშეერთების III წესის მიხედვით. თითოეულ ჯგუფში თანხმოვნები არიან ჰომოგენური და ჰეტერორგანული (დეცესიური თანმიმდევრობით) (ახვლედიანი 1999: 112).

A	B
ბგ ფქ ჰკ	ბღ ფხ ჰყ
დგ თქ ტკ	დღ თხ ტყ
ძგ ცქ წკ	ძღ ცხ წყ
ჯგ ჩქ ჭკ	ჯღ ჩხ ჭყ

საინტერესოა გ. მაჭავარიანის ჰარმონიულ კომპლექსთა კლასიფიკაციაც, რომელიც A B C D ჯგუფების გარდა გამოყოფს E (სკ, ს₁კ) F (სთ, ს₁თ, სტ, სწ) ჯგუფებსაც.

ზემოთ წარმოდგენილ მკვლევრებთან ჰარმონიული კომპლექსისთვის მთავარი განმსაზღვრელია ჰეტერორგანულობა და ჰომოგენურობა, თუმცა ამ ორი პრინციპის განსაზღვრის დროსაც გარკვეული უხერხულობა იჩენს თავს.

გ. ახვლედიანის მიხედვით, ჰარმონიული კომპლექსები ერთჟამიერია, ე.ი. კომპლექსში შემავალი ბგერების შემართვა ერთდროულად ხდება, თუმცა ხშულთა შემთხვევაში ასე არ არის, რადგან პირველი ხშულის განხშვა თუ არ მოხდა, მეორეს შემართვა არ დაიწყება, შესაბამისად, საფიქრებელია ორი ხშულის მიერ რამდენადაა შესაძლებელი შეიქმნას ჰარმონიული კომპლექსი.

ა. შანიძის მიერ ჰარმონიულად ჩათვლილია ის კომპლექსები, რომელთა მეორე წევრი ნაპრალოვანია. შანიძისეული ჰარმონიულ კომპლექსთა ჯგუფებიდან B ჯგუფი ყველა მკვლევარმა გაიზიარა.

საინტერესოა თ. უთურგაიძის მიერ გამოყოფილი ჰარმონიულ კომპლექსთა ჯგუფები, რომლის მიხედვითაც კომპლექსის მეორე ელემენტი აუცილებლად ნაპრალოვანი უნდა იყოს, პირველი კი შეიძლება ხშულიც იყოს და ნაპრალოვანიც.

აქცესიურობა - დეცესიურობას მნიშვნელობას არ ანიჭებს. თ. უთურგაიძის მიერ გამოყოფილი ჰარმონიულ კომპლექსთა სამი ჯგუფი ასეთია:

I	II	III
ფს ფშ ბზ ბჟ	ბღ ფხ პყ	სყ ზღ შხ ჟღ
ქს ქშ გზ გჟ	დღ თხ ტყ	
ჯს ჯშ - -	ძღ ცხ წყ	
	ჯღ ჩხ ჭყ	

ჩვენი აზრით, ჰარმონიულ კომპლექსებად მისაღებია თ. უთურგაიძის მიერ მიღებული ჰარმონიული ჯგუფები, რომლის მიხედვითაც თანხმომავანთკომპლექსის მეორე ელემენტი აუცილებლად ნაპრალოვანია. ჩვენ მიერ გაანალიზებული მასალა ამის საფუძველს გვაძლევს. თანხმომავანთკომპლექსთა ჰარმონიულად მიჩნევისათვის კარგი საფუძველია კომპლექსთა საერთო რაოდენობაში თითოეული ბგერათკომბინაციის მაღალი პროცენტული მაჩვენებელი.

გვაქვს გამონაკლისებიც, რომლებიც გარკვეული სიხშირით რეალიზდებიან დიალექტში, თუმცა კვლევის ამ ეტაპზე მათზე არ შევჩერდებით.

ჰარმონიულ კომპლექსთა რეალიზაციის შემთხვევები ტაოურ დიალექტში:

ფს ფშ ბზ -	- ფხ -	სყ ზღ შხ -
ქს - გზ -	დღ თხ ტყ	
- -	ძღ ცხ წყ	
- -	ჯღ ჩხ ჭყ	

მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის - ბჟ, ქშ, გჟ, ჯს, ჯშ; მეორე ჯგუფის ბღ, პყ და მესამე ჯგუფის ჟღ კომპლექსები.

1.2.3.2. ორწევრა თანხმომავანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე

მორფემათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმომავანი რთულდება აფიქსისეული თანხმომავანებით. მათი გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების

მიხედვით. თანხმოვანთკომპლექსები თავმოყრილია სიტყვის შუაში და ბოლოში, იშვიათად - თავკიდურად.

1.2.3.2.1. სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები

მორფემათა ზღვარზე სონორთა გამოვლენის სიხშირე განსხვავებულია ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი თანხმოვანთკომპლექსებისაგან. მეორე კომპონენტად წარმოდგენილი სონორი სხვადასხვა სიხშირით რეალიზდება ჩქამიერ თანხმოვნებთან მეზობლობაში.

CS პოზიციაში სულ წარმოდგენილია 9 კომპლექსი: **ბმ, დმ, ცმ, ჭმ, ქმ, დნ, თნ, ცნ, გნ;** რ და ლ სონორთა შემცველი კომპლექსები არ გამოვლინდა.

მ: ბაგისმიერი ხშული ბ + ბაგისმიერი სონორი მ: ბმ: დედებმა, კაცებმა, მოძობლებმა;

კბილისმიერი ხშული დ + ბაგისმიერი სონორი მ: დმ: გიდმივარე, დიდმამული, გადმოდდეს, გუდმუზიდან, გიდმეხვევა, გუდმოყარო, წელიწადმა;

წინანუნისმიერი ხშული ც + ბაგისმიერი სონორი მ: ცმ: კაცმა;

უკანანუნისმიერი ხშული ჭ + ბაგისმიერი სონორი მ: ჭმ: ბიჭმა;

უკანანუნისმიერი ხშული ქ + ბაგისმიერი სონორი მ: ქმ: ბუქმა, ქოქმა;

ნ: კბილისმიერი ხშული დ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: დნ: შახედნდოს, აჭედნენ, დადოდნენ, შუხედნია;

კბილისმიერი ხშული თ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: თნ: ათნი, ხუთნი;

წინანუნისმიერი ხშული ც + წინანუნისმიერი სონორი ნ: ცნ: მოტაცნია;

უკანანუნისმიერი ხშული გ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: გნ: ზოგნი;

	მ	ნ	რ	ლ
ბ	+	-	-	-
ფ	-	-	-	-
კ	-	-	-	-

ნ	+	+	-	-
ფ	-	+	-	-
ტ	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-
ც	+	+	-	-
წ	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-
ჭ	+	-	-	-
ბ	-	+	-	-
ქ	+	-	-	-
კ	-	-	-	-
კ	-	-	-	-

სულ - 9.

C° S პოზიციაში სულ გვხვდება 4 კომპლექსი: **სმ, ვმ, ხნ, ვნ; რ და ლ** სონორი არც ამ შემთხვევაში გამოვლინდა.

მ: წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი **ს** - სონორი **მ:** **სმ:** რასმე, ვისმე, ყვალასმე;

კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი + სონორი მ: **ვმ:** ვმუშაოვ, გავმაგლავთ;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ + სონორი ნ: **ხნ:** დუძახნია, დემენახნო;

კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ვ + სონორი ნ: **ვნ:** კვენარ, დვენახაჟთ, გადვენენო, ჩვენეს, თვენარ, ტყვენარ, უპოვნია, ვნახოთ, ვგზავნი, წვენეს, მამაკლევნდო, უთხოვნია, მოქსოვნილი;

	მ	ნ	რ	ლ
ვ	+	+	-	-
ჭ	-	-	-	-

ზ	-	-	-	-
ს	+	-	-	-
ჟ	-	-	-	-
შ	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-
ხ	-	+	-	-
ყ	-	-	-	-

სულ - 4.

CS/C°S – 13 თანხმოვანთკომპლექსი.

SC

პირველ კომპონენტად წარმოდგენილი სონორი ქმნის 42 წყვილს: SC: მპ, მდ, მთ, მძ, მც, მწ, მჩ, მჭ, მგ, მქ, მკ, ნდ, ნთ, ნწ, ნჩ, ნჭ, ნგ, ნკ, რდ, რთ, რწ, რჩ, რგ, ლდ, ლთ, ლჩ (26); SC°: მგ, მს, მშ, მღ, მხ, მყ, ნს, ნშ, ნყ, რვ, რს, რშ, ლს, ლშ, ლხ, ლყ (16).

მ: ბაგისმიერი სონორი მ + ხშული (პ, დ, თ, ძ, ც, წ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ):

მპ: გამპარსეო;

მდ: წასლამდი, გაწვიმდა, დილამდი, გასტლამდი, მისცემდეს, შეტქამდით, მუხლამდი, აქობამდი, გათამამდეზა, დაღამდა, შეშქამდა;

მთ: დამთავრდა, ვაცვამთ, უზამთ, ჩემთან, ტქამთ, დტუზამთ, ვიქამთ, სვამთა;

მძ: მძინავ;

მც: მიმცეს, მომცემენ, შემემცივნა;

მწ: მომწონს, გამომწია;

მჩ: დამჩალან;

მჭ: მჭამელიც, შემჭამს;

მგ: მგონია;

მქ: მქონდა;

მკ: მკითხე, ჩემკე;

ნ: წინანუნისმიერი სონორი ნ + ხშული (დ, თ, წ, ჩ, ჭ, გ, კ):

ნდ: შეშინდება, უნდა, მეტანდა, სახუნდარი, გათენდა, უწინდელი, ოღონდ, უჩანდა, მაგონდება, მობრუნდეთ, შენდა, ქონდა;

ნთ: მევევანთ, მენტება, მევტანთ, ჩჟენტან, დჟაწვენთ, შემევევანთ, ვანთებდით;

ნწ: შარშანწინ, ენწინ;

ნჩ: ბოსტანჩი;

ნჭ: უკანჭალა;

ნგ: წინგიყვანოს, გინგივა, გინგიძღვება, დანგაყრევნოს;

ნკ: ფუჩანკარი, ჭედლანკარი, დოლენჯანკარი;

რ: შუანუნისმიერი სონორი რ + ხშული (დ, თ, წ, ჩ, გ):

რდ: უკვირდება, გიგიხარდესო, გევიზარდეთ, დაწკარდებოდეს, ჩამოვარდა, დაქორდება, მოხმარდება, დავბერდი, მომწყურდა, დამდგურდება, მედარდეს, მიჭირდებოდა, მომსურდი, გაქარდა, გუმჟარდა;

რთ: ვართ, უძახივართ, მოვდივართა, დიგიწერთო, შურთეფ;

რწ: კარწინი;

რჩ: ზამთარჩი;

რგ: პირგაშაებელი;

ლ: წინანუნისმიერი სონორი ლ + ხშული (დ, თ, ჩ):

ლდ: მოვტრიალდი, გაცხელდებოდა, დასველდესო, დავქორწილდი, გამთელდება;

ლთ: შავშელთა, ზათინდელთა, ქუაბელთ, სულთანა, მჟალთ, ქალთან, ყუთელთმანი;

ლჩ: საჭმელჩი, წყალჩი;

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	კ
მ	-	-	+	+	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-

ნ	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-	+	+	+	-	+	-
ჟ	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-
ჭ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-

სულ - 26.

SC°

მ: ბაგისმიერი სონორი მ + ნაპრალოვანი (ვ, ს, შ, ღ, ხ, ყ):

მვ: დამვიწყებია;

მს: ჭამს, გიზამს, ჩემს, წასხამს, ისხამს, მომსურიხარ;

მშ: ბათუმში, ფეშუმში, სასწომში;

მღ: სახტომღელე;

მხ: იმხან, დტამხოფთ, დამხურენ, შემომხედა;

მყ: მყაჟსა;

ნ: წინანუნისმიერი სონორი ნ + ნაპრალოვანი (ს, შ, ყ):

ნს: ჩამედტანს, ჩტენს, მაწონსაც, ჩანსა, ორთტენსაც, ამდონსა, ყურძენსა, უკანს, ჩიმიყვანს, მომწონს, გიკმენს,

ნშ: თქტენში, ჩტენში, ბოსტანში, დუგუნში, ხანში, სალონში, ქონობანში;

ნყ: წინყანა;

რ: შუანუნისმიერი სონორი რ + ნაპრალოვანი (ვ, ს, შ):

რვ: წერვასაც, არვინ, ვუმზირვარ, დავხურვიდით, დევჭირვიდით, იბურვენ, მიმხვდარვართ;

რს: ღორსაც, უყვარს, შორს, გოდორსაც, მიგდარს, ყოლაფერს, ცხტირსავთენ, სამყურსავთენ, კატარსა;

რშ: ზამთარში, თევნარში, კარში, დარში, სიზმარში, პურში;

წინანუნისმიერი სონორი ლ + ნაპრალოვანი (ს, შ, ხ, ყ):

ლს: ფქუილსა, ნაწუელს, ცოლსა, ახლანდელსავთენ, დედამთილსაც, ქართოლს, ზალსა;

ლშ: სოფელში, წყალში, პარხალში, ნაწველში, ბორჩხულში, ცხელში, ძილშისაც, ფერჯულში, გულში, თუალში;

ლხ: ყოფილხართ, გასულხართ;

ლყ: ბალყანა, ჩიდილყანები;

	ვ	ფ	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
მ	+	-	-	+	-	+	+	+	+
ნ	-	-	-	+	-	+	-	-	+
რ	+	-	-	+	-	+	-	-	-
ლ	-	-	-	+	-	+	-	+	+

სულ - 16.

SS

სონორი + სონორი სულ წარმოდგენილია 7 კომპლექსი: მნ, ნნ, რმ, რნ, ლმ, ლნ, ლრ.

მ: მნ: სამნი, მუსლიმნები, დამნიშნეს;

ნ: ნნ: შენნა, იმდენნი;

რ: რმ: ნადირმა, ფურმა, ვირმა, ბებერმაო;

რნ: ორნი, ბეურნი, გაგახარნოთ, შედყარნეს, დუაჭირნებინეთ;

ლ: ლმ: გულმა, მალმა, ტოლმა, ჯემალმა, ზალმა, მოზობელმა;

ლნ: მოხულნეთ, საყვარელნი, წასულნი, ძუელინდელნი, ჭრელნი, მოსულნი, გატენილნი, შექოლილნი, ჩახვილნეთ, დადწყებულნი, ქუაბელნი, ბალნეფთა, დამჩალნი;

ლრ: ყოლრამ;

	მ	ნ	რ	ლ
მ	-	+	-	-
ნ	-	+	-	-
რ	+	+	-	-
ლ	+	+	+	-

სულ - 7.

1.2.3.2.2. ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები

ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები, ისევე როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, მორფემათა ზღვარზეც წარმოდგენილია შემდეგი კომბინაციებით: C°C, CC°, C°C°, CC.

C°C კომბინაციიდან რეალიზებულია: ვპ, ვდ, ვტ, ვბ, ვწ, ვჯ, ვჭ, ვგ, ვქ, ვკ, ჭთ, ჭჯ, ჭჩ, ჭჭ, ჭკ, ზდ, სდ, სც, სწ, სკ, შდ, შჭ, ღდ, ხდ, ხთ (სულ - 25).

კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ვ + ხშული (დ, გ, ქ, კ):

ვპ: დევპჰვეფთ, დავპარსავ;

ვდ: ჩევდა, გამოვდა, გათოვდება, დავდეფთ, გაშავდება;

ვტ: ჩავტენე, მევტანოთ, დავტეხავთ, ამოვტუტნაქთ, გავტაცე;

ვბ: დავბახო;

ვწ: გევწონე, მევწონო, მევგებდით;

ვჯ: ვჭედოფთ, გიდავჭირპიდით;

ვქ: გევქე;

ვკ: წომოვკარ, დავკარგე, გიდავკეტო, ჩომოვკარ, ევკიდავთ, დავკაფაქთ, ვკითხოთ;

ვწ: ვწაკიდოფთ, მოვწიკავთ, მევწონეფთ, ვწუწვიდით, ვწევართ, მოვწურო;

ვჯ: დავჯოხავთ;

კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ჭ + ხშული (თ, ც, ჩ, ჭ, კ):

ჭთ: ვკენკაქთ, დევნახაქთ, მოვკლაქთ, ჭთამაშოქთ, დავჯოხაქთ, გურეჭთ, ვაძლეჭთ...

ჭც: მიჭცემთ, ჩეჭცუამთ;

ტრ: ტრებით, გატრეზავ;

ტჭ: შეტჭამ, დეტჭირავთ, ტჭირდები;

ტკ: ტკენკატთ, ტკითხულოვთ;

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი ზ + ხშული დ: ზდ: განაზდა;

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი ს + ხშული (დ, ც, წ, კ):

სდ: თურქულისდა;

სც: მისცა;

სწ: სწევს, ქოხისწინიდამ, კალოსწინი;

სკ: უკნისკე, თვლისკე, ისტამბულისკე;

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი შ + ხშული დ, ჭ:

შდ: დაკოკოშდა;

შჭ: შჭამენ;

უკანაენისმიერი ნაპრალოვანი ღ + ხშული დ: ღდ: ადუღდება;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ + ხშული დ, თ:

ხდ: მიხდი, უზახდეს, დავჯოხდით, დევნახდი;

ხთ: მევიხთი, შეხთება;

	ზ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
ვ	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	+	+	+	-
ტ	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	-
ზ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-
შ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
ღ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ხ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 25.

CC° კომბინაციიდან რეალიზებულია: **ბზ, ფს, ფშ, დვ, დშ, დხ, თს, თშ, ცს, ცშ, წვ, ჭს, ჭშ, ქშ, ქს, ქხ, ქყ, კშ** (სულ - 18).

ბაგისმიერი ხშული ბ + ნაპრალოვანი ზ: ბზ: დათჷებზედაც, კოჭებზე, საჭმელებზე, ქუებზე;

ბაგისმიერი ხშული ფ + ნაპრალოვანი ს, შ:

ფს: ამოეფს, ბორეგეფს, ითოეფს, ამეღლეფს, ღორეფსაც, ახმანეფს, იბრუნეფს, აკითხვინეფს, ამოეფს, გაგახარეფსო, ცხოვროფს, მუშაოფს, საქმუროფს;

ფშ: სახლეფში, ჭანეფში, ყანეფში, გოფში, კეცეფში, შუშეფში, ჭალეფში, მალაზდეფში, მოზობლეფში, ადგილეფში, თეფში, ალაგეფში;

კბილისმიერი ხშული დ + ნაპრალოვანი (ვ, შ, ხ):

დვ: დიდვაკე, დაჰკიდვენ, წამუდვა, მიზიდვენ, ხედვენ, ჩუდვან, დადვა, ჰყიდვენ;

დშ: წელწადში;

დხ: დიდხევი;

კბილისმისერი ხშული თ + ნაპრალოვანი (ს, შ):

თს: იმათსაცა, ერთმანეთსა, დათსაც, სათს;

თშ: სათში, ემნდეთში, ერთმანეთში;

წინანუნისმიერი ხშული ც + ნაპრალოვანი ს,შ:

ცს: კაცსა;

ცშ: კეცში;

წინანუნისმიერი ხშული წ + კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ვ: წვ: იწვა;

უკანანუნისმიერი ხშული ჭ + ნაპრალოვანი ს, შ:

ჭს: ბიჭსაც;

ჭშ: კოჭში;

უკანაენისმიერი ხშული ქ + ნაპრალოვანი შ, ს, ხ, ყ:

ქშ: აქშალოს, ბუქში, ქოქში, აქში;

ქს: ალაქს, ბუქსა;

ქყ: ქყაქს, ქყავან;

ქხ: გაქხადოსო, გაქხეთქავ;

უკანანუნისმიერი ხშული კ + ნაპრალოვანი შ: კშ: ბანკში;

	ვ	ჭ	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ბ	-	-	+	-	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
პ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	+	-	-	-	-	+	-	+	-
თ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ტ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	+	-	+	-	-	-
წ	+	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	+	-	+	-	+	+
კ	-	-	-	-	-	+	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 18.

C°C° კომბინაციიდან რეალიზებულია: ზვ, ვშ, ვღ, ვხ, ვყ, ჭს, ჭშ, ჭხ, შს, შშ, ღს, ღშ, ხშ, ხს (სულ -14).

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი ზ + ნაპრალოვანი ვ: ზვ: ხიზვენ;

კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ვ + ნაპრალოვანი (შ, ღ, ხ, ყ):

ვშ: გუდასკევში, თავში, ავშალეთ;

ვღ: წევლო, ამევღეთ, მევღალე, დავღეჭავთ;

ვხ: გავხვეთ, ჯერავხარ;

ვყ: ვყიდავთ;

კბილისმიერი ნაპრალოვანი ჭ + ნაპრალოვანი ს, შ, ხ:

ჭს: ხედაჭს, ყაჭს, ჩამოჭსულვარ, ფრინაჭს, ძოჭს, ჭსაქმოვ, მოჭსარავთ;

ჭშ: ფილაჭში, თოჭში, შეჭშინდი;

ჭხ: დაჭხიზნავთ, მოჭხარშავთ, დაჭხევ, დაჭხედავ, გაჭხოცაჭთ, დაჭხერხაჭთ;

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი შ + ნაპრალოვანი ს, შ:

შს: ლავაშსა;

შშ: მაღში;

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი ღ + ნაპრალოვანი ს, შ:

ღს: ალაღსაც;

ღშ: ოჯაღში;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ + ნაპრალოვანი შ, ს:

ხშ: სახში, ფეხში, ოჯახში, ცეცხში, ქოხში;

ხს: ქუხსა, ოჯახს, ბაღს.

	ვ	ჭ	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ვ	-	-	-	-	-	+	+	+	+
ჭ	-	-	-	+	-	+	-	+	-
ზ	+	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჟ	-	-	-	-	-	-	-	-	-

შ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ხ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 14.

CC კომბინაციიდან რეალიზებულია: ბდ, ფთ, ფრ, დჭ, დქ, თპ, თდ, თთ, თჩ, თკ, ჩდ, ჭდ, გთ, გბ, ეტ, ეც, ეწ, ეჭ, ექ, ეკ (სულ - 20).

ბაგისმიერი ხშული ბ + ხშული დ: ბდ: იფერჯულებდეს, ვიმუშაებდით, მოვთიბდით, ვაცხოზდით, ვაკეთებდით, ცხოვროვლობდენ, მაგინებდა, მიწებდამ, ვანთებდით, განთაებდეს, შედძლებდა;

ბაგისმიერი ხშული ფ + ხშული (თ, ჩ): ფთ: ვცხოვროფთ, ვამზოფთ, ვჭედოფთ, ვთამაშოფთ, ღენჭეფთა, დევლაპარაკეფთ, დიმინახეფთ, ვკითხულოფთ, გუაჭმოფთ, ძროხეფთა, ვიტალღუჯეფთ, ვახმოფთ, მალეფთა, ფურეფთა, ჯარეფთა, ვაჯონინეფთ, გუაზაეფთ, ჩუაწყოფთ, ყანეფთა, ამევიღეფთ, ვაკეთეფთ;

ფრ: კაცეფჩი, თივეფჩი, ყანეფჩი, სოფლეფჩი, მოძობლეფჩი, სახლეფჩი, ჭალეფჩი, თივეფჩი, ალაგეფჩი, ჯუღეფჩი, ყანეფჩი, გოდრეფჩი, ბახჩეფჩი, ოჯალეფჩი;

კბილისმიერი ხშული დ + ხშული (ჭ, ქ):

დჭ: დიდჭალა;

დქ: დიდქელი;

კბილისმიერი ხშული თ + ხშული (პ, დ, თ, ჩ, გ, კ):

თპ: ერთპირა;

თდ: ათდაჭიდი;

თთ: ერთმანეთთან, დათთანო;

თჩ: ერთმანეთჩი, აქობათჩი;

თკ: ზემოთკენ, ქომოთკე, სითკე;

უკანანუნისმიერი ხშული ჩ + ხშული: ჩდ: გაჩდებიან;

უკანანუნისმიერი ხშული ჭ + ხშული დ: ჭდ: გაფუჭდება;

უკანაენისმიერი ხშული გ + ხშული (თ, ძ):

გთ: ზოგთ;

გძ: მოგძოდღავს;

უკანაენისმიერი ხშული ქ + ხშული (ტ, ც, წ, ჭ, ქ, კ):

ქტ: ჩაქტენოს;

ქც: მოქცენ, შომოქცივდება, გომოქცემს;

ქწ: შომოქწეო, გაქწითლებია;

ქჭ: შექჭამს;

ქქ: ქქონდეს;

ქკ: დაქკიდვენ;

	ბ	გ	კ	ღ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	პ
ბ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
გ	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-
თ	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-
ტ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
გ	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	+	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

§	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

სულ - 20.

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით მორფემათა საზღვარზე ორწევრა თანხმომავანთკომპლექსთა გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია. ამ შემთხვევაში ცალ-ცალკე არ გამოგვიყვია თავკიდურა, სიტყვის შუა და ბოლოკიდურა პოზიციები. რეალიზებული 139 კომპლექსიდან უფრო დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციები - 77; სონორების შემცველი თანხმომავანთკომპლექსების რაოდენობაა - 62.²²

1.2.3.3. სამწევრა და ოთხწევრა თანხმომავანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

გამოვლენილ სამწევრა და ოთხწევრა თანხმომავანთკომპლექსებში, როგორც ორწევრას შემთხვევაში, სონორი ბგერების შემცველობა სჭარბობს; რაც შეეხება მხოლოდ ჩქამიერთ თანხმომავანთა შემცველ კომპლექსებს, ერთეული შემთხვევები დადასტურდა (მხოლოდ სამწევრას შემთხვევაში).

1.2.3.3.1. სონორის შემცველი სამწევრა თანხმომავანთკომპლექსები

ქვემოთ წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, სამწევრა თანხმომავანთკომპლექსების არც თუ ისე მცირე რაოდენობაა რეალიზებული. სულ გამოვლინდა სონორი და ჩქამიერები თანხმომავანებისაგან შედგენილი 17 მოდელი: SCC, SCC°, SCS, SC°S, SSC, C°CS, CC°S, C°C°S, CCS, CSC, CSC°, CSS, C°SS, C°CC, CC°C, CCC°, CCC; ამათგან სონორების შემცველი

²² აღვნიშნავთ, რომ სონორთა შემცველი კომპლექსების კლება გამოიწვია გ ბგერამ, რომელიც ერთი მორფემის ფარგლებში წყვილბაგისმიერი ბგერაა და სონორული ბუნებისაა, ხოლო მორფემათა ზღვარზე კი კბილბაგისმიერ ნაპრალოვანს წარმოადგენს, რომელიც ხშირად მისი ყრუ ალოფონის ჭ-ს სახით რეალიზდება.

ბერათკომბინაციები გვაქვს 13 მოდელში, 4 კი - მხოლოდ ჩქამიერთაგან შედგენილ მოდელებში.

გვხვდება როგორც პირველადი (მტკაველი, კურდღელი, ბორჩხა, ძარღუტი, წყუილი...), ასევე მეორეული, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული თანხმომავანტკომპლექსები (გედსხნევა, სხვილი, ტირთვი, კვტარი...).

SCC: მტკ: მტკაველი; მკდ: მომკდარი; ნტკ: ინტკორი; მჭკ: დამჭკალოს; მჯდ: დამჯდარი;

SCC°: ნჯდ: ბონჯდალი; რდღ: კურდღელი, რცხ: ნარცხი, სარცხელი, გარცხავ, კურცხი; რჩხ: კორჩხი, ბორჩხა, საფორჩხელი; ვშხ: თავშხამი; რქუ: მარქუალი;

SCS: მწუ: მწუაე; მწუანე; ნგრ: დედნგრა; რთუ: ქართუელი, ტირთუი, დართუა, ართვინი; რთლ: მართლა; რჯუ: მარჯუენასი; რცუ: ცერცუი; რცნ: შუმუტყორცნე; რწმ: ლერწმანივევი; რქმ: დურქმევნათ; ნგრ: ანგრევს; რქუ: მარქუალი; რქმ: დურქმევნებიან; უშუ: ბაუშუეფთა; მდნ: გამდნარი; ნგრ: ანგრევს; ნჯრ: ფენჯრიდამ; ნგრ: შედნგრა; მფლ: ფუმფლი; მთრ: ზამთრი;

SC°S: მხმ: გამხმარი; მყუ: შემყუარებული; რლუ: ძარღუტი; ლხუ: ფოლხუე;

SSC: მრჩ: დამრჩალან;

C°CS: სტრ: ისტრუმენტები; სქუ: ფუსქუითი, წისქუილი; სკუ: წისკუილი; შტუ: დუშტუენია; ყდრ: საყდრიკარი;

CC°S: ფხრ: გამოფხრიწოს; თხრ: თხრისა, გითხრა; ცხლ: ცეცხლინა; ცხუ: გმოცხუება; ცხტარი; ცხრ: ცხრა; წყუ: წყუილი, წყუადა; ტყლ: მატყლი; ქსუ: ექსუი; ნჯრ: ფენჯრიდამ;

C°C°S: ხსნ: გახსნილი; სხნ: გედსხნევა (სხნ<ხსნ); სხმ: დასხმულია; თხმ: თხმელა, ოთხმოცი; სხუ: სხუინზე, სხუილი; სხლ: სისხლი; სხრ: ჩამოსხრიან;

CCS: დგმ: დადგმული; ფქუ: ფქუილი, გამოფქუაქს; თქმ: თქმა; ჩქნ: საჩიჩქნი; ჭკნ: გაჭკნა; წკნ: ძეწკნა; თქუ: თუთქუენ; ცქუ: ცქუიტა; ჩქნ: საჩიჩქნი; ტკრ: ფუტკრები;

CSC: კუტ: კუტარი, მოკუტა; ნგრ: დედნგრა, შედნგრა;

CSC°: ქუს: ექუსი;

CSS: ცყლ: გამოცყლილა; წურ: წურილი; კულ: მოკულა; თულ: თულისკე;

C°SS: ხუნ: სახუნელი; ხურ: გახურეტილი;

1.2.3.3.2. ჩქამიერ თანხმოვანთა სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

C°CC: სკდ: გასკდა;

CC°C: ტყდ: გატყდა;

CCC°: პტყ: გაპტყელეფ (ბრტყ>ბტყ); ტკპ: ტკპილი (ტკბ>ტკპ); პწკ: პწკინავს;

CCC: პწკ: პწკინავს.

1.2.3.3.3. სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში შეგვხვდა მხოლოდ სონორის შემცველი ბგერათკომბინაციები. არ გამოვლინდა მხოლოდ ჩქამიერთა და მხოლოდ სონორებისგან შედგენილი კომპლექსები.

SCC°S: რტყვ: პირტყუტი; რცხვ: სირცხუილია;

SCCS: მჭკლ: საჯიმჭკლე;

SCC°C: მწყდ: დამწყდეულა;

CC°SS: ფშუნ: ფშუნილა; ქცუნ: გაქცუნა;

CCSS: ჯგულ: უჯგულემია; ცხურ: ცხურისი;

CC°SC: წყუდ: დწწყუდე;

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, სულ რეალიზებულია სონორთა და ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციებისგან შედგენილი 6 მოდელი: SCC°S, SCCS, SCC°C, CC°SS, CCSS, CC°SC.

1.2.3.4. მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

1.2.3.4.1. სონორის შემცველი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

როგორც აღვნიშნეთ, მორფემათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმოვანი რთულდება აფიქსიისეული თანხმოვნებით, რაც იწვევს თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეზე თანხმოვანთმიმდევრობის სიგრძის გაზრდას, ხან მარჯვენა, ხანაც მარცხენა

მიმართულებით: რც+ს: ხორცს, ნჭ+ს: ღენჭსაც, თტ+ს: დათუსა, მ+ტკ: მტკივა, ს+წტ: ქოშასწუერი...

ტაოურში მორფემათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა 23 მოდელი, ამათგან სონორთა შემცველია - SC C°, S C° C°, SCC, S C° C, SCS, C C° S, S SC, C° C° S, C° SC, CS C, C° CS, CSC, CSC°, CCS, C C° S (15), ხოლო მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი მოდელებია: C C° C, CC C°, C° C° C°, C° C° C, C° CC, C° C C°, C C° C°, CCC (8).

SC C°: რგვ: დეკარგვის; რთს: ბურთსა, გვერთს; ავართვა, მდართვა; რცს: ხორცსა; მთხ: მომთხოვა; მტყ: შემტყეპონ; მცხ: მცხელა; რდვ: გეზარდვიდეს; მწყ: მომწყურდა; მცხ: მცხელა; ნცხ: ვინცხათან, რახანცხა; ნგვ: გინგვილებდეს, შინგვიყარა; ნკშ: ბანკში; ნჯს: ფირინჯსა; ნჭს: ღენჭსაც; ლცხ: რუმელცხა; ლწყ: დამპალწყარო; ლდლ: ყოლდლე;

S C° C°: ლხშ: ბალხში;

SCC: მდგ: დამდგურებულისკე; მტკ: მტკივა; მჯდ: დამჯდარი; მჭკ: დამჭკალოსო;

S C° C: ნსკ: შენსკე; მხთ: მიმხთარან; მხტ: შამხტარან; მხნ: იმხნამდი;

SCS: ლღმ: ხალღმა; რღნ: გუხარღნეს, დეზარღნეს; რჩნ: დარჩნეს; რღნ: გუხარღნეს, დეზარღნეს; რთმ: მდართმენ, ღმერთმა, ერთმანეთთან; რჩნ: დარჩნეს; ნქნ: გუნქნდოთ; ნთნ: ფინთნი; ლთუ: ჭეკალთუალდანი;

C C° S: თხნ: ოთხნი, ნაკითხნი; ქყრ: გაქყრის;

C° CS: სჭრ: გასჭრავს; შჭრ: მოშჭრა; ვფრ: შევფრინდი; ვტრ: მოვტრდალდი; ვკლ: მოვკლაფთ; ვჭრ: დავჭრაფთ; ვკრ: დევკრიფაფთ; ვჭრ: გავჭრით; ვტრ: მოვტრდალდი; ჭშლ: გაჭშლით; ვთუ: დავთუალო; ვწუ: ვწუელაფთ; სწუ: ქოშასწუერი, მოსწუელო;

C° C° S: ჭხრ: დაჭხრესაფთ, მოჭხრაკავთ, გაჭხრეშავ; ჭხმ: მეჭხმარე, გეჭხმართ; ვყრ: ჩავყრი;

CSC°: თუს: დათუსა; ქტყ: ქტყაჟან, ქტყოფნიდა.

S SC: ურდ: დამთაურდა; ულდ: გათოულდება;

CS C: ჩნდ: გამოჩნდება; თრდ: გათეთრდება; თლდ: გაწითლდება;

CCS: კდნ: მოკდნენო; ქცნ: გეექცნენო;

C C° S: ძვრ: ჩაძვრება, მოძვრა; ქყრ: გაქყრის; თხნ: ოთხნი;

1.2.3.4.2. ჩქამიერ თანხმომავანთა სამწევრა კომპლექსები

მასალის მიხედვით რეალიზებულია როგორც პირველადი (დაგავიწყდა, დაგწავს, ატყდება...), ასევე მეორეული (მოქხდესო, შექტყეპავ, ვხთები, ცეცხს...) კომპლექსები. გვხვდება თანხმომავანთკომპლექსები, სადაც გვაქვს ისეთი მიმდევრობები, როცა ორი კომპონენტი ქმნის ჰარმონიულ დეცესიურ კომპლექსს (აფიქსის ან მარჯვენა, ან მარცხენა მხარეს): **დლ**: ყრლდლე; **ძლ**: გინგიძღვება; **ტყ**: შემტყეპონ; **ცხ**: მცხელა, ვინცხათან; **წყ**: მომწყურდა...

C C° C: წყდ: დამავიწყდა; **ტყდ**: ატყდება; **ქტც**: მოქტცეს; **ქხდ**: მოქხდესო;

CC C°: გწვ: დაგწავს; **ქთხ**: ქთხრ; **ქტყ**: შექტყეპავ;

C° C° C°: ვყვ: მეყვანთ, წყვყვანევით, მიყვებით; **ვხვ**: ვხვადათოფთ, დევხვიე; **ვსვ**: შევსვა; **ჭხს**: გაჭხსენით; **ჭსხ**: ჭსხევართ;

C° C° C: ჭხთ: ჭხთები; **ვჰვ**: დავჰვიდაჰთ; **ვსწ**: მოვსწურვიდით, გავსწევთ; **ჭშჭ**: ჭშჭამა; **ვხტ**: დავხტივარ; **ვხთ**: გავხთი, ვხთები; **ვსც**: მივსცემდით; **ხვდ**: მიხვდა; **ხტთ**: შეხტთება;

C° CC: ვდღ: ვდგავარ; **ვჯდ**: დავჯდები;

C° C C°: ვდლ: შევდლობავთ; **ვტყ**: წავტყეპავთ; **ვწყ**: დევწყოფ, დევწყე;

CCC: ქტკ: აქტკივდება;

C C° C°: ცხშ: ცეცხში; **ცხს**: ცეცხს;

1.2.3.4.3. სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმომავანთკომპლექსები

SCC° S: რცვლ: შედფურცვლის;

S C° C° S: მსვლ: წამომსვლელს;

SCCS: საჯიმჭკლესაც;

SC° CS: ვსჭრ: მოვსჭრით; დავშჭრავთ;

SC C° C°: რწყვ: მორწყვა; **რტყს**: პირტყსაც;

SCSC°: რცვს: ცერცჴსა;

C° SCC°: ვრცხ: გავრცხავთ; ჭრწყ: მოჭრწყნაჰთ;

C° C° C° S: ვსხნ: გავსხნავთ, დავსხნეთ;

C° CCS: ჭცქნ: გაჭცქნავთ; ჭფქუ: გამოჭფქუავთ.

C° CC° S: ჭთხრ: დაჭთხრით;

CCC° S: ქცვნ: გაქცვნა;

C° C° CS: ჭსწუ: მოჭსწველიდით; ჭშჭრ: დაჭშჭრავთ;

C C° S C°: ცხლს: ცეცხლსა.

1.2.3.4.4. ჩქამიერთ თანხმოვანთა ოთხწევრა კომპლექსები

CCC° C: ფთხდ: შეფთხდება;

C° C° C° C: ვსხდ: დავსხდებით; ჭხუდ: მიჭხუდი;

მორფემათა ზღვარზე ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში რეალიზებულია ბგერათმომდევრობათა 16 მოდელი: სონორთა შემცველი კომპლექსები - SCC° S, S C° C° S, SCCS, SCSC°, SC° CS, SC C° C° , C° SCC, C° C° C° S, C° CCS, C° CC° S, CCC° S, C° C° CS, CC° SC° (13); მხოლოდ ჩქამიერთა შემცველი კომპლექსები - CCC° C, C° C° CC°, C° CCC° (3).

როგორც ზემოთ განხილულ ყველა შემთხვევაში (ორწევრა, სამწევრა, ოთხწევრა, ერთი მორფემის ფარგლებსა და მორფემის საზღვარზე ბგერათკომბინაციებში) ამ შემთხვევაშიც რეალიზებულია პირველადი (ცეცხლსა, დავსხდებით, მოვრწყაჭთ...) და მეორეული (გავსხნავთ, დაჭთხრით, გამოჭფქუავთ) კომპლექსები.

1.2.3.4.5. ხუთწევრა თანხვამოვანთკომპლექსები

ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია მხოლოდ ერთ მაგალითში: C° C° SCS: ჭხუდნ: მიჭხუდნით.

წარმოდგენილი მასალის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართული ენის ტაოურ დიალექტში თანხმოვანთკომპლექსთა მაქსიმალური სიგრძეა 5, მაგრამ არა ერთი მორფემის ფარგლებში, არამედ მორფემათა ზღვარზე. ერთი მორფემის ფარგლებში მაქსიმალური სიგრძის კონსონანტური ჯგუფი 4 ელემენტს შეიცავს. ყველაზე ხშირია

ორშემადგენლიანი თანხმომავანთკომპლექსები, თუმცა არც სამშემადგენლიანი თანხმომავანთკომპლექსებია მცირე რეოდენობით; შედარებით ნაკლებია ოთხწევრა კომპლექსები.

I.III. ფონეტიკური პროცესები

ტაოურში გვხვდება ყველა ის ფონეტიკური მოვლენა, რაც დამახასიათებელია სხვა ქართველური დიალექტებისთვის.

1.3.1. ასიმილაცია

როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულში ხმოვანთა/თანხმომავანთა კომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები განისაზღვრება ქართულისათვის დამახასიათებელი საერთო ტენდენციით და ამ დიალექტებში წარმოდგენილია ცვლილებების სხვადასხვა საფეხური.

ტაოურსა და იმერხეულში ხმოვანთა ფონეტიკური ცვლილებები უპირატესად შეინიშნება მორფემათა ზღვარზე, გვხვდება ასევე ერთი მორფემის ფარგლებშიც.

ცვლილების ერთ-ერთი საფეხურია ასიმილაცია, როცა ერთი ბგერა მეორეს იმსგავსებას რაღაც ნიშნის მიხედვით.

- **ხმოვანთა ასიმილაცია.** ხმოვნებში მომხდარი ფონეტიკური პროცესები უფრო ვრცლად წარმოდგენილია ხმოვანთა სინტაგმატური ანალიზისას, ამიტომ დაწვრილებით აქ აღარ შევხებით. განვიხილავთ მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევას დისტანციური ასიმილაციისას, რომელიც მომხდარია ზმნისწინებში.

მრავალფეროვანია რთულ ზმნისწინთა ფონეტიკური ვარიაციები. ზმნისწინში ხან ორივე ხმოვანი იცვლება, ხან ცალი:

გამო>გომო: შე გაღმი, მე **გომოდმი**, გულმა რანა გედსვენოს;

გამო>გუმო: მზე ქი **გუმოვა**, მაში ართულ სამუშაოებლე მივდივართა;

გამო-ი>გამე-ი> გემე: ახლა **გემეცვალა**, აურფასავდენ;

წამო>წუმუ: წუმუწვენია, დრუხ, წუმუწვენია, დრუხ;

წამო>წომო: უკნისკე მოვტრიალდი, ქი გოგო თვალი წომოვკარ;

ჩამო>ჩუმუ: იქედამ ჩუმოდით, და ამასაც შეშა ქონებია და ბეჭერი კაწა-პუწა; მისულა, ბებერა აქ ჩუმოვდაო? **ნ ჩუმოვდაო;**

ამო>ამე: თუელზე ამევეფთ კადა; (<ამოვიღებთ) ამო-ი > ამე-ი

და-ი>დე-ი: აქნა მოხულნეთ, კიდე დევპაკეფთ; წერვასაც დევჩუი;

და-ი>დი-ი: არ ვიცი და, ვერ დიგვინახია;

მო-ი>მე-ი: ა, ასე მემიტაცეს და წიმიყვანეს; მე შენ მეგებმარები, მე შენის მემებმარები;

მო>მე: მას უკენ მეველ; აქ მევეყანეთ ქალი;

შე-ი>ში-ი: შივდარე წითელი კამდონითა;

ჩა>ჩი: ფოტოროში ჩივარე;

გა>გი: ჩუენ გიგვინარდაო და ასე ვფერხულოფთო;

გადა>გიდ, გადმო>გიდმი: ქოხუკნიდან გივარე, გიდვარე, გიდმივარე (იცვლება მარტივი და რთული ზმნისწინის, ერთ შემთხვევაში, პირველი ხმოვანი, მეორე შემთხვევაში (გადმო) - ორივე ხმოვანი); ქოხუკნიდამ გავლიხან დეშტვინე და გიდდარე; **და>დი:** არ დიგვინახან..

- თანხმოვანთა ასიმილაცია.

კდა>კტ>ქტ: ზოგი გზაში მომკტარა, ზოგი დარჩენილა; ჩემი ალაღ მოკვტა; ჩემი ალაღ მოქვტა;

ცლა>ცხ: ასე მიდიან, ვინცხა ლენჭები ყავან, ისკე მიდიან ისტამბულისკე; ფული რაცხა არი; საცხა ცხოვრობენ იქ მიდიან;

გც>ქც: შენო გეიქევიო, მეგრემ, დათვი ებნევა; ე გეგმებიც დავაწყო და გევძევიო; რამდენცხა ძროხა ქყავს, იმდენს გაკეთეფ; ნაწველ არ მოქცემენ მემრე;

გყ>ქყ: მერე ცხრა თვე კიდე ბურსისკენ მიქყვან, იქ დგანან;

სჭ>შჭ: მაწვნის უნ შეშჭამ, ა ესე ლებუოს უკან შეშჭამ; ბაქლუბავა, ლებუა შორვა სოღან დაშჭრავ; წმინდა-ნა დაშჭრა; აქა დათვები ლებუო, ლებუო შჭამენ; არ შჭირდებით თქუენა? არ შჭირდებით სიცხედამ?

სტ>შტ: ქოხუკნიდამ გავლიხან დეშტვინე და გიდდარე;

ბს>ფს: ღორეფსაც ვკლავთ; ი თხრის, ასე ამეიდეფს; ისე ტანკა არი და, ქი ახმანეფს; ჯმა იდეფსო..

დ>თ: ხანჩი **ჭხჭტეები** და ხანჩი ვერ მიმჭხთარვარ; წევნეთ რუს უკან, რა **შეხვთება** ჩემს უკან; **პირველათ** მანქანებ არ იყო; ბერი აბლი **ავათ** არი და ბებრი ახვადათეთ;

დ>ტ: აბლი ცქვიტა ხვადათობენ ზოგნი და ზოგნი **ვხტები**;

ტ>თ: ე **თკივილი** გასკკტა , გაქარდა; ამას ფეხი **უთკივნია**, უგზუვნია;

ბ>ფ: კემელ **დავდეფთ** შიგა; აქ **ვცხოვროფ**, იშთა; ასე **ვჭედოფთ**, **ვთამაშოფთ**;

ძროხეფთა პირველათ იმას მძართმევ; **ორშაფათი** დღე ანთალიაში უნა წევდე; **ფიჩხი..**

დაჭრა ბიჩხითა;

კ>ბ: ე **ბურკა**, ე **კურწი**, შიგანაჲ **ბურკა**.

1.3.2. დისიმილაცია.

დისიმილაცია ასიმილაციის საპირისპირო პროცესია და აღნიშნული ფონეტიკური პროცესის დროს ხდება მეზობელ ბგერათა განმსგავსება. ასიმილაციისგან განსხვავებით იშვიათია დისიმილაციის შემთხვევები, განსაკუთრებით ეს ითქმის თანხმოვნებზე.

- **ხმოვანთა დისიმილაცია.** ასიმილაციის მსგავსად, ხმოვანთა დისიმილაციას აქ არ წარმოვადგენთ, ვინაიდან დაწვრილებით განხილულია ხმოვანთა სინტაგმატური ანალიზისას.

- **თანხმოვანთა დისიმილაცია**

ტაოური მასალის ანალიზისას თანხმოვანთა დისიმილაციის მხოლოდ რამდენიმე მაგალითი გამოვლინდა: **რ-რ >რ-ლ:** გზა არ ალი; თა არ ალი, ახლა ქოღში ჩრმოველით, თა გათავდა; **შ-შ > შ-ს:** შესებს ვზიდავდი იქენდამ, შენც წადი და ზიდე ა-ექენდამ; **ფ > ბ:** ფიჩხი... დაჭრა ბიჩხით.

1.3.3. მეტათეზისი.

მეტათეზისი ისეთი ფონეტიკური პროცესია, როცა ბგერები გადასმულია ერთი ადგილიდან მეორეზე. ეს პროცესი შეიძლება განიცადოს ყველა რაგვარობის თანხმოვანმა, ასევე ხმოვანმა და თანხმოვანმა.

როგორც ცნობილია, როგორც ენა, ასევე დიალექტი, ხასიათდება ფონემათა შეხამების გარკვეული კანონზომიერებით, რომლის ცვლაც ხდება ნელა, დროთა განმავლობაში. აღნიშნული ფონეტიკური პროცესიც ამ კანონზომიერების ნაწილია.

ტაოურ ტექსტებში მეტათეზისის არაერთი შემთხვევაა დაფიქსირებული, თუმცა არცთუ ისე ბევრი. სხვა ქართველური კილოების მსგავსად, ის უფრო გავრცელებულია **ხსნ** ძირის შემცველ ფორმებში, სადაც ადგილს ინაცვლებს თანხმოვანი სპირანტები: **ხს > სხ**.

ხს > სხ: სპირანტები: ჩემი ღარჭი არ მოვდან, **გჷსხნა**; ჩემს უკან იხვნეთ, აქა **გაგასხნა** იმერე დილაზე **უსხნა** და იმა დეძარენა ქი; გახვალ ისე, **გეძსხნევა**; ცომ ვიჯებით, **გავსხნავთ**, მუყარით კაკალასა; რახან-ნა **გეძსხნას** ჩუენი სოფელისი შეშა; ბორეგებ **გავსხნავთ**, იმა მოვკრეფავთ; **გავსხნავთ**, იმა თენჯერეში ჩავყრით..

ჯ/ზ მონაცვლეობამ წარმოქმნა სალიტერატურო ქართულის **ხსნა** და **ხშირი** ფორმები (შდრ. ძვ. ქართულის **ჰსნა** და **ჰშირი**), ე. ი. ბუნებრივი კომპლექსები შეიცვალა არაბუნებრივით (თოფურია 1927). ამას **ჯ**-ს არმქონე დიალექტებში მოჰყვა ფონეტიკური ცვლილებები: **ხს > სხ** (ხსნა > სხნა), **ხშ > შხ** (ხშირი > შხირი).

კახეთში ჩასახლებული მთიელების ის ნაწილი, რომელიც **ჯ**-ს აღარ ხმარობს, არ იყენებს **სხნა** და **შხირი** ფორმებს, რაც იმით აიხსნება, რომ მათ, მსგავსად წინა თაობებისა, იციან რა **ჯ**-ს ადგილი **ჰს** და **ჰშ** ფონემათა გვერდით, **ჯ**-ს ისევე **ჰს**-სა და **ჰშ**-ს წინ სვამენ (უთურგაძე, მანჯგალაძე, ტეტელოშვილი, იკე 2008: 214). მაგრამ ტაოურში დაცულია **ჯ** და პარალელურად დაჩნდება **სხნ** - **ხსნ** ვარიანტებიც: რატომნა **გავხსნა**, ვიმარხავ; ქურეგით გამოვყრიდით და ისე კარ **გავხსნიდით**; თელეფონს დილიდან **გახსნიან** და ვერ გავიგონავთ; ასე დილბერე **გახსნილი**, **გახსნილი**; ბაქლავა, ტათლი, ხამურ **გავხსნავთ**...

ბიჭიც ეტყუის ქი **ზღაფული**, **ზღაფული** მუა, ქარჩილი მუა, ვენახში რა-ნა ვასაქმოთო...

მეტათეზისი, ზოგადად, უმეტესად სონორ თანხმოვნებს მოსდის.

ნმ > მნ: ნამგალი > მანგალი: ეს **მანგალი** ვთიბავთ; ასე მოვთიბავთ, **მანგალი**...

ვს > სვ: ახლან **ათდაექსუტი**, ათდახუთი, ათდაოთხი წლის ქი შედქნები, იმხან ბაღანეფს დუარშილები...

1.3.4. დეზაფრიკატიზაცია

დეზაფრიკატიზაცია ისეთი ფონეტიკური პროცესია, როცა აფრიკატი **ძ ც წ ჯ ჩ ჭ** ბგერები იცვლებიან არააფრიკატ ბგერებად.

საანალიზო ფონემები ქართველურ კილოებში ნაირგვარი რეფლექსებით გამოირჩევა. **ძ ც წ ჯ ჩ ჭ** თანხმოვანთა დეზაფრიკატიზაცია ხდება სხვადასხვა გზით: 1. ერთ შემთხვევაში **ძ ც წ ჯ ჩ ჭ** იცვლება შესაბამისი ლოკალური რიგის სპირანტი თანხმოვნით, ანუ **ძ → ზ, ც → ს, ც → ზ, წ → ს, წ → ზ, ჯ → ჟ, ჩ → შ, ჭ → შ**; 2. მეორე შემთხვევაში, **ძ ც წ ჯ ჩ ჭ** აფრიკატთა დეზაფრიკატიზაცია ხდება ხშული (**დ, თ, ტ**) თანხმოვნით: **ძ → დ, ც → თ, წ → ტ**.

ქართული ენის დიალექტებში უფრო გავრცელებულია დეზაფრიკატიზაციის პირველი შემთხვევა, რომელსაც სპირანტიზაციის ხასიათი აქვს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულია მოსაზრება, რომ ქართველურ დიალექტებში დეზაფრიკატიზაცია სისტემური ხასიათისაა და იგი უცხო ენობრივი გარემოს გავლენით იხსნება; ეს შეიძლება ითქვას როგორც ჭოროხის ხეობის მკვიდრთა მეტყველებაზე, ასევე ინგილოურსა და ფერეიდნულზე.

მართალია, დეზაფრიკატიზაციის პროცესის განვითარებას ხელს უწყობს უცხო ენობრივი გარემო, მაგრამ ტენდენცია ამ ფონეტიკური პროცესისა ყველა ქართველურ დიალექტში შეინიშნება: ზოგ დიალექტში მეტად, ზოგში - ნაკლებად (**ძ > ზ**: ქართლ. - ზმა < *ძმა, ზალიან < ძალიან (იმნაიშვილი 1974: 158); მესხ. - ზალი < *ძალი < *რძალი (მიძიგური 1954: 136); ხევს. - ზალ < *ძალი, ზროხაჲ < ძროხა (ჭინჭარაული 1960: 279); მთ.გუდამაყრ. - ტაზარი < ტაძარი, ოზდაერთი < ოძდაერთი < ოცდაერთი; იმერ. - ნიზლავი < ნიძლავი (მოწენიძე 1973: 44); აჭარ. - ოზდაათი < ოძდაათი < ოცდაათი, ყურზენი < ყურძენი (ნიჟარაძე 1961: 47); მეგრ. - ბუზი „ძუძუ“ < ბეჭი, ნეზი < //ნეძი „ნიგოზი“ (ჩიქობავა 1942: 131-132); სვან. - ყუნზელ < ყურზენ, ზესხრა < ზეცხრა < *ძეცხრა „ცაცხვი“ (ჩიქობავა 1942: 129); ქინზ < ქინძ (ლხმრ.) (ქალდანი 1955: 160); ს > ც: მოხ. - სხენი < *ცხენი (ქავთარაძე 1985: 20); გურ. - შესდომა < შეცდომა (ჟღენტი 1936: 50); აჭარ. - შენას < *შენაც (ნიჟარაძე 1957: 31); იმერ. - ზარმათი < ზარმაცი (მოწენიძე 1973: 285); სვან. წყ > სყ: ქართ. რწყილი, სვან. ზი-სყ; მარწყვი - ბასყ (როგავა 1953: 47); იმერ. წ > ზ - აზეული < აწეული; დეისტავლე <

*დეისტავლე, სტავლა < სწავლა, სტორი < სწორი (მოწენიძე 1973: 19); რაჭული: დღესასტაული < დღესასწაული (კობახიძე 1987: 409); აჭარ. სტორი < სწორი (ნიჟარაძე 1961: 404); **ჯ** > **ჟ**: ინგილ. - ჟორ < ჯვარი, გაჟავრდა < *გაჯავრდა (იმნაიშვილი 1966: 196); რაჭ. - დაჟდა < *დაჯდა (მიძიგური 1937: 9, 25); გურ. - დაჟდა < *დაჯდა (ჟღენტი 1936: 52); აჭარ. - დაჟდა < *დაჯდა (ნიჟარაძე 1957: 31); სვან. - ჟელ < *ჯელ (როგავა 1953); მეგრ.ჭან. - ჩხვინჯი // ჩხვინდი, ჩხინდი „ცხვირი“ (როგავა 1947: 351); **ჩ** > **შ**: თუშურ. მოხეურ. - შვიდმეტი < ჩვიდმეტი (ჯორბენაძე 1989: 263, 278); იმერ. - შტილი < შთილი < ჩთილი < ჩდილი < ჩრდილი (ჯორბენაძე 1989: 455); ლეჩხ. - შთილი < //ჩთილი < *ჩდილი < *ჩრდილი (ბ. ჯორბენაძე 1989: 410); მეგრ. - კამბეში < კამბეჩი, ჩხური < *ჩხური (ჩიქობავა 1942: 80); ჭან. - შქიმი < ჩქიმი (ჩიქობავა 1942: 80); **ჭ** > **შ**: სვ. მშკად „მჭედელი“ < *მჭკად, შყაჟუ „მწყერი“ < *ჭყჟუ < *ჭყაჯუ...) (როგავა 1953: 47).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა აღნიშნული ფონეტიკური პროცესის ირგვლივ იმ დიალექტებში, სადაც დიდია უცხო ენის გავლენა;

მაგალითად, ინგილოურში **ძ** და **ჯ** აფრიკატების უქონლობა ბუნებრივად მიაჩნიათ, მათ ადგილს კი **ზ** და **ჟ** სპირანტები იკავებენ, ვინაიდან ინგილოური განიცდის ხუნძური და აზერბაიჯანული (ზოგი მკვლევრის აზრით უდიური ენის) გავლენას, შესაბამისად, ამ ენებში არაბუნებრივ **ძ** და **ჯ** აფრიკატებს **ზ** და **ჟ** სპირანტები ენაცვლებიან; დღეს მიიჩნევენ, რომ **ძ** და **ჯ** აფრიკატები უკვე დასტურდება ინგილოურში, რაც გამოწვეულია საქართველოსთან მჭიდრო კავშირით (ბარიხაშვილი 2004: 22). მიჩნეულია, რომ ფონეტიკური პროცესი მიმდინარეობს სხვა ქართველური დიალექტების მსგავსად. რაც შეეხება ფერეიდნულს, მიუხედავად სპარსული ენობრივი გარემოცვისა (არნ. ჩიქობავა 1927: 196), ქართული ენის ამ დიალექტში დღემდე შემონახულია **ძ**-ს შემცველი სიტყვები, (ერთი ჩემი ბიძას ბიჭი (იკე XXI: 226); იმას აძობენ (იკე XXI: 228); ბადტა ხან დაიძინა...(იკე XXI: 223). იგივე შეიძლება ითქვას იმერხეულზეც: აქ, ძირითადად, აფრიკატთა და სპირანტთა თავისუფალი მონაცვლეობის შემთხვევებია გავრცელებული (ძალიან // ზალიან// ზალუან; ეძება // ეზება; დუუძახა // დუუზახა; მოძებნა // მოზებნა; სიძე // სიზე; საბძელი // საბზელი... (ქობალავა 1954: 84 – 86).

ამდენად, დეზაფრიკატიზაცია საერთოქართული მოვლენაა და ძირითადად დასავლური დიალექტებისთვისაა დამახასიათებელი.

დეზაფრიკატიზაციის პროცესი ქართულის სამხრულ-დასავლურ დიალექტებში ნაკლებადაა შესწავლილი. ზოგი მეცნიერი (შ. მიძიგური, ა. ლომთაძე...) აღნიშნულ ფონეტიკურ პროცესს განიხილავს იმერხეულსა და სხვა ქართველურ დიალექტებშიც. **ტაოური მეტყველება კი ამ მხრივ საერთოდ შეუსწავლელია.** საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ გავრცელებული მოსაზრება დეზაფრიკატიზაციის სისტემურობის შესახებ მცდარია.

წარმოვადგენთ მაგალითებს ჩვენ მიერ მოპოვებული ტექსტებიდან:

ძ > ზ: პროცესი ტაოურში დასტურდება შემდეგ შემთხვევებში:

რძალი/ზალი: ერთი **ზალი** მყავს; **ზალ** იქმენ, წეყვანებენ; დუგუნში იმთე **ზალ**, **ზალ** ვიქამთ; **ზალსა** ვეძეფ; **ზლებიც** ლამაზები მინდა...

მაგრამ: **ძალი** ვქნათაო, ვიტყვით, **ძალი**; **ძალი**, **ზალი** ანაჲ; ძალუზი ბიჭი მყავს, **ძალიც** ძალუზია; **ძალი** ჯოხავს, **ძალი** ზიდავს, **ჯოხავს**..

სიძე/სიზე: **სიზე** სახლა შესლიხან ასე; ხელზე მივდოდა, **სიზე** ხისუმეფთა, ხელზე მისცემდა..მაგრამ: **სიძე** მწრე დღე, დუგუნი მწრე **სიძე** წავა; **სიძე** წევდოდა, მარტო **სიძე** წევდოდა, **ზალ** ჯ წეყვანდეს..

ძმა/ზმა: ჩემი **ძმა**, ჩემ **ძმისი** შვილი; ჩემ ანასი **ძმა** რაჲ ეტყვით?; ჩემ პატინაჲ **ძმა**ჲ, ო; მის **ძმას** ყოვდა ბიჭი, ედა.. ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში ძმა/ზმა ფორმა არ გამოვლინდა, მაგრამ: **ზმა**ო, გუენატრებით (ფუტკარაძე 1995: 170); **ზმები** მყავან ჩემზე პატინა (ფუტკარაძე 1995: 172); და-**ზმები** ვართ ერთმანეთისა (ფუტკარაძე, 1995: 172); ართუხ ორი **ზმა** ჩამოვლენ (ფაღავა, ცინცაძე, მაკარიძე, დიასამიძე, თანდილავა 2005).

ყურძენი/ყურზენი: რაჲ გითხრა, სახრავი, **ყურზენი**, ო, **ყურზენი**; კაჲ **ყურძენია**, კაჲ, ასე დიდრუჲან-დიდრუჲანი, თრანდა **ყურზენ** ეტყვძან, თრუჲანდა **ყურზენ** ეტყვძან, სხვა კიდევ ეტყვძან, შავი **ყურზენი** არი.. **ყურზენი** არ იქნება იმისთვის ქი; რომელი **ყურძენი** შეჲქნება, იმა თრუჲანდ ეტყვძან...

ზაძგირეთი//ზაზგირეთი, რომლის ფონეტიკური ვარიანტია **ვაზგირეთი** .

ბველ//ზველ: კაკლი შიდნები არი, ასე **ზუტელათ** გომოზდილი; **ზუტელათ** რუსია გურჯები დამჩალან; **ძუელი**, გურჯიჯა ვხვართოფთ, ჰო; ო, ამათი ბექმეზი **ძუელი** გვარი, ჩუენი **ძუელი** ბათუმიდან ჩამოსულან; სახლისი **ძუელ** ადგილი სათივრე...

ც > ს პროცესი გვაქვს შემდეგ მაგალითებში:

ორმოსდაექვსი, ჰო, **ორმოცდაექვსი** წლისა ვარ; ხამდან მე ახლა მე ზათი **ოსდნთ** წელწად; **ოსდაერთი** წლი ვარა; ფროფესორ თუ-ნა გახდე, **ოსდახუთ** წელწად-ნა იკითხო უნდა, **ოსდახუთი**, ა ამდენი დამჩალა...

პარალელურად დასტურდება **ოცი**, **ოცდაერთი**.. **ორმოცდაათი**, ჰო; **ოცდახუთი** წლის ვარ; **ოცდნთი** ქილომეტრი არა; იქსაც არძან **ოცდნთი** ხანე..

ც-ს დეზაფრიკატიზაციის მაგალითები, ძირითადად, რიცხვით სახელებში გვხვდება, სხვა შემთხვევის მხოლოდ ერთი მაგალითი დავაფიქსირეთ: **უსდის**, **უსდის**, სალამო პირა წამნსხამს;

ცალკეულ შემთხვევაში **ც** თანხმოვნის მონაცვლედ წარმოდგენილია **ზ** თანხმოვანი:

ც > ზ:

ორმოცდაათი < **ორმოზდაათი**: დეზაფრიკატიზაციამდე ჯერ მომხდარია ასიმილაცია (**დ-სთან** გამჟღერებით) **ორმოცდაათი** < **ორმოძდაათი** < **ორმოზდაათი**), ანალოგიურად: **ოზდაოთხი** წლისი ვარ; **ოცი**, **ოზდაერთი**.. **ოზდაერთი** წელიწადის არი; **ოზდნთი** და ხუთი.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში აზრთა სხვადასხვაობაა რიცხვით სახელებში მიმდინარე დეზაფრიკატიზაციის პროცესის შესახებ: ბ. ჯორბენაძის აზრით, **ც > ძ > ზ** პროცესი აღმოსავლური დიალექტებისთვისაა დამახასიათებელი, დასავლურში კი შემდეგი ფონეტიკური პროცესია მომხდარი: **ც > ს > ზ**: დეზაფრიკატიზაციის შედეგად **ც-სგან** მიღებულია **ს** სპირანტი, ხოლო შემდეგ კი რეგრესული ასიმილაციით - მჟღერი **ზ**: **ორმოცდაექვსი** > **ორმოსდაექვსი** > **ორმოზდაექვსი**; ალ. ლლონტისა და შ. ნიჭარაძის აზრით, გურულსა და აჭარულში პროცესი შუალედური საფეხურის გავლის გარეშეა მომხდარი: **ც > ზ**: **ორმოცდაათი** > **ორმოზდაათი**; შ. ძიძიგური, ს. ჟღენტი, გრ. იმნაიშვილი, გ. ცოცანიძე, ი. ქობალავა, ა. ლომთაძე კი არ გამორიცხავენ შუალედურ ფონეტიკურ პროცესს - **ც > ძ > ზ**: **ც** აფრიკატს **დ-სთან** რეგრესული ასიმილაციით უნდა მოეცა **ძ** მჟღერი აფრიკატი, შემდეგ კი

ხშულობის მიხედვით დეზაფრიკატიზაციით მიღებული უნდა იყოს **ზ** მჟღერი სპირანტი. მაგ., **ორმოცდაათი < ორმოცდაათი < ორმოცდაათი.**

ჯ > ჟ:

დეზაფრიკატიზაციით **ჯ** იძლევა სპირანტ **ჟ**-ს: **გამარჯობა..** რა იჯებით?; ესეც **გურჯია**, ჩვენებურია; ეს **საჟღუმელ** ადგილი; ბალხიწუერზე მოსულან, **დამჟდარან** იქო; იმ ტყეში **დაჟწეთო** და ქი **დამჟდარან** (ფუტკარაძე 1995).

მაგრამ: სახში **გურჯულა**, თურქულა **ვ** ვიპარაკეფთ; შარშან აქ მოვნეს **გურჯები...**

სხვა შემთხვევები ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში არ გამოვლინდა.

ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის საფუძველზე, ზოგადი სურათი ასეთია: დეზაფრიკატიზაცია ესაა წმინდა ფონეტიკური მოვლენა, რომელიც ზოგადად დამახასიათებელია ტაოური და სხვა ქართველური დიალექტებისათვის. ბუნებრივია, აღნიშნული ფონეტიკური პროცესის გააქტიურებაში არ გამოირიცხება თურქულის გავლენაც, ვინაიდან თურქული ენისათვის უცხოა ქართულისთვის ასე დამახასიათებელი სპეციფიკურ აფრიკატ თანხმოვანთა სისტემა.

1.3.5. აფრიკატიზაცია.

აფრიკატიზაცია დეზაფრიკატიზაციის საპირისპირო ფონეტიკური პროცესია, რომლის დროსაც არააფრიკატ ბგერებს ენაცვლება აფრიკატები.

აფრიკატიზაციის შედეგად: 1. ერთ შემთხვევაში **დ თ ტ** იცვლება წინანუნისმიერი თანხმოვნებით - **დ → ძ; თ → ც; ტ → წ;** 2. მეორე შემთხვევაში სპირანტი **ზ ს ჟ შ** იცვლება შესაბამისი ლოკალური რიგის აფრიკატით, ანუ **ზ → ძ, ზ → ც, ზ → წ, ს → ც, ს → წ, ჟ → ჯ, შ → ჩ, შ → ჭ.**

ქართული ენის დიალექტებში უფრო გავრცელებულია აფრიკატიზაციის მეორე შემთხვევა. ტაოურ მეტყველებაში ძალიან იშვიათია აღნიშნული ფონეტიკური პროცესი; უმეტესად **შ > ჩ** ბგერათშენაცვლება იჩენს თავს.

შ > ჩ: ფუტკარი **კოდებჩია**, მწღალ ადგილებში სმენა; ორითანე პატინაჲ და ექვსითანეც აქ ზროხებ არია **ამაჩი**; **ოჯადეფჩი** მისულა და უთქვია ქი; **იბრიმანჩი** მისულა ქი; ართუხ ჩემეიყვანეს **კარჩი**; ერთ **ბოსტანჩი** ეყოფა;

ს > ც: მე შე ასეო გაგპარცო და წინდა მიგიქსო.. დუჯერია, ამას გუპარცია ი დილბერა;
ჟ > ჯ: დამჯავდება, მჯაე შედექნება..

1.3.6. სუბსტიტუცია

ენასა და დიალექტში მომხდარი ყველა ფონეტიკური პროცესი კანონზომიერია და თუმცა ზოგჯერ კარგად არ ჩანს ცვლილების გამომწვევი მიზეზი, მაინც მოეძებნება ახსნა. ხშირად ერთი ბგერა მეორეს ენაცვლება, ასეთ ფონეტიკურ პროცესს ზოგჯერ სუბსტიტუციას, შეუპირობებელ, სპონტანურ ბგერათცვლილებას უწოდებენ, ან უბრალოდ ბგერათშენაცვლებას, თუ კი ჩანს ცვლილების გამომწვევი მიზეზი.

ტაოურიც არაა გამონაკლისი ამ მხრივ. დიალექტში ყველაზე ხშირია სონორ თანხმოვანთა შენაცვლების შემთხვევები.

ნ>მ : ხედავს მა, შეფთხდება, ჩამოვა იქიდამ; შე უკნედან, ისაც წინიდამ წახვალ; იმას რაც იმა ჩამედღეფს სახლიდამ; იქედამ აქ ჩამოსულვარ; ქობუკნიდამ ვადა, ვარდყვანალი ჩყურია; ახლოს ჩემი სახლი უკნიდამ; თადამ, ძირიდამ, ბითთავა; ჯიდიდამ მარჯუენასი; ღარჭიდამ სამი თორუმი; ქონობანიდან ვარ, ქონობანიდამ; ძირიდამ მალეები არიან, თადამ თივა უჯოხავ; დედლევა წვიმადამ, ტალახი დედლევა; ჩემი ქალი ქვემოთიდან, ჯევაადამ; ჯინჭკველა// ჯიმჭკველა...

ნ > ლ: არ იტილო, გოგოლი, ნა მოვდე მილდონითაო; დაქორწილდი, გეთხუე; ბიჭი დაქუარწილდება, ბგანო გეთხუება;

რ > ლ: არ იტილო, გოგოლი;

ს > ჰ: ჩემი გოგო ჰად არი; ო, იმაჰაც მევეწონე და კად იქნა და; ჰად წევდა, ო ვიცით; ახლა მე თორი მყავსა დაჰაქორწილებელი;

ს > შ: ქობუკნიდამ გავლიხან დემშტვინე და გიდდარე;

ბ > ვ: გახვალ ისე, გედსხნევა;

ვ > ფ: ყამად ვიქამთ, შეფჭამთ;

ვ > ლ: მოსულა და დუნახლელა წასულაო (//დუნახველა წასულა);

ტ > თ: ანთალიაში უნა წევდე; ე თახთით გაკეთებული, შეში თახტით; ე თკივილი გასკტა, გაქარდა;

კ > ქ: აქედამ ხუთი ქილომეტრე ზემოში (ნასესხებ სიტყვაში); ასქილი არი?; თუ არ იგნავ, არ ვილაფარაქო;

ყ > ლ: იმხან ბალანეფს დეაშილები;

ხ > ლ: ბოსტანში ჭანალი არის, ისპანალი არი; ნ არი, ხალლი ნ არი; იქ ოც ოჯალია, ოც;

ღ > ხ: მერე რაცა შიგა იქნება ჩადებული, იმა ქარჩხამდი ჭამს, მაგრამ: საქარჩილო მიწაში ჩაჭყრით...

ყ > კ, ნ > წ: ე ბურკა, ე კურწი, შიგანაა ბურკა;

თვის - თვინ: ბოლოკიდური ხმოვნის ნაზალიზაცია: დათუისთუნ უთქვია ქი...

ხმოვანთა მონაცვლეობა: ე>ი: იქი მოვბრუნდებოდით, ამა ვთისვიდით; სხვინზე, ო, ო;

ე>ა: კვირე>კვირა;

ა>უ: ერთიც პუტურუდ ჯობო არი.

1.3.7. ბგერის განვითარება.

ტაოურ მეტყველებაში, სხვა ქართველური დიალექტების მსგავსად, არცთუ იშვიათად ჩნდება ესა თუ ის ბგერა, რაც, როგორც სხვა ფონეტიკური პროცესები, კანონზომიერი პროცესია. შესაძლოა განვითარდეს როგორც ხმოვნები, ისე თანხმოვნებიც. თანხმოვანთაგან უფრო ხშირია სონორთა გაჩენის შემთხვევები, ხმოვნებიდან კი - ი (უფრო ხშირად) და ე (იშვიათად).

ა) თანხმოვანთკომპლექსის ხმოვნით გათიშვის შემთხვევები:

ე: სველი არა, ჳემელი, ჳემელ დავდეფთ შიგა; ჳემელი თივა, ფურცელი;

ი: კიბილი ჰადლა მაქუა, ქი ემენტოს; კიბილები ქონებია ასე; ბოსტანში მოვა, ომოვა გირბელი; კილდეზე დაკოკომდა; ჩირდილია მალლა, ჩირდილში გასულა; ერთიც პუტურუდ ჯობო არი...

ბ) თამხმოვანთა განვითარება:

1.სონორები:

მ: მემრე იქ ჩუენი ყანა ორი თანე; ა ისეთი მცოტა-მცოტა ადგილებია; იმხან ქოდეში რამ არ იყო, ახლა გახდა ყუელამფერი; მემრე მალაზიაში წეყვან, ყოლამფერს უღეფ; იქედამ ქი წამოსულან ასე, ქი დამრჩალან;

ნ: და ორი წყვილინ, ეთი წყვილინ ჯარი ჰყოლია;

რ: სახლისი ძუელ ადგილას სათივრე, იმაში დაჯოხვენ ზამთრი;

2.ჩქამიერები:

ფ: შად ტყე გაფსკტა, შად კაცი გუმუარდა;

კ: ძეწკნი არი, ძეწკნი;

ჩ: დილბერე ჩუჩხაკუნეფთ, ისე იზავთა, ჰად ვიცი;

შ: მაწუნის უკან შეშქამ.

1.3.8. ბგერის დაკარგვა.

ყველა ფონეტიკურ პროცესს მკაცრი კანონზომიერება განსაზღვრავს (ბგერათა მეზობლობა). ამა თუ იმ დიალექტში შესაძლოა ერთი ბგერა სხვა ბგერად იქცეს, ან საერთოდ დაიკარგოს.

ტაოურ მეტყველებაში, როგორც სხვა ქართველურ დიალექტებში, ბგერათა დაკარგვის არაერთი შემთხვევა დასტურდება.

ტაოურში განსაკუთრებით საინტერესოა რ-ს დაკარგვის შემთხვევები. ეს ფონემა ძალიან ხშირად სრულად იკარგება, ან იოტად იქცევა, ზოგჯერ სუსტ, ყრუ რ ბგერად ისმის.

რ:

- **რ - დ:** აბლი ცქვიტა ხვამათობენ ზოგნი და ზოგნი ვხტები; უწინ ჯადებ, ძროხებ დჭაბილით; მე შენ მეგეხმადები, მე შენს მემეხმადები, ისე ვაკეთეფთ; იმა ძალუზა იცის, იმა იხვამათოს (ყველგან, სიტყვაში - იხვამათოს - რ იოტადაა ქცეული); წყალი მოა, ეზო თედეფში წყალი მოა;

- **რ იკარგება:** ქოხუკნიდამ ვაღია, ვარდყვაილი ჩუყრია (როცა კომპოზიტია ვარდი, მაშინ ინარჩუნებს რ-ს და როცა ცალკე სიტყვაა, მაშინ ყველა მაგალითში იკარგება);

ფუტკარ იჯება და სხვა **წა** ვიცი ქი; აქ ა ვაგდეფთ გურჯიჯა, გურჯიჯა ჭხვადათოფთ ბოდნა; **რ**, ჰექია-მექია წ მაგონდება; აქ წ გუაქუა და ქომო არი; აქ **მწო** ბალი არი; ბოსტანში **ჭხალი** არის, ისპანალი არი; სხვა **წა** ვიცი; თუე, **მტი**, აპრილი, მადსი; ზემოდან მოდის ამა სახელი რამა წ ვიცი; **წა** უსდივართ, სამ დღე უკან დავფორჩხაჭთ; დუეგვეცემო და **კნათ** გავხეგნავსო; **გამხამა** კაწა-პუწა; **ეთი** წყვილინ ჯარი ჰყოლია; **დაზდილია** ი შეხედეთა, **თუელზე** ამევეფთ, კადა;

- **ყრუ რ**: დეკაცი მესელეა, შე დეკაცი **ხარ** (ბოლოკიდურში, ხან ისმის ეს რ, ხან - არა); ხანჩი ჭხთები და ხანჩი ვერ **მიმვხდარვარ**; ლაჰანა **მოჭხარშავთ**; დუგუნში საჭმელი ფილაა **აი**, **ხორცი** არი, **ტოლმა** არი (ხან ისმის არი, ხან - აი); სხუა რა არი? დო **ერბოთი** გუმტანოფთ; **იმარხავთ?**; ის **სერეკარი**, მაჰალე, ის **ჭედლმანკარი**, ესეც **შაბალმანკარი**; **წრ** დიგინახიან (ამ შემთხვევაში თან ხმოვანი დაგრძელდა და ბოლომდე არ დაიკარგა რ); ე გურჯიჯა არი, ჰო; **ჯუოხური** იცით, **ჯუოხური?**; **გოდორი** ა ამბაში, ამბაში; თქუენში **სარწყაა** არი? **რწყავთა?** (როცა კითხვითი სიტყვა იწყება რ-თი ძალიან კარგად ისმის); მე **არსა** წავალო, ვიქნები ბალკსაო; ბიბერა **აღარ** არი;

მ: **გელი**, **გელი** მოკალ; აქ **რო** ვიკითხე ხუთი წელწადი, მასუკან წაველ ბურსა; სოფელში ნაყორი ადგილ არი ჩუენი, **თა** ზემოთ; ამ **თაში** უკნიდამი სოფელი არი; ვაშლი გუგზავნე, **სხალი** გუგზავნე;

ლ: **სახში**, ჰასთახანაში გამოვდა; აქ ქონობან **სახში**, სოფელში; ადულებენ, **ო**, **ცეცხზე**;

ს: **იმა** ჰამს; **ჩემ** ჰალაში ფური ძოვს, **იმან** რანა მედწელოს; **დათვიწყარო**; ჩემია ი ადგილი; **ხიდითავი**; **ჩილდიკევი** (მაგრამ: გუდასკევი); ყანა აქ არ არი; ჩუენი ძაღლები იქ არი; **იმა** მისცემ; **იმათ** **ნარცხ** უზმენ, **წყალ** გურევენ; **ფურცელი** და **თივა** **ერთმანეთ** გურევს, გურევთ, **ძროხებ** მივცემთ; ახლა **სახლებ** ზედან ბალკონ არი ძა; იმ ქომოთკე **ქართუელ** ვედარ იპოვი; ამ ჰოროხისი ე ადგილი არი; ე თახთით გაკეთებული, **შეში** თახტით; რწ **ყურძნი** სახელები?; **ამა** ვთისვიდით;

ვ: **ვარდყვადლი** ჩუყრია; **ყვამა** თუ ყართალი; **კიდე** დევპპკეფთ; იქ **წასლა-წამოსლა** ძოხ; აქ ეთი **ფიშნარკეძ** არი; ქომოძ **ელმასხეძ**; ხუთშაფათი, **ჰარასკეძ**; წყალი **მოა**, ერბო თედეფში წყალი **მოა**; **შამ**, თეთრი ყურზენი; **ლებჟო** **მოა**, ლაზუდი; თურქჩასაც ეჩვედან **ღენჭები**; შენი **თამ** მინდაო; **ქესადგურიდან** უნდა მეძტანო;

ნ: კენ: უკნისკე მოვტრიალდი ქი, გოგო თუალი წამოგვკარ; იმ ქომოთვე ქართუელ ვედარ იპოვი; თავშხამისკე გორამეთია; მიდდან ისტამბულისკე, ანკარასკე, ბურსისკე;

ნ: შე გაღმი, მე გომოღმი, გულმა რანა გედსვენოს; შე დეკაცი ხარ; ჩუე გათხოვილი ვართა; ესეც ვეტყვით, კიდე შე რა დილბერები ხარა; უწი იყო; ჩუე გათხოვილი ვართა;

დ: ორშაფათი დღე ანთალდაში უნა წევდე; უნა მორწყო ქი; დოხ ასე უნა ვენათ, ისე ნა უნა ვენათა; ე და წასულა ი მოსაკითხელა; ო, წავინენ, ო;

თ: დღისი არა, ღამეში; ხუთმეტი არდან ჩემი; ზემო, ფიშნარაგევ დაღლაში;

ხმოვანთა დაკარგვა:

ი: ორ წელწადი ხოფა ვარ ახლა; ა, იმ ქედზე გამოჩნდება გუდასკევ; სოფელში ნაყორი ადგილ არი; პირველათ მანქანებ არ იყო; ქომო პეტრედ ბალჯ არი; იქ ოც ოჯალია, ოც; ათ დღე შეექნა; დევნახავთ, მოვკლავთ ამა;

ე: მეტი წვიმა გარცხავს;

უ: ჰოუ, გუყავს, პირტყვებიც გუყაჟან..

შესაძლოა დაიკარგოს მარცვალცი: ი დუკიდიან, ისე ყოფილან დაკიდიული: -ებ-; კიდე დევპაკეფთ: დავილაპარაკებთ - იკარგება რ, მარცვალი - ლა-, ხმოვანი - ი; ჩუე გათხოვილი ვართა, დეკაცს გუეტყვიან: -დე-; ბოსელის ზედამ, სათივლე არი: -ვი-; პატა ხანს უკან: -რა-; ედ, მოტაცული ის არი, მოტაცული: -ებ-..

როგორც ცნობილია, განსხვავებულია სხვადასხვა დიალექტში ამა თუ იმ ბგერის დაკარგვის ცალკეული შემთხვევები; მაგალითად, დიალექტთა ერთ ნაწილში შეიძლება ერთი და იმავე სიტყვის სხვა ბგერა დაიკარგოს, მეორე ნაწილში კი სხვა ბგერა. განსხვავებაც მხოლოდ ამ დონეზეა ტაოურსა და სხვა ქართველურ დიალექტებს შორის, ისე კი ერთიანი, საერთოქართველური კანონზომიერება მოქმედებს.

1.3.9. ბგერათა შერწყმა.

აუ>უუ>უ>უ: ჩავალთ დილაზე ქი, ჭალები დუთხრია; იმ დათვებზედაც ემე დუკიდიან; ქოხუკნიდამ ვაადია, ვარდყვაილი ჩუყრია; მოსულა და დუნახლელა წასულაო; სახლი-კარი დუყრია; ა ასე შემეხვეწებიენ, გუხარდები ; ვაშლი გუგზავნე, სხალი გუგზავნე;

დათვსაც დუჯერია. ქი დუჯერია, ამას გუპარცია ი დილბერა; შეშები მუკრეფია, მუკრეფია და თოკზე დუწყვია; თუ აი, დუკრავს ისაო..

ა-ი>ე-ი>ე: მოკლა, ა, იქ წყალში ჩევდა; მე აქ დევბადე; დევნახავთ, მოვკლავთ იმა; თქვენ ბაზრამ გევგონე, ტყუილია თუ მართალი; წევნეთ რუს უკან, რა შეხვთება ჩემს უკან; იმ გზას უკან ქი წევდა და ქომო გოლი არი, გოლში ჩევიდა.

ბგერათა შერწყმის სხვა შემთხვევები განხილულია ხმოვანთა სინტაგმატური ანალიზის დროს, ამიტომ აქ აღარ განვიხილავთ.

ბგერათცვლილებებზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ დიალექტი ორენოვნობის პირობებშიც კი ექვემდებარება ქართულისა და ქართველური კილოების ფონეტიკურ კანონზომიერებებს, რაც გვაძლევს საშუალებას ვთქვათ, რომ ტაოური მეტყველების ფონეტიკური სტრუქტურა ინარჩუნებს თავისთავადობას; ასევე, რიგ შემთხვევებში, არ გამოირიცხება უცხო ენის (თურქულის) გავლენაც.

II თავი

იმერხეული დიალექტის სამეტყველო ბგერათა სინტაგმატური ანალიზი

II.I. ხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება

2.1.1. ხმოვანთა სისტემა

იმერხეულში, სალიტერატურო ქართულის მსგავსად, გვაქვს ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი: ა, ე, ი, ო, უ და მათი ნაირსახეობები, გამოვლენილი სხვადასხვა პოზიციაში: ა - ა; ე - ე; ი - ი; ო - ო; უ - უ, უ, უ; გ.

როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულშიც, გრძელი ა ე ი ო უ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა. პალატალიზებული ბგერები ძირითადად თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში გხვდება და რიგ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს სადა ხმოვნებთან. ნეიტრალური გ უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის პოზიციურ ვარიანტს.

სალიტერატურო ქართულისა და იმერხეული დიალექტისთვის საერთო ფონემატური ღირებულების ხუთი (ა, ე, ი, ო, უ) ხმოვნის დისტრიბუცია თავისუფალია, და ისინი წარმოებისა და რაგვარობის მიხედვითაც იდენტურია. მათი პარადიგმატული დახასიათება მოცემულია ტაოურში და აქ აღარ წარმოვადგენთ.

2.1.2. ხმოვანთა დისტრიბუცია

2.1.2.1. ა ე ი ო უ ბგერები

მეორეული წარმომავლობის გრძელი ხმოვნები იმერხეულში ძირითად შემთხვევაში წარმოქმნილია:

1. იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით:

ა: გაცივა, გაგდო მეგრემ ქალი (<გააცივა, გააგდო);

ე: ი კაცი ყვიროდა ტყეფში; (<ტყეებში);

ბ: ეწიკება, ეწიკება, მრტანა ქი ქუთუგი (<მიიტანა);

რ: წევდე წყალი მევტანრ (<მოვიტანო);

შ: ფენა ლამაზათ ამუყრდა იქეთ-აქედან (<ამუყურია<ამოყურია - ასიმილაციის გზით).

2. ტონური მახვილის შედეგად:

ა: დაწოლიხან დედეფ, დილმდი გექნება; ჭალები დაჭრმდი ერთ ავლენ; ანაჲ ერთ თანე ანაჲ მყავს აქ მრტო; მემრეც კარგა ეთამ მალე დნპაბემონ; შინდ მოხარშავ, ლამაზათ წყენში; ი ალზგზე-ნა გებანო; ჩადებ ჰსსეზე, გადნბრუნებ; კი, აპს!; ქალიც ერთია, ხო, მაგრამ... კარგა მეხარშა ქი; ო, დნ გეგონება მორი გეგიგორებდაო; დავაკრაჲთ, ჲქმით აგურ და ახლა იმდენი აღარ ალი; იცი, ზნათენ;

ბ: ერთი დრდი კაცი ყოფილა; აღმა ბადრყანეფ ვუზახნით;

ქ: თელი სოფელი ადნი ამ თერეფში იშთა; თელმა დედწყეს ჩაცმა; იქა უსტებ უკეთნებია ესენი; ჰქ, ივმარეფ რაცხაში; ჰქ, არა, მაშინ არაფერი არ უთქვამს; ერთანე ჰერგუნ ართვინ ჩავა; ჰელე ბაზგირეთ იხვევენ; ამ სისწორ ასე ვაწორეფთ; რუს გავაკეთეფ ასე; ნენეგო, დოჲძახეფთ;

შ: დეგიწივლეფს, ცშ, ემეს იქს; გშნი ბელლი არ ალი ადნი; კშრადლეს სადამოპირამდე; ფშტბოლი თუ არი; იქ ზემოთ არი მიშირლი ქშდ; ბაზგირეთ?; წყვია; ამოვიდოდენ იმ ზედ რუსები და, წითელ-წითელი სშლ და გვიყურებდენ;

რ: რ, არ გაგარონებდენ; იმასაც ბეჲრი შეხედა უნდა, ჰრ; ჰრ, მალლიდამ ეშინია და ვერ მოსულა; რ, ჰამამ აგზე გეჲარე; მილლეთი იმდენი მედყრებიან, რრმ შენ გონია ქი, ემეა; აბა ყანები ბრდნა სიმიდ ჲთესევედით;

2.1.2.2. ნეიტრალური გ ბგერა

ნეიტრალური ბგერა იმერხეულში შემდეგ პოზიციებში გვხვდება:

- C-C: მრტანა, გუგემები დწყო ქალმა; მევისხნაო, ე გუგემებიც დავაწყო და გევძქეო; წყალსემერი, შოლდიკევი; ზედაჲ სოფელ ივეთ, მესირილ ქვია; ამ სოფელში არ მოვსულვარ, დგმავიწყდა; ადნი ბაჯო ყესა, ბაჯი; მედდანჯიქ, ბალგხლი; ჰანი რომ ბგზე არ

გამტა, იმ დრობამდინ ილოცავ იმა; ჰო, ასე გაყვრმიზდება, გამწცხოზ, შჭამ; ხოჯას ასგნდა ისენი არიან და;

• პოზიცია #-C: ო, აპა, გახმეს გნდა; ადგე-გნდა თქრელ-და ჩახვიდე იშთა; დედნახეო დათვმა გნდა დაქჭჭამოსო?

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, იმერხეულში ნეიტრალური გ უმეტესად C – C პოზიციაშია გავრცელებული და ფუნქციურად, უმეტესად, ანპტიქსური ხმოვანი, თანხმოვანთგამყარია.

ძირითადად რეალიზებულია თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში: იქ არჰაბე არი, ბგნდგხლი არი; ჩტენ ყვშლწების ზედან იმათი მააღლა არი; იშთა ზამანგნდა დწრიგებმან; ყარგნჯამ, ყარგნჯამ, წწრილია ისენი; დილათ ენთო და გასკვდა; ყვრხლული, ყვრხლულ ეტყვმან; მე ყვრხი ქი მაშინდა ვარ; ყვრხ კოდი ჩავა, ყვრხი; თუ ყვზართმა გინდა, ფათლიჯანი ყვზართუსუნ, ბიბერი ყვზართუსუნ; ამ ზემოთ ყვშლა გტაქ ჩტენ...²³

2.1.2.3. პალატალიზებული რ და ლ ბგერები

პალატალიზაციის შემთხვევები იმერხეულში დაფიქსირებული აქვს შ. ფუტკარაძესა და მ. ფაღავას. შ. ფუტკარაძის აზრით, პალატალიზებული ხმოვნები იმერხეულში მხოლოდ თურქული ენიდან ნასესხებ ფორმებში გვხვდება. მათი პოზიცია მყარია და სადა ხმოვნებთან არ მონაცვლეობენ (ფუტკარაძე 1998: 42).

მ. ფაღავა თავის დისერტაციაში აღნიშნავს, რომ პალატალიზაცია სამხრული კილოებისთვის მეორეული მოვლენაა და ძირითადად თურქულ ენასთან ხანგრძლივი ურთიერთობით უნდა აიხსნას (ფაღავა 2003: 138).

მ. ლაბაძე მსჯელობს რა მურღულურ-ლივანულ კილოკავში ხმოვანთა პალატალიზაციაზე, აქვე იმერხეულ კილოზეც საუბრობს და აღნიშნავს, რომ იმერხეული კილოს პალატალიზებული ბგერები ისეთივე „ნასესხებ ფონემებად — უნდა ჩავთვალოთ, როგორცაა მაგალითად, ლაზური კილოების, ან ფერეიდნულის ჭ ბგერა, რომელსაც

²³ თურქული სიტყვები გადავამოწმეთ თურქულ ლექსიკონში და ვნახეთ, რომ ნეიტრალური ბგერა არაა აღნიშნული სპეციალური ნიშნით. მას გამოთქვამენ მეტყველებისას თანხმოვანთგამყარად, როგორც ქართულ, ისე თურქულ სიტყვებში.

ამჟამად ხსენებულ სამეტყველო კოდებში უკვე სრულფასოვანი ფონემის სტატუსი აქვს (ქლენტი 1965, გვ.22; ქუთელია 2005, გვ. 34; ასევე ჩიქობავა 1925, ჯორბენაძე 1989, გვ) (ლაბაძე 2013: 36).

ჩვენი აზრით, საკითხი დამატებით შესწავლას საჭიროებს და დარწმუნებით იმის თქმა, რომ იმერხეულში დადასტურებული პალატალიზებული ხმოვნები ნასესხები ფონემებია, ვფიქრობთ, გაჭირდება; გარდა ამისა, პალატალიზებულ ხმოვნებს არც ფონემის სტატუსი აქვს და იმერხეულში მეორეული წარმომავლობისაა, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგია და მიიღება **ჭი>ჭ** და **ჭე>ჩ** გარდაქმნებით: **კჭირა>კჭრადღეს; მჭერე>მჩრე**.

ჩვენ მიერ გაანალიზებული მასალის მიხედვით, იმერხეულ ტექსტებში პალატალიზებული ბგერებიდან **ჭ** უფრო გავრცელებულია, ვიდრე **ჩ**. სჭარბობს ნასესხებ ლექსიკაში და იქაც მერყეობა შეინიშნება, პალატალიზებული ხმოვნები იმერხეულში, უმეტესად, თავისუფლად მონაცვლეობს სალიტერატურო ქართულის ფონემატური ღირებულების ხმოვნებთან: ეტყოდნენ, ქი **დუგუნი** გჭაქ და მოდიოთ; ვინცხას **დუგუნი** აქ, ისენი იპოვდენ; **დუგუნი** ბეჭრი ხანია იქნა იმათი; **დუგუნი** მოსვლამდი ვერ დედნახევდენ რა სოდაო; ურუბა **გურჯიჯა** არი; იმან უფრო ღორი ლაპარაკი იცის **გურჯიჯა...**²⁴

1. თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში: **ჭ**: დეგიწივლეფს, **ეჭ**, ემეს იქს; **გჭნი** ბელლი არ ალი ძანი; **ფჭტბოლი** თუ არი; იქ ზემოთ არი მიშირლი **ქჭ**; ბაზგირეთო, **მოძრჭ** ყათში ვართ; ჰო, ის არი, **თუქჭრქ**; **ალთჭზირა** გამომივიდა ამაში; ბეჭრია, **ჭ**, ბეჭრი; **ჭზ** მიცემს, **ჭზელის** მიცემს; იქ ზემოთ არი მიშირლი **ქჭ**, **გჭმო** ბელლი არ ალი ძანი; ჰო, **გჭრჯულად** ჩუენ ისე ვიცით და; ე ჩუენი ლაპარაკი ნახევარი **გჭრჯიჯა** არი, ამა ნახევარი თურქია არი; უსტები არძან აქა და საქმოზე, **გჭლთექინათან**;

---

²⁴ აღსანიშნავია, რომ პალატალიზებული **ჩ** და **ჭ** გაცილებით მყარი ტაოურ მეტყველებაშია და არა მხოლოდ თურქულ სიტყვებში, არამედ დიალექტურ მასალაშიც საკმაოდ დიდი რაოდენობით დასტურდება.

2. ქართულ სიტყვებში: **ჟ:** კჭრადღეს საღამოპირამდე; **რ:** ზაფხული მოდდა მი, ეს სოფელი მორე სოფლევ აჭარბევს; **მორები** თლათ ყურბეთში არდან წასული, ზაფხულში მოდდან ისენი.

მართალია იმერხეულში პალატალიზაციისკენ მიდრეკილება ნაკლებია, თუმცა ქართულ ლექსიკაში დადასტურებული ერთეული შემთხვევები საფუძველს გვაძლევს აღნიშნოთ, რომ ხმოვანთა პალატალიზაცია მხოლოდ ნასესხები ლექსიკისთვის არაა დამახასიათებელი და ისინი არც სრულფასოვან ფონემებს წარმოადგენენ, მიუხედავად იმისა, რომ თურქულიდან ნასესხებ ფორმებში პოზიციურად გვხვდება.

2.1.2.4. **ღ და ჟ ბგერები**

იმერხეულში სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი ჟ-სა და პალატალური **ღ**-ის გავრცელების სიხშირე დიდია.

I. ღ გვხვდება სხვადასხვა პოზიციაში: 1. V-# (ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში), 2. V-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნის წინა პოზიციაში), 4. V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

1.V-#: სახელი ქემალაღ მქვია; ათარაღ მქვია; იქაღ ჩანჩხალას ამბობენ; გუშინ რომელი იყო, ეკაღ? ერთიც ქალი იყო, გოგოღ; რომენაღ ერთპირაღ მორჩეს; ჩემი ბოდნა ემეღ, ანაღ, ბაბოღ, ემეღ; კუთნიკალოღ ერთი ალაგია, იქაღ; ზოგიც ცხემლაღ, უზრავაღ; ამა ქომოთ, ჰო, ჯჭარისხევაღ ქომოთ; შენთანაღ ამითანაღ ბაღვები; ერთ ბერმა ჩუმაღ გამეფყვანა; ამა იქითაღ საჯინჭრე, ჯინჭველაღ; ერთი წინაღ გადაწურე; თურქულაღ ლაპარაკობენ; თერთმეტი რაღ იყო; რავაღ სამობენ, რავაღ მღერობენ; დაბაღ, დაბური; აბა, უჩუმალაღ ვერ გეგებენ; ასე ტიტველაღ აქ არ გაგარონდებენ; დიდი წვიმა, ხოშკაკალაღ თუ მევდა; მარჯუნაღ, მარჯუნაღ; წავალთ, სასამურაღ, სამღერელაღ წევდიოდით; დის ქმარი სიზეღ;

2. V-V პოზიციაში **ღ**-ს, უმეტესად, იძლევა ი: კააღ იშთა; ერთი ცალფეხააღ, რა ვიცი; იგზე ვინცხა გეადრს; ჰო, მელააღ, კვერნააღ; იქ ავლენ, თააღ; ა, ისე ჩეადრ; ეადრ იშთემ ოხოთებ ვუზახით; იქითიდან ამეადრენით და; აქაც ჭახრაკააღ, იშთე; ჩემი თავი რასოდაო; ტააშვილები არალ სენათის ტყე, დიდტყეააღ; ბუმბულააღ, წოწოლააღ, მაჭახლელააღ;

წარება სხალი; გურჯიჯა ყოლადა; მაგა ადაჰყაბი, ამა ელლი ქი; ის თავღადა, მესელა; ჰო, ტააა ემო;

3. #-V პოზიციაში **ი** უმეტესად გვხვდება ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად: **იუხაზე** მოაყრი; **იანი**, აღარ იქმება; **იადლა** ჩორბასავენ; მარილსაც ჩაყრი, გახდება შორვა, **იემეგი**; **იად** განდნოვ; ართუხ ბაჯალა **იადგორა**; **ო**, ცოტა **იადლი**–**ბადლი** ქალი; სულ **იადანჯი** ინსანი მტა, ისენი **იანი**; **იადლები** არიან; დომუზია, **იადანი** თხა არი; **იად** საც შედლობაჰთ; მდორეს **იადრიმ**, **იადრიმჯი** არა; არ უნდა მოკრიფო **იადილი**; გახდება **იემეგი**, შჰამ; **იადნები** იქ ცოცხლობენ; **იადიხან** ონიქის უკან... ერთი შემების **იადიკები** გტაქ; თითო **იადიკ** ბითთავ უღევ;

ქართულ მაგალითებში: **ო**, ეს **იონჯა** არი; გინდა **იადრე**, გინდე რაცხა გინდა ი ქენე.

4.V-C: იმიზამ **იოტადლა** გურიო და; **იანი** ყართოვ **იადადცხა** ვუყურეფთ; ისაც **იელკაცადც** ახლა ის ემნები არდან **იად**; სიტყვაში: იქედან თავის თავისთვინ **იადტანა ემე**, წყალი; **იუდში** ჩაყრი; დადექ, **იადცადე**, მოდი; **იურუგადს** ებნევიან, **იადლურ**; ის გინდა, **იადმინე**; მოკუტდება, **იადყრებდან**, მოთხრიან; ამეადრე, **იადნახეთ**..

II. უ ბგერა.

უ იმერხეულში გვხვდება შემდეგ პოზიციებში: 1. C – V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. C – C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. V – C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 4. V - # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ) 5. # - V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ), 6. V – V (ხმოვნებს შორის).

1. C – V: ჩომაზე ბეური იხტაჯი აღარა გტაქ; **ჩუნ** მარდობას წევდოდით; ერთ კუირე ვიქნებოდით; სულ ძუელათ **თუეს ქტია**; **ყტელამფერი** მივტანეთ ზამთრითვინ; **ყტავები**, **ყტავები** თლათ; იმათაც ემე აქტან ერთი; მარტო ისინი დარჩებდან, **ყტელად** პოვნულობენ ერთპირად; **ფქტილ** ჩაყრიან, **ქადი ფქტილ**; ფურცელ ჩვაყრიდით **მოხარშუიხან**; გევტანდით იქა, **ბადშუები** დავაჰედებდით; საქონელს **აქტან**; პატარად **ბადშუები** კარი-კარ მეადრდენ; დღეს ახალწელიწადადო, **ხტალო**; ბიშ ჩავასხმევნდებდით, **ქტამდით**; იმა წუნ ასტემდენ; **დაჩხტერდა**, კიდე ჩამოტტანდა; **ამგტარობა** ბეური არი აქა; იმა შიგნიდან ემე აქ **თტალი**; **ჩუნნი** გტარი ზუმბაზე, **ცხტარიზე**; ასე **გტარგტალი**

გაწვიმდება; სუანეთი ივეთლების ერთი ადგილია; ახლა ის ცქუიტად იჯება; ყუალა ბალახი არი; ესაც ერთი სხუანადრი; ჰალა ორი თვე კიდო გუიკლია;

2. **C – C:** წურილი ვირებ ეტყოდენ; ფქუილ მოქუცემდენ; ახლაც ვინმე ბალუში აღარ არი ქი; მოჰკრეფდით, ჰუამდით, გაჰრცქუნდით; ამდენი ჩომა ქუყავს; ამა იმას ჰურიით; შერეფში ჩასულა გინდოდეს, აქედან ოთხი არაბა სერვისია; ო, ასე წურილ-წურილათ დავაწურილებ კარგა; ჩემი კუდარი ჩემ ადგილზეა, იმისი კუდარი იმის; მემრე ზედანას სუსამი არ ქუქონდა; აქ ათ ემეში მოსულამდინ აქ ვიყავი მე; რაცხას გამნცხოზდენ, შჰუამდით; ჩუენ ჰუამეთ ახლა;

3. **V – C:** ო, შარშან და წრეულ; ახლა აქეური, დაწერეთ აქეური; ლობიო ხაშლები წაქცეულ იყო; თაურობა აგზეა, აგზე ბეური არან; ო, იფხრეულ, იფხრეულ; მჰად დავფქუავთ; ჩუენებურ თაურობაზე მიველ; იქ იფხრეულიდან; ყუელამფერი მივტანეთ, ზამთრითუინ გეუჰაზირეთ; დილაზე აუდგებოდით, ქი ყოჯნ ყანა ჩოუჰრელია ღამეში, გათენდა, ქი ყანა ჩაწოლილა.

4. **V- #:** გოგოჰ, გოგოჰ ფაცია, თეთრი კაბა გაცვია; თავმაჰ დავბანდით ფუტკრი ნაკბენზე;

5. **# - V:** ბალვი ყოჯნ გაცდა მეგრემ, უარდაცა აქ, მაქინაცა აქ;

6. **V - V:** ჰამამ აგზე გეუარე.

როგორც წარმოდგენილი მასალიდან ჩანს, უ-ს გამოვლენა პოზიციების მიხედვით შეუზღუდავია. ყველაზე ხშირად გამოვლინდება **C - V** (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის) და ტაოურის მსგავსად იშვიათია უ-ს პოზიციაში, უმეტესად გვხვდება ვ-ს მონაცვლედ.

2.1.2.5. დიფთონგები იმერხეულ დიალექტში

დიფთონგები, როგორც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგი, გვხვდება როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა საზღვარზეც. იმერხეულ დიალექტში გავრცელებულია როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი დიფთონგები და წარმოდგენილია სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოკიდურად.

დამავალი დიფთონგები.

I. ა:

სიტყვის ბოლოში: **აა:** ქემალაა, ათარაა, იქაა, ეკაა, რომენაა, ერთპირაა, ანაა, ცხელმაა, უზრავაა, შენთანაა, ამითანაა, ჩუმაა, ჯვარისხევაა, ჯინჭველაა, წინაა, თურქულაა, რაა, რავაა, დაბაა, უჩუმალაა, ტიტველაა, მარჯვენაა, სასამურაა, სამღერელაა, ხომკაკალაა; **ოა:** გოგოა, ბაბოა, კუთნიკალოა; **ეა:** ემეა;

სიტყვის შუაში: **აა:** ჩურუგაას, ცოტაადა; **ეა:** დედნახეთ, დედიხე, მეფრებინ, მეტანა, ამედარენით; **ოა:** რასოა; **უა:** ყუაში.

აღმავალი დიფთონგები: სიტყვის თავში: **აარე, ააშიკები, აანი, აემეგი, აალ, ააბანჯი, აერი, ააილა; აო:** აონჯა;

სიტყვის შუაში: **აა:** ეაარ, გეაარს, ჩეაარ;

სიტყვის ბოლოში: **ააქახლეააა, აოლააა, აქახრაკააა, აელააა, ავერნააა, ათაა, აწარეა.**

II. ა - ე/ა/ი:

აღმავალი დიფთონგები: სიტყვის შუაში: **აა:** გააქ, შამომგაალებული, ცხაარიზე, გაარგაალი, სუანეთი, ხაალო, ჭაამდით, გაარი, ყაავები, თაალი, სხაანაირი; **აე:** ჩაენ, თაეს, ასაემდენ, ბააშეები, დააჩაერდა, ყაელამფერი, წაენ; **აი:** კაირე, ქაია, ფააილ, ყაელაა, მოხარააშეინ, გააიკლია;

დამავალი დიფთონგები: **აა:** თააურობაზე, თააურობა; **აე:** წააქვეაულ, იფხრეაულ, აქეაური, წრააულ, გააუააზირეთ; **აი:** გოგოაა.

მიუხედავად იმისა, რომ დიფთონგი იმერხეულში საკმაოდ გავრცელებული პროცესია, მისი მოშლის ტენდენცია შეინიშნება ზოგი მთქმელის მეტყველებაში: ისე ეაარე იქვერობა ქიო, ბაბამა, სად მივიდოდი არ ვიცოდიო; მედწონეთ აქვერობა?..²⁵

იმერხეულში გვხვდება ერთეული შემთხვევები, როცა ზმნასთან და ზმნიზედასთან გვაქვს დამავალი დიფთონგი: **მემრეა** ხასათ გააქმება, მემრე გამოსწვენ იმა ცეცხში; **წევდეა** იქში, დელბერე ჩაა ადულდება. ბ. ჯორბენაძე ასეთი ტიპის მაგალითებზე აღნიშნავს, რომ **ა** დანართს წარმოადგენს (ჯორბენაძე 1998: 93).

²⁵ ასეთი შემთხვევა ტაოურში არ დავიდასტურებია.

2.1.2.6. ც ბგერის დისტრიბუცია.

ც ბგერა ძირითადად დასტურდება ექსპრესიულ სიტყვებში (შორისდებულები, ნაწილაკები) და მეტნაკლებად ყველა დიალექტში გვხვდება (თუმ.: ცუამბჷ „უამბო“, ციუკადრის „იუკადრისა“; ჰერ.: ცემაგ „აი, მაგრე“; აჭარ.: ცეჰ, ცაჰ, ცე (ნიჟარაძე 1961; ჭან.: ცარ (ათინ.) „ერთი“, ციკითხუ < იკითხუ „იკითხა“; მეგრ.: ცეხ „ეხ“, ცაუ „აუჰ“; სვან.: ცახ, ცოხ (თოფურია 1979: 159); თუმ.: გაჰკეთ „გააკეთა“; ხევს.: დასტურებიჲ „დასტურები“, არაჲ, ჰაჲ...)²⁶

იმერხეულ მეტყველებაში ც ბგერა უმეტესად წარმოდგენილია თავიკიდურ პოზიციაში და გვხვდება შორისდებულებთან:

- **თავიკიდურად (#-V):** ცუჲ, აქ ბგერი ზამთარია; ტყეში ცა, მეივა; ცუჲ, რასოდ გაწვიმდა; კაჲ. ცე იაბანჯი იყვეს, შამჷა, დაწვება; ცჲ, ამდენი ალი გამოვლილი ვარ; ცა, ცა, მარტივი ი სამი დღე ცეცხს, ემეჲს ჰნთებენ; ცეჲ, თქვენაც ოთხმოც წელიწადი იმათი იყავით; ას დორლარ, ცე, მე ორას დოლარ; ცენ უკანაჲ ყალუა ესა; ცე, ბაღვები იმფო კაჲ; ცეს არ არი, ეს ქექია;

- **ბოლოკიდურად (V-#):** აჲ, ამდენი ალი გამოვლილი ვარ.

როგორც საილუსტრაციო მასალიდან ჩანს, იმერხევეში ც მკვეთრი შემართვა-დამართვის ხმოვანია და არც ისე ბგერი შემთხვევა დასტურდება. იგი ფონემად ვერ ჩაითვლება და ძირითადად ხმოვნის მაგარი შემართვის შედეგად ვითარდება.

2.1.3. ხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება

ჩვენ მიერ ჩაწერილ და გაანალიზებულ იმერხეულ ტექსტებში დადასტურდა ხმოვანთა სხვადასხვა კომბინაციები, რომელთაც განვიხილავთ როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე, სინქრონიულ დონეზე. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩვენი ანალიზის საგანს წარმოადგენს როგორც პირველადი, ასევე მეორეული, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული კომპლექსები.

²⁶ აღსანიშნავია, რომ მეგრულ-ჭანურში ც წარმოადგენს ყ-ს პოზიციურ ვარიანტს: ყ > ც.

2.1.3.1. ხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

იმერხეულში ერთი მორფემის ფარგლებში მხოლოდ ერთი პირველადი - **იო** - კომპლექსია წარმოდგენილი მხოლოდ ერთ სიტყვაში: **ლობიო**,²⁷ დანარჩენ შემთხვევაში კი მარტო მეორეული კომპლექსები გამოვლინდა.

წარმოვადგენთ მხოლოდ მეორეული კომპლექსების ცხრილს. თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან გამოვავლინეთ **7** კომპლექსი: **აფ** - 25%, **ეფ** - 11, 1%, **აა** - 11, 1%, **აე** - 8, 3%, **იო** - 5, 5%, **აო** - 19, 4%, **ჭა** - 19, 4%. ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია კომპლექსების **10, 8%**.

იმერხეული	
	მეორეული/ტრანსფორმირებული
აა	-
აე	-
აო	-
აი	-
აფ	+
აუ	-
აჭ	-
ეა	-
ეე	-
ეო	-
ეი	-
ეფ	+

²⁷ ტაოურში სიტყვა „ლობიო“ ყველგან ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმითაა წარმოდგენილი და გვხვდება მხოლოდ შემდეგნაირად: „ლებჭო“.

ჭო	-
უი	-
ჭი	-
უუ	-
უჭ	-
ჭუ	-
ჭჭ	-

2.1.3.2. ხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე

მორფემათა ზღვარზე ცალკეულ შემთხვევებში შენარჩუნებულია ორი ხმოვანი სიტყვის ბოლოში. სამივე პოზიციაში - სიტყვის თავში, შუაში და ბოლოს - თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან სულ გამოვლინდა **27** პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: აე, აო, ეა, ეო, ია, იე, იო, ოა, ოე (9), ხოლო მეორეული - აე, აფ, აო, აჭ, ეა, ეფ, ეჭ, ფა, ფე, ფო, ოა, ოე, ოფ, ოჭ, ჭა, ჭე, ჭი, ჭო (18). ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების **36, 0%** და მეორეული კომპლექსების - **39, 1%**.

იმერხეული	
	პირველადი
აა	-
აე	+
აო	+
აი	-
აუ	-
ეა	+
ეე	-

ეო	+
ეი	-
ეუ	-
ია	+
იე	+
იო	+
იი	-
იუ	-
ია	+
იე	+
იო	-
იი	-
იუ	-
უა	-
უე	-
უო	-
უი	-
უუ	-

იმერხეული	
	მეორეული/ტრანსფორმირებული
აა	-
აე	+
აო	+
აი	-
აჟ	+

აჲ	-
აჲ	+
ეა	+
ეე	-
ეო	-
ეი	-
ეჲ	+
ეჲ	-
ეჲ	+
ია	-
ია	+
იე	-
იე	+
იო	-
იო	+
იი	-
იი	-
იი	-
იი	-
იჲ	-
იჲ	-
იჲ	-
ია	+
იე	+
იო	-
იი	-
იი	+

ოუ	-
ოჭ	+
უა	-
ჭა	+
უე	-
ჭე	+
უო	-
ჭო	+
უი	-
ჭი	+
უუ	-
უჭ	-
ჭუ	-
ჭჭ	-

2.1.3.3. ხმოვანთკომპლექსთა ანალიზი

იმერხეულ დიალექტში ხმოვანთა მეზობლობისას წარმოიქმნება კომპლექსები, რომელთაგან ძირითადია ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული ბგერათმომდევრობები. ერთი მორფემის ფარგლებში წარმოდგენილია მხოლოდ მეორეული, ხოლო მორფემათა ზღვარზე როგორც პირველადი, ასევე მეორეული კომპლექსები. ერთი მორფემის ფარგლებში სულ რეალიზებულია ხმოვანთკომპლექსების **10, 8%**, ხოლო მორფემათა ზღვარზე - **38, 0%**. მორფემათა ზღვარზე ხშირად ხდება ფონეტიკური ცვლილება ზმნისწინისეული ხმოვნების, ქცევისა და გვარის ნიშანთა შეხვედრისას.

აა კომპლექსი გვხვდება მეორეული გრძელი ა-ს სახით, როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა საზღვარზეც და ყოველთვის ტრანსფორმირებული

ფორმითაა წარმოდგენილი: სწი, ყანწ, ხისწ, გამწკრივე, გაწავეფ... ზოგჯერ იდენტურ ხმოვანთა შერწყმას თან სდევს სხვადასხვა სახის ფონეტიკური მოვლენა: ზმნისწინისეული ხმოვნითი ელემენტის შეცვლა: **ოა>აა>ან**: შემომამწკრივებ > შამამწკრივეფ, წამოადულეებ > წამადულეფ, გამოადრობ > გამამდროფ.

აე კომპლექსი გვხვდება მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე. **აე**-ს გამოვლენის სიხშირე არც ისე დიდია: **აეშალა**, ჩაერთო, გადაერთყა, იმუშაეფს (<იმუშავებს - **ვ**-ს ჩავარდნით). **ა**-ზე დაბოლოებული სახელები უკვეცელი სახითაა წარმოდგენილი, შესაბამისად ვიღებთ მეორეულ **აე** კომპლექსს, ასიმილაციით: **სხვა>სხვაეები**, **ყანაწვერა>ყანაწვერაეები**, **რაცხა>რაცხაეებ**, **წეფთა>წეფთაეები**.

აი კომპლექსი წარმოდგენილია როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა საზღვარზე: **ჩაა**, **მაა**სი, **დაა**ბურეო, **დაა**ყვირეფ, **დაა**წყრ; **დამავიწყდესო>დამააწყდენო** - **ვ**-ს ჩავარდნით; **აე>აი>აა**: **ყენისა>ყაანისა**; **ანასი>ანაა**ს... **ოი>აი>აა**: **შემოიტანოს>შამააიტანოს**. **ოი** ჩვეულებრივ შენარჩუნებულია I სუბიექტური (ასევე II ობიექტური პირის) ფორმებში, ხოლო მეორე და მესამე პირებში გამოიყენება **მა**-**ზმნისწინი**, შესაბამისად გვაქვს **აი(>აა)** კომპლექსი (ჯორბენაძე 1998: 254).

აო წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე. წარმოიქმნება ფუძისეული ხმოვნისა და აფიქსების შეერთებით: **გაკეთაო**, **ემურებაო**, **გარცხაო**, **მუშაობდენ**, **ათაოს**...

აუ კომპლექსი გვხვდება მორფემათა ზღვარზე: **საუბნოა**, **აქაუ**რი, **გადაუ**ღეთ...

ეა კომპლექსი წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე: **შეაყრიდა**, **შეაშინებდენ**, **შეარცხვენენ**; **სუფიქსისა** და **ფუძისეული ბოლოკიდური ე**-ს შეხვედრისას: **ხანეა**, **ხეა**, **ღელეა**, **სავსეა**... **გაიარა>გეარა**, **ჩაიარა>ჩეარა**, **ამოიარეთ>ამეარეთ**, **მოვიარდით>მეარდით** (ასიმილაციით **ფუძისეული ი** იმსგავსებს **ზმნისწინისეულ ო**-ს და აქცევს **ე**-დ, შემდეგ კი ფუძიდან ქრება).

ეე კომპლექსები გვხვდება მორფემათა ზღვარზე. ყოველთვის ტრანსფორმირებული ფორმით, მეორეული გრძელი ე-ს სახითაა წარმოდგენილი: **საქმეების**, **თვეფში**... ზოგჯერ მიღებულია სრული რეგრესული ასიმილაციით: **ყანა > ყანეები**, **სკოლა > სკოლეფში**, **თმა > თმეები**, **ჭალა > ჭალეზია**, **ოდა > ოდეები**; **აე>ეე**: **დაეჩვივნენ > დეჩვივნენ**, **დაეტეოდენ > დეტეოდენ**, **დაეცემაო > დეტემაო**, **გაერჩვიან > გერჩვიან**, **დაენახები > დენახები**; **მო/შემო**

ზმნისწინისა და ზმნური ე პრეფიქსის შეხვედრისას: **ოე>ეე**: მოერიოს > მერიოს, მოეწყო > მეწყო.

ეო კომპლექსი მხოლოდ მორფემათა ზღვარზეა წარმოდგენილი და გვხვდება მხოლოდ პირველადი კომპლექსები: მოსახლეობა, დღეო, ჩვედღეო, ვექცეოდით, მერეოდა, მონადირეობაზე...

ეი კომპლექსი შედარებით რეალიზებული კომპლექსია. გვხვდება როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში (**CC** პოზიციაში), ასევე მორფემათა ზღვარზე სამივე პოზიციაში: სიტყვის თავში, შუაში და ბოლოს და ქმნის დამავალ დიფთონგს: **ლეილა**, **ქეიფი**, **ზეითუნი**, **შეიტანოს**, **შეინახავ**; ზევით>ზეით - **ვ**-ს დაკარგვით; ზმნისწინისეული ხმოვნითი ელემენტის შეცვლით **აი** და **ოი** კომპლექსით მიიღება **ეი** დამავალი დიფთონგი: **ოი>ეი>ეე**: **მოიტანდენ>მეიტანდენ**, **მოიყრებოდენ>მეიყრებოდენ**, **წამოიღებდე>წამეიღებდე**, **ჩამოიტანდენ>ჩამეიტანდენ**, **გამოიქცა>გამეიქცა**; **აი>ეი**: **აივსება>ეივსება**, **გაიკითხა>გეიკითხა**, **დაიხურავს>დეიხურავს**, **წაიკოჭავ>წეიკოჭავ**, **გაირჩევა>გეირჩევა**, **გაიგონებ>გეიგონებ**.

ეუ წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე და ქმნის დამავალ დიფთონგს: **დარქმეული**, **დაჩუეული**, **გეუბნევი**, **გაქცეულან**, **მოწეული**;

ეა კომპლექსი გვხვდება როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა საზღვარზეც. თავკიდურა და შუა პოზიციაში იქმნება ადმავალი დიფთონგი, ხოლო ბოლოკიდურა პოზიციაში შენარჩუნებულია ორი სრული ხმოვანი: **მარა**, **ადამანის**, **მიძახან**, **რჩებან**, **გუკეთებან**, **შინდია**, **სოჭია**...

ეე კომპლექსი რეალიზებულია როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე. ბოლოკიდურად წარმოდგენილი **ეე** უცვლელი სახით გვხვდება, ხოლო თავსა და შუა პოზიციაში ქმნის ადმავალ დიფთონგს: **განგებიე**, **ავწიე**; **შერი**, **ცარდიელი**, **სარბიელა**, **გერმიელა**, **დნგრდეს**, **ნტანდეს**. ბოლოკიდურ პოზიციაში დისიმილაციით იცვლება **ეე** კომპლექსი: **ღელე>ღელეები>ღელეებია**, **ხეებია>ხეებია**; **ტყეების>ტყეების**, **კლდეები>კლდეები**, **დღეეფში>დღეეფში**; რეგრესული დისიმილაციით **აე>ეე>ეე**: **თხეები**, **ქვეები**, **ლობები**, **ლორღები**...

იი კომპლექსი წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე და ყოველთვის მეორეული გრძელი ო-ს სახით, ტრანსფორმირებული ფორმით გვხვდება: იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით: მრსვაო, მრტან, მრყვან; თავკიდურა პოზიციაში კონტაქტური მეზობლობისას, სრული ასიმილაციით: აი>ეი>ბ: დაინახა>დინახა, წაილო>წრლო, დაიჯერეფ>დრჯერეფ; შეინახავს>შინახავს.

იო კომპლექსი გვხვდება როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე და როგორც ეი-ს შემთხვევაში, აქაც ბოლოკიდურად წარმოდგენილი იო უცვლელი სახითაა წარმოდგენილი, ხოლო თავსა და შუა პოზიციაში იქმნება აღმავალი დიფთონგი: იონჯა, ლობიო, მარბოა, დობანი, ყურიო, სტუმარიო, გაგაგნებო; რეგრესული კონტაქტური დისიმილაციით, ეო>იო>იო: მეორე>მეორე.

იუ კომპლექსი არ გამოვლინდა არცერთ შემთხვევაში - არც ერთი მორფემის ფარგლებში და არც მორფემათა ზღვარზე.

ია ბგერათმომდევრობა წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე და გვხვდება როგორც პირველადი: ერბია, მარტია, ასევე მეორეული კომპლექსები, რომელიც მიიღება სონორი ვ-ს ჩავარდნით: წამიალ, ჩამიარდა... აღსანიშნავია, რომ ი ხმოვნით დაწყებული ხმოვანთკომპლექსები არ გვხვდება ერთი მორფემის ფარგლებში.

იე კომპლექსი რეალიზებულია მორფემათა ზღვარზე და გვხვდება როგორც პირველადი: კალოები, ხფოფესა, გოგოები, ზემოები, ასევე მეორეული კომპლექსები, უმეტეს შემთხვევაში ვ-ს ჩავარდნით: გათხოება, ჩამოელ, შამომიწროებული.

იო ხმოვანთკომპლექსი წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე. მიღებულია იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით: განდრ, ვასამრ, დავდრ, უმწულრბა, უქონრბაც, კალრბა...

იი კომპლექსი რეალიზებულია მორფემათა ზღვარზე: წამიმალე, გამიარეთ; ი ხმოვანზე ფუძედაბოლოებულ სახელთა სახელობითი ბრუნვის ფორმის დართვითა: ბაბი და ვ- თანხმოვნის ჩავარდნის შედეგად მიღებულ სიტყვებში: მიიდა...

იუ წარმოდგენილია მორფემათა ზღვარზე და ქმნის დამავალ დიფთონგს: მოწწადინებია, გამოწწებენ; ნაწილობრივი რეგრესული ასიმილაციით, აუ>იუ>იუ: დოწკაკუნებდით, გოწჩდენ, დოწცდით, ჩოწრეჭთ, წოწლია, იწრეჭთ, იწკრევედენ.

უა ხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე: შტადღე, თტა, შტაზე, ჭკტაზე, შიგიტყტა; რეგრესული დისიმილაციის საფუძველზე, ოა>უა>ტა: ამოვა>ამტა, იპოვა>იპტა, შემოვა>შამტა, მოვადუღეფთ>მტადუღეფთ, დიდროვანი//დიდრვიანი>დიდრტანი(>დიდრტანი (ხ.ჯ.)) (ჯორბენაძე 1989: 579); პროცესს ვერ აბრკოლებს პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი ვ- ან ფუძისეული თანხმოვანი. აღსანიშნავია, რომ უ-ზე დაწყებული კომპლექსები ყოველთვის ქმნიან აღმავალ დიფთონგს:

უე ხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე. რეგრესული დისიმილაციით, ოე>უე>ტე: გავათხტე, ვიპტეთ, გამტელ, ითხტეს, ვაპტებდით, ჯიკტები, გოგტები, რკტები, შეტყტებული.

უი ხმოვანთკომპლექსი წარმოდგენილია მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე: ჭკტით, ყტით.

უო ხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია მორფემათა ზღვარზე. დისიმილაციით, ოვო>ოო>უო>ტო: იპტონ, ვითხტო, აპტო (ხდება წინამავალი ო ხმოვნის დისიმილაციური დავიწროება).

უუ წარმოდგენილია მორფემათა ზღვარზე და მიიღება იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით, რომელიც ასიმილაციის გზით ტრანსფორმირდება: ოუ>უუ>ტუ, აუ>უუ>ტუ, ეუ>უუ>ტუ; სრული კონტაქტური ასიმილაციით, მო ზმნისწინისა და ზმნური უ პრეფიქსის შეხვედრისას, აუ>უუ>ტუ: დტდგემდით, დტმახეს, დტნახავს, ტნდავო; ოუ>უუ>ტუ: მტკტდა, მტწიკოთ, გამტსვი, მტსმენ; ეუ>უუ>ტუ: მტშვეს, უმტზლებელი, მტჭამია, მტშვეფთ.

გაანალიზებული მასალის მიხედვით გამოვლინდა, რომ იმერხეულისთვის უფრო ბუნებრივია ტ-სა და ძ-ს შემცველი კომპლექსები, როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე.

2.1.3.4. საილუსტრაციო მასალა

2.1.3.4.1. ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ხმოვანთკომპლექსები

აა: # - პაუზის მომდევნო : 0; - # პაუზის წინა : 0; C – C პოზიცია: სწათი;

აე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინ: 0; C – C პოზიცია: 0;

აო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

აი>ად: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: ჩად; C – C პოზიცია: მადსი, ბადრადი,

ნადლონი, მადმუნები, დადრები, ისმადლი, ყვადლადანჯტარი, ვყადრათოფთ;

აუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეა: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ეი>ეე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: ლედლა, ქედფი,

ზედთუნი, ზედთ;

ეუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ია>და: # - პაუზის მომდევნო: დარა; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: კვადხეთსა,

ძადლან, ქრისტადანი;

იე>დე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: შედერი, ცარდელი,

სარბდელა;

იო//დო<იო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: ლობიო; C – C პოზიცია:

მარდობა, დდობანი, ზდოსი, ნდორი, კამდონები, მიდდონი, აკორდდონი;

იი: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ია: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იე: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იი: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

ია: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: ჭკუა, ყუა; C – C პოზიცია: შუადდე,

შამომგტალეზული;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

უო: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0;

უუ: # - პაუზის მომდევნო: 0; - # პაუზის წინა: 0; C – C პოზიცია: 0.

2.1.3.4.2. მორფემათა ზღვარზე რეალიზებული ხმოვანთკომპლექსები

აა: # - პაუზის მომდევნო: აყენეს, ადულებდენ, ატანდეს, აშენა, აროვემდა, ათავეფს, ასხეს, ართმენ, ადულო, აგორეფ, აყენეფ, ანთებენ, ალებდეფ, არწყობ, აცვამ, ავსეფ...

- # პაუზის წინა: რან, ისან, ბუმბულან, წოწოლან, ყოლან, თავლიან, ლოთოსანან, ჭახრაკან, საწვიმარან, ბლიზირან, სხლიზირან, საჭმელიცან, აღარან, ბერიჩუჩან, ცოტან, ყანან, ჯარიმან, რომან, მაჭახლეღან, კულან, წიფელან, ცალფეხან, ხისან, იშვიათადან, ბუჭიან, მარდობან, ზმისან, მეღან, კვერან...

C – C პოზიცია: განკეთებდენ, დანგრედეს, დნყაფანეს, დნწყობდენ, გამანრბენიო, დნყარო, ჩანბემდენ, მანპარვებდენ, მანბამდენ, მანდულებდენ, განდნო, ამანზრო, მანსხა, გამანრჩედეს, წანბდენენ, დანბურევედენ, დანჯდუმლებდენ, დანრიგეფს, განყოლავეს, დანვიწყდენ, დანრქმევედი, მანრჩინეს, განწითლებდა, დნყაროს, დნწყვეტდა, ამანდენენ, განნელო, დანხვევედენ, ამანსუფდებდა, მანტანს, განკრავს, დანდგემდი, განგდო, გამანჯუტე, განდნოფ, ჩანჭრი, ჩანცმენ, განთავებენ, განლო, განთხელეფ, განტყლაპეფ, წამანდულეფ, წანქცია, განდნწვინა, წამანკაკუნა, განფუჭეფს, მანთიბიო, დანსახლო, დანქორწილო, განთხუო, განწყონ, შამანკრა, დნყარა, განგდეფო, გარიგეფ, მანფერე, განრახუნეფ, წანვლო, დანვსო, განბრაწეფთ, დანნახე, განცხელეფ, განდანნოფ, დანფარა, განდანბრუნა, მანთეთრეფს, განმქცია, განთფოფს, გთხელო, წანქცევედა, დანშრო, წანბდენს, განგნებიე, დანდეფ, დანთოვლებს, დანრყდოს, დანსობენ, დანბრაწეფს, დანმტვრიე, შამანხვევ, განზავეფ, დანბურეს, ჩანჭარ, შამანმწკრივებ, მანკრავ, ჩანყენო, დანპარებენ, განხაროს, წამანდულო, მანკოჭებ, დანსოს, დანგო, განფრინა, გარიგეფს, დანრტყამ, განსუქეფს, განცხელეფ, დანწვიმეფს, განმანძროფ;

აე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: აეშალაო..

C – C პოზიცია: ჩაერთო, წეფთაები, გადაერტყა, გაერსიანდებიან, სხვაები, ყანანწჷერაები, რაცხაებ, იმუშაეფს;

ად: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: კად, ნანად, წად, ჯუჯულად, ერთპირად, უკანად, ქართულად, მოშოშად, წყად, სხად;

C – C პოზიცია: თვადთვინ, დამადწყდენო, დადბურეო, მანქანადთ, ანადს, გადბუგებდან, დადყვირეფ, წადქცა, წრილადთ, შამადტანოს, ქვეშადც, ყადნისა, დადსველოსო, ჩადცვას;

აღ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: ეცემადო, ბაჯალადო, ვინცხადო, იმადო, დეგენახებადო, იხურეფდადო, ესადო, გახდებადო, მნსვადო, მჭადო, იქდადო, სვემდადო, მედკუნკოდადო, ისადო, მოკჭდადო, დეცემადო, სიტყვადო, დავადო, ეცადო, ვიმუშადო, ამასადო, არადო, მითხრადო, აქადო, იგიხტადო, გამეფხანებადო, ემეფხანადო, გიდიგიხტადო, წამოვდადო, გაწვიმდადო, გვებნევადო ამოდადო, უნდადო, მონდობადო, მოსულადო, ყანადო, შევადო, გერმელიადო, შამოჰკრადო, ტკივადო, ჩადევითადო, დედბადებადო, დედკონ, წამოდადო, დადვადო, ახლადო, იპჭადო, ამჭადო, გამოვიდადო, შეგვეყარადო, მომკლადო, აღმადო, გამოვგადო, ფაფადო, გპრუმლადო, გპკეთადო, ეშურებადო, გარცხადო, შეშინდადო, აეშალადო, დამაგლიჯადო;

C – C პოზიცია: მუშობდენ, ავათადოთ, სათადოს;

აუ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: დაჭთვლიდით, საჭბნოა, აქაჭრი, გადაჭლეთ, გაჭსხენ;

ეა: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: ისეა, ცალკეა, საქმეა, დლეა, ჯავეა, წარეა, იგზეა, დიდტყეა, მეორეა, ხანეა, ხეა, ლელეა, სავსეა, ჯამეა, ჯაფარიზეა, მედდანზეა, თუეა, მერეა, ადგილზეა, სიგრილეა, სიზეა, გამზლეა;

C – C პოზიცია: მეათე, ამეარეთ, მეარდით, შეაყრიდა, შეაშინებდენ, შეარცხვენენ, შეაბას, გეარა, ჩეარა, შეაგინებენ, მიმეაროს, შეახვევ, შეაგორა, შეატან, შეაგემებ, შეაბმენ, შეაფრინდები;

ეე: # - პაუზის მომდევნო: ეფათუნეფ, ეხვევა, ეწდეს;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: თებიც, გზები, ტყებია, ხებ, რაცხები, რძლები, ჯამეფში, თმები, იმეფში, ჯაფარიზები, ყანებია, ღამეფში, ლელები, სკოლფში, დეტეოდენ, დეშველებოდენ,

მდორები, ჭალები, ოდები, მწლოდინებან, დადრეფში, კეფოზები, დეცემო, მერდოს, გერჩევან, გებუკებან, დელაპარიკებან, მეტანეს, გეყრებან, დემატა, გერია, დენახები, შეშინდებოდა, გამეკიდა, წელი, დეკვრება, გედერტყმება, მეწყო, დეცემოდა, ქუბია, დეფინება, მერია, დედების, დენმარება, ყორები, გერივნება, რქები, მერიდო, მეპარეს, სხლები, პანტები, შეშინდება, წეკიდოს, თხები, კლდეფში, დეჯახებან, მხრებ;

ეო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა:** დეო, ჩევდეო, დეახურეო, ემეო, დაახურეო, შიმილებეო, ზრუგზეო, დედიხეო, სუფრაზეო, ქენეო, მეორეა, წახვიდეო, ისაქმეო, ოდეო, დევინახეო, დედეო, ტყეო, მომეხმარეო, მამცეო, გევიდეო, ვასამეო, წამომყეო, გიმიტეხეო, დიმიჯერეო, ვიპზეო, დადეო, დიმიცადეო, წედეცეო, გამოგავეო;

C – C პოზიცია: მეორე, დეტეოდენ, ვექცეოდით, მერეოდა, გერჩეოდენ, მომეხვეოდენ;

ეი: # - პაუზის მომდევნო: ეეტანდენ, ეელედენ, ეეტეხეს, ეექსებოდენ, ეეცმენ, ეიშვერს, ეეზინე, ეებერტყაქს, ეეგუდოს, ეეკუნჩოს, ეეწელვის;

- # **პაუზის წინა:** გადზბრუნეა;

C – C პოზიცია: მეეტანდენ, მეეყრებოდენ, წამედელებდენ, ჩამეეტანდენ, გეარჩევა, გეგონეფ, გეარეს, მეეყვანეს, ემეარდა, წეეყვანდა, მეეპარვიდა, გამედექა, გეესხნა, შეეყვანებენ, გეეკითხა, დეეახურაქს, წეეკოქავ, მეეხდი, გეეზდება, ვებნეფთ, გამეარზინა, დეეჭირა, ამეეზარგა, გეედეფ, შეეკოქა, დეენგრა, წეეყვანდენ, დეეხოცნეს, მეეარდენ, მეეთხოვდენ, დეესწავლეს, დეეწყეფს, დეეხურო, მეეთიბება, წეეკრიფნენ, დეენახავ, დეეხოცებოდენ, მეესვამ, დეედიხეო, დეენახეთ, მეეკუნკოდაო, დეეყვირეფს, გადეეცვლებოდენ, გამეექნეფდენ, დეეჭირვენ, დეეირჩო, ჩეეწურის, დეენიშნეს, წეეყვანონ, დეედეფ, მეეწონებენ, ჩამეეზარგვიან, შეენახავ, გეეღია, მეეზილება, დეეზან, მეეზარშქის, დეედუდეფს, შეესვლება, გედეედო, მეედურბლავს, დეეზადა, გეეხოცა, გედეეზენს, ქსეეროფთ, დეეწყებენ, მეეტანს, ჩეეცმენ, შეეწყნარებ, მეეწველოს, მეეგორჯულეფს, მეეთუთქქის, დეეფანტენით, მეესურვილებენ, შეეკაზმი, შეეზარგვიან, წეეკიდნენო, დეეფშუტუნა, მეეპუსკავს, უგდეფთ, გამეედრცხება, გეეკეთებ, ჩეესხამ, გამეეცვალა;

ეუ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # **პაუზის წინა:** 0;

C – C პოზიცია: დარქმეული, დაჩუქეული, გეუბნევი, გაქცეულან, მოწეული, იქეურობა, დაბნეული, დანგრეული;

ია: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: ალაგებია, ქვია, მივლია, დიმიცდია, ყულამფერია, გუზდია, მოუწადინებია, მიკრულია, გედრჩია, ნიშადურია, მიგვიხდია, მისაქმია, ლაღანეთია, გიმიშვებია, მოგვიხდია, დიმიდია, მიბმულია, კუამლია, სოფელია, ბეურია, ჭიპონია, სალონია, წელწადია, ყანებია, წყარსიმელია, მედდანია, მასწავლებელია, სირცხვილია, წერია, ზაფხულია, ფულია, გონჯია, კარგია, რომელია, წელია, მქვია, ქორებია, ახორია, ცარიელია, აბურვია, ნათქვამია, დაწერილია, გერჩია, ქმევნია, ბაზგირულია, ჩუენებურია, გვითესია, სხალია, ლამაზია, მადლია, გედლია, ზამთარია, ვაშლია, მაღალია, დანამყნებულია, ყვითელია, ასხია, გუზებია, მაზლია, ცუდია, ღურბელია, მეზობელია, სახლია, ჯუარია, მწადია, წყალია, გაჩეჩილია, პასუხია, საცოდავია, წითელია, გიმიხედია, მოუფერებია, ამბავია, სახელია, გადასულია, შექმულია, ჰქვია, დათესილია, სირასია, სწყურია, ქუებია, ალაგია, ქოქლდეთია, მობმულია, ჭურკვესეთია, ჯაფარეთია, იფვრელია, ატყვია, შინდია, სოჭია, ნაძუთია, აკრია, ხდებია, ზვირია, წრილია, მუხლია, მოკოჭილია, კიტრია, შორია, გადმოსულია, სხვილია, მოთლილია, შეცქერილია, ქუჭირია, კანონია, შაბათია, ქართუელია;

C – C პოზიცია: გადადდან, არდან, მდართმევდენ, ვარდაში, მარილდანი, უმახდან, შქრდან, მდაქვან, იტყვდან, თვალდანი, მოგადგებდან, ეტყვდან, მუტანდან, გედარეს, დუსახელებათ, გადაგაყრდან, მიძახდან, რჩებდან, გუკეთებდან, იჯებდან, იცდან, წვიმდანი;

იე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: გამტარჩიე, გუგნებიე, ავწიე, დევეჩუიე;

C – C პოზიცია: ღელდებია, ხდებია, დანგრედეს, ნტანდეს, დავანგრედეთ, მპარვებდენ, მტარონდებდით, გამოვაცხოზებდით, ჩავასხმევნებდით, მტახრაკდეთ, ჩამტატანდეთ, გარბენებენ, აწდეს, გაგარონებენ, ტყების, ორკახდეთი, საკრდენთი, თდებიდან, მდერები, გზდები, დდდდდში, თხდები, ლობდებია, მდევ, ვარდები, ქვდებია, ღორდები, კლდდები, ყდდები;

იო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: გამზრბენიო, ხთებიო, შესასვლელშიო, თავიო, ყურიო, სტუმარიო, ვიწავლიო, გავაკეთებიო, გურიო, მთიბიო, ადგილიო, საფლავიო, ქიო, ბეურიო, სახელებიო, მილდონიო, კარებიო, ღარჭიო, გზელჩოხდანიო, გნფაჭუიო, ქათამიო, გოგუბიო, ბასილათიო, გაღმდენტლებიო, ჩემიო, ლელვანიო, სახლიო, ლებიო, დამწყვრიო, მურიო, გაგაგნებიო, აქსწიო, პასუხიო, მუხვიო, დავაკაფიო, ვესრიო, ღომიო, მელოდინებიო;

C – C პოზიცია: ადოდა, ქვოდა, მდორე, აწოს, გაცვოდენ, მურიოს, გარჩონა, მწვლევნდონა, დარყოს, დასწოსო, მათქმევნდოთ, ჩუხვიოს, წაქციოს, ჰქვოდა;

იი: # - პაუზის მომდევნო: ოლეო...

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: დონახა, მრსვაო, წოლო, მრტან, მრკლება, შონახაქს, მონდობაო, მორტყამს, დრჯერეფ, მრყვან;

იუ: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: 0;

ოა: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: უფულოა, ერბოა, მარტოა, სატბნოა, ახლოა, სოკოა, შამოა, წყაროა, ჩამოა, უშნოა, ეჩოა;

C – C პოზიცია: მოადუღეფთ, მოაყრიო, გამოაჩინო, მოაჯირი (მუჰაჯირი), გადმოარდი, მოაცურებ, მოათალე, გადმოაბრუნებ, მოასროფთ, მოაქტან, ამოარჩეფთ, გამოალთ, მოამზადეფთ, ჩომოაზავებდით, წამოალ, ჩამოარდა;

ოე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: გორჯოლოეფ, ახლოები, გოგოები, კალოები, ხფოეფსა, ახოებია, გათხოება, ჩამოელ, კოკოეფს, ზემოები, შამომიწროებული;

ოო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: განდო, ვასამო, დავდო, იყო, დევიწავლო, გო, ჰო, ამედო, გავაკეთო, შექამო, ევლო, გეგონო, გამოვგაო, დადწყო, გიყო;

C – C პოზიცია: უმწობლობა, უქნობაც, კალობა;

ოი: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: ბაბოდ...

C – C პოზიცია: მოდდა, წამოდშალე, გამოდარეთ;

ოუ: # - პაუზის მომდევნო: ოურეჭთ, ოუკრევედენ, ოულეზდით;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: მოუწადინებია, გამოუდებენ, დოუკაკუნებდით, გოუჩდენ, ჩამოუტანდა, დოუდგებოდა, შოუშვერს, დოუშლის, გოგოურის, გათხოულიც, გოუჭრიან, დოუცადოთო, დოურქმევნათ, მოულპობია, ამოუყვანია, შოუხედავს, დოურცხი, დოუცდით, მოუწყო, მოუტრალდა, დოუძახეფ, გამოუშუი, ამოუყვანა, მოუფერებია, მოუარო, დათხოული, დოუცადეფთ, გოუყიდავს, უმოუთიბარი, დოურგან, დოუნგრევენან, დოუჯეროს, დოუდვა, ჩოურეჭთ, წოულია, წოუყვანან, შამოუქნევ, მოუცდიდენ;

უა: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: გამუა, შამუა, თუა, შიგიტყუა, ამუა, იპუა...

C – C პოზიცია: მუადუღეფთ, შუაზე, ჭკუაზე, გამუარჩიე, დიდრუანი, შუადლიხან, გამუასხემდით, მუარონდებდით, მუახრაკეფთ, ჩამუარდეს, მუალ, გასათხუარი, ჩამუატანდეფთ, მუაწოფთ, სუამ, მუადენთ, ჩამუარდი, გუარდებაო, გამუალთ, გამათხუა, ვაგრუალეფთ, გამუაცხოფთ, მუათფობდით, იგიყუანო, მუარჩენთ, მუადინე, ჩამუასხამთ, გამუასუფთეფთ, დავაგრუალეფთ, გოუასაღებია, მუამზადეფთ;

უე: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: წუე, გავათხუე;

C – C პოზიცია: ვიპუეთ, გამუელ, გამტყუნება, ითხუეს, ვაზუებო, ჯიკუები, გოგუები, რკუები, კოკუები, შეტყუებული, ახლუები;

უი: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: ჭკუით, ყუიდამ;

უო: # - პაუზის მომდევნო: 0;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: იპტონ, ვითხტო, გავათხტო, გავათხტოთ, აძტო, ცრტოფს;

ჟუ: # - პაუზის მომდევნო: ჟღეფს, ჟხედავ, ჟნდავო, ჟღონა, ჟთავდა, ჟწევნია;

- # პაუზის წინა: 0;

C – C პოზიცია: დჟდგემდით, დჟმახეს, დჟნახავს, მჟკვდა, მჟტანდან, გჟხდია, დჟსახელებათ, ჩჟრთავთ, ჩჟდებენ, დჟხურავან, შჟმვეს, გჟმტყუნებან, მჟხდდაო, დჟყრით, მჟკრავან, გჟგდიან, მჟწიკოთ, დჟრქმევნებან, გჟგორებდით, გადმჟსვემდით, გჟარდა, გჟსივდება, დჟკარგო, მჟსმენ, დჟკლავან, გჟქრან, წჟსვემდენ, ჩჟდებდენ, უგჟხრესავი, დჟყენებდით, გჟხარდებოდა, დჟბრუნეს, უშჟზლებელი, მჟსხამს, მჟტანეს, დჟჩუქტან, გამჟგზავნებან, გჟასალებან, უდჟხურავი, გჟკრა, გჟრიო, ჩკითხაჭთ, გუდჟწვენია, გუდჟტეხია, დჟრქმევნებან, დჟცდან, გჟწორო, დჟრგაჭს, მჟფერებან, გჟვლია, მჟშვეფთ, მჟდგამ, დჟმახეფ, ჩჟწყოს-ნა, დჟღვარაჭს, დჟშვან, მჟხვევან, გჟტანდან, გჟერსდებან, გჟლდან, დჟრცხის, შჟჭამია, შჟშვეფთ, მჟშვი, წჟქცევნია, დჟსოფთ, გამჟკრაჭთ, გჟფაჭვენ, დჟბამს, დჟდე, დჟთლია, მჟტირებენ, ჩჟკითხაჭს, გჟგზელებია, დჟჩდილეფს, გჟარა.

II.II. თანხმოვანთა სისტემა. დისტრიბუცია და სინტაგმატური მიმართება

2.2.1. თანხმოვანთა სისტემა

იმერხეულში თანხმოვანთა სისტემა ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურია. პარადიგმატული ანალიზი წარმოდგენილია ტაოურში და აქ აღარ შევხებით.

2.2.2. თანხმოვანთა დისტრიბუცია. განსხვავებული თანხმოვნები

2.2.2.1. ჯ ბგერა

იმერხეულში ხახისმიერი ხშული თანხმოვანი ჯ გვხვდება, როგორც სიტყვის თავკიდურად, ისე სიტყვის შუაში. თავკიდურად წარმოდგენილია შემდეგ პოზიციებში: #-V; #-C; სიტყვის შუაში კი - V-V; C-V; V-C; C-C.

ა) თავკიდურად:

#-V: მესელა, ბაზგირეთი, **კევწრული**; ჰო, ჯარი, ზროხა დავკლევდით; ჯარში ვაბამთ, რა ვიცი; აქ ჩამოდლოდით **ვიდზე**; აქეთაც **კევამ**, **კევამ**; **ველიველით**, **ველიველით** ქუა მუტანდან იქა; ის ემე, **ველით**, **ველით** დაბდღუნა;

#-C: ფენა **კამაღლა** ტირილი ვიცი; ჩუენ აქ პურ ვზელთ **კმად**, **კმად**;

ბ) სიტყვის შუაში:

V-V: აი იმგვარი გასათუარი **ბაჯალა** მყავს; უწინ მესელა ჩემ **ბაჯალამანა** ემეა ქნას; **თოჯითა**, **თოჯები** გუაქ; აა, ქომოთ **ვენაჯები** გუაქ; ჩემი **ბაჯალა** მომიკუდა; **ფეკებიდან** ვსე; **ფეკები** ზათენ ასე მოკოჭილია; აოხ, **თოჯით** მოვთხარე, მევიტანე ლობიო;

C-V: ამა **მარჯილი** ქვია, ოღრული; **უკანჯევი**; ე, ჩიხისჯევის ააღლეფში მივდივართ ჩუენ;

V-C: ჰე, **იკმარეფ** რაცხაში, **იკმარეფ** იშთე; **ვეკმარებით** ერთმანეთ; ჰა, **დაკმარება**, ჰა, **დაკმარობები** არა ჰყავს იმასო; **საკმაროლობელები**, ო, **საკმაროლეფში** არიო; იქიდან მოდის ისა და **აკმოფს**, სიმინდებ **აკმოფს**; იქ ემეუქნიან, **მოუკნავან** ყანები; ამ ჩალას **გავაკმოფთ**; ე **ბაკლები** მყავდა სამი თანე;

C-C: კულას ჯარებით **მოვკნევდით**; **მკრუბ** ემტვრევ ასე იშთა...

დიალექტში ჯარისა ხანის მონაცვლეობა შესამჩნევია. პროცენტულად მათი გავრცელების სიხშირე ასეთია: ჯ- 61%; ხ-39%.

აღსანიშნავია, რომ იმერხეულ დიალექტში ჯარის არსებობის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენიმე მოსაზრება არსებობს. შ. ფუტკარაძის აზრით, იმერხეულში დღემდეა შემონახული ფარინგალური ფშვინვიერი ჯ (ფუტკარაძე 1995: 6). მ. მიქაუტაძეც მიიჩნევს, რომ ჯ დაცული აქვს იმერხეულ დიალექტს და დასტურდება იმ ფუძეებში,

რომლებშიც იგი V-XI საუკუნეების სალიტერატურო ქართულში გვხვდებოდა (მიქაუტაძე 2010: 3).

მ. ფაღავა თავიდან მიიჩნევდა, რომ იმერხეულში ჳ ბგერა არ იყო შემონახული, თუმცა თ. უთურგაიძის რჩევით, მეცნიერმა ახლიდან მიაქცია ყურადღება ჳარის არსებობას დიალექტში, მოგვიანებით შეხედულება შეიცვალა და აღნიშნა, რომ ის დაცულია ყველა სოფლის მკვიდრის მეტყველებაში (ფაღავა 2005: 47).

როგორც ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მასალიდან ჩანს, ჳ ნამდვილად აქვს დაცული იმერხეულ დიალექტს და პოზიციურადაც მისი გამოვლენა შეუზღუდავია.

2.2.2.2. ჳ ბგერა.

ჳ ბგერა იმერხეულში ძირითადად გვხვდება თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში სხვადასხვა პოზიციაში (პაუზის მომდევნოდ, ხმოვნების წინ - #-V, ხმოვანსა და ხმოვანს შორის - V-V) და დიალექტში, ქართულ სიტყვებში, კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ვ-ს ყრუ ალოფონს წარმოადგენს.

1. ნასესხები სიტყვები: #-V: ინგლიზი, ჳრანგკული; ჳარსია, ფარჩა; ახლა ჳესტივალი საქმეა, სხუა საქმე არა; იმა ჳორმას ვებნეთ, შინ ვებნეთ; სხვა არაფერი ჳარხი არ ალი; ორი მუხლი ჳარხია; გახმება ყური ჳასულიე;

V-V: თელევიზონებმა დასწოოს, თელეჳონებმა; რაჳ ქვიოდა გოგო, თურქულა ნუჳუს; სახელი ჳერიდეჳ მჳვია, სოჳადი დუჳჳაჳ; ეჳენდიმ, მუსტაჳა დედე, ეჳენდიმ...

2. ჳ დიალექტურ სიტყვებში ვ ნაპრალოვნის ყრუ ალოფონია: ემეში, სასწავლოში, კუერცხებ მოჳხარშევდით; მოჳ, აგზეო გაჳჩერდეთ, აგზე დავლაგდეთო; ახლა ბეჳური ხანია ქი აღარ შიმინახაჳს...

ვ/ჳ -ს შესახებ საუბარია ტაოურშიც, ამიტომ ვრცლად აქ აღარ შევეხებით.

2.2.2.3. მკვეთრი თანხმოვნები

მიუხედავად იმისა, რომ იმერხეული მეტყველება, ისევე როგორც ტაოური და სხვა ქართველური კილოები, რომლებიც ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს

ტერიტორიაზე გავრცელებული, უცხო ენის (თურქულის) გავლენას განიცდის, მკვეთრი თანხმობების წარმოთქმის თვალსაზრისით მას არსებითი სახის ცვლილება არ განუცდია. ტაოურის მსგავსად, განსხვავებულია ახალგაზრდებისა და ასაკოვან ადამიანთა მეტყველება: ახალგაზრდებს ძირითადად უჭირთ ქართულისთვის სპეციფიკური თანხმობების წარმოთქმა და გაბმული მეტყველებისას ფშვინვიერ თანხმობებს ანაცვლებენ, ასაკოვნები კი ორივეს ამბობენ. რიგ სიტყვებში მხოლოდ მკვეთრი თანხმობებია შენარჩუნებული. გავრცელებულია მკვეთრი თანხმობებისგან შედგენილი კომპლექსების წარმოთქმის არაერთი შემთხვევა. იმერხეულში მათი კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მახასიათებლები ასეთია:

პ – 2, 12%

ტ – 22, 26%

წ – 32, 86%

ჭ – 16, 29%

კ – 31, 8%

ყ – 6, 36%

განალიზებული მასალის მიხედვით, მკვეთრ თანხმობანთაგან კომპლექსებში ყველაზე მეტად რეალიზებული **წ** და **კ** ფონემებია, ყველაზე ნაკლებად კი **პ** გვხვდება, თუმცა სხვა მკვეთრ ბგერებთან ერთად მკვეთრ **პ**-ს ხმოვნებთან მეზობლობაში ძალიან ხშირად წარმოსთქვამენ. ორი მკვეთრი ბგერისგან შექმნილი ბგერათმომდევრობებიდან გვხვდება 5 წყვილი: **ტპ, ტკ, ტყ, წყ, ჭყ**, რომელთაგან მეტი რალიზაციით **წყ** კომპლექსი ხასიათდება.

2.2.3. თანხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება

იმერხეულში თანხმოვანთკომპლექსთა სიგრძე არ აღემატება ხუთს. ძირითადია ორშემადგენლიანი თანხმოვანთკომპლექსები. სამ და მეტ შემადგენლიანი კომპლექსები გაცილებით ნაკლები რაოდენობისაა.²⁸

2.2.3.1. თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

2.2.3.1.1. ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

იმერხეულში ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემდეგი სახეებია რეალიზებული: სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები (SC/SC°, CS/C°S, SS), ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები (CC/C°C/CC°/C°C). მათი გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. თეორიულად შესაძლებელი სონორ თანხმოვანთა შემცველი ბგერათმომდევრობებიდან დადასტურდა - 24, 44% (თავკიდურად - 14, 36%, სიტყვის შუაში - 32, 16%), ხოლო ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსებიდან - 4,69% (თავკიდურად - 3, 75%, სიტყვის შუაში - 5, 63%).

2.2.3.1.1.1. სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები (SC /SC°; CS/C°S)

ა) ბგერათკომბინაცია SC /SC°

პირველ კომპონენტად წარმოდგენილი სონორი წყვილში შედის როგორც ხშულთან, ასევე ნაპრალოვანთან. მ სონორი უკავშირდება 7 ჩქამიერს (თ, ტ, ძ, წ, ჭ, ღ, ყ), 5 - 10-ს (დ, თ, ტ, ძ, ჯ, ჩ, წ, გ, ქ, კ), რ - 15 - ს (ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ, ს, ყ), ლ - 3-ს (პ, დ, თ), ვ/წ - 0 (სულ - 35).

SC

ბაგისმიერი სონორი მ + ხშული (თ, ტ, ძ, წ, ჭ):

მთ: დედამთილი, მამამთილი, ზამთარში, მთებზე, მთავრობა, შუამთობა, მთელი;

მტ: გადამტუტო;

მძ: სიმძიმე;

²⁸ თანხმოვანთა კლასებად დაყოფის საკითხი მოცემულია წინა თავში, ტაოურის მაგალითზე.

მწ: სიმწარე, დამწიფებული;

მჭ: მჭადი.

წინანუნისმიერი სონორი ნ + ხშული (დ, თ, ტ, ძ, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ):

ნ: ნდ: უნდა, სიმინდი, წმინდა, შინდი, ქანდარა, მინდორი, სანდალია, გვენდომეზოდა, ჟანდარმა (ნასესხ.).

ნთ: სანთელი, მახანთიც, ფინთი, კუნთიკალო;

ნტ: პანტა, ტონტო, სტუდენტი, სანტიმეტრი, ანტალიაში;

ნძ: ქინძი, წაბლენცილიყო;

ნჯ: გონჯი, მენჯი, დონჯა, ბირინჯი, კანჯებით (კანჯა);

ნჩ: წაკუნჩაძს;

ნჭ: ჯინჭარი, კენჭი, ჭვინჭიკევი;

ნგ: პერანგას, მანგალი;

ნქ: მანქანები;

ნკ: უკანკალეფს;

შუანუნისმიერი სონორი რ + ხშული (ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, კ):

რ: რფ: სარფიდან, არფა, ფირფილა;

რპ: პარპალოფს;

რდ: ხურდა, წყაროგვერდი, კორდი, დერდობენ, ბარდა;

რთ: ერთი, ქართულა, ფორთოხალი, ქურთები, მერთის (მერთისი), ფართი, აღმართი, მართალია, ჭვირთი, ფართო, სიქორთა;

რტ: მარტო, მარტი, მარტივი, არტანუჯი;

რძ: რძეს, ყურძენი;

რც: ხორცის, ფურცელი;

რწ: ქორწილებით, ყურწი;

რჯ: გურჯი, რჯულში, გამარჯობა, ირჯება;

რჩ: რჩება, ფარჩა, ნარჩომები, ჩარჩობა, მარჩილი, ერჩოლება;

რჭ: დარჭი, ღურჭი, ჭურჭელი;

რგ: ამეღბარგა, ზურგიდან, დაკარგულა, კარგია, გარგანი, ნერგეფსა;

რქ: თურქულა, კარქა, რქები, ქერქ;

რკ: პარკი, რკუები, რკინა;

წინანუნისმიერი სონორი ლ + ხშული (პ, დ, თ):

ლ:ლპ: დალპება;

ლდ: ქალადი, წალდი;

ლთ: ჩაქუელთას;

თავკიდურად

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
პ	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 4

სიტყვის შუაში

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
პ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-
წ	-	-	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	-
ჯ	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-
ჩ	-	-	+	+	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-

სულ - 33

SC°

მ: მლ: მღერა (მღერას);

მე: ნამყენის;

რ: რს: ბურსას;

სიტყვის თავკიდურად

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ვ	-	-	-	-	-	-	-
მ	-	-	-	-	+	-	-
ნ	-	-	-	-	-	-	-
რ	-	-	-	-	-	-	-
ლ	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 1

სიტყვის შუაში

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ვ	-	-	-	-	-	-	-
მ	-	-	-	-	-	-	+
ნ	-	-	-	-	-	-	-
რ	-	+	-	-	-	-	-
ლ	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 2

ბ) ბგერათკომბინაცია CS/C'S

კომპლექსის მეორე წევრად წარმოდგენილი სონორი რ წყვილში შედის 13 ჩუამიერთან (ზ, ფ, პ, დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჭ, გ, ქ, კ), **ნ - 8**-თან (ზ, ფ, პ, ც, წ, გ, ზ, ღ), **მ - 10**-თან (თ, ძ, ც, წ, ჭ, ქ, კ, ჯ, ს, ღ), **ვ/ჟ - 12**-თან (დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ, გ, ქ, შ), **ლ - 1**-თან (ყ) (სულ - 44).

CS

რ: ბრ: გადაბრუნებული, მეზრალეზიან, ფაზრიკა, ვაზრაწეფთ, ბრაგა, ბრინჯი;

ფრ: სუფრაზეო, გაფრინებულა, უფრო;

პრ: აპრილი, საკოპრიაზე;

დრ: დროზე, დიდრუანი, ადრე, გამოდრევილა, ვედრო, აკადრებს, სიდედრი;

თრ: თეთრი, გუთრევიანა;

ტრ: ტრიკი, კიტრი, ტრაკი, მეტრო, სანტიმეტრე, ტრალაოფს;

ძრ: ძროხა, ჩუძროფ;

ცრ: ცრუოფს;

წრ: წრუწუნობენ, წრეულ, ვიწროთა;

ჭრ: ჭრელა (ჭრელი), ჭრიკი, ჭრახ, დაჭრილი, კაჭრები;

გრ: გრალაით, იგრუხუნეფს, გრილა, მაგრამ;

ქრ: ქრისტანი, ოქრო, მოქროლავს, ფიქრი;

კრ: მიკრულია, მოკრეფდენ, კრავი, მიკროფონით, კროჭში, დეგვეკრანჩხა;

ნ: ბნ: ებნევა (საუბნო), ძეზნეს, დაზნეული;

ფნ: იფნი;

პნ: დატკეპნო;

ცნ: ცნობილობენო;

წნ: უხვეწნდან, დაწნისთვინ, ზეწნის, წნელი;

გნ: წიგნები, შიგნიდან;

მ: თმ: თმები;

ძმ: ძმა, ძმარისავენ;

ცმ: ჩასაცმელი, აცმული;

წმ: წმინდა;

ჭმ: საჭმელი;

ქმ: ქმარი, საქმოფს;

კმ: მოკმეჩ, ლუკმა;

კვ: კმადსავენ, დაკმარება (იკმარეფ), კმამალა;

ვ: დუ: ცოდუილობა (ცოდუა), ადუილია;

თუ: თუალი, თუემი, თუელზე, დათუი;

ტუ: ტიტუელა;

ძუ: ძუალი, ძუელად, ნაძუი,

ცუ: ლოცუა, ცუარიძე;

წუ: დაწუილი, წუიმდანი, წუელუენ, წუენში, წუერი, ლეწუა;

ჯუ: ჯუარი, ჯუალი;

ჩუ: ჩუენში, დაჩუეული, მაჩუი, ჩუილი, ჩუიდმეტი;

ჭუ: ჭაჭუი (ჭაჭუიჭალა), ჭუირთი;

გუ: გუარი, გუდან, თაგუი, ბოგუიჭალა, გუელი, გუირილა, გურიტის;

ქუ: ქუემა, ქუემო, ქუეყანა, ქუას, ქუაბი, ჩაქუელთას, ქუაბაგი;

კუ: კუირე, კუერცხეფსაც, ვიკუირდები (დაკუირდება), კუამლები, კუებაჭს, კეკუერებ, ლეკუი, აკუანში, ბოკუერი, კუარი, კუერნა, კუერები;

ლ: ზლ: წაზლენცილიყო;

თავკიდურა

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ბ	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	-	-
ჰ	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	+	-
ყ	+	+	-	-	-
ტ	-	-	-	+	-
ძ	-	+	-	+	-

ც	-	-	+	+	-
წ	+	+	+	+	-
ჯ	+	-	-	-	-
ჩ	+	-	-	-	-
ჭ	+	-	-	+	-
ბ	+	-	-	+	-
ქ	+	+	-	+	-
კ	-	-	-	+	-
გ	-	+	-	-	-

სულ - 23

სიტყვის შუაში

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ბ	-	-	+	+	+
ფ	-	-	+	+	-
ჰ	-	-	+	+	-
ღ	+	+	-	+	-
თ	+	-	-	+	-
ტ	+	-	-	+	-
ძ	+	-	-	+	-
ც	+	+	-	-	-
წ	+	-	+	+	-
ჯ	-	-	-	-	-
ჩ	+	-	-	-	-
ჭ	+	+	-	+	-
ბ	+	-	+	+	-
ქ	+	+	-	+	-
კ	-	+	-	+	-

ჯ	-	+	-	-	-
---	---	---	---	---	---

სულ - 33

C°S

დმ: დმერთიდან, აღმართი;

დნ: ბაღნები;

სმ: ისმაილა;

შყ: შტაჟმა;

ყლ: მოყლარჭავს.

თავკიდურად მხოლოდ ორი კომპლექსი გვაქვს და დამატებით ცხრილს აღარ წარმოვადგენთ.

სიტყვის შუაში

	ვ	მ	ნ	რ	ლ
ზ	-	-	-	-	-
ს	-	+	-	-	-
ჟ	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	-	-
ღ	-	+	+	-	-
ხ	-	-	-	-	-
ყ	-	-	-	-	+

სულ - 4

CS/C°S კომბინაციისას სულ რეალიზებულია - 44 თანხმომავანთკომპლექსი.

გ) სონორი + სონორი (SS)

SS პოზიციაში სულ რეალიზებულია 1 თანხმომავანთკომპლექსი: მრ: მემრე. თავკიდურად კომპლექსები არ გვხვდება.

2.2.3.1.1.2. ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები

ჩქამიერი თანხმოვნები ქმნიან შემდეგ კომბინაციებს: C°C, CC°, CC, C°C°.

C°C პოზიციაში სულ რეალიზებულია 12 კომპლექსი, ამათგან თავკიდურად 6 თანხმოვანკომპლექსი გვხვდება, სიტყვის შუაში კი - 9 კომპლექსია წარმოდგენილი.

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ზ) + ხშული (გ): ზგ: ბაზგირელი;

წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი (ს) + ხშული (თ, ტ, წ, ქ):

სთ: ისთე;

სტ: ისტამბულ, ქრისტდანი, ჭესტივალი, სტუმარი, ისტორდასი, უსტამისი, ბოსტანშინა, სტუდენტზე, აფერისტები, უსტები;

სწ: მასწავლებელი, სწავლა, სისწორაზე, სწორობა, სწორედ, სწორი;

სქ: სქელი;

სკ: სკოლწეში, სკამი;

უკანანუნისმიერი ნაპრალოვანი (შ) + ხშული (პ, ტ, კ):

შპ: გაშპება;

შტ: შტუმარი, ფიშტოსაც;

შკ: ხოშკაკალა;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ხ) + ხშული (ფ, ჩ):

ხფ: ხფოფსა;

ხჩ: ხახჩაში;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი (ყ) + ხშული (დ):

ყდ: საყდარი, ყდეები;

თავკიდურა

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	კ
ზ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+	+	-

ჟ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 6

სიტყვის შუაში

	ბ	გ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	ზ	ქ	კ	კ
ზ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
ს	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+
ჟ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 10

CC° პოზიციაში სულ წარმოდგენილია 13 კომპლექსი, ამათგან 9 თავკიდურაა, ხოლო 9 - სიტყვის შუაში გვხვდება.

ბაგისმიერი ხშული (ბ) + ნაპრალოვანი (ზ, ლ): ბზ: ბზა; ბლ: გაბლეზდენ, დაბლუნზა;

ბაგისმიერი ხშული (გ) + ნაპრალოვანი (ხ): გხ: ზაფხულში, იფხანა, აფხანაკი, გაფხიკო, გაზაფხული;

კბილისმიერი ხშული (დ) + ნაპრალოვანი (ლ): დლ: დლეა (შუადლე);

კბილისმიერი ხშული (თ) + ნაპრალოვანი (ხ): თხ: თხელიც, თხოვილობენ, თოხი, სამოთხეში, თხილის, ნაკითხი, თხეები, თხელამურებით;

კბილისმიერი ხშული (ტ) + ნაპრალოვანი (ყ): ტყ: ტყიმალი, ტყეები;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + ნაპრალოვანი (ღ): ძღ: გაძღა;

წინანუნისმიერი ხშული (ც) + ნაპრალოვანი (ხ): ცხ: ცხოვრობენ, ცხენი, ცხელი, ცხემლა, ცხონებული, ფოცხი, ფოცხოვიდამ;

წინანუნისმიერი ხშული (წ) + ნაპრალოვანი (ყ): წყ: წყალში, წყეპლი, გაწყონ, წყარო, წყარსიმელია, დეღწყეფს, ეწყინებან;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჩ) + ნაპრალოვანი (ხ): ჩხ: ჩხუტუნეთი, ჩხუბი, ჩხირი;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჭ) + ნაპრალოვანი (ყ): ჭყ: ჭყინტილი, ვეჭყერები;

უკანაენისმიერი ხშული (გ) + ნაპრალოვანი (ზ): გზა, გზაღები;

უკანაენისმიერი ხშული (ქ) + ნაპრალოვანი (ს): ქს: ექსი.

თავკიდურა

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ბ	+	-	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	+	-	-
თ	-	-	-	-	-	+	-
ტ	-	-	-	-	-	-	+
ძ	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	+	-
წ	-	-	-	-	-	-	+
ჯ	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	+	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	+
გ	+	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-
ჰ	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 9

სიტყვის შუაში

	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ბ	-	-	-	-	+	-	-
ფ	-	-	-	-	-	+	-
პ	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	+	-	-
თ	-	-	-	-	-	+	-
ტ	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	+	-	-
ც	-	-	-	-	-	+	-
წ	-	-	-	-	-	-	+
ჯ	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	+
გ	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	+	-	-	-	-	
კ	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 9

ჩვენ მიერ გაანალიზებულ მასალაში $C^{\circ}C^{\circ}$ პოზიციაში არ გხვდება არც ერთი კომპლექსი.

CC პოზიციაში სულ რეალიზებულია 7 თანხმოვანთკომპლექსი, ამათგან 3 (ტპ, ჩდ, კდ) წარმოდგენილია თავკიდურად და 4 (ტკ, ძგ, ჭდ, ქც) - სიტყვის შუაში.

კბილისმიერი ხშული (ტ) + ხშული (პ, კ): ტპ: ტპა; ტკ: ფუტკარი;

წინანუნისმიერი ხშული (ძ) + ხშული (გ):

ძგ: გაძგელებული;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჩ) + ხშული (დ): ჩდ: ჩდილავს;

უკანანუნისმიერი ხშული (ჭ) + ხშული (დ): ჭდ: ბეჭდები;

უკანანუნისმიერი ხშული (ქ) + ხშული (ც): ქც: გამეფცა, წაქცია;

უკანანუნისმიერი ხშული (კ) + ხშული (დ): კდ: მოკდებოდა, კდის.

თავკიდურად

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
პ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
დ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
თ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ტ	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
გ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 3

სიტყვის შუაში

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ფ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
თ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ხ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ბ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 4

როგორც წარმოდგენილი მასალიდან ჩანს, ერთი მორფემის ფარგლებში, ორწევრა თანხმომავანტკომპლექსთა გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. რეალიზებული 111 კომპლექსიდან უფრო ხშირია სონორის შემცველი ბგერათკომბინაციები: SC°/SC/C°S/CS/SS - 24, 44% (თავკიდურად - 14, 36%, სიტყვის შუაში - 32, 16%), ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციებიდან (C°C, CC°, CC, C°C°) კი სულ რეალიზებულია - 4,69% (თავკიდურად - 3, 75%, სიტყვის შუაში - 5, 63%).

როგორც ტაოურში, ასევე იმერხეულში, ერთი მორფემის ფარგლებში არ დასტურდება ერთი რაგვარობისა და ლოკალური რიგის თანხმომავნები; აქ იგულისხმება ფონოლოგიური სისტემის თვალსაზრისით, იდენტურთანხმომავნიანი კომპლექსები, ე.წ. გემინირებული თანხმომავნები, რომლებიც ქართული ენის ქვესისტემებისთვის არაა დამახასიათებელი. უცხო ენობრივ გარემოში მოსალოდნელი ცვლილება დიალექტში არ აისახა.

**2.2.3.1.2. აქცესიურობა - დეცესიურობა ორწევრა
თანხმოვანთკომპლექსებში ერთი მორფემის ფარგლებში**

იმერხეულში, ერთი მორფემის ფარგლებში, საერთო ჯამში, სჭარბობს თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა - 55 კომპლექსი, ხოლო დეცესიური მიმდევრობის 52 კომპლექსია რეალიზებული. განსხვავებულია სონორ და ჩქამიერ თანხმოვანთკომპლექსთა ჩვენებაც. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმიმდევრობა (42 აქცესიური და 35 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (13 აქცესიური და 17 დეცესიური).

აქცესიურობა-დეცესიურობა სონორთა და ჩქამიერთა კლასებში არსებულ მოდელებშიც მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია. სონორთა კლასში აქცესიური მიმდევრობა მოდელების ფარგლებში მეტობა-ნაკლებობის მიხედვით შემდეგნაირად ფორმულირდება: $CS>SC>C^{\circ}S>SS>SC^{\circ}$, ხოლო დეცესიური მიმდევრობა - $CS>SC>SC^{\circ}>$ ($C^{\circ}S/SS=0$); ჩქამიერთა კლასში აქცესიური მიმდევრობა ასეთ შედეგს გვიჩვენებს: $C^{\circ}C>CC>(CC^{\circ}/C^{\circ}C=0)$, დეცესიური მიმდევრობა კი - $CC^{\circ}>C^{\circ}C>CC>(C^{\circ}C=0)$.

სონორთა კლასი

	SC	SC ^o	C ^o S	CS	SS	ჯამი
აქცესიური	12	1	3	24	2	42
დეცესიური	16	2	0	17	0	35

აქცესიური: ნდ (8), ნთ (4), რფ (3), რპ (1), რდ (5), რთ (11), რძ (2), რც (2), რწ (2), ლპ (1), ლდ (2), ლთ (1), რს (1), ჭრ (5), გრ (4), ქრ (4), კრ (6), თმ (1), ძმ (2), ცმ (2), წმ (1), ჭკ (1), ქმ (2), კმ (2), ჯმ (3), დჟ (2), თჟ (4), ტჟ (1), ძჟ (3), ცჟ (2), წჟ (6), ჯჟ (2), ჩჟ (5), ჭჟ (2), გჟ (7), ქჟ (7), კჟ (12), ღმ (2), ღნ (1), სმ (1), შჟ (1), ყლ (1);

დეცესიური: მთ (7), მტ (1), მძ (1), მწ (2), მჭ (1), ნჯ (5), ნჭ (3), ნგ (2), ნქ (1), ნკ (1), რჯ (4), რჩ (6), რჭ (3), რგ (6), რქ (4), რკ (3), მღ (1), მყ (1), ბრ (6), ფრ (3), პრ (2), დრ (7), თრ (2), ტრ (6), ძრ (2), ცრ (1), წრ (2), ზნ (3), ფნ (1), პნ (1), ცნ (1), წნ (4), გნ (2), ზლ (1), მრ (1).

ჩქამიერთა კლასი

	CC	C C°	C°C°	CC	ჯამი
აქცესიური	8	0	0	5	13
დეცესიური	4	11	0	2	17

აქცესიური: სთ (1), სტ (9), შშ (2), ხფ (1), ხჩ (1), ყდ (2), გზ (1), ქს (1), ტპ (1), ჩდ (1), ჭდ (1), ქც (2), კდ (2);

დეცესიური: ზგ (1), სქ (1), სკ (2), შკ (1), ბზ (1), ზლ (2), ფხ (5), დდ (1), თხ (8), ტყ (2), ძღ (1), ცხ (7), წყ (7), ჩხ (3), ჭყ (2), ტკ (1), ძგ (1).

აღსანიშნავია, რომ ხშირ შემთხვევაში, როგორც აქცესიური, ისე დეცესიური მიმდევრობის კომპლექსის შემცველ სიტყვებში: ჯმელი, ბრინჯი, ფლავი, კბილი... ჩნდება თანხმოვანთგამყარი ნეიტრალური ბგერა **გ**, ან სრული ხმოვანი **ი**, თუმცა, იმერხეულში, ტაოურისგან განსხვავებით, უფრო ხშირად თანხმოვანთგამყარის გარეშე ვარიანტია წარმოდგენილი.

2.2.3.1.3. ჰარმონიული კომპლექსები იმერხეულში

ჰარმონიულ კომპლექსთა რეალიზაციის შემთხვევები იმერხეულ დიალექტში:

I	II	III
- - ბზ -	ბღ ფხ -	-
ქს - გზ -	დღ თხ ტყ	ზღ
- -	ძღ ცხ წყ	-
	ჯღ ჩხ ჭყ	-

მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის ფს, ფშ, ბჟ, ქშ, გჟ, კს, კშ; მეორე ჯგუფის - პყ და ჯღ, მესამე ჯგუფის - სყ, შხ, ჟდ კომპლექსები.

(საკითხის ისტორია იხ. პირველ თავში).

2.2.3.2.ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე

მორფემათა ზღვარზე თანხმოვანთკომპლექსები თავმოყრილია სიტყვის შუაში და ბოლოში, იშვიათად - თავკიდურად. მათი გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. შევნიშნავთ, რომ მორფემათა ზღვარზე ვლინდება კბილბაგისმიერი ვ და მისი ყრუ ალოფონი ჭ. თანხმოვანთკომპლექსის მეორე ელემენტად ყოველთვის გვაქვს კბილბაგისმიერი მჟღერი ვ, ყრუ ჭ კი, ძირითადად, პირველი სუბიექტური პირის ნიშნადაა წარმოდგენილი. მიუხედავად იმისა, რომ ამ პოზიციაში უფრო ხშირია ჭ, სპორადულად კბილბაგისმიერი მჟღერი ვ-ც დაჩნდება.

2.2.3. 2. 1. სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები

მორფემათა ზღვარზე სხვაგვარი ვითარებაა სონორი თანხმოვნების გამოვლენასთან დაკავშირებით. თუ ერთი მორფემის ფარგლებში სჭარბობდა სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები, აქ ვითარება მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია ობიექტური მიზეზებით, კერძოდ: ვ მორფემათა ზღვარზე კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ბგერაა და არა სონორი წყვილბაგისმიერი.

CS/C˚S პოზიციაში (როცა სონორი კომპლექსის მეორე კომპონენტია) წარმოდგენილია 12 თანხმოვანთკომპლექსი: ბმ, დმ, ცმ, ჭმ, დნ, თნ, ცნ, ვნ, სმ, სნ, ხმ, ხნ. არ გამოვლინდა რ და ლ სონორის შემცველი კომპლექსები.

CS

მ: ბაგისმიერი ხშული ბ + ბაგისმიერი სონორი მ: ბმ: მიბმულია;

კბილისმიერი ხშული დ + ბაგისმიერი სონორი მ: დმ: დიდმა, სიდმედან, გადმუალთ;

წინანუნისმიერი ხშული ც + ბაგისმიერი სონორი მ: ცმ: ჩაცმენ, კაცმა;

უკანანუნისმიერი ხშული ჭ + ბაგისმიერი სონორი მ: ჭმ: ღარჭმა;

ნ: კბილბაგისმიერი დ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: დნ: იჯებოდნენ, მოდდნენ;

კბილისმიერი ხშული თ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: ხუთნი;

წინანუნისმიერი ხშული ც + წინანუნისმიერი სონორი ნ: დეგეცნენ, დეეხოცნენ;

	მ	ნ	რ	ლ
ბ	+	-	-	-
ფ	-	-	-	-
ჰ	-	-	-	-
ღ	+	+	-	-
თ	-	+	-	-
ტ	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-
ც	+	+	-	-
წ	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-
ჭ	+	-	-	-
გ	-	-	-	-
ქ	-	-	-	-
კ	-	-	-	-
კ	-	-	-	-

სულ - 7.

C°S:

მ: წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი ს + ბაგისმიერი სონორი მ: სმ: სმენ;

ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ + ბაგისმიერი სონორი მ: ხმ: ბალახმა;

კბილბაგისმიერი ნაპრალოვანი ვ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: ვნ: გუთრევნია, უწევენია, თევნარ;

ნ: წინანუნისმიერი ნაპრალოვანი ს + წინანუნისმიერი სონორი ნ: სნ: კატასნადრი, იყოსნა, ჩუწყოსნა, მომაგონდესნა, ქნასნაო, წყალისნა, ძროხასნა...

ხახისმიერი ნაპრალოვანი ხ + წინანუნისმიერი სონორი ნ: ხნ: დავაძახნდეფთ.

	მ	ნ	რ	ლ
ვ	-	+	-	-
ფ	-	-	-	-
ზ	-	-	-	-
ს	+	+	-	-
ჟ	-	-	-	-
შ	-	-	-	-
ღ	-	-	-	-
ხ	+	+	-	-
ყ	-	-	-	-

სულ - 5.

SC/ SC°:

პირველ კომპონენტად წარმოდგენილი სონორი წყვილში შედის 39 ჩქამიერთან. SC: მდ, მთ, მც, მჩ, მჭ, მქ, მკ, ნდ, ნთ, ნც, ნჯ, ნჩ, ნკ, რდ, რთ, რც, რჯ, რც, ლდ, ლთ (20); SC°: მს, მყ, მშ, ნვ, ნზ, ნს, ნშ, ნლ, ნხ, რვ, რზ, რს, რშ, რხ, რყ, ლზ, ლს, ლშ, ლხ (19).

SC

მ: ბაგისმიერი სონორი + ხშული (დ, თ, ც, ჩ, ჭ, ქ, კ):

მდ: გაზაფხულამდი, შუალამემდი;

მთ: მივსცემთ, მივართვამთ;

მც: მიმცემენ, მცივა;

მჩ: მჩება, დამჩა;

მჭ: მჭირს;

მქ: მქონდა;

მკ: მკითხეთ;

ნ: წინანუნისმიერი სონორი + ხშული (დ, თ, ც, ჯ, ჩ, კ):

ნდ: შარშანდელი, შეშინდა;

ნთ: მევიტანთ;

ნც: მანც, ჩვენც;

ნჯ: რამდენჯერ;

ნჩ: წაკუნჩავს;

ნკ: თავლენკე;

რ: შუანუნისმიერი სონორი + ხშული (დ, თ, ც, ჯ, ჩ):

რდ: გამწარდება, დაბერდა;

რთ: ვართ, წავდივართ;

რც: არც;

რჯ: ორჯელ;

რჩ: ზამთარჩი;

ლ: წინანუნისმიერი სონორი + ხშული (დ, თ):

ლდ: დაქორწილდე, გადატრიალდენ;

ლთ: მოვალთ, შეხვალთ.

	ბ	ფ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
მ	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-

ნ	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	-	+	-
ჟ	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

სულ - 20.

ს ც °

ძ: ბაგისმიერი სონორი + ნაპრალოვანი (ს, ყ, შ):

ძს: მითქვამს, მისცემს, სვამს, მედსხამს, ჭამს, ეტამსაც, ამსისხო, ამსიგძე...

ძყ: მყავს;

ძშ: ჰემშინი, ბათუმში, ჯამში;

წ: წინაუნისმიერი სონორი + ნაპრალოვანი (ვ, ზ, ს, შ, ღ, ხ):

წვ: პაწაობიდანვენა, ამდენვანი, მედტანვენ, მაწუნვენ;

წზ: დღობანზე, დუგუნზე;

წს: კბენს, ჩანს, ჩვენსა, მწტანს, ხანსაც;

წშ: თქუნშიც, ჩუნში, ლოგინში, ართვინშია, დუგუნში, წიგნში, მაწონში, წუნში, დღობანში;

წღ: გუშინღამენ;

წხ: იმდენხან, ამდენხან;

რ: შუანუნისმიერი სონორი + ნაპრალოვანი (ვ, ზ, ს, შ, ხ, ყ):

რვ: წერვა, დეებურვენ, დეჭირვენ;

რზ: სერზე;

რს: მიყვარს, გედეარს, შოჭშვერს, მჭირს, ძირს, ქამარს, თეთრსაც;

რშ: კარში, ზამთარში, ყურში, ახორში, ჯტარში, ჯარში, ჩტენებურში, საყდარში, არაფერში;

რზ: მიმხვდარხართ;

რყ: საყდარყანა, ბარყანები;

ლ: წინანუნისმიერი სონორი + ნაპრალოვანი (ზ, ს, შ, ხ):

ლზ: ფულზე, იფკრეველზე;

ლს: საჭმელს, საქონელს, წელსაც, ხელსაფქტავი, ქალს;

ლშ: შესასვლელშიო, სახლში, წყალში, ბელელში, გულში;

ლხ: ყოფილხართ.

	ვ	ფ	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
მ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ნ	+	-	+	+	-	+	+	+	-
რ	+	-	+	+	-	+	-	+	+
ლ	-	-	+	+	-	+	-	+	-

სულ - 19.

სონორი + სონორი სულ წარმოდგენილია 8 კომპლექსი.

SS

მმ: დამმართეს;

მნ: სამნი;

ნმ: დდობანმა;

ნნ: ვინნა, მაშინნა, ჩჷენნა;

რმ: ქარმა, ბეჷრმა, ბერმა;

რნ: ნაფურნევი, მეყარნენ, შორნა, ორნი;

ლმ: თელმა, ცოლმა, ზალმა, ტოლმა;

ლნ: თხილნართებ, წყარსიმელნა, ხჷალნა, ორჯელნა;

	მ	ნ	რ	ლ
მ	+	+	-	-
ნ	+	+	-	-

რ	+	+	-	-
ლ	+	+	-	-

2.2.3.2.2. ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები

ჩქამიერ თანხმოვანთა ბგერათკომბინაციები წარმოდგენილია C°C, CC°, C°C°, CC მოდელებით, როგორც ერთი მორფემის ფარლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე.

CC° კომბინაციიდან რეალიზებულია 24 თანხმოვანთკომპლექსი: ბგ, ბზ, ფს, ფშ, დვ, დზ, დყ, თს, თშ, თზ, ტვ, ტყ, ცს, ცშ, წშ, ჯზ, ჭვ, ქვ, ქზ, ქს, ქშ, ქზ, ქყ, კვ.

ბაგისმიერი ხშული ბ + ნაპრალოვანი ვ, ზ:

ბგ: თიბვენ;

ბზ: სერებზე, თებზე, ცხენებზე;

ბაგისმიერი ხშული ფ + ნარალოვანი ს, შ:

ფს: ამბოფს, ჩაფულეფს, თეფსა, აგრძელეფს, გაკეთეფს;

ფშ: სოფლეფში, ყანეფში, იქითეფში, კროჭეფში;

კბილისმიერი ხშული დ + ნაპრალოვანი ვ, ზ, ყ:

დვ: დეგედვა, შეხედვით, ყიდვენ;

დზ: ქედზე, ხიდზე;

დყ: დიდყანები;

კბილისმიერი ხშული თ + ნაპრალოვანი ს, შ, ზ:

თს<დს: დითს, კუთსა, ჳმათსავენ; ქოქლიეთსა, კვახეთსა;

თშ<დშ: წელიწათში, ჳათში;

თზ: სათზე, ოსდახუთზე, ერმანეთზე, იმათზე;

კბილისმიერი ხშული ტ + ნაპრალოვანი ვ, ყ:

ტვ: გაჯუტვა;

ტყ: ეტყოდენ;

წინანუნისმიერი ხშული ც + ნაპრალოვანი ს, შ:

ცს<ძს: ნაცს; ცს: კაცსა;

ცშ: სამოცში;

წინანუნისმიერი ხშული წ + ნაპრალოვანი შ: წშ: ხავიწში;

უკანანუნისმიერი ხშული ჯ + ნაპრალოვანი ზ: ჯზ: საჯზე;

უკანანუნისმიერი ხშული ჭ + ნაპრალოვანი ვ: ჭვ: გაფაჭვენ;

უკანანუნისმიერი ხშული ქ + ნაპრალოვანი ვ, ზ, ს, შ, ხ, ყ:

ქვ: ქვია;

ქზ: პიქნიქზე, ქულაქზე;

ქს: იქს; ქს<კს: ლაპარაქს;

ქშ<გშ: ალაქში, მერექში; ქშ<კშ: ლაპარაქში; ქშ: იქში, აქში;

ქხ<გხ: შემოქხედე, დაგმოქხედე;

ქყ<გყ: ქყავს, შექყაროს;

უკანანუნისმიერი ხშული კ + ნაპრალოვანი ვ: კვ: წიკვენ;

	ვ	ძ	ზ	ს	ჟ	შ	ლ	ხ	ყ
ბ	+	-	+	-	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
პ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	+	-	+	-	-	-	-	-	+
თ	-	-	+	+	-	+	-	-	-
ტ	+	-	-	-	-	-	-	-	+
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	+	-	+	-	-	-
წ	-	-	-	-	-	+	-	-	-
ჯ	+	-	+	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	+	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-

ქ	+	-	+	+	-	+	-	+	+
კ	+	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-

C°C კომბინაციიდა რეალიზებულია: ვბ, ვპ, ვდ, ვტ, ვძ, ვწ, ვრ, ვგ, ჭფ, ჭთ, ჭც, ჭრ, ჭჭ, ჭგ, ჭკ, ჭწ, სპ, სრ, სჭ, სგ, სკ, შჭ, შდ, ლდ, ხდ, ხთ (სულ - 26).

ვბ: დავბარგევდით, მევბამთ, დავბანდით;

ვპ: დავპატიყავ;

ვდ: მყავდა, ევდოდით, ამოვდივართ, მოვკიდევდით;

ვტ: მივტანთ, გავტეხაჭთ;

ვძ: მოვძებნოთ;

ვგ: გევგონო;

ვწ: დავწევით, შევწუხდით;

ვრ: გავრერდეთ, შევრეკავ,

ვგ: გევგონო;

ჭფ: გაჭფაჭავ, ჭფიქროფ;

ჭთ: ჩჭრთაჭთ, შეჭკაზმაჭთ, დაჭთესავ, ქხედაჭთ;

ჭც: ჭცაკვოფთ, დაჭცოტავდით, მიჭცემთ;

ჭრ: დაჭრი;

ჭჭ: ჭჭამთ;

ჭგ: ჭგავარ, გამოჭგაო;

ჭკ: მოჭკიდევდით, შეჭკაზმოთო, ჭკითხულოფთ;

ჭწ: მოჭწანით;

სპ: ღელისპირები;

სრ: რუსრა, დასჩენია;

სჭ: ჩასჭარ, სჭირია;

სგ: ლობღოსგან, შიშისგან;

სკ: თვლისკე, ზამთრისკენ;

შდ: გაღეშდები, ზარხოშდებიან;

შჟ: შჟამდენ;

ღდ: ბუღდების, მოღუღდების;

ხდ: გახდებიან;

ხთ: მოხთი.

	ბ	ფ	პ	ღ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	ც	ქ	კ	წ
ვ	+	-	+	+	-	+	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-
ჭ	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+	-	+	+
ჭ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-
ჟ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
რ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

C° C°²⁹ კომბინაციიდან რეალიზებულია: ვღ, ჭს, ჭშ, ჭხ, სვ, სშ, სხ, ჟვ, ხს, ხშ, შს, შშ, ღს (სულ - 13).

ვღ: შევღებავ, თავღია, გევღებ, ჩამევღეფთ, წევღებდით, შევღობო, მევღალე;

ჭხ: მოჭხარშევდით, გადაჭხურევდით, მეჭხადეთ, დაჭხედავთ, წეჭხარ;

ჭშ: ციჭში, ჯეჭშინა, თაჭში, თოჭში;

ჭს: მიდეჭს, დეახურაჭს, მამლეჭს, გაჭს, იღებაჭს, თოჭს, ჯანგაჭს..

სშ: თიფილისში;

სვ: მრსვაო, სვემდაო, თესვენ, წუსვამთ;

²⁹ ნასესხებ სიტყვებში ქართულ აფიქსებდართულ სიტყვებში: ბეზზე, დენიზზე, სუზზე, დუზზე, მაიდანოზსაც, სოზს, ყარფუზსავენ, ყავანუზში, ელულში, აღში, იასაღში, თაბაღში, თოფრაღში...

სხ: როდისხა;

ჟვ: დაპატიჟვენ;

ხს: ქუხსა, ცეცხს, როხსაც, ნაჯახს;

ხშ: სახში, ოჯახში, ცეცხში, ხალხში, ფეხში;

შს: ბიშს;

შშ: მაძშში;

ღს: ბაღსავენ;

	ვ	ჟ	ზ	ს	ჟ	შ	ღ	ხ	ყ
ვ	-	-	-	-	-	-	+	-	-
ჟ	-	-	-	+	-	+	-	+	-
ზ	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ს	+	-	-	-	-	+	-	+	-
ჟ	+	-	-	-	-	-	-	-	-
შ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ღ	-	-	-	+	-	-	-	-	-
ხ	-	-	-	+	-	+	-	-	-
ყ	-	-	-	-	-	-	-	-	-

CC კომბინაციიდან რეალიზებულია: ბდ, ბთ, ფდ, ფთ, დდ, დთ, თგ, თკ, ტდ, ტთ, თჯ, თრ, თთ, თღ, ცდ, წდ, ჩდ, ჭდ, ქვ, ქდ, ქთ, ქც, ქწ, ქრ, ქჭ, ქქ, ქკ, გდ, კდ (სულ - 29).

ბდ: გავაკეთებდით, დავდებდით, მტადულებდი, გავარიგებდით, გაგამტყუნებდენ, მუშაობდენ; დადებდენ;

ბთ: მტადუღეთ, კაცეფთან, ვაზტეფთ, ვანთეფთ, გადავაგეფთ, დავავსეფთ, ვიღეფთ, ვარუნდეფთ, შევდეფთ, გავაკეთეფთ, დავახრაკეფთ, ვუყურეფთ, გავაშვეფთ, დავახმოფთ, დოტმახეფთ, აცხოფთ...

ფდ<ბდ: მოკრეფდა, ამსუფთეფდა;

ფთ<ბთ: ბაღვეფთან, ავაყენეფთ, ვასამეფთო, დევდეფთ, გუგნეფთ, დამწიფთება;

დდ: დავსახადდი;
დთ: დიდთან, ჭადთანაც;
თგ: ერთგანა;
თვ: აქეთვე, ზემოთკენ, სითვე, გარეთვე;
ტდ: დწყვეტდა;
ტთ: ამოვსწყვეტთ;
თთ: იმათთან, ერთმანეთთან, დათთან;
თდ: გავკეთდებით, განათდეს, თავითდა, გაწითდა, გაყვითდება;
თჯ: ხუთჯელ;
თჩ: სწთჩი, ქოქლდეთჩი;
ცდ: აცოცდება;
ცთ: კაცთან;
წდ: დაბრაწდება;
ჩდ: გაბეჩდენ, გაჩეჩდა, გაჩდა;
ჭდ: გაფუჭდება;
ქპ: დაგპატიჟო, დაქპარვენ;
ქდ: იქდაო, დასუქდებიან
ქთ: ვიქთ;
ქც: გაქცვივო, დაქცხება, მოქცესო, მიქცემს, ქცალია;
ქწ: გაქწევდენ, დაქწავს, დაქწერავს;
ქჩ: დაქჩება;
ქჭ: შექჭამს, დაქჭირდება;
ქქ: ქქონდა, ქქვია;
ქკგ: დაქკიდავს, გაქკრას;
გდ: დავლაგდეთო, დაჩლუგდება;
კდ: წალაპარაკდები;

	ბ	გ	პ	დ	თ	ტ	ძ	ც	წ	ჯ	ჩ	ჭ	გ	ქ	კ	წ
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

ბ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ფ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
კ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ღ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
თ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-
ძ	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ძ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
წ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჩ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ც	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჭ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ხ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ბ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ქ	-	-	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-
კ	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ჯ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

იმერხეულში გამოვლენილი 149 კომპლექსიდან ჩქამიერ თანხმოდანთა ბგერათმომდევრობებია 90, მხოლოდ სონორების შემცველი თანხმოდანთკომპლექსების რაოდენობა კი 59-ს შეადგენს.

2.2.3.3. სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოდანთკომპლექსები (ერთი მორფემის ფარგლებში)

ერთი მორფემის ფარგლებში, რეალიზებულ სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოდანთკომპლექსებში, ორწევრას მსგავსად, სონორი ბგერების შემცველი ბგერათმომდევრობები სჭარბობს; რას შეეხება მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოდანთა შემცველ კომპლექსებს, ერთეული შემთხვევები გამოვლინდა.

2. 2. 3. 3. 1. სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები

ა) სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

C°CS: სქუ: წისქტილი; შქუ: ჭიშქტილიკვევი; სკუ: მასკულავები; სკდ: გასკდა; სკდ: გასკდა; ტყდ: გატყდა.

CSC : კუდ: მოკუდა; კუტ: მოკუტა;

SCS: ვწრ: კვეწრული; მდნ: გამდნარი; გრძ: აგრძელეფს;

SC C°: მტყ: გამტყუნება; ვინცხა; რდლ: კურდღელია; რტყ: მივარტყამთ, სარტყელი, ცისარტყელა, ებერტყავს; რცხ: კუერცხები; რჩხ: ბორჩხას, რჩხილებზეც, კარჩხალიდან, გაფარჩხავს, დაფორჩხავ; რცხ: კუერცხები, მარცხენა, ფარცხი, ფორცხი; რდლ: კურდღელი; მტყ: გამტყუნება; რტყ: მივარტყამთ, სარტყელი, ცისარტყელა; ნჩხ: ჩანჩხალა, დეგვეკრანჩხა; რჩხ: ბორჩხას, რჩხილებზეც, კარჩხალიდან, გაფარჩხავს;

SCC: მწკ: გამწკვივრებული; ნწკ: წინწკალი.

SCS: მგვ: იმგუარი; მგლ: სამგლათი; მვრ: მვრებ; ნთლ: ზემოენთლები; ნტლ: ჭყინტლი; ნტრ: ტანტრაპებ; ნწლ: ანწლი; ნჯრ: ფანჯრების; ნჭუ: ჯინჭუელა; ნჭრ: საჯინჭრე; ნგლ: ვუდინგლავთ; ნგრ: დანგრეული; ნქრ: ნანქრები; რფლ: ზარფლი; რთუ: ართუინშია; რთლ: სასამართლო; რთუ: რთუელზე, ქართუელი; რძლ: რძლები; რცუ: მარცუალი; რჯუ: მარჯუენა; რქმ: დარქმეული; რკუ: ჭურკუესეთი; რთმ: ერთმანეთი, თერთმეტი, ვართმევდით; რთნ: ერთნაფრია; მვრ: მვრებ; რბლ: მედღურბლავს; რჩხ: გაფარჩხაჭს.

C°SC° ზრდ: ახალგაზრდა; ქუს: ექუსი;

CSS: კლდ: კლდე; თურ: თურამეტზე; ძურ: გაძურება, გაძურიინება; ცხუ: ცხუარი, ცხუირი, ცაცხუი; ცულ: გარდაცულილი, იცულება; წურ: წურილი; კურ: დეკურება; ჯურ: მაჩიჯური; ძურ: წაძურები;

C C°S: ფშნ: ფშნილა; ფხრ: იფხრეული; წყუ: დაწყუეტდა; თხრ: უთხრა, მოთხრდან; თხმ: თხმელასი; ტყუ: სიტყუები, ტყუილია, სეტყუა; ტყლ: ტყლაპი; ჩყლ: ჩაჭყლეტავ.

CCS: დგმ: შედგმული; თქუ: თქუნში, ნათქუამია, მეფთუთქუის; ფქუ: ფქუილი;

CCS: ცქუ: ცქუიტი; თქმ: თქმა; ჭკუ: ჭკუდანია; ჭკნ: ჭკნარი, დაჭიჭკნო.

CSC: გრძ: აგრძელებს.

C°CS: სქტ: წისქტილზე; თხმ: ოთხმოცისურა; ღწრ: მოღტრიჭა; ზმრ: სიზმრებისა.

C°SS: ზტრ: გადაზტრება; ხტნ: მოხტნიხან.

S C°S:რხნ: ქარხნისკე; მყნ: დანამყნებული.

C C° S: წყტ: ჩაწყტეტავს.

SCC: ნგვ: ჭრანგვული;

2.2.3.3.2 ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები

C C°C: ტყდ: გემიტყდა, ატყდებმან; ცხრ: ცხრა, ცხრილივით; ხსნ: მომეხსნენ, გახსნილა;

CCC: ტკპ: ტკპილი.

სულ რეალიზებულია სონორის შემცველი და მხოლოდ ჩქამიერი თანხმოვნებით შედგენილი სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსების 13 მოდელი: C°CS, CSC, SCS, SC C°, SCC, C°SC, CSS, CCS, C°SS, S C°S, C C° S (11); C C°C, CCC (2).

გვხვდება როგორც პირველადი (გახსნილა, ჭკტნიანი, ფქტილი...), ასევე მეორეული, ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული თანხმოვანთკომპლექსები (ჭყინტლი, მჭრტბ, მეღღურბლავს...).

2.2.3.3.3. სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში მხოლოდ სონორის შემცველი ბგერათმომღვერობებია რეალიზებული. სულ გამოვლინდა 6 მოდელი: SC C°S, S C°CS, SCSS, SCSC, C°CSS, SCCS. ძირითადია პირველადი კომპლექსები, მეორეული კომპლექსის მხოლოდ ერთი შემთხვევაა (მსკრ<მწკრ: დამსკრივებული) და სხვა შემთხვევაში ამავე სიტყვის პირველადი ვარიანტია წარმოდგენილი: მწკრ: დამწკრივებულან.

SC C°S: რცხტ: სირცხტილია; მფხრ: იმფხრეტილი;

SCSS: მტურ: ამტურევს;
S C°CS: მსკრ: დამსკრივებული;
SCSC: მკუდ: მკუდარი;
C°CSS: სკულ: მასკულავები;
SCCS: მწკრ: დამწკრივებულან.

2.2.3.3.4. სონორის შემცველი ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსის მხოლოდ 2 მოდელია რეალიზებული: SC C°SS, CC C°SS. ორივე მაგალითში კომპლექსის ბოლო ორი ელემენტი სონორია.

SC C°SS: მწყურ: ვამწყურევთ;
CC C°SS: ბდლუნ: დაბდლუნა.

2.2.3.4. მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა და ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

მორფემათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმონთკომპლექსთა 22 მოდელი: სონორთა შემცველი - SCC, SC C°, S C° C°, S C°C, S C°S, SCS, SSC, SSS, CSS, C° C°S, CCS, C C°S, C°SC, C°CS (13), მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი - CCC, C° C° C°, CC C°, C° C°C, C C° C°, C C°C, C°C C°, C°CC (8).

სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსების 7 მოდელია რეალიზებული: SC°SC, C°SCC, C°SC C°, C°CCS, C C°S C°, CCC S, C°C°SC; არ დასტურდება მხოლოდ ჩქამიერთა ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები.

ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსის რელიზაციის მხოლოდ ორი შემთხვევა გვაქვს და გვხვდება მხოლოდ სონორის შემცველი კომპლექსები - SSC C° S, C C°C C°S

მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა ექვსწევრა თანხმოვანთკომპლექსის ერთი მაგალითი: C°SCCSS: ვრცქუნ: გავრცქუნდით;

2.2.3.4.1. სონორის შემცველი სამწევრა თანხმომავანთკომპლექსები

SCC: რჭთ: ღარჭთან, ნგვ: ფრანგული; რჭთ: ღარჭთან; მჯდ: დამჯდარი; ნდთ: სიმინდთან;

SC C°: რჩვ: ჩარჩვა; რწმ: ყურწმი; რჭვ: მოყლარჭვა; რგზ: ორგზათი; ნტვ: დედფანტვდან; ნგზ: ხეფენგში;

S C° C°: მყვ: მომყვები; მსს: ნემსსა; რხს: ხერხსავინ;

S C° C: მხტ: შემხტარა; მხდ: გადამხდა;

S C° S: ლლმ: ხალლმა; რხნ: ქარხნისკე;

SCS: მჭმ: გამჭმარი; მდნ: გამდნარი;

SSC: მრჩ: დამრჩა, მრჩელობოდა;

SSS: მრნ: ესტუმრნენ;

C° C° S: ჭხმ: ჭხმაროფთ; ვყლ: ვყლაპავ; ვხნ: ვხნავთ; ვხრ: მოვხრაკავთ, დავხრესდით; ვშლ: გავშლით; სვრ: ვესვრი; ხყრ: მოხყრდან; ხყრ: მოხყრიან;

CCS: გკლ: მოგკლავს; თხნ: იკითხნება; კდნ: მოკდნენ; კკრ: გაკკრას;

C C° S: თხნ: იკითხნება;

CSS: ჭუნ: ფიჭუნარას;

C° SC: ვრჩ: დავრჩი;

C° CS: ვკმ: ჩავკმაზავთ; სვრ: გასვრი; სწრ: მწსწროფს; შქრ: ლოშქრები.

2.2.3.4.2. ჩქამიერ თანხმომავანთა სამწევრა კომპლექსები

CCC: ფთდ: გასუფთდებოდა; ქტკ: აქტკივდება;

C° C° C°: ვხვ: დავხვეტავ; ცხშ: ცეცხში; გევსვენოთ; CC C°: ქცხ: დაქცხება; ქქვ: ქქვია;

C° C° C: ვშპ: გამოვშპი, ვშჭ: ჩავშჭარ; ვხდ: გავხდები, დავხდით;

C C° C°: ფსს: თეფსსავ;

C C° C: წყდ: დამავიწყდა;

C° C C°: შკშ: შუშკში, ვფხ: გავფხეკთ, ვბლ: დავბლაღავთ, სწყ: სწყურია;

C° CC: ვგდ: ვგდივარ.

2.2.3.4.3. სონორის შემცველი ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

SC°SC: მხტდ: მიმხტდარხართ, შემხტდება;

C°SC C°: ვრწყ: მოვრწყე; ვრცხ: გავრცხაჲთ;

C°CCS: ჲშჲრ: დაჲშჲრიდით;

C C°S C°: ცხლს: ცეცხლსა;

CCC S: გფჲტუ: დაგფჲტუავს;

C°C°SC: ჲხტდ: მიჲხტდი;

2.2.3.4.4. სონორი თანხმოვნების შემცველი ხუთწევრა კომპლექსები

SSC C° S: მრცხტუ: შემრცხტება;

C C°C C°S: ჲსწყტუ: ამოჲსწყტეტო.

2.2.3.4.5. სონორი თანხმოვნების შემცველი ექვსწევრა კომპლექსები

C°SCCSS: ვრცჲტუნ: გავრცჲტუნდით.

წარმოდგენილი მასალის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართული ენის იმერხეულ დიალექტში თანხმოვანთკომპლექსთა მაქსიმალური სიგრძეა 6, მაგრამ არა ერთი მორფემის ფარგლებში, არამედ მორფემათა ზღვარზე. ერთი მორფემის ფარგლებში მაქსიმალური სიგრძის კონსონანტური ჯგუფი 4 ელემენტს შეიცავს. ყველაზე ხშირია ორშემადგენლიანი თანხმოვანთკომპლექსები, თუმცა არც სამშემადგენლიანი თანხმოვანთკომპლექსებია მცირე რაოდენობით; შედარებით ნაკლებია ოთხწევრა და ხუთწევრა კომპლექსები.

II. III. ფონეტიკური პროცესები

იმერხეულ მეტყველებას, სხვა ქართველური დიალექტების მსგავსად, ახასიათებს სხვადასხვა ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა, რომელსაც ძირითადად დიალექტის შინაგანი, იმანენტური კანონები წარმართავს.

ხმოვანთა ფონეტიკური ცვლილებები უპირატესად შეინიშნება მორფმათა ზღვარზე.

2.3.1. ასიმილაცია

იმერხეულში ხმოვნებით შედგენილ კომპლექსებში ხშირია რეგრესული ასიმილაცია, როგორც სრული, ისე ნაწილობრივი. უფრო დაწვრილებით იხილეთ ზემოთ, ხმოვანთა სინტაგმატური ანალიზისას.

- თანხმოვანთა ასიმილაცია.

კდ>კტ: ღვიზლი ხალვი და ამიდამ მოკუტა (დისტანციური ასიმილაცია);

ცღ>ცხ: საცხა დამახეს ვინცხამა და ერთ დუძმახე ქი კატა გდძაო; ვინცხა რომ წადის...; ცოტა უკუღმა არი რაცხა, გზები არ წადის (რაცხა/რადაც; ვინცალა>ვინცლა>ვინცხა - პროგრესული ასიმილაცია).

ტბ>ტპ: ემეში შევდენ და, გოლეფში, ტპაში და მედრჩო, არ იცოდა ცურვა;

ბშ>ფშ: ჩატენდენ კროჭეფში, ქულაგეფში;

გხ>ქხ: იმსოღ ვინცხა შექხვთება, რო;

ხ-დ>ხ-თ: იმას მიხვთები, რო რაცხა დემემართა; შექხვთება;

გტ>ქტ: და თავი აქტკივდება;

გვ>ქვ: ადეთი არ ქვქონდა;

ხდ>ხთ: იმაზე ავათ ხთებიო;

ბთ>ფთ: ყუელ არ ვაკეთეფთ; გორჯოლოს გაკეთეფთ, იმი წუნენსაც მუადუღეფთ; იმის ფურცლებ ემეს გავაკეთეფთ;

სჭ>შჭ: შჭრიან ხნბ, მძაქვან საყიდლათ, რაცხამდენი ოჭზე რო სჭირია, იმ ოჭზე ტყეში-ნა გამოვშჭრა; იგზე ვინცხა გეძარს, იმის სულზე მისცემ სხტას, შეშჭამენ (რეგრესული ნაწილობრივი ასიმილაცია);

ხბ>ხფ: ხფოფსა რაცხა ქი ემე ექნებოდენ.

2.3.2. დისიმილაცია

შედარებით ნაკლებია დისიმილაციის შემთხვევები, განსაკუთრებით ეს ითქმის თანხმოვნებზე. ხმოვანთა დისიმილაცია იხ. ზემოთ, ხმოვანთკომპლექსთა ანალიზისას.

წლეულ<წრეტლ>წრევლ: წლევანდლამდი არ იყო და **წრევლ** გახსნილა; ახლა გუბრე დეფყარა **წრევლ**.

რ-რ> რ-ლ: აქ **ორჯელ** დასახლება ადეთი არ ალი.

2.3.3. მეტათეზისი

იმერხეულში მეტათეზისი არცთუ იშვიათია, თუმცა სხვა ფონეტიკურ პროცესებთან შედარებით ნაკლებადაა გავრცელებული. ყველაზე ხშირია სონორ ბგერათა მონაცვლეობის შემთხვევები, როგორც თანხმოვნებს შორის, ასევე ხმოვანსა და სონორ თანხმოვანს შორის.

ა) ხმოვნისა და თანხმოვნის მეტათეზისი: **ზურგი > ზრუგი:** საცოდავათ **ზრუგებით** ვზიდდით; **ზრუგებზე** ემეს გადმუსვემდით, ნაზვის ემეს, ტოტს; ბოტოტები არ გოჭრდნენ **ზრუგზო;** **ღრუბელი > ღურბელი:** ღურბლები თუ მედღურბლა, გაშავდა, მიხვდები ქი, გაწვიმდეს-ნა; დღისითაც **ღურბელი**, მესელა ახლა ნახევარი **ღურბელია;**

ბ) თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის: **ნამ:** ჩამეეტანთ **მანგალ;** ო, ამა, ჩუენ კაცები **მანგალ** არ ვიხმარეფთ (**ნამგალი > მანგალი**);

მრ>რმ: ლამაზი წვიმა **გერმელია;** ჰავა **გერმელი**, ალთემის ჰავა **გერმელი;**

ხს>სხ: იმათ თვალი არ **გუსხნა** სოფელ; უნდა ასე ჩეცვის, უნდა **გეცხნის;** ენ გერმელ რაცხები ბითთევ ვჭამთ;

რუ>ურ: **ოთხმოცისურა, ოთხმოცისურა** წლის იყო...

ქართველური დიალექტოლოგიის კვლევითი ინსტიტუტის თანამშრომელთა მიერ ჩაწერილ მასალებში დადასტურდა საინტერესო მაგალითი. ერთ-ერთი სოფლის სახელწოდება არის „**წყალსიმერი**“, დღეს სოფელში ადგილს **წყარსიმელს** ეძახდნენ: **წყარსიმელი** მწლე გახდა; ექუსი თანე სოფელი არი, გადაკიდეს **წყარსიმელმა** და დღობანმა (**ლ > რ**).

2.3.4. დეზაფრიკატიზაცია

დეზაფრიკატიზაცია აფრიკატიზაციის საპირისპირო პროცესია და იმერხეულში საკმაოდ გავრცელებულია. როგორც ტაოურში, იმერხეულშიც აღნიშნულ ფონეტიკურ პროცესს სპირანტიზაციის ხასიათი აქვს.

მართალია, დეზაფრიკატიზაციის პროცესის განვითარებას ხელს უწყობს უცხო ენობრივი გარემო, მაგრამ ტენდენცია ამ ფონეტიკური პროცესისა ყველა ქართველურ დიალექტში შეინიშნება (დაწვრილებით იხ. I თავში, ტაოური დიალექტის მაგალითზე).

იმერხეულში ყველაზე გავრცელებულია ძ>ზ პროცესი: ზათენ უზახიდი; სამნი გურჯი ზღები მყავს; აქ ჩუე ლოლაზები ვართ; ზუელათ ოცი თანე ზროხა ქუყაუდა; შეაზლება, ახლა შეაზლება; ზრუგებზე ემეს გადმუსვემდით, ნაზვის ემეს, ყეროს, ტოტ; თი ბალახ უზახიდენ იმა; ყურზენი, თუთა არ ალი აქა... ზ და ძ თავისუფლად მონაცვლეობენ ერთმანეთთან, თუმცა გარკვეულ შემთხვევებში ზ უფრო ხშირია.

ც > ს: ჰო, სამოცი, სამოსდათიც იქნება; ოსდახუთი გახდება, მარდობას წავლენ; შემასას მოზამთრო დღეფში ვინახავთ;

ცალკეულ შემთხვევაში, ც თანხმოვნის მონაცვლედ წარმოდგენილია ზ თანხმოვანი; ც>ზ (დეზაფრიკატიზაციამდე ჯერ მომხდარია ასიმილაცია (დ-სთან გამჟღერებით): გურჯიჯა, სამოზდათი, სამოზდაცხრა; ორმოზდათი თანე შიგან ოდა არი;

ჯ>ჟ: ეს მაჩიჟუარია, ე ადგილი მაჩიჟუარ უზახთან; მაგრამ: იშთე მაჩიჯუარი ქუა არი ისა; კულასასა აანი მაჩიჯუარ ეტყოდენ აგზე;

2.3.5. აფრიკატიზაცია

იმერხეულში აფრიკატიზაციის ორი შემთხვევა დასტურდება, როცა სპირანტი იცვლება შესაბამისი რიგის აფრიკატით.

შ > ჩ: ფეხით ორ სნთჩი ანჯახ გახვალ, ორ სნთჩი; შემას დავჭრით, ჰარებზე დუდგამთ, მევიტანთ... დავწვავთ ზამთარჩი; იმ დუნდაში ჯენნეთჩი-და წახვიდეთ; რუსეთჩი არის; აქა, ქოქლდეთჩი..

ჟ > ჯ: დამჯავდება, ვჭამთ; ი დამჯავდება, მაწონსავენ.

2.3.6. სუბსტიტუცია

იმერხეულში გავრცელებულია ბგერათშენაცვლების არაერთი ფაქტი. შენაცვლება ხდება, როგორც ხმოვანთა, ასევე თანხმოვანთა შორის. ყველაზე ხშირია თანხმოვანთშენაცვლების მაგალითები.

ნ>მ: ახლა აქედამ მიდმან გზა; ქალაქიდან ხართ თუ **სოფლიდამ?**; ასე **შორედამ** მოდმან; **ნაზვებიდამ** მოკეპენ, იმას ჩამეგებენ; სხუა **სოფლიდამ** მოჰყავან, მიჰყავან; **იქედამ**, **ისტამბულიდამ** ქი წამტელ მე; იმ **თერეფიდამ** მოსულია; საჯის **ქვემედამ** ჭერებად დავაწყოფთ; **ფოცხოვიდამ** მოსული არიან; იმას **ქვემედამ** ბრაგა არი; **ქომოდამაც** ისე არმან (გავრცობილ ფორმასთანაცაა შეცვლილი); ფული ასწე **ჯიბედამ**.

დ>ლ: კოტრობას **გადაველით**;

ხ>ღ: დაჭმჭრიდით **ყაბალ**, მოჭხარშვიდით; აქვერელები მოდმან **ოჯალეფში**;

კ>ყ: **მუზიყას** დჷკრევდენ; **მუზიყაჲ** შავშეთ ჭიპონია; ჩუნ გუიან მტელით **ანყარადან**; **ბ>ვ:** არა, **გეუბნევი**, რო მთავრობაში ისე შეუზლობა-უმუზლობა არა; მიხვალ ხომ, ზურით არ **გებნევდან** ხომ; ფენა სუქანია და **ებნევა** ქი ღარჭი;

ვ>მ: ბაგისმიერი ბგერების: **მასკულავები** თუ არი, ჰავა აჩულია...

ს>ნ: ბოლოკიდური თანხმოვნის ნაზალიზაცია: ამა ფარა **მოგებასთვინ** კაცი აქა, ქალი არა; **თავისთვინ** იზრდება; **დავკონავთ** **საქონლისთვინ**; იმი **გაკეთებთვინ**, **დამოკლებთვინ**, **ტარი მოხეცნითვინ**, **ტარი დაბმითვინ**; **ზოგიც** **ფულითვინ** იბურვენ; **ჰო**, **ზამთრისთვინ** ჩამტატანდეფთ;

ტ>ჭ: მედტანოს უნდა **ჭუირთი**...

აფრიკატი ბგერების ურთიერთშენაცვლების შემთხვევებზე ვრცლადაა საუბარი აფრიკატიზაცია/დეზაფრიკატიზაციის ფონეტიკური პროცესების განხილვისას.

ხმოვანთა: ა>ე: **ადეთი** არ ქვქონდა; გევზდი, **ესკერში** წევდა; ე>ა: **ო**, ახლა **ყუალამფერია**; **ყუალა** ხის მოჭრა შედზლება.

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, იმერხეულში ხმოვანთა/თანხმოვანთა ფონეტიკური ცვლილებები სხვა ქართველური კილოების იდენტურია, თუმცა გვაქვს მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური ხასიათის მოვლენებიც, რომლებიც

შესაძლოა იმართება დიალექტის შინაგანი ბუნებიდან გამომდინარე და არ გამოირიცხება უცხო ენის (თურქულის) გავლენაც.

2.3.7. ბგერის განვითარება

იმერხეულში ბგერის განვითარების ცალკეული შემთხვევები დასტურდება, როგორც თანხმონებში, ასევე ხმოვნებში. ყველაზე ხშირად დაჩნდება სონორი თანხმონის მ-ს გაჩენის ფაქტები.

1. თანხმოვანთა: მ: სიტყვის შუაში ო, ახლა ყუალამფერია; ყუალამფერი გერმელა ჭამ; ხალღში ჩნბემდენ, ასამებდენ, მემრე მპარვებდენ ღარჭ; მემრე მდორე დღეს წეფყანებენ კაცის სახში; მეფრებდენ; მემრე-მემრე დაყვითლდება; სხუამფრათ ვარ გაჭირებული;

თავკიდურად: ქართველის უკან ცოტა-მცოტა; მაშინ ართუხ ერთათ იმცხოვრებენ...

ზ: ამეზღამ ბაჯლი ყინა გეჯას იქმენ (ამაღამ > ამასღამ > ამაზღამ);

ლ: ჭყინტლი ემესიჯებდენ, ტებენ; აქ ქი ერთ წელიწად გათოვღდა, იშთე ორ წელიწად წინ;

ნ: ბითთევი სოფელშივენ ვართ აქა.

2. ხმოვანთა: ი: ა იქ კილდეები, გაღმაზე იქა წითელზირ უზახდან იქა, მაგრამ : კლდეთ უკანა, ისაც ტყეა; კლდე კლდეს არ შეხვდება და ინსა... ინსანი ინსან შეხვდება; აქ არა, აქა, ამ მხარეში, ამ კლდეში.

ფილავის უკან, ფილავზე მწყარე, ჭამე; იმასაც ფილავის უკან უხდება; ფილაგ მარილი-ნა დწყარო, შექერი არა;

ახლა ბევრი თხები აღარ ქყუავს; ესენი ძმები ყოფილან, გაყრილან; დედნახევდით, ქვები არი, ქილისასია ისა. ვფიქრობთ, ე-ზე დაბოლოებული სახელების (ტყიები, მთიები, კლდეები, ღელიები...) ანალოგიით უნდა ჩნდებოდეს ა-ზე დაბოლოებულ სახელებთან ი ხმოვანი.

ი: თავკიდურად: ისინი ისტამბოლ არდენ; ისტამბულში წევდა, იქ მუშაუროფს.

საინტერესოა თავკიდურა ი-ს შესახებ მსჯელობა სამეცნიერო ლიტერატურაში; გრ. იმნაიშვილის აზრით: „ქართული ენის იმ კილო-თქმებში, რომლებიც განიცდიან თურქულ-აზერბაიჯანული ენების გავლენას, სიტყვის თავში სტ, სკ, შკ, სფ (</სკ) თანხმოვანთა კომპლექსების წინ დაერთვის ხმოვნები; მაგ.: ასტარშინა(დ) (ინგილ.),

ისტანცია(დ), ისტანბულ(დ), ისტაქან(დ)//ესტაქან(დ) (ინგილ.), ისტაქანი (ტაო, იმერხევი), ისკამ(დ) (ინგილ.), იშკაფ(დ) (ინგილ. იმერხ.), ისპილო, ისტვირი (რეხა), ისფიჩქა(დ) (ინგილ.), იშკოლა (ჯავახ.), იშკოლ(დ)//უშკოლ(დ) (ინგილ.) და მისთ.“ (იმნაიშვილი 2000: 83).

„ისტაქანისა“ და „ისკამის“ მაგალითი დადასტურებულია შუშანა ფუტკარაძის იმერხეულ ტექსტებშიც: შუშას ჩუენა ისტაქან ვეტყვით; მუართვი მოსაფირსა ისკამი; ხანუმი დაჟდება ისკამზე (ფუტკარაძე 2008: 326).

ჩვენ მიერ ჩაწერილ და გაანალიზებულ ტექსტებში მხოლოდ ისტამბულის მაგალითი გვხვდება, სიტყვა სკამი კი ყველგან ი-ს გარეშეა: სამფეხი სკამი, ჰო; სკამი, სკამი, ჰო; თბილ სკამზე დაჯდები, შეცივებული თუ ხარ...

ვფიქრობთ, თურქული ენის გავლენით ი უჩნდება თავად თურქულ, ან უცხო ენის გზით შემოსულ სიტყვებს აღნიშნულ კომპლექსებთან და ამას მოწმობს შუშანა ფუტკარაძესთან დადასტურებული რამდენიმე მაგალითიც: იზენი მომეც წასლაზე (არაბ. **Isni** - ნებართვა, თანხმობა. იზნი - იზენი); შეიკერვენ ქალები ნაირ-ნაირ ურუბას (თურქ. **Ruba** - კაბა; იმერხ. ურუბა -ტანსაცმელი) (ფუტკარაძე 2008: 326). გარდა ამისა, საყურადღებოა, რომ იმერხეულში სკ კომპლექსი სხვა შემთხვევაშიც ი-ს დართვის გარეშე წარმოდგენილი: დუგუნები ზათენ სკოლნეფში იჯებიან; ზველათ დაბურული არ შედზლებოდა სკოლნეფში; სტუმრების ოდა ცალკე გვაქ...

ასეთი ვითარებაა ზემოაჭარულ კილოკავშიც და აქ მსგავსი მაგალითები განიხილება, როგორც სრულხმოვნობა (ხუბუა 1932: 7; ნიჟარაძე 1975: 113). ნ. გურგენიძის აზრით, ხმოვანთა განვითარება თურქული მეტყველების გავლენით უნდა იყოს გამოწვეული, ვინაიდან, როგორც ცნობილია, თურქულ ენაში სიტყვის დასაწყისში თანხვამონთკომპლექსები არ გვხვდება და სხვა ენებიდან ნასესხებ სიტყვებში სიტყვის თავში თანხმოვანთა გასაყარად ჩნდება ვიწრო ი ხმოვანი (გურგენიძე 1976: 151-152).

ო: ხობოებ გვიჭამენ, მაგრამ: ექვსიც ხბო მყავს, ხუთიც მოზვი მყავს; ჯბოებ გუზახებ, ჩომას გუზახებ; ეს ხბოს უნა ჩოჟდვა, ხბო მყავს პატარად... უფრო ხშირია ხმოვანგანუვითარებელი ვარიანტი - ხბ.

ჰ: ხმოვნის წინ ანლაუტში: ასე ჰამგვარ ემეს მედსხამს ზედედან; იშთე ჰაგზეთ დიდ ლოდ უზახდან, ა იგზე ედარ; მელაჲ ჰაგზე მოდის; ჰაგზე დეჲქახებდი ასე, იმსოჲ

დიდრუჟანი იყო. ამგვარი შემთხვევები დასტურდება აღმოსავლეთ საქართველოს დიალექტებშიც (მესხ., ჯავახ., ინგილ., თუშ., ქართლ.).

2.3.8. ბგერის დაკარგვა

სამეცნიერო ლიტერატურაში თანხმობანთა დაკარგვა სხვადასხვა მიზეზითაა ახსნილი. რამდენიმე თანხმობის თავმოყრის შემთხვევაში ბგერების დაკარგვა ახსნილია თანხმობანკომპლექსის გამარტივებისკენ მიდრეკილებით (უთურგაიძე 1971: 123), VCV პოზიციაში კი ბგერის დაკარგვა მიჩნეულია თანხმობის არტიკულაციის შესუსტებით (ქავთარაძე 1964: 143).

იმერხეულში ხშირად იკარგება როგორც ხმოვანი, ასევე თანხმობანი ბგერები. ბგერათა დაკარგვა სხვადასხვა მიზეზითაა განპირობებული.

I. თანხმობნები. ძირითადად იკარგება **ს** და **მ** თანხმობნები, იშვიათად - **ნ**, **რ**, **ლ**, **ვ**, **ღ**, **ფ**, **დ**.

1. ს-ს დაკარგვის სხვადასხვა შემთხვევა დასტურდება: ა) იკარგება თანხმობანფუძიან სახელებთან მიცემითი ბრუნვის ნიშნისეული **-ს**: **ყველ** არ გავაკეთეფთ; **კარებ** დუდგემდით, წევლებდით, ცხენზე მოვკიდევდით; სახლობაში ქვხურავს **დედაბრებ**; ზოგი ქალები ეხვეწებან **კაცებ** თმა შიმღებეო; **პურებ** მოვთიბევდით, გავლეწევდით; **ხავიწ** მოადულებდით, **გევრეგ** ჩავსხემდით; **ცხუარ** დავრცხიდით სადამოზე; **შაჟშეთლებ** ვეტყვით; **საქონლებ** მივარვამთ იმას; შჭრან **ხებ**, მძაქვან საყიდლათ...

ბ) მიცემითი **-ს** ნიშნის გარეშეა წარმოდგენილი მსაზღვრელი ნაცვალსახელი: **ჩემ** ბაბას გუზდია იშთა; **ჩემ** რძლუნესაც არ უთქვამან ჩემთვინ; გორჯოლოს გავაკეთეფთ, **იმი** წუნესაც მოადულებთ...

III პირის ნაცვალსახელი **-ს-ს** გარეშე: **იმი** გაკეთებთვინ, დამოკლებთვინ; **იმა** გუსვამ, გამუსვამ, გახევ...

გ) გარკვეულ შემთხვევაში მიცემითი ბრუნვის ნაცვლად სახელობითი ბრუნვის ნიშანია წარმოდგენილი: **ნიშადური** ვეტყვით, იმა წუსვამთ...

დ) არცთუ იშვიათად **-ს** იკარგება ზმნებთან. ყველაზე ხშირია III სუბიექტური პირის ნიშნისეული **-ს** დაკარგვის შემთხვევები: ცოტა უკულმა **არი** რაცხა; დუგუნი **გვაქ**,

მოდითო; ოდები არი იშთა; თი ბალახ უზახიდენ იმა; შარშარ დეაწავლა; ამა ღორები დიდი ფრობლემი არი;

2. ლ იკარგება CC პოზიციაში: ლ: თბილ სახში მოდდან; მეორე დღეს წეაყვანებენ კაცის სახში და ყინას მუტანებენ; აჰა იმ კდის თავი უღელტეხილია...

3. მ ყველაზე ხშირად იკარგება თავკიდურა პოზიციაში, როცა ფუძისეულია: მ: ანნი თებიც ისეა; თი ბალახ უზახიდენ იმა; ამ სოფელ თელ დაპატიჟვენ; ოც წელიწად ვდარე თაზე; ჯერ თველზე მუა სხლები; ცოტა შინდი ჯავვა; ემეა ჯავვა; წარეაა სხალი გუაქ; გლები ბევრ მოდდოდენ წინ-წინ; ახლა ქი გზებია თელ სოფელში; სხვილი არა, ამა ზუელათ იმსოდ იქნებოდა ქი; თავრობა წერავს იქა...

სიტყვის შუაში, თანხმოვანთშეყრისას: ასე დახვიო ერთ სისხოზე;

ბოლოკიდურად ხმოვნის მომდევნოდ: გზა აღარ არი, რო მევდარო; ახლა ეს რო მუა, ამან მოვლენ; შტუმარი რო მუა... მაგრამ: რომ მოდდა და მოღვრიჭა კაცი და მეტანა; ო, რომ არ იცი, გეძარო, ჩავარდები და...

4. ნ: ყველაზე ხშირია -კენ თანდებულის -ნ-ს დაკარგვის შემთხვევები: იქედამ ქომოთკე, ბარისკე ყდებე არი; ახლა იმ გოზალდენტ გამოხვალ აქეთკე...

ზმნებში იკარგება III სუბიექტური პირის მრავლობითი -ნენ სუფიქსისეული -ნ: ისე მეტყოდენ ბალვობაში; ხალღში ჩაბემდენ, ასამებდენ, მემრე მნპარგებდენ ღარქ...

5. რ: არცთუ იშვიათად იკარგება სონორი -რ, ძირითადად თავკიდურა პოზიციაში: ჯერ თუელზე მუა სხლები; მემრეს ახლა თუელი მუა, მოვჭრით, მოვტეხავთ; თუელზე პაწავდება, ზამთარი მდა; ძალი სუმედა, ძალი, გოგო; ის ჩემ ტადაშვილის ზალია...

ზმნებში თანხმოვანთა შეყრისას: ისე მემრეც გეაზდება სიმინდი; ჩემ ბაბას გუზდია იშთა; აქ დაზდილი არ არდან;

6. ვ: როცა -ვ პრეფიქსი I სუბიექტური პირის ნიშანია: -უ ხმოვნის წინ, თავკიდურა პოზიციაში: ა) ჩუენ უძახით მსხალი, ისენი უძახდან სხაა; ხევწრული ღელე, ისე უძახით ჩუენ; ქალებისაც არი აგზე, თხილნართებ უძახით.

V-V პოზიციაში: გორჯოლოს გავაკეთეფთ, იმი წვენსაც მოადუღეფთ; ყავრიდან გადმოარდი და საჯზე გამოვცურდი ზამთარში; დათვები რაცხას ემეს გვიქნევსო და სირით ნობეთო დოჭცადოთო;

ხშირია ზმნისწინისეულ ხმოვანსა და ზმნურ პრეფიქსებს შორის მოქცეული -ვ-ს დაკარგვის ფაქტები: აგზე ჩამტულით იშთა, გავაკეთეთ; ვერავინ ვედარ ვიპტეთ ჩტენ; ეროლი თუ მოდდა, მე თუ ჩამოელ, გე... ემესვიქთ და; სალამო მე წამოალ...

CC პოზიციაში (მხოლოდ 1 მაგალითში): ექსი წლისა ვიყავ; მაგრამ: ექუსიდამ სამოცზე ევდა; ექუსი ზტელი გვარი არის აქა მოსული; ახლა ექუსი წელიწადი-ნა გამოდდეს უნდა ქი, პასპორთი ედლო...

V-V პოზიციაში (მხოლოდ 1 მაგალითში, ადგილის სახელთან): ყტაღლანჯტარ უზახდან;

ბოლოკიდურ პოზიციაში: ეთამ კიდე შეთბობიხან კიდე მოაყრით; კიდე, იშთე, ხან თაფლისას, ხან ბექმეზისას რაცხას;

7. დ: ბოლოკიდურად ხმოვნის შემდეგ: თქტენებურა არის აქაც? გურჯულა ზოგ ქელიმ, ზოგი ართუხ ვერ მიმხვდარვართ თქტენი; გურჯულა არ არი, რაცხა იმი სახელი არ არი.

თანხმოვანთშეყრისას: ჩტენაც სიმინსაც ვეტყვით..

8. ლ: თავკიდურად (ფუძისეული): მერთი იმას არ ემესიქს, მესელა, არ გაჩუქეფს; მერთი ამბოფს, რომენაღ თლათ დუნდაში რაცხა რო ხალხი არდანო, თლათ მუსლიმანი გახდებაო (მაგრამ: ქოთი მილლეეთი-ნა ღმერთი გამოდდესო _ ამა ვიტყვით; ღმერთი უნდა აწვიმეფს, უნდა გედედეფს; იმა ღმერთის მეტი ვერვინ ვერ მივხვდებით ქი...)

9. ფ: თანხმოვანთშეყრისას: აგერ რჩხილებზეც დედეფ...

II. ხმოვანთა: ა) ი: ყველაზე ხშირად იკარგება I სუბიექტური ვ- ნიშნის მომდევნო ზმნური პრეფიქსი ი-: აგზე დევბადე; ჩვენ ვერ დეჭსწავლეთ ვინ სად არიან ზოგ შემთხვევაში...

იკარგება ვალ, ვედ ზმნური ფუძისეული ი: წევდენ; ზემოთ ევდოლით;

როცა -ი სახელობითი ბრუნვის ნიშანია (მსაზღვრელ-საზღვრული): ოც წელიწად ვდარე თაზე; სამ წელიწად ისე...

ბოლოკიდურად: ბეტრ აღარა გტაქ, ბეტრ; თქტენ თერეფიდან ამოდოდენ იგზე...

ბ) ე: ცხტარ დავრცხილით სალამოზე...

გ) ა: იკარგება -ავ/-ამ თემისნიშნისეული ა ხმოვანი მრავლობით რიცხვში: **სმენ**, ქალები **სმენ** ახლა.

არ: ამა **ზამთრი** არ პოვნისლევს; ქი **ზამთრი** ლამაზათ მოვხარშავთ იმა წყალში.

როგორც წარმოდგენილი მაგალითებიდან ჩანს, იმერხეულში ბგერები იკარგება სხვადასხვა პოზიციაში და საერთოქართული ხასიათი აქვს.

III თავი

ტაოური და იმერხეული დიალექტების ფონემატური სტრუქტურის

შედარებითი ანალიზი

ტაოურსა და იმერხეულში, ერთი მხრივ, შენარჩუნებულია სხვა ქართული კილოებისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები, მეორე მხრივ კი, მათ ფონეტიკაში (მორფოლოგიაში, სინტაქსსა და ლექსიკაში) ასახულია თურქული ენის გავლენა, რაც ბუნებრივიცაა.

3.1. ხმოვანთა სისტემაში არსებული მსგავსება-განსხვავებანი

3.1.1. ხმოვანთა დისტრიბუცია

ქართული ენის ტაოურ და იმერხეულ დიალექტებში, სალიტერატურო ქართულის მსგავსად, ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი გვაქვს წარმოდგენილი: ა, ე, ი, ო, უ. ამათ გარდა, სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლენილი ფონეტიკური ვარიანტებია: ა, ე, ი, ო, უ, აჲ, ეჲ, იჲ, ოჲ, უჲ (<უ), ა(<ი), ეჲ, ოჲ, გ.

3.1.1.1. გრძელი ხმოვნები

ტაოურში გრძელი ხმოვნები სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლინდა. რიგ შემთხვევაში წარმოქმნილია: 1. იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით (დასხი<დაასხი; მუჭირავთ: მოუჭირავთ > მუუჭირავთ > მუჭირავთ), 2. დაკარგული ბგერის საკომპენსაციოდ, რითაც ტაოური განსხვავდება იმერხეულისგან: გაზიან, მატი, მალე; 3. ტონური მახვილის შედეგად: დარგე, საში, ვიცრდი...). იმერხეულში კი ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები ძირითად შემთხვევაში წარმოქმნილია: 1. ტონური მახვილის: დიდი, დილაში, ლამაზათ... და 2. ხმოვანთა შერწყმის შედეგად: გაცივა, გაგლო, ტყეფში, მევტანო...

მეტ-ნაკლებად ტაოურისა და იმერხეულის მსგავსი გრძელი ხმოვნები დასტურდება სხვა ქართველურ დიალექტებში: 1. თუშური, აჭარული, ფერეიდნული (ჯორბენაძე 1998: 26, ჯორბენაძე 1989: 543, ნიჟარაძე 1975: 20, უთურგაიძე 1960: 12); 2. აჭარული, თუშური

(დასამიძე 1978; ჯორბენაძე 1998: 28, ჯორბენაძე 1989: 254, უთურგაძე 1960); 3. მთიულურში (ჯორბენაძე 1989: 279; ჯორბენაძე 1998: 28, ჩიქობავა 1924, ჩიქობავა 1937: 34, კობაძე 1980); 4. ქართლური, კახური, მესხური, ფერეიდნული (ჯორბენაძე 1998: 31-32, ჯორბენაძე 1989: 293, 381, 321; მარტიროსოვი 1984).

3.1.1.2. ნეიტრალური ბგერა

ტაოურ და იმერხეულ დიალექტში **გ** ბგერა უფრო გავრცელებულია თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში (**ყგზართმა, ზგმელი-ნა, ყგრხი, ყგფაღ, ყგრმა...**), თუმცა მისი არსებობა ზოგადქართულ ფონეტიკურ მოვლენას წარმოადგენს, რასაც სხვა ქართველურ დიალექტებში დადასტურებული არაერთი მაგალითი მოწმობს.

აღსანიშნავია, რომ ტაოურში, იმერხეულთან შედარებით, **გ** ბგერა უფრო ხშირად გვხვდება შემდეგ მაგალითებში: **ხგმელი, ფგრინჯ, კგლდე, ტგებელი, კგბელი...** იმერხეულში გავრცელებულია ან სრულხმოვნის ვარიანტი წარმოდგენილი მაგალითების, ან, ჩვეულებრივ, თანხმოვნები მოიყრიან ხოლმე თავს, თუმცა არც ნეიტრალური ბგერის გამოვლენაა უცხო და იშვიათი.

3.1.1.3. პალატალიზებული ბგერები

ტაოურსა და იმერხეულში დადასტურებულია პალატალიზებული **ჭ** და **ჩ** ხმოვნები; თუმცა, აღსანიშნავია, რომ პალატალიზებული **ჩ** და **ჭ** გაცილებით მყარი ტაოურ მეტყველებაშია და არა მხოლოდ თურქულ სიტყვებში, არამედ დიალექტურ მასალაშიც საკმაოდ დიდი რაოდენობით დასტურდება; იმერხეულში კი, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, ერთეული შემთხვევა გამოვლინდა.

აღსანიშნავია, რომ პალატალიზებული **ჩ** იმერხეულში ძირითადად ნასესხებ ლექსიკაში გვხვდება; ჩვენ მიერ გაანალიზებულ მასალაში მხოლოდ ერთი მაგალითი დავადასტურეთ: **მჩრე**, ხოლო ტაოურში კი როგორც თურქულ, ასევე ქართულ სიტყვებშიც საკმაოდ რაოდენობითაა წარმოდგენილი: 1. ქართული ლექსიკა: **ყჩღ, ჩჩმოველით, წჩხელი, სადღჩბელ, ქართჩლი, იჯჩღება, მჩა, დჩა, კჩღ, გჩმოლმი**; 2. თურქული ლექსიკა: **ბჩჩალთია, გჩღი, ჩჩქ...** რაც შეეხება **ჭ**-ს, ორივე დიალექტში უფრო

გავრცელებული ეს უკანასკნელია, თუმცა როგორც რ-ს შემთხვევაში, ტაოურში გაცილებით დიდი მასალა გამოვლინდა.

საერთოდ, მართალია იმერხეულში პალატალიზაციისკენ მიდრეკილება ტაოურთან შედარებით ნაკლებია, თუმცა ქართულ ლექსიკაში დადასტურებული ერთეული შემთხვევები საფუძველს გვაძლევს აღვნიშნოთ, რომ ხმოვანთა პალატალიზაცია იმერხეულში მხოლოდ ნასესხები ლექსიკისთვის არაა დამახასიათებელი და ისინი არც სრულფასოვან ფონემებს წარმოადგენენ, მიუხედავად იმისა, რომ თურქულიდან ნასესხებ ფორმებში პოზიციურად გვხვდება.

3.1.1.4. **ღ და უ ბგერები**

ტაოურსა და იმერხეულ დიალექტებში გამოვლენილი ი-სა და უ-ს უმარცვლო ალოფონები **ღ** და **უ**, ფაქტობრივად, არა მხოლოდ დიალექტებში, არამედ სალიტერატურო ქართულით მოსაუბრე თანამედროვე ქართველის მეტყველებაშიც ბუნებრივია.

ორივე დიალექტში, პოზიციურად, სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი მჟღერი **უ-სა** და პალატალური მჟღერი **ღ-ის** გამოვლენა შეუზღუდავია. დიალექტებში არსებითი განსხვავება არ შეინიშნება.

ტაოურშიც და იმერხეულშიც:

I. ღ გვხვდება: 1. V-# (ხმოვნისმომდევნო პოზიციაში), 2. V-#-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნისწინა პოზიციაში), 4. V-C პოზიციაში. ორივე დიალექტში მსგავსი ვითარებაა:

1. **V-#** პოზიციაში, **ღ** უფრო გავრცელებული სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ვარიანტადაა. სხვა მაგალითები: როცა ფონეტიკური პროცესი უსწრებს წინ: **იპოღდა** < იპოვიდა; **გებნეღ** < გეუბნები; **წევეღ** < წავედი; ზმნისართებთან: **უკანაღც, გაღმაღ**;

2. **V-#-V** პოზიციაში **ღ-ს**, უმეტესად, იძლევა **ი**. წარმოდგენილია ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად: **გიღეღარე, გამეღარეთ, ჩეღარენ, გეღარენო**, და ყველაზე ხშირად შედგენილ შემასმენელთან, მეშველზმნიან ფორმებთან: **თხაღა, გზაღა, ტპაღა, ვარაღა**, თურქ. სიტყვაში: **შეღა** (ტაოურ.); სხვა მაგალითები: ფონეტიკური პროცესის შედეგად: **მახვაღათებენ** (რ > ღ (ტაოურ.);

3. #-V პოზიციაში **ღ** გვხვდება თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად: **მასალია, მაილაში, მალუზია, მაგორა, მეგნები...** ქართულ ლექსიკაში, იმერხეულში, ტაოურთან შედარებით, გაცილებით ნაკლებია აღნიშნულ პოზიციაში **ღ**-ის გამოვლენა. იმერხეულში გამოვლინდა მხოლოდ ორი მაგალითი: **მერი და მონჯა**, ხოლო ტაოურში 5 მაგალითია წარმოდგენილი: **მეთი, მარება, მრალი, მარა, მა**;

4. V-C პოზიციაში წარმოდგენილია ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, დადასტურებულია ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად: **გეზდება, გედეახედავ, ჩამეიტანო**.

ტაოურში მსგავსი სახის ფონეტიკური გამოკვლევა მხოლოდ შუშანა ფუტკარაძის დისერტაციაშია განხილული. მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ტაოურში, მსგავსად იმერხეულისა, **ღ** თითქმის აღარ გამოიყენება და გვხვდება მხოლოდ თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად (ფუტკარაძე 1995: 333). იმერხეულში კი, შ. ფუტკარაძის გარდა, **ღ**-ის გამოვლენის საკითხს კიდევ რამდენიმე მეცნიერი (მ. ფალავა, ე. დადიანი, მ. მიქაუტაძე) ეხება. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შ. ფუტკარაძე ტაოურის მსგავსად, არც იმერხეულში ადასტურდებდა **ღ**-ს, თუმცა მოგვიანებით, მ. ფალავას, ე. დადიანისა და მ. მიქაუტაძის კვლევებმა ცხადყო, რომ **ღ** საკმაოდ ხშირია, რასაც ადასტურებს ჩვენ მიერ ჩაწერილი და გაანალიზებული მასალაც და განსხვავებული ვითარება წარმოჩინდა, ვიდრე აქამდე იყო ცნობილი. ასევე აღსანიშნავია, რომ ნ. მარის 1911 წელს ჩაწერილ იმერხეულ ტექსტებშიც გვხვდება აღნიშნული ბგერა.

II. გაანალიზებული მასალის მიხედვით, ტაოურსა და იმერხეულ დიალექტებში **ჟ**-ს გამოვლენა შეუზღუდავია ყველა პოზიციაში. ორივე დიალექტში იგი ძირითადად წყვილბაგისმიერი **ვ** - ს მონაცვლეა, რაც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგია. იშვიათად გვხვდება **ჟ**-ს პოზიციაში, **-ურ/-ულ** სუფიქსისეული **ჟ** ხმოვნის **ე, ა** ხმოვნებთან მეზობლობაში დავიწროების შედეგად **ვეზბნევით, დიკეული, აქეური...** იმერხეულისგან განსხვავებით, ტაოურში გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როცა მოსალოდნელი კვილბაგისმიერი **ვ**-ს ნაცვლად წარმოდგენილია უმარცვლო **ჟ**, ხმოვნის მეზობლად, სიტყვის თავკიდურად: **ჟიცი>ვიცი, ჟწველავ >ვწველავ**, თუმცა სისტემური სახე არ აქვს,

ერთსა და იმავე მთქმელის მეტყველებაშივე შეინიშნება მერყეობა აღნიშნულ პოზიციაში **ჟ/ვ** მონაცვლეობასთან დაკავშირებით.

ტაოურ და იმერხეულ დიალექტზე მსჯელობისას, შ. ფუტკარაძე მიიჩნევს, რომ **ჟ** გამოიყენება როგორც **ვ**-ს, ასევე **უ**-ს პოზიციაში, თუმცა მეცნიერი თვლის, რომ კბილბაგისმიერი **ვ** უფრო გავრცელებულია, ვიდრე წყვილბაგისმიერი **ჟ** (ფუტკარაძე 1995: 133-134). ჩვენი აზრით, გაანალიზებული მასალის საფუძველზე, აღნიშნულ დიალექტებში უმარცვლო ალოფონი უფრო დიდი სიხშირით გამოირჩევა.

აღსანიშნავია, რომ ტაოურშიც და იმერხეულშიც **ჟ** სისტემურადაა წარმოდგენილი შემდეგ სიტყვებში: ბეჭრი, ცხუარი, შუილი, ძუელი/ზუელი, წისქუილი/წისკუილი, ფქუილი.

3.1.1.5. დიფთონგები ტაოურ და იმერხეულ დიალექტებში (ა-ა/ე/ო/უ; ჟ-ე/ა/ი)

როგორც სხვა ქართველურ კილოებში, საანალიზო დიალექტებში დიფთონგებს ქმნიან **ა** და **ჟ** უმარცვლო ხმოვნები. არსებითი განსხვავება დიფთონგების საკითხთან დაკავშირებით დიალექტებს შორის არ შეინიშნება. ორივე შემთხვევაში გავრცელებულია როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი დიფთონგები. **ა/ჟ** პოზიციურად დაკავშირებულია ხმოვანთან და გვხვდება სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოკიდურად. მაგალითები ვრცლადაა წარმოდგენილ პირველ და მეორე თავებში, ამიტომ აქ აღარ შევხებით.

3.1.2. ხმოვანთა სინტაგმატური მიმართება

ჩვენ მიერ ჩაწერილ და გაანალიზებულ ტაოურ და იმერხეულ ტექსტებში დადასტურდა ხმოვანთა სხვადასხვა კომბინაციები, რომლებიც წინა თავებში (I, II) განვიხილეთ როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე, სინქრონიულ დონეზე. წარმოვადგინეთ როგორც პირველადი, ასევე მეორეული,

ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგად მიღებული კომპლექსები. დიალექტებს შორის რაიმე პრინციპული სახის განსხვავება ხმოვანთკომპლექსებში არ გვხვდება.

დისტრიბუციული ანალიზისას გამოვლინდა, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსად ტაოურ და იმერხეულ დიალექტებში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა.

ერთი მორფემის ფარგლებში, ცხრილში წარმოდგენილი თეორიულად დასაშვები კომპლექსებიდან ორივე დიალექტში წარმოდგენილია მეორეული კომპლექსების **10, 8%**. ტაოურში წარმოდგენილია: **აფ, აე, აა, უა, ეე, იო, ეუ** კომპლექსები, რომელთა გავრცელების პროცენტული მაჩვენებელი ასეთია: **აფ - 28,5%, აე - 23, 8%, აა - 14, 2%, უა - 19, 0%, ეე - 4, 7%, იო - 4, 7%, ეუ - 4, 7%**. ყველაზე რეალიზებული ა-ს შემცველი ხმოვანთკომპლექსები ჩანს. იმერხეულში გამოვლინდა შემდეგი კომპლექსები: **აფ, ეფ, აა, ეე, იო, იო, უა**, რომლებიც პროცენტულად ასე გადანაწილდა: **აფ - 25%, ეფ - 11, 1%, აა - 11, 1%, ეე - 8, 3%, იო - 5, 5%, იო - 19, 4%, უა - 19, 4%**.

როგორც ვხედავთ, ორივე დიალექტში, ცხრილის ფარგლებში, პროცენტულად, ხმოვანთკომპლექსთა თანაბარი რეალიზაციაა, თუმცა განსხვავებულია გამოვლენილ კომპლექსთა ზოგიერთი კომბინაცია და პროცენტული მაჩვენებელი.

ორივე დიალექტშია რეალიზებული: **აფ, აა, იო, უა, ეე** კომპლექსები. დიალექტებს შორის განსხვავებულ კომპლექსებს წარმოადგენს 2-2 კომპლექსი: ტაოურში ესაა: **აე და ეუ**, ხოლო იმერხეულში - **იო და ეფ**.

თანაბრად რეალიზებად კომპლექსებში, ზოგ შემთხვევაში, ტაოურში მეტია ბგერათკომბინაციის გავრცელების პროცენტი, ზოგჯერ კი იმერხეულში სჭარბობს: ტაოური: **აფ - 28,5%** - იმერხეული: **აფ - 25%, აა - 14, 2% - აა - 11, 1%, იო - 4, 7% - იო - 19, 4%, უა - 19, 0% - უა - 19, 4%, ეე - 4, 7% - ეე - 8, 3%**.

ცალკე აღვნიშნავთ იმერხეულში გამოვლენილ პირველად **იო** კომპლექსს, რომელიც მხოლოდ 1 მაგალითში დავადასტურეთ: „**ლობიო**“. ტაოურში ანალოგიური მაგალითი „**ლებუო**“ ფორმითაა გავრცელებული.

მორფემათა ზღვარზე ხშირად იქმნება ხმოვანთკომპლექსები სახელურ და ზმნურ ფორმებში. აღნიშნულ პოზიციაში განსხვავებულია ხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენა

ტაოურ და იმერხეულ დიალექტებში. ტაოურში, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან სულ გამოვლინდა 22 პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: აო, ია, იო, ოა, ოე (5), ხოლო მეორეული - აე, აო, აფ, ეფ, ეჟ, ია, მა, იე, იო, ოა, ოე, ოფ, ოჟ, ჟა, ჟო, ჟი (17). ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების 25, 0%, ხოლო მეორეული კომპლექსების - 41, 3%. იმერხეულში, გამოვლინდა 27 პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: აე, აო, ეა, ეო, ია, იე, იო, ოა, ოე (9), ხოლო მეორეული - აე, აფ, აო, აჟ, ეა, ეფ, ეა, ეჟ, მა, მე, მო, ოა, ოე, ოფ, ოჟ, ჟა, ჟე, ჟი, ჟო (18). ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების 36, 0% და მეორეული კომპლექსების - 39, 1%. საერთო ჯამში, ტაოურში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილია ხმოვანთკომპლექსთა 30, 9%, ხოლო იმერხეულში - 38, 0%.

საანალიზო დიალექტებში, მორფემათა ზღვარზე, ხმოვანთკომპლექსების წარმოქმნისას ადგილი აქვს სხვადასხვა სახის ფონეტიკურ მოვლენას, შესაბამისად, ბგერათკომპლექსთა რეალიზების ალბათობაც მეტია.

3.2. თანხმოვანთა სისტემაში არსებული მსგავსება-განსხვავებანი

3.2.1. თანხმოვანთა დისტრიბუცია

ტაოურსა და იმერხეულში თანხმოვანთა სისტემა ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურია. მათგან - 25 ჩქამიერია და 5 სონორი. თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება ჯ, ჭ ბგერები. პირველი ძველ ქართულ სამწიგნობრო ენაში ფონემას წარმოადგენდა, დღეს დაცულია ცალკეულ კილოებში; ჭ ბგერა ქართული ენის დიალექტებში ძირითადად უცხო ენათა გავლენით არის გაჩენილი.

3.2.1.1. ჯ ბგერის დისტრიბუცია.

ჯ საანალიზო დიალექტებში, ისევე როგორც სხვა დიალექტებში, ვერ ქმნის ოპოზიციას ხ-სთან და ისინი ერთმანეთის მონაცვლედ გვევლინება, თუმცა ვერ ვიტყვიტ,

რომ ის მოშლის გზაზეა, რადგანაც სისტემურად გვხვდება სხვადასხვა ფორმაში. პოზიციურად ტაოურშიც და იმერხელში ძირითადად წარმოდგენილია: სიტყვის თავში და შუაში.

ტაოურის მაგალითები: კალი, კალავენ, კარით; თოჯით, ელმასწევი, ფეწი, გაჭყოცავთ, ნარცკი, მსწმენ, საწნისიც...

იმერხელის მაგალითები: კევწვრული, კიდზე, კელით, კმამალაჲ, ბაწალა, ფეწები, თოჯით, საწმარობელები, აწმოფს, მწრებ...

პროცენტულად კარისა და ხანის გავრცელების სიხშირე განსხვავებულია. ტაოურში კ წარმოდგენილია მაგალითების 43%-ში, ხოლო ხანი - 57%-ში; იმერხელში პროცენტულად გაცილებით სჭარბობს კარის გამოვლენის შემთხვევები: კ- 61%; ხ-39%.

როგორც ვხედავთ, ტაოურსა და იმერხელს შორის ძირითად განსხვავებას, კ-თან დაკავშირებით, გავრცელების სიხშირე წარმოადგენს.

3.2.1.2. ჭ ბგერა

ჭ გვხვდება როგორც ტაოურში, ასევე იმერხელში. ზოგადად, სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არაა უცხო, მაგრამ საანალიზო დიალექტებში თურქულის გავლენით გააქტიურებულია. ჭ ფონემას არ წარმოადგენს.

ჭ ბგერა ტაოურში, საკუთრივ დიალექტურ ფორმებში შ-ს, შვ-სა და ფ-ს რეფლექსებს წარმოადგენს, თუმცა ძირითადად გვხვდება ნასესხებ სიტყვებში. იმერხელში კი მხოლოდ ნასესხებ სიტყვებშია წარმოდგენილი (ჭორვა, ჭაბრიკაჲამ, ჩეჭილი, ნუჭუს, ჭარხი, მუსტაჭა...).

საინტერესოა ტაოურის მაგალითი, დიალექტურ სიტყვებში შ-სა და ფ-ს რეფლექსებად წარმოდგენილი ჭ, რომელსაც ანალოგი არ აქვს არც იმერხელში და არც სხვა ქართველურ დიალექტებში. ჭ-შ: ჭადლე, ჭორ-ჭორ, ჭაგულეში, ჭუადლეხან; ჭ-შვ: გუჭებ, ათდაჭიდი; ჭ-ფ: ეჭელებიან...

ჭ სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არაა უცხო, ოღონდ ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ვ-ს ყრუ ალოფონს წარმოადგენს: მოჭხარშევდით, გამოჭჭერით, ქჭყავდა, დაჭყავავთ, დაჭსხდებით, გაჭჩეჩაჭთ...

ვ-ჭ ბგერებს ქართულ სალიტერატურო ენაშიც ადასტურებენ (ახვლედიანი 1949: 82, 271; ჯაფარიძე 1975: 40). გ. ახვლედიანთან დადასტურებულია შემდეგი მაგალითები: **ჭხედაჭ** (ვხედავ), **ჭსინჯაჭ** (ვსინჯავ), **ჭტეხ** (ვტეხ), **ჭჩივი** (ვჩივი), **კარაჭში** (კარავში).

ჭ სპორადულად გამოვლინდება ფერეიდნულში (ჯორბენაძე 1989, მარტიროსოვი 1984, ჭინჭარაული 1990, ნიჭარაძე 1961, იმნაიშვილი 1974...). დასტურდება ზანურის ჭანურ დიალექტში (ჩიქობავა 1936: 14) (თუმცა მეგრულში არ მოიპოვება). ინგილოურში **ვ > ჭ** ხორციელდება ყრუ მკვეთრ და ყრუ ფშვინვიერ ბგერათა წინ (თუმცა არა სისტემურად): **ჭჭნავდი**, **მიჭჭყონდით**, **ჭჭამ**, **ჭჭრი**...

3.2.1.3. ვ ბგერა.

როგორც ტაოურში, ასევე იმერხეულ დიალექტში **ვ**-ს სამი ალოფონია მოსალოდნელი: კბილბაგისმიერი **ვ**, მისი ყრუ ალოფონი (**ფ**) და წყვილბაგისმიერი სონორი (**ვ**). ალოფონთა გამოვლენას განსაზღვრავს ბგერათა მეზობლობა. ტაოურშიც და იმერხეულშიც კბილბაგისმიერი **ვ** და მისი ყრუ ალოფონი **ფ** მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა, ძირითადად პირველი სუბიექტური პირის **ვ**-ს ნიშნად.

3.2.1.4. რ ბგერა

ტაოურსა და იმერხეულ თანხმოვანთა სისტემას შორის არსებითი განსხვავებაა **რ**-ს არტიკულაციასთან დაკავშირებით, თუმცა თანხმოვანთა სინტაგმატური ანალიზისას, ჩვეულებრივ, ერთნაირად განვიხილავთ.

ტაოურში დადასტურებული **რ** ბგერა განსხვავებული, არავიზრანტი ბგერაა, რომელიც ზოგჯერ იმდენად სუსტდება, რომ ან საერთოდ ქრება, ან იოტად იქცევა, ხშირ შემთხვევაში კი ძალიან ყრუდ აღიქმება, ძირითადად ხმოვანთა მეზობლობაში.

3.2.1.5. მკვეთრი თანხმოვნები

ტაოურსა და იმერხეულში გამოვლენილი მკვეთრი თანხმოვნების წარმოთქმასთან დაკავშირებით, ამ ორ დიალექტს შორის, დიდი განსხვავება არ შეინიშნება. ვითარება

თითქმის იდენტურია; კერძოდ: მიუხედავად იმისა, რომ ტაოური და იმერხეული მეტყველება, ისევე როგორც სხვა ქართველური კილოები, რომლებიც ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზეა გავრცელებული, უცხო ენის (თურქულის) გავლენას განიცდის, მკვეთრი თანხმომავნების წარმოთქმის თვალსაზრისით არსებითი სახის ცვლილება არ განუცდია. განსხვავებულია ახალგაზრდებისა და ასაკოვან ადამიანთა მეტყველება: ახალგაზრდებს ძირითადად უჭირთ ქართულისთვის სპეციფიკური თანხმომავნების წარმოთქმა და გაბმული მეტყველებისას ფშვინვიერ თანხმომავნებს ანაცვლებენ, ასაკოვნები კი ორივეს ამბობენ. რიგ სიტყვებში მხოლოდ მკვეთრი თანხმომავნებია შენარჩუნებული. გავრცელებულია მკვეთრი თანხმომავნებისგან შედგენილი კომპლექსების წარმოთქმის არაერთი შემთხვევა. ჩვენ გამოვავლინეთ მკვეთრ თანხმომავნთა კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მაჩვენებელი ორივე დიალექტში, რომლის მიხედვითაც, ტაოურში ყველაზე გავრცელებულია კ – 28, 57%, შემდეგ - ტ – 26, 19%, ყ – 16, 66%, ჭ – 13, 49%, წ – 12, 69%, პ – 2, 38%; ხოლო იმერხეულში ყველაზე მეტად რეალიზებული წ და კ ფონემებია, ყველაზე ნაკლებად კი პ გვხვდება, თუმცა სხვა მკვეთრ ბგერებთან ერთად მკვეთრ პ-ს ხმოვნებთან მეზობლობაში ძალიან ხშირად წარმოსთქვამენ: წ – 32, 86%, კ – 31, 8%, ტ – 22, 26%, ჭ – 16, 29%, ყ – 6, 36%, პ – 2, 12%.

3.2.2. თანხმომავნთა სინტაგმატური მიმართება

ტაოურსა და იმერხეულში თანხმომავნთკომპლექსთა სიგრძე განისაზღვრება 2 - დან 5 - მდე, თუმცა ძირითადია ორწევრა კომპლექსები. სამწევრა და ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები დიდი სიხშირით არ გამოირჩევა. მორფემათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმომავნი რთულდება აფიქსისეული თანხმომავნებით და წარმოიქმნება თანხმომავნთკომპლექსები, როგორც ბრუნების, ასევე ზმნის უღვლილების პარადიგმაში, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში ფონეტიკური ფაქტორების გათვალისწინებით გარდაიქმნებიან. მორფემათა ზღვარზე წარმოქმნილი თანხმომავნთკომპლექსების სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. ზოგჯერ

თანხმოვანთკომპლექსები შეიძლება გაითიშოს ნეიტრალური ხმოვნით და ხშირად ასეთი ფორმები ამოსავალი ფორმების პარალელურად დასტურდება.

3.2.2.1. ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

ტაოურსა და იმერხეულში ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემდეგი სახეებია რეალიზებული: სონორის შემცველი თანხმოვანთკომპლექსები (SC/SC°, CS/C°S, SS), ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსები (CC/C°C°/CC°/C°C). მათი გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით.

ტაოურში ერთი მორფემის ფარგლებში გამოვლენილი ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით; რეალიზებული **164** კომპლექსიდან უფრო ხშირია სონორის შემცველი ბგერათკომბინაციები: **30, 32%**, ამათგან თავკიდურად გვხვდება **24, 29%**, ხოლო სიტყვის შუაში - **32, 84%**. ჩქამიერ თანხმოვანთა შემცველი ბგერათკომბინაციებიდან სულ რეალიზებულია **5, 58%**; **3,02 %** გვხვდება სიტყვის თავკიდურად, ხოლო სიტყვის შუაში - **8, 13%**-ია წარმოდგენილი.

იმერხეულში თეორიულად შესაძლებელი **სონორ** თანხმოვანთა შემცველი ბგერათმიმდევრობებიდან დადასტურდა **24, 44%** (თავკიდურად - **14, 36%**, სიტყვის შუაში - **32, 16%**), ხოლო **ჩქამიერ** თანხმოვანთა კომპლექსებიდან - **4,69%** (თავკიდურად - **3, 75%**, სიტყვის შუაში - **5, 63%**).

წარმოდგენილი მასალის მიხედვით, ტაოურში, ერთი მორფემის ფარგლებში თანხმოვანთკომპლექსთა მეტი რაოდენობაა რეალიზებული, ვიდრე იმერხეულში.

როგორც ტაოურში, ასევე იმერხეულში, ერთი მორფემის ფარგლებში, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, არ დასტურდება ერთი რაგვარობისა და ლოკალური რიგის თანხმოვნები; აქ იგულისხმება ფონოლოგიური სისტემის თვალსაზრისით, იდენტურთანხმოვანი კომპლექსები, ე.წ. გემინირებული თანხმოვნები, რომლებიც ქართული ენის ქვესისტემებისთვის არაა დამახასიათებელი. უცხო ენობრივ გარემოში მოსალოდნელი ცვლილება დიალექტში არ აისახა.

გემინირებული თანხმონები გვხვდება იმ დიალექტებში, რომლებიც უცხო ენობრივ გარემოში არიან: ინგილოურში, ფერიდნულში; მაგ., გემინირებული **მ**: გამმერ „კამერი“, ამა „მაგრამ“, ქელლა „თავი“... ორი იდენტური თანხმონის თავმოყრით, რასაც წინ მათ შორის პოვნირი ბგერის დაკარგვა უძღვის: პაწა>პაწწა, გამოლალვით>გამოლლით (ჯორბენაძე 1989: 341, 364); სამმი, მეტტი, თოფფი... (ჩხუბინაშვილი 2002: 84).

3.2.2.1.1. ჰარმონიული თანხმონთა კომპლექსები

საანალიზო დიალექტებში მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია ჰარმონიულ კომპლექსთა გამოვლენა.

ტაოურში ჰარმონიულ კომპლექსთა შემდეგი წყვილებია რეალიზებული:

I	II	III
ფს ფშ ბზ -	- ფხ -	სყ ზღ შხ -
ქს - გზ -	დღ თხ ტყ	
- -	ძღ ცხ წყ	
- -	ჯღ ჩხ ჭყ	

მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის - ბჟ, ქშ, გჟ, ჳს, ჳშ; მეორე ჯგუფის ბღ, პყ და მესამე ჯგუფის ჟღ კომპლექსები (სულ - 8).

ჰარმონიულ კომპლექსთა რეალიზაციის შემთხვევები **იმერხეულ** დიალექტში:

I	II	III
- - ბზ -	ბღ ფხ -	-
ქს - გზ -	დღ თხ ტყ	ზღ
- -	ძღ ცხ წყ	-
	ჯღ ჩხ ჭყ	-

მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის ფს, ფშ, ბჟ, ქშ, გჟ, კს, წშ; მეორე ჯგუფის - პყ, მესამე ჯგუფის - სყ, შხ, ჟღ კომპლექსები (სულ - 11).

როგორც ვხედავთ, ტაოურში ჰარმონიულ კომპლექსთა მეტი რეალიზაციაა, ვიდრე იმერხეულში: ტაოურში სულ წარმოდგენილია 18 ბგერათმომდევრობა ხოლო იმერხეულში - 15.

3.2.2.1.2. აქცესიურობა-დეცესიურობა

აქცესიურობა-დეცესიურობის თვალსაზრისით, ტაოურსა და იმერხეულ დიალექტებში არსებითად ერთნაირი ვითარებაა, ორივე შემთხვევაში მეტია თანხმოვანთკომპლექსთა აქცესიური მიმდევრობა.

აღსანიშნავია, რომ ხშირ შემთხვევაში, როგორც აქცესიური, ისე დეცესიური მიმდევრობის კომპლექსის შემცველ სიტყვებში: კმელი, ბრინჯი, ფლავი, კბილი... ჩნდება თანხმოვანთგამყარი ნეიტრალური ბგერა გ, ან სრული ხმოვანი ი, თუმცა, იმერხეულში, ტაოურისგან განსხვავებით, უფრო ხშირად თანხმოვანთგამყარის გარეშე ვარიანტია წარმოდგენილი.

3.2.2.2. ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსები მორფემათა ზღვარზე

ტაოურსა და იმერხეულში ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის შემთხვევები მორფემათა ზღვარზე განსხვავებულია. იმერხეულში გაცილებით მეტი კომპლექსია რეალიზებული, ვიდრე ტაოურში.

ტაოურში, რეალიზებული 139 კომპლექსიდან უფრო დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციები - სულ 77; სონორების შემცველი თანხმოვანთკომპლექსების რაოდენობაა - 62.³⁰

---

³⁰ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სონორთა შემცველი კომპლექსების კლება გამოიწვია ვ ბგერამ, რომელიც ერთი მორფემის ფარგლებში წყვილბაგისმიერი ბგერაა და სონორული ბუნებისაა, ხოლო მორფემათა

იმერხეულში გამოვლენილი 149 კომპლექსიდან ჩქამიერ თანხმოვანთა ბგერათმომდევრობებია - 90, ხოლო სონორების შემცველი თანხმოვანთკომპლექსების რაოდენობა კი 59-ს შეადგენს.

3.2.2.3. სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსები ერთი მორფემის ფარგლებში

გაანალიზებული მასალის მიხედვით, ტაოურსა და იმერხეულში სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის შემთხვევები არსებითად ერთნაირია. ორივე შემთხვევაში სამწევრა და ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა არც თუ ისე მცირე რაოდენობაა რეალიზებული. სამწევრა ბგერათმომდევრობის შემთხვევაში, ტაოურში, სონორი და ჩამიერი თანხმოვნებისაგან შედგენილი მეტი მოდელია რეალიზებული, ვიდრე იმერხეულში, ხოლო ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსების შემთხვევაში კი - იმერხეული 1 მოდელით აღემატება.

ტაოურში სულ გამოვლინდა, სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსების, სონორი და ჩქამიერები თანხმოვნებისაგან შედგენილი 17 მოდელი: SCC, SCC°, SCS, SC°S, SSC, C°CS, CC°S, C°C°S, CCS, CSC, CSC°, CSS, C°SS, C°CC, CC°C, CCC°, CCC; ამათგან სონორების შემცველი ბგერათკომბინაციები გვაქვს 13 მოდელში, 4 კი - მხოლოდ ჩქამიერთაგან შედგენილ მოდელებში.

ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიდან რეალიზებულია სონორი და ჩქამიერი ბგერათკომბინაციებისგან შედგენილი 6 მოდელი: SCC°S, SCCS, SCC°C, CC°SS, CCSS, CC°SC.

იმერხეულში სამწევრა თანხმოვანთკომპლექსების 13 მოდელია რეალიზებული, რომელთაგან წარმოდგენილია სონორი და ჩქამიერი თანხმოვნებისგან და მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა წარმოქმნილი ბგერათმომდევრობები: C°CS, CSC, SCS, SC C°, SCC, C°SC, CSS, CCS, C°SS, S C°S, C C° S (11); C C°C, CCC (2).

ზღვარზე კი კბილბაგისმიერ ნაპრალოვანს წარმოადგენს, რომელიც ხშირად მისი ყრუ ალოფონის ჭ-ის სახით რეალიზდება.

ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში მხოლოდ სონორის შემცველი ბგერათმომდევრობებია რეალიზებული. სულ გამოვლინდა 7 მოდელი: SC C°S, S C°CS, SCSS, SCSC, CS C°S, C°CSS, SCCS.

3.2.2.4. მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა, ხუთწევრა და ექვსწევრა თანხმოვანთკომპლექსები

როგორც ერთი მორფემის ფარგლებში, ასევე მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილი სამწევრა, ოთხწევრა, ხუთწევრა და იმერხეულის შემთხვევაში - ექვსწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა მოდელები არსებითად ერთნაირია.

ტაოურში მორფემათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმონთკომპლექსთა 23 მოდელი, ამათგან სონორთა შემცველია - SC C°, S C° C°, SCC, S C°C, SCS, C C°S, C°CS, C° C°S, C° SC, CS C, C°CS, CSC, CSC°, CCS, C C°S (15), ხოლო მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი მოდელებია: C C°C, CC C°, C°C° C°, C° C°C, C°CC, C° C C°, C C° C°, CCC (8).

ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში რეალიზებულია ბგერათმომდევრობათა 16 მოდელი: სონორთა შემცველი კომპლექსები - SCC°S, S C° C°S, SCCS, SCSC°, SC°CS, SC C° C°, C°SCC, C°C°C°S, C°CCS, C°CC°S, CCC°S, C°C°CS, CC°SC° (13); მხოლოდ ჩქამიერთა შემცველი კომპლექსები - CCC°C, C°C°CC°, C°CCC° (3).

ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია მხოლოდ ერთ მაგალითში: C°C°SCS: **ჭხჷდნ**: მიჭხჷდნით.

იმერხეულში მორფემათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმონთკომპლექსთა 21 მოდელი: სონორთა შემცველი - SCC, SC C°, S C° C°, S C°C, S C°S, SCS, SSC, SSS, C° C°S, CCS, C C°S, C°SC, C°CS (13), მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი - CCC, C° C° C°, CC C°, C° C°C, C C° C°, C C°C, C°C C°, C°CC (8).

ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიდან 8 მოდელი რეალიზებდა: SC°SC, S C° C°S, C°SCC, C°SC C°, C°CCS, C C°S C°, CCC S, C°C°SC°; არ დადასტურდა მხოლოდ ჩქამიერთა ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები.

ხუთწევრა თანხმომავანთკომპლექსის რელიზაციის მხოლოდ ორი შემთხვევა გვაქვს და გვხვდება მხოლოდ სონორის შემცველი კომპლექსები - SSC C° C, C C° C C° S

ტაოურისგან განსხვავებით, იმერხეულში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა ექვსწევრა თანხმომავანთკომპლექსის ერთი მაგალითი: C°SCCSS: ვრცქუნ: გავრცქუნდით.

3. 3. ფონეტიკურ პროცესთა მსგავსება-განსხვავებანი ტაოურსა და იმერხეულ დიალექტებში

ტაოურსა და იმერხეულში სხვა ქართველური დიალექტების მსგავსად, წარმოდგენილია სხვადასხვა ფონეტიკური ხასიათის მოვლენა, რომელსაც ძირითადად დიალექტის შინაგანი, იმანენტური კანონები წარმართავს. ორივე დიალექტში თითქმის მსგავსი ტიპის ფონეტიკური პროცესები მიმდინარეობს, თუმცა გვაქვს განსხვავებებიც.

საინტერესოა ბგერის დაკარგვის შემთხვევები, რომელიც რამდენადმე განსხვავებულია ტაოურსა და იმერხეულში; განსაკუთრებით ეს ითქმის რ-ს დაკარგვის შესახებ. სხვა ბგერებთან მიმართებით, მსგავსი ვითარებაა დაცული. ძირითადად იკარგება ს და მ თანხმომონები.

ტაოურში სონორი რ ძალიან ხშირად სრულად იკარგება, ან იოტად იქცევა, ზოგჯერ სუსტი, ყრუ რ ბგერად ისმის. ზოგჯერ, სადაც მთრთოლი, ყრუ რ-ა, იმავე სიტყვაში, სხვა წინადადებაში იკარგება კიდევ.

რ:

• რ - დ: აბლი ცქვიტა ხვამათობენ ზოგნი და ზოგნი ვხტები; უწინ ხადებ, ძროხებ დუაბიდით; მე შენ მეგეხმაფები, მე შენის მემეხმაფები, ისე ვაკეთეფთ; იმა ფალუზა იცის, იმა იხვამათოს (ყველგან, სიტყვაში - იხვამათოს - რ იოტადაა ქცეული); წყალი მჭა, ერბო თეფეფში წყალი მჭა;

• რ იკარგება: ქოხუკნიდამ ვაადია, ვარდყავილი ჩუყრია (როცა კომპოზიტია ვარდი, მაშინ ინარჩუნებს რ-ს და როცა ცალკე სიტყვაა, მაშინ ყველა მაგალითში იკარგება); ფუტკარ იჯება და სხვა ლა ვიცი ქი; აქ ა ვაგდეფთ გურჯიჯა, გურჯიჯა ჭხვამათოფთ ბოდნა; რ, ჰექია-მექია ა მაგონდება; აქ ა გჭაქჭა და ქომო არი; აქ მატო ბალი არი; ბოსტანში ჭხალი არის, ისპანალი ად; თუე მატი, აპრილი, მადსი; ზემოდან მოდის ამა სახელი რამა ნ

ვიცი; **წა** უსდივართ, სამ დღე უკან დავფორჩხავთ; დტეგვეცემაო და კნგათ გავხერგნავსო; **გამხმა** კაწა-პუწა; ეთი წყვილინ კარი ჰყოლია; **დაზდილია** ი, შეხედეთა, **თტელზე** ამევღეთ, კადა;

- **ყრუ, მთრთოლი რ:** დეკაცი მესელეა, შე დეკაცი ხარ (ბოლოკიდურში, ხან ისმის ეს რ, ხან - არა); ხანჩი ვხვთები და ხანჩი ვერ მიმტხდარვარ; ლაჰანა მოვხა(რ)შავთ; დუგუნში საჰმელი ფილაა აი, ხორცი არი, ტოლმა არი (ხან ისმის არი, ხან - აი); სხვა რა არი? დო ერბოთი გუმტანოფთ; იმარხაჰთ?; ის სერეკარი, მწლე, ის ჰედლიანკარი; ჯტოხური იცით, ჯტოხური?; თქტუნში სარწყაა არი? რწყავთა? (როცა კითხვითი სიტყვა იწყება რ-თი ძალიან კარგად ისმის; ჩვეულებრივ, მჟღერი რ ისმის); მე არსა წავალო, ვიქნები ბალჰსაო.

იმერხელში სონორი -რ ძირითადად იკარგება თავკიდურა პოზიციაში: ჯერ **თტელზე** მტა სხლტები; მემრეს ახლა **თტელი** მტა, მოვჰრით, მოვტეხაჰთ; **თტელზე** პაწავდება, ზამთარი მტა; ძალი სვემდა, ძალი, გოგო; ის ჩემ ტაძაშვილის ზალია...

ზმნებში თანხმოვანთა შეყრისას: ისე მემრეც გეძდება სიმინდი; ჩემ ბაბას გტუზდია იშთა; აქ **დაზდილი** არ არძან.

იმერხელისგან განსხვავებული ფონეტიკური პროცესი მიმდინარეობს ტაოურში შვ კომპლექსის ჰ-დ ქცევასთან დაკავშირებით: **ჰადლე**, საღამოპირა; ასე, **ჰაგულეში** შეშა ანთებდეს; ღამი **ჰაგულეში** მოდინდებოდეს; **ჰორ-ჰორ** დტასოფთ; აბლი **ჰორიღამ**; **ჰადლენან**, საღამოპირა **ჰორ**; **ჰაგულე** გამტაცხოფთ; რაა გითხრა, **ჰაყანები**; ძალსაც არ გუჰებ, უცდი; ათდაჰიდი, ათდაჰიდი; ამა **ჰორი**, ახლო არა; გუმუჰა წყალი და თქვენაც წუალებინო თქვენი თაა; გასულა და წყალი გუმუჰა; მე სამოცი და ჰიდი წლისა ვარა;

ჰ-ფ: ამა კიდე ეჰელებიან, ეჰელებიან; გუაგდო, მეც მევეჰელე ამაზე; ო, ეჰელება, ო; ერთმანეთს მევეჰელებით...

საინტერესოა **ჰიდი** ტიპის მაგალითები, რომლის მსგავსი შემთხვევა არ დასტურდება არცერთ ქართველურ დიალექტში.

შვ: გუჰებ<გაუშვებ, ათდაჰიდი<ათდაშვიდი, სამოციდაჰიდი<სამოცდაშვიდი, გუმუჰა<გამოუშვია... შესაძლოა ამ ტიპის მაგალითებში განვიხილოთ ტაოურში დადასტურებული კიდევ ერთი ფორმა - **ჰადლე: შუადლე>შვადლე>ჰადლე.**

გაანალიზებული მასალის მიხედვით, როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულში ხმოვანთა/თანხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები განისაზღვრება ქართულისათვის დამახასიათებელი საერთო ტენდენციით და ამ დიალექტებში წარმოდგენილია ცვლილებების სხვადასხვა საფეხური, თუმცა დასტურდება მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური პროცესებიც, რაც შიძლება გამოწვეული იყოს, ერთი მხრივ, დიალექტების შინაგანი ბუნებით, მეორე მხრივ, უცხო ენის (თურქულის) ინსტენსიური გავლენით.

ძირითადი დასკვნები

სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში გამოვავლინეთ ტაოური და იმერხეული კილოების ფონემატური სტრუქტურის ძირითადი კანონზომიერებები; კერძოდ, დადგენილია ტაოური და იმერხეული დიალექტებისათვის დამახასიათებელი სამეტყველო ბგერები, აგრეთვე, დაწვრილებითაა განხილული ხმოვანთკომპლექსებისა და თანხმოვანთკომპლექსების ყველა პოზიცია; დადგენილია აღნიშნული კილოებისთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური ხასიათის მოვლენები და სინტაგმატური წესები.

I. ტაოურში, როგორც სალიტერატურო ქართულში, ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი გვაქვს: ა, ე, ი, ო, უ. მათი დისტრიბუცია თავისუფალია და ისინი წარმოებისა და რაგვარობის მიხედვითაც იდენტურია. ამათ გარდა, სხვადასხვა პოზიციის მიხედვით გამოვლენილი ფონეტიკური ვარიანტებია: ა, ე, ი, ო, უ, ა(<უ), ე(<ი), გ, უ, ო.

- გრძელი ა, ე, ი, ო, უ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა და მხოლოდ სიგრძით განსხვავდებიან ფონემატური ღირებულების ა ე ი ო უ ხმოვნებისაგან. ტაოურში გრძელი ხმოვნები, რიგ შემთხვევებში, მიღებულია იდენტურ ხმოვანთა შერწყმით, დაკარგული ბგერის საკონპნესაციოდ და ტონური მახვილის შედეგად;

- უ და ო ბგერები გვხვდება არა მხოლოდ თურქულ სიტყვებში, არამედ დიალექტურ მასალაშიც საკმაოდ დიდი რაოდენობით დასტურდება; რიგ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს უ და ო ხმოვნებთან;

- ნეიტრალური გ უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის (ძირითადად ი-ს ან უ-ს) პოზიციურ ვარიანტს. მას ფორმატგანმასხვავებელი ფუნქცია არ აქვს და, შესაბამისად, ფონემასაც არ წარმოადგენს. ფუნქციურად, რიგ შემთხვევებში, ნეიტრალური ბგერა ანაპტიქსური ხმოვანი, თანხმოვანთგამყარია.

მიუხედავად იმისა, რომ გ ბგერა უფრო ხშირი თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებშია, ტაოურში მისი არსებობა ზოგადქართულ ფონეტიკურ მოვლენას წარმოადგენს, რასაც სხვა ქართველურ დიალექტებში დადასტურებული არაერთი მაგალითი მოწმობს.

- ტაოურში სონორული ბუნების წყვილბაგისმიერი მჟღერი უ-სა და პალატალური მჟღერი ე-ის გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია.

1. **ღ** გვხვდება: 1. V-# (ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში), 2. V-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნის წინა პოზიციაში), V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

V-# პოზიციაში, **ღ** უფრო გავრცელებული სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ვარიანტადაა; **V-C** პოზიციაში - ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, დადასტურებულია ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად; **V-V** პოზიციაში **ღ**-ს, უმეტესად, იძლევა **ი**. წარმოდგენილია ზმნებთან, მორფემათა ზღვარზე, ზმნისწინისეული ხმოვნის მეზობლად და ყველაზე ხშირად შედგენილ შემასმენელთან, მეშველზმნიან ფორმებთან; **#-V** პოზიციაში **ღ** გვხვდება თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში **Y**-ს გადმოსაცემად.

2. **ჟ** წარმოდგენილია შემდეგ პოზიციებში: 1. C – V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. C – C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. V – C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის); 4. V - # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ); 5. # - V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ); 6. V – V (ხმოვანთა შორის); # - C (თანხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ). ამათგან ყველაზე ხშირია თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის პოზიცია. **ჟ** ძირითადად წყვილბაგისმიერი **ვ** - ს მონაცვლეა, რაც ფონეტიკური გარდაქმნის შედეგია. იშვიათად გვხვდება **უ**-ს პოზიციაში, - **ურ/-ულ** სუფიქსისეული **უ** ხმოვნის **ე**, **ა** ხმოვნებთან მეზობლობაში დავიწროების შედეგად. ტაოურში გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როცა მოსალოდნელი კბილბაგისმიერი **ვ**-ს ნაცვლად წარმოდგენილია უმარცვლო **უ**, ხმოვნის მეზობლად, სიტყვის თავკიდურად: **ჭიცი>ვიცი**, **ჟწველავ >ვწველავ**, თუმცა სისტემური სახე არ აქვს, ერთსა და იმავე მთმელის მეტყველებაშივე შეინიშნება მერყეობა აღნიშნულ პოზიციაში **ჟ/ვ** მონაცვლეობასთან დაკავშირებით.

ჟ სისტემურადაა წარმოდგენილი შემდეგ სიტყვებში: ბეჭერი, ცხეარი, შუილი, ძუელი/ზუელი, წისქვილი/წისკვილი, ფქვილი.

• ტაოურში, ისე როგორც სხვა ქართველურ კილოებში, დიფთონგებს ქმნიან **ღ** და **ჟ** უმარცვლო ხმოვნები. დიალექტში გავრცელებულია როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი დიფთონგები. **ღ/ჟ** პოზიციურად დაკავშირებულია ხმოვანთან და გვხვდება სამივე პოზიციაში: სიტყვის დასაწყისში, შუაში და ბოლოკიდურად.

• დისტრიბუციული ანალიზისას გამოვლინდა, რომ ქართული სალიტერატურო ენის მსგავსად ტაოურ დიალექტში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო

მეზობლობა. ერთი მორფემის ფარგლებში, სინქრონიულად, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან, გამოვავლინეთ 7 მეორეული კომპლექსი, რომელთა გავრცელების პროცენტული მაჩვენებელი ასეთია: აბ - 28,5%, აე - 23, 8%, აა - 14, 2%, აჟ - 19, 0%, აე - 4, 7%, აო - 4, 7%, ეჟ - 4, 7%. ყველაზე რეალიზებული ა-ს შემცველი ხმოვანთკომპლექსები ჩანს. ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია კომპლექსების 10, 8%.

- მორფემათა ზღვარზე, ტაოურში, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან სულ გამოვლინდა 22 პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: აო, ია, იო, ია, იე (5), ხოლო მეორეული - აე, აო, აბ, აჟ, ებ, ეჟ, ია, აა, იე, იო, ია, იე, იბ, იჟ, აა, აო, აჟ (17). ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების 25, 0%, ხოლო მეორეული კომპლექსების - 41, 3%. საერთო ჯამში, ტაოურში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილია ხმოვანთკომპლექსთა 30, 9%.

- ტაოურ მეტყველებაში თანხმოვანთა სისტემა წარმოდგენილია ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურად. მათგან - 25 ჩქამიერია და 5 სონორი. თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება ჯ, ჰ ბგერები.

- ტაოურში ჯ წარმოდგენილია მაგალითების 43%-ში, ხოლო ხანი - 57%-ში. პოზიციურად გვხვდება - სიტყვის თავში და შუაში. ჯ-ის რეალიზაციასთან დაკავშირებით რაიმე ტიპის კანონზომიერება არაა გამოვლენილი.

- ჰ ბგერა ტაოურში, საკუთრივ დიალექტურ ფორმებში შვ- კომპლექსისა და ფ-ს რეფლექსებს წარმოადგენს, თუმცა ძირითადად გვხვდება ნასესხებ სიტყვებში. ზოგადად, სხვა ქართველური დიალექტებისთვისაც არ არის უცხო, მაგრამ ტაოურში თურქულის გავლენით გააქტიურებულია. ჰ ფონემას არ წარმოადგენს.

- ტაოურ დიალექტში ვ-ს სამი ალოფონია მოსალოდნელი: კბილბაგისმიერი ვ მისი ყრუ ალოფონი (ჰ) და წყვილბაგისმიერი სონორი (ვ). ალოფონთა გამოვლენას განსაზღვრავს ბგერათა მეზობლობა. ტაოურ დიალექტში კბილბაგისმიერი ვ და მისი ყრუ ალოფონი ჰ მხოლოდ მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა, ძირითადად პირველი სუბიექტური პირის ვ-ს ნიშნად. როცა მეორე კომპონენტია ვ, მაშინ ყველგან კბილბაგისმიერი ვ გვხვდება.

- ტაოურში რ განსხვავებული, არავიბრანტი ბგერაა, რომელიც ზოგჯერ იმდენად სუსტდება, რომ ან საერთოდ ქრება, ან იოტად იქცევა, ხშირ შემთხვევაში კი ძალიან ყრუდ აღიქმება, ძირითადად ხმოვანთა მეზობლობაში. მსგავსი ტიპის რ დასტურდება მურღულურ-ლივანურში, მაჭახლურში, ლაზურში, ქვემოაჭარულ მეტყველებაში.

- მიუხედავად იმისა, რომ ტაოური, ისე როგორც იმერხეული და სხვა ქართველური კილოები, რომლებიც ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე გავრცელებული, უცხო ენის (თურქულის) გავლენას განიცდის, მკვეთრი თანხმომენების წარმოთქმის თვალსაზრისით არსებითი სახის ცვლილება არ განუცდია. განსხვავებულია ახალგაზრდებისა და ასაკოვან ადამიანთა მეტყველება: ახალგაზრდებს ძირითადად უჭირთ ქართულისთვის სპეციფიკური თანხმომენების წარმოთქმა და გაბმული მეტყველებისას ფშვინვიერ თანხმომენებს ანაცვლებენ, ასაკოვნები კი ორივეს ამბობენ. რიგ სიტყვებში მხოლოდ მკვეთრი თანხმომენებია შენარჩუნებული. გავრცელებულია მკვეთრი თანხმომენებისგან შედგენილი კომპლექსების წარმოთქმის არაერთი შემთხვევა. ჩვენ გამოვავლინეთ მკვეთრ თანხმომენთა კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მაჩვენებელი, რომლის მიხედვითაც ყველაზე გავრცელებულია კ – 28, 57%, შემდეგ - ტ – 26, 19%, ყ – 16, 66%, ჭ – 13, 49%, წ – 12, 69%, ვ – 2, 38%;

- ტაოურში თანხმომენთა კომპლექსთა სიგრძე განისაზღვრება 2 - დან 5 - მდე, თუმცა ძირითადია ორწევრა კომპლექსები. სამწევრა და ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები დიდი სიხშირით არ გამოირჩევა. მორფემათა ზღვარზე ძირეული მორფემის თანხმომენი რთულდება აფიქსისეული თანხმომენებით და წარმოიქმნება თანხმომენთა კომპლექსები, როგორც ბრუნების, ისე ზმნის უღვლილების პარადიგმაში, რომლებიც ზოგიერთ შემთხვევაში ფონეტიკური ფაქტორების გათვალისწინებით გარდაიქმნებიან. მორფემათა ზღვარზე წარმოქმნილი თანხმომენთა კომპლექსების სიხშირე მეტ-ნაკლებად განსხვავებულია პოზიციების მიხედვით. ზოგჯერ თანხმომენთა კომპლექსები შეიძლება გაითიშოს ნეიტრალური ხმოვნით და ხშირად ასეთი ფორმები ამოსავალი ფორმების პარალელურად დასტურდება.

- ერთი მორფემის ფარგლებში, რეალიზებული 164 კომპლექსიდან უფრო ხშირია სონორის შემცველი ბგერათკომბინაციები: 30, 32%, ამათგან თავკიდურად გვხვდება 24,

29%, ხოლო სიტყვის შუაში - 32, 84%. ჩქამიერ თანხმოვანთა შემცველი ბგერათკომბინაციებიდან სულ რეალიზებულია 5, 58%; 3,02 % გვხვდება სიტყვის თავკიდურად, ხოლო სიტყვის შუაში - 8, 13%-ია წარმოდგენილი.

- ტაოურში ერთი მორფემის ფარგლებში არ დასტურდება ერთი რაგვარობისა და ლოკალური რიგის თანხმოვნები; აქ იგულისხმება ფონოლოგიური სისტემის თვალსაზრისით, იდენტურთანხმოვანიანი კომპლექსები, ე.წ. გემინირებული თანხმოვნები, რომლებიც ქართული ენის ქვესისტემებისთვის არაა დამახასიათებელი. უცხო ენობრივ გარემოში მოსალოდნელი ცვლილება დიალექტში არ აისახა.

- ტაოურში ჰარმონიულ კომპლექსთა შემდეგი წყვილებია რეალიზებული: ფს, ფშ, ბზ, ფხ, სყ, ზღ, შხ, ქს, გზ, დღ, თხ, ტყ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ. მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის - ბჟ, ქშ, გჟ, კს, ჯშ; მეორე ჯგუფის ბღ, პყ და მესამე ჯგუფის ჟღ კომპლექსები.

- აქცესიურობა - დეცესიურობის თვალსაზრისით, სონორი და ჩქამიერი თანხმოვანთკომპლექსები განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებენ. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმომდევრობა (60 აქცესიური და 50 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (20 აქცესიური და 24 დეცესიური). საერთო ჯამში, ერთი მორფემის ფარგლებში, ტაოურ დიალექტში მეტია თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა. აღვნიშნავთ, რომ განვიხილავთ როგორც პირველად, ასევე მეორეულ, ფონეტიკურ ნიადაგზე სახეცვლილ კომპლექსებსაც.

- ტაოურში ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის შემთხვევები მორფემათა ზღვარზე განსხვავებულია: რეალიზებული 139 კომპლექსიდან უფრო დიდი რაოდენობით გამოვლინდა ჩქამიერთა ბგერათკომბინაციები - სულ 77; სონორების შემცველი თანხმოვანთკომპლექსების რაოდენობაა - 62.

- ერთი მორფემის ფარგლებში, სამწევრა კომპლექსთა სონორი და ჩქამიერები თანხმოვნებისაგან შედგენილი 17 მოდელი გამოვლინდა: SCC, SCC°, SCS, SC°S, SSC, C°CS, CC°S, C°C°S, CCS, CSC, CSC°, CSS, C°SS, C°CC, CC°C, CCC°, CCC; ამათგან სონორების შემცველი ბგერათკომბინაციები გვაქვს 13 მოდელში, 4 კი - მხოლოდ ჩქამიერთაგან შედგენილ მოდელებში.

- ოთხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებიდან რეალიზებულია სონორი და ჩქამიერი ბგერათკომბინაციებისგან შედგენილი 6 მოდელი: SCC°S, SCCS, SCC°C, CC°SS, CCSS, CC°SC.

- მორფმათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმონთკომპლექსთა 23 მოდელი, ამათგან სონორთა შემცველია - SC C°, S C° C°, SCC, S C°C, SCS, C C°S, C°CS, C° C°S, C° SC, CS C, C°CS, CSC, CSC°, CCS, C C°S (15), ხოლო მხოლოდ ჩქამიერ თანხმოვანთა მიერ შედგენილი მოდელებია: C C°C, CC C°, C°C° C°, C° C°C, C°CC, C° C C°, C C° C°, CCC (8).

- ოხწევრა თანხმოვანთკომპლექსებში რეალიზებულია ბგერათმიმდევრობათა 16 მოდელი: სონორთა შემცველი კომპლექსები - SCC°S, S C° C°S, SCCS, SCSC°, SC°CS, SC C° C°, C°SCC, C°C°C°S, C°CCS, C°CC°S, CCC°S, C°C°CS, CC°SC° (13); მხოლოდ ჩქამიერთა შემცველი კომპლექსები - CCC°C, C°C°CC°, C°CCC° (3).

- ხუთწევრა თანხმოვანთკომპლექსი რეალიზებულია მხოლოდ ერთ მაგალითში: C°C°SCS: ჭხჷდნ: მიჭხჷდნით.

II. იმერხეულში, სალიტერატურო ქართულის მსგავსად გვაქვს ფონემატური ღირებულების ხუთი ხმოვანი: ა, ე, ი, ო, უ და მათი ნაირსახეობები, გამოვლენილი სხვადასხვა პოზიციაში: ა - ა̄; ე - ე̄; ი - ი̄, ი̄; ო - ო̄, ო̄; უ - უ̄, უ̄, უ̄; გ.

- როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულშიც, გრძელი ა̄, ე̄, ი̄, ო̄, უ̄ ხმოვნები მეორეული წარმომავლობისაა და წარმოქმნილია ტონური მახვილისა და ხმოვანთა შერწყმის შედეგად.

- პალატალიზებული ბგერები ძირითადად თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში გხვდება, თუმცა რიგ შემთხვევებში თავისუფლად მონაცვლეობს სადა ხმოვნებთან; დასტურდება ცალკეული შემთხვევებიც, როცა საკუთრივ დიალექტურ სიტყვებში პალატალიზებული ბგერებია გამოვლენილი.

- ნეიტრალური გ უფრო ხშირად თანხმოვნის მომდევნოდაა გავრცელებული და წარმოადგენს რომელიმე ბგერის პოზიციურ ვარიანტს. ძირითადად წარმოდგენილია თურქულიდან ნასესხებ სიტყვებში;

- იმერხეულში ო-სა და უ-ს გამოვლენა თითქმის შეუზღუდავია პოზიციების მიხედვით.

1. **ღ** გვხვდება: 1. V-# (ხმოვნისმომდევნო პოზიციაში), 2. V-#-V (ინტერვოკალურ პოზიციაში), 3. #-V (ხმოვნისწინა პოზიციაში), 4. V-C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის).

2. **ყ** წარმოდგენილია: 1. C – V (თანხმოვანსა და ხმოვანს შორის), 2. C – C (თანხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 3. V – C (ხმოვანსა და თანხმოვანს შორის), 4. V - # (ხმოვნის მომდევნოდ პაუზის წინ) 5. # - V (ხმოვნის წინ პაუზის მომდევნოდ), 6. V – V (ხმოვნებს შორის). **ყ** იშვიათია **უ**-ს პოზიციაში, **-ურ/-ულ** სუფიქსისეული **უ** ხმოვნის **ე, ა** ხმოვნებთან მეზობლობაში დავიწროების შედეგად. ძირითადად წყვილბაგისმიერი **ვ - ს** მონაცვლეა; ტაოურის მსგავსად, იმერხეულშიც **ყ** სისტემურადაა წარმოდგენილი შემდეგ სიტყვებში: ბეჭრი, ცხტარი, შტილი, ძუელი/ზუელი, წისქტილი/წისკუტილი, ფქტილი.

- იმერხეულში, ისე როგორც ტაოურსა და სხვა ქართველურ კილოებში, დიფთონგებს ქმნიან **ღ** და **ყ** უმარცვლო ხმოვნები. გვხვდება როგორც დამავალი, ასევე აღმავალი დიფთონგები.

- ერთი მორფემის ფარგლებში იმერხეულ დიალექტებში ძირითადად აკრძალულია ორი ხმოვნის უშუალო მეზობლობა. სინქრონიულად, თეორიულად დასაშვები შესაძლებლობებიდან გამოვავლინეთ მეორეული 7 კომპლექსი: **აღ, ეღ, აა, ეე, იო, ეო, ჟა, რომლებიც** პროცენტულად ასე გადანაწილდა: **აღ** - 25%, **ეღ** - 11, 1%, **აა** - 11, 1%, **ეე** - 8, 3%, **იო** - 5, 5%, **ეო** - 19, 4%, **ჟა** - 19, 4%. აღსანიშნავია, რომ იმერხეულში გამოვლინდა პირველადი **იო** კომპლექსი, რომელიც მხოლოდ 1 მაგალითში დავადასტურეთ: „ლობიო“. ტაოურში ანალოგიური მაგალითი „ლებჟო“ ფორმითაა გავრცელებული.

- მორფემათა ზღვარზე, გამოვლინდა 27 პირველადი და მეორეული კომპლექსი. ამათგან პირველადი კომპლექსებია: **აე, აო, ეა, ეო, ია, იე, იო, ოა, ოე (9)**, ხოლო მეორეული - **აე, აა, აო, აჟ, ეა, ეა, ეჟ, აა, ეე, ეო, ოა, ოე, ოა, ოჟ, ჟა, ჟე, ჟი, ჟო (18)**. ცხრილის ფარგლებში სულ რეალიზებულია პირველადი კომპლექსების **36, 0%** და მეორეული კომპლექსების - **39, 1%**. საერთო ჯამში, იმერხეულში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლენილია ხმოვანთკომპლექსთა **38, 0%**.

- იმერხეულ დიალექტში თანხმოვანთა სისტემა ძირითადად სხვა ქართველური დიალექტებისა და სალიტერატურო ენის იდენტურია. ტაოურის მსგავსად, თანამედროვე სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებით დასტურდება **ჯ, ჭ** ბგერები.

- პროცენტულად ჯარისა და ხანის გავრცელების სიხშირე ასეთია: **ჯ – 61%; ხ – 39%**;
- **ჟ** ბგერა იმერხეულში, ზოგი სხვა ქართველური დიალექტის მსგავსად, ძირითადად, უცხო ენის გავლენით არის გაჩენილი და ფონემას არ წარმოადგენს;
- როგორც ტაოურში, ასევე იმერხეულ დიალექტში **ვ**-ს სამი ალოფონია მოსალოდნელი: კბილბაგისმიერი **ვ** მისი ყრუ ალოფონი (**ჟ**) და წყვილბაგისმიერი სონორი (**ვ**). ალოფონთა გამოვლენას განსაზღვრავს ბგერათა მეზობლობა.
  - იმერხეულში დაცულია მკვეთრი თანხმოვნები: **პ, ტ, წ, ჭ, კ, ყ**. მათი კომპლექსებში მონაწილეობის მიხედვით საერთო სიხშირული მაჩვენებელი ასეთია: **წ – 32, 86%, კ – 31, 8%, ტ – 22, 26%, ჭ – 16, 29%, ყ – 6, 36%, პ – 2, 12%**.
  - ერთი მორფემის ფარგლებში, ორწევრა თანხმოვანთკომპლექსთა თეორიულად შესაძლებელი **სონორ** თანხმოვანთა შემცველი ბგერათმომდევრობებიდან დადასტურდა - **24, 44%** (თავკიდურად - **14, 36%**, სიტყვის შუაში - **32, 16%**), ხოლო ჩქამიერ თანხმოვანთა კომპლექსებიდან - **4,69%** (თავკიდურად - **3, 75%**, სიტყვის შუაში - **5, 63%**).
  - იმერხეულში, ტაოურის მსგავსად, ერთი მორფემის ფარგლებში, საკუთრივ ქართულ სიტყვებში, არ დასტურდება ერთი რაგვარობისა და ლოკალური რიგის თანხმოვნები.
  - იმერხეულში, ერთი მორფემის ფარგლებში, საერთო ჯამში, სჭარბობს თანხმოვანთკომპლექსების აქცესიური მიმდევრობა - 55 კომპლექსი, ხოლო დეცესიური მიმდევრობის 52 კომპლექსია რეალიზებული. განსხვავებულია სონორ და ჩქამიერ თანხმოვანთკომპლექსთა ჩვენებაც. სონორთა კლასის თანხმოვანთკომპლექსებში სჭარბობს აქცესიური ბგერათმომდევრობა (42 აქცესიური და 35 დეცესიური), ხოლო ჩქამიერთა კლასში - დეცესიური (13 აქცესიური და 17 დეცესიური).
  - იმერხეულში ჰარმონიულ კომპლექსთა შემდეგი წყვილებია რეალიზებული: **ბზ, ბღ, ფხ, ქს, გზ, დღ, თხ, ტყ, ზღ, ძღ, ცხ, წყ, ჯღ, ჩხ, ჭყ**. მასალაში არ გამოვლინდა პირველი ჯგუფის **ფს, ფშ, ბყ, ქშ, გყ, კს, კშ**; მეორე ჯგუფის - **პყ** და **ჯღ**, მესამე ჯგუფის - **სყ, შხ, ჟღ** კომპლექსები;
  - განსხვავებულია მორფემათა ზღვარზე თანხმოვანთკომპლექსთა გამოვლენის შემთხვევები. გამოვლენილი **149** კომპლექსიდან ჩქამიერ თანხმოვანთა

ბგერათმომდევრობებია - **60, 40%**; ხოლო სონორების შემცველი თანხმომავანთკომპლექსების რაოდენობა კი - **39, 60%**-ს შეადგენს.

ერთი მორფემის ფარგლებში, იმერხეულში, სულ რეალიზებულია სონორის შემცველი და მხოლოდ ჩქამიერი თანხმომავნებით შედგენილი სამწევრა თანხმომავანთკომპლექსების **13** მოდელი: **C°CS, CSC, SCS, SC C°, SCC, C°SC, CSS, CCS, C°SS, S C°S, C C° S (11); C C°C, CCC (2).**

- ერთი მორფემის ფარგლებში ოთხწევრა თანხმომავანთკომპლექსებში მხოლოდ სონორის შემცველი ბგერათმომდევრობებია რეალიზებული. სულ გამოვლინდა **7** მოდელი: **SC C°S, S C°CS, SCSS, SCSC, CS C°S, C°CSS, SCCS.**

- მორფემათა ზღვარზე რეალიზებულია სამწევრა თანხმომავანთკომპლექსთა **21** მოდელი: სონორთა შემცველი - **SCC, SC C°, SC° C°, SC°C, SC°S, SCS, SSC, SSS, C° C°S, CCS, C C°S, C°SC, C°CS (13),** მხოლოდ ჩქამიერ თანხმომავანთა მიერ შედგენილი - **CCC, C° C° C°, CC C°, C° C°C, C C° C°, C C°C, C°C C°, C°CC (8).**

- ოთხწევრა თანხმომავანთკომპლექსებიდან **8** მოდელი რეალიზდება: **SC°SC, S C° C°S, C°SCC, C°SC C°, C°CCS, C C°S C°, CCC S, C°C°SC'**; არ დადასტურდა მხოლოდ ჩქამიერთა ოთხწევრა ბგერათკომბინაციები.

- ხუთწევრა თანხმომავანთკომპლექსის რელიზაციის მხოლოდ ორი შემთხვევა გვაქვს და გვხვდება მხოლოდ სონორის შემცველი კომპლექსები - **SSC C° C, C C°C C°S.**

- ტაოურისგან განსხვავებით, იმერხეულში, მორფემათა ზღვარზე გამოვლინდა ექვსწევრა თანხმომავანთკომპლექსის ერთი მაგალითი: **C°SCCSS: ვრცქუნ: გავრცქუნით.**

- გაანალიზებული მასალის მიხედვით, როგორც ტაოურში, ისე იმერხეულში ხმომავანთა/თანხმომავანთა კომპლექსების ფონეტიკური ცვლილებები განისაზღვრება ქართულისათვის დამახასიათებელი საერთო ტენდენციით და ამ დიალექტებში წარმოდგენილია ცვლილებების სხვადასხვა საფეხური, თუმცა დასტურდება მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელი ფონეტიკური პროცესებიც, რაც შეიძლება გამოწვეული იყოს, ერთი მხრივ, დიალექტების შინაგანი ბუნებით, მეორე მხრივ, უცხო ენის (თურქულის) ინსტენსიური გავლენით

გამოყენებული ლიტერატურა

1. **აბზიანიძე 1984:** აბზიანიძე თ., ფშვინვიერი თანხმოვანი ხშულ თანხმოვანთა მეზობელ პოზიციაში, „საენათმეცნიერო კრებული, მიძღვნილი გიორგი ახვლედიანის ხსოვნისადმი“, I, გვ. 26-29, თბილისი, 1984, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“;
2. **აფრიდონიძე 1974:** აფრიდონიძე შ., ბოლოკიდურ ხმოვანთა საერთო ფუნქციისათვის ქართულში: თსუ ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკთა შრომები. ტ. 3 – 4, თბილისი, 1974;
3. **აფრიდონიძე 1977:** აფრიდონიძე შ., კონსონანტური წყვილები, გ. მაჭავარიანი 70, მოხსენებათა გეგმა და თეზისები, თბილისი, 1977;
4. **ახვლედიანი 1936:** ახვლედიანი გ., ქართულ სამეტყველო ბგერათა წარმოთქმის სპეციფიკურობა „ფუნქციონალურ-ნერვულ დაავადებათა სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, გვ. 117 – 128, თბილისი, 1936;
5. **ახვლედიანი 1938:** ახვლედიანი გ., ზოგადი და ქართული ენის ფონეტიკის საკითხები. I, თბ., 1938;
6. **ახვლედიანი 1953:** ახვლედიანი გ., ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბილისი, 1953;
7. **ბაბლუანი 1985:** ბაბლუანი ლ. სამწევრა და ოთწევრა თანხმოვანთმიმდევრობანი სვანურსა და ქართულში, „იკე“, XXIII, თბილისი, 1985, „მეცნიერება“, გვ. 254-262;
8. **ბათიაშვილი 2008:** ბათიაშვილი ზ., ქართველები ოსმალური პერიოდის ტრაპიზონში, თბილისი, 2008;
9. **ბაქრაძე 1987:** ბაქრაძე დ., არქეოლოგიური მოგზაურობა გურიასა და აჭარაში, ბათუმი, 1987;
10. **ბერიძე 1981:** ბერიძე გ., ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბილისი, 1981;
11. **ბერიძე 1982:** ბერიძე მ., ქართული ენის მესხური დიალექტის ფონეტიკის საკითხები, თბილისი, 1982 (სადიპლომო ნაშრომი);

12. **ბერიძე 1993:** ბერიძე მ., სამცხურის ძირითადი თავისებურებანი, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1993;
13. **ბერიძე 1988:** ბერიძე გ., ჯავახური კილო, თბილისი, 1988;
14. **ბერიძე 1998:** ბერიძე მ., სამეტყველო კოდთა თვითგამიჯვნის ზოგი ასპექტისათვის; ქართველური მემკვიდრეობა, II, ქუთაისი, 1998;
15. **ბერიძე 2009:** ბერიძე ე., ნიგალი, თბილისი, 2009;
16. **ბოლქვაძე 1998:** ბოლქვაძე თ., ინტერფერენცია და ენობრივი ნიშნის პრობლემა, „ქუთაისური საუბრები“ V, სიმპოზიუმის მასალები, 1998;
17. **გამყრელიძე 1965:** გამყრელიძე თ., მაჭავარიანი გ., სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1965;
18. **გამყრელიძე... 1981:** გამყრელიძე თ., გუდავა ტ. თანხმომავანთკომპლექსები მეგრულში, თბილისი, 1981;
19. **გამყრელიძე 2000:** გამყრელიძე თ., ქართველურ თანხმომავანთა განდასება, რჩეული ქართველოლოგიური შრომები, თბილისი, 2000;
20. **გამყრელიძე 2000:** გამყრელიძე თ., ქართულ თანხმომავანთა „განდასება“, ხარი/ქ და ყ/ხ' ფონემათა სტატუსისათვის ქართულსა და კავკასიურში (თ. გამყრელიძე, „რჩეული ქართველოლოგიური შრომები“), გვ. 249-257, თბილისი, 2000, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“;
21. **გამყრელიძე... 2003:** გამყრელიძე თ., კიკნაძე ზ., შადური ი., შენგელაია ნ., თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბილისი, 2003;
22. **გაფრინდაშვილი 1955:** გაფრინდაშვილი შ., ლაბიალიზაციის ბუნებისათვის ზოგი იბერიულ-კავკასიურ ენაში, „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, VII, გვ. 229-273, თბილისი, 1955;
23. **გაფრინდაშვილი 1966:** გაფრინდაშვილი შ., ქართული ენის სონორ თანხმომავანთა ფორმანტული დიაპაზონები, „მეტყველების ანალიზისა და სინთეზის საკითხები“, თბილისი, 1966;

24. **გაფრინდაშვილი 1967:** გაფრინდაშვილი შ., ქართული ენის ნაპრალოვან თანხმოდანთა საშუალო სპექტრები, „მეტყველების ანალიზის, სინთეზისა და სტატისტიკის საკითხები“, თბილისი, 1967;
25. **გაფრინდაშვილი 1969:** გაფრინდაშვილი შ., ფონემათა დიფერენციალური ნიშნების სამწევროვანი კლასიფიკაციისათვის, „მეტყველების ანალიზის საკითხები“, თბილისი, 1969;
26. **გვანცელაძე 2003:** გვანცელაძე გ., გვანცელაძე თ., ქართველურ დიალექტთა ურთიერთმიმართება და დიალექტური ტექსტის აღქმა-გაგების ხარისხი (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), ქართველოლოგიური კრებული, ტ. II, თბილისი, 2003;
27. **გიგინეიშვილი... 1961:** გიგინეიშვილი ი., თოფურია ვ., ქავთარაძე ი., ქართული დიალექტოლოგია I, თბილისი, 1961;
28. **გიგინეიშვილი 1961:** გიგინეიშვილი ი., თოფურია ვ., ქავთარაძე ი., ქართული დიალექტოლოგია, თბილისი, 1961;
29. **გივიაშვილი... 2004:** გივიაშვილი ი., კობლატაძე ი., ტაო-კლარჯეთი, თბ., 2004.
30. **გოგოლაშვილი 1987:** გოგოლაშვილი გ., მორფემათა მიჯნაზე წარმოქმნილ ხმოვანთკომპლექსთა შესახებ თანამედროვე ქართულში: იკვ. XXXVI, თბილისი, 1987;
31. **გოგოლაშვილი 1975:** გოგოლაშვილი გ., სახელთა პრეფიქსული წარმოება ქართულში: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, # 3, თბილისი, 1975;
32. **გოგოლაშვილი 1981:** გოგოლაშვილი გ., სახელთა ფუძისეული ხმოვნის რედუქციასთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი ქართულში: ქესს, ტ. V, თბილისი, 1981;
33. **გურგენიძე 2010:** გურგენიძე ტ., ქართული ენის ჩქამიერ ხშულ თანხმოდანთა „სამეულეზად“ დაყოფის პრინციპისათვის; ენათმეცნიერების საკითხები, I-II, 2010;
34. **გუჯეჯიანი... 2008:** გუჯეჯიანი რ., თოფჩიშვილი რ., ფუტკარაძე ტ., შოშიტაშვილი ნ., ჭეიშვილი გ., ეთნოგრაფიული ზედა მაჭახელი, ქართველური მემკვიდრეობა XII, ქუთაისი, 2008;

35. **გუჯეჯიანი... 2010:** გუჯეჯიანი რ., ფუტკარაძე ტ., იუსუფელის (ისტორიული ტაოს) ქართულენოვან სოფელთა ეთნო-ლინგვისტური მიმოხილვა, ქართველური მემკვიდრეობა, XIII, ქუთაისი, 2010;
36. **დადიანი... 2010:** დადიანი ე., მიქაუტაძე მ., ფონემატური სტრუქტურის ზოგიერთი საკითხისათვის იმერხეულში, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე "ენა როგორც კულტურათაშორისი მედიატორი" წაკითხული მოხსენებების კრებული; ქუთაისი, 2010;
37. **დოლიძე 1954:** დოლიძე გ., თანხმობები ქართულ ენაში (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), თბილისი, 1954 (საკანდიდატო დისერტაცია);
38. **დოლიძე 1955:** დოლიძე გ., 3 თანხმობის ფიზიოლოგიისათვის ქართულში, „ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, ტ. X, გვ. 417-418, თბილისი, 1955;
39. **დოლიძე 1957:** დოლიძე გ., სონანტ თანხმობანთა არტიკულაციისათვის ქართულში, „ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, ტ. XI, გვ. 175-180, თბილისი, 1957;
40. **ერთელიშვილი 1963:** ერთელიშვილი ფ., უმარცვლო უ ძველ ქართულში, თსუ შრომები, 96 (ფილოლოგიურ მეცნიერებათა სერია) თბილისი, 1963;
41. **ერთელიშვილი 1970:** ერთელიშვილი ფ., ზმნური ფუძეების ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, თბილისი, 1970;
42. **ერთელიშვილი 1980:** ერთელიშვილი ფ., სახელურ ფუძეთა ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში, თბილისი, 1980;
43. **ვეიდენბაუმი 2005:** ვეიდენბაუმი ე., ბათუმიდან ართვინამდე, თბილისი, 2005;
44. **თაყაიშვილი 1991:** თაყაიშვილი ე., სამუსულმანო საქართველო, დაბრუნება, ტ. I, თბილისი, 1991;
45. **თოფურია 1941:** თოფურია ვ., ნ და ს ბგერებისათვის ქართველურ ენებში: საქ. სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე (სმამ), II, (1,2), თბილისი, 1941;
46. **თოფურია 1946:** თოფურია ვ., რედუქციისათვის ქართველურ ენებში: იკე, I, თბილისი, 1946;

47. **თოფურია 1954:** თოფურია ვ., გრამატიკულ მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესი ქართველურ ენებში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, VI, თბილისი, 1954;
48. **თოფურია 1979:** თოფურია ვ., ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, შრომები, ტ. III, თბილისი, 1979;
49. **თოფჩიშვილი 1998:** თოფჩიშვილი რ., მოსახლეობის შიდა მიგრაციული პროცესების მნიშვნელობისათვის საქართველოს ისტორიაში, მიემღვნა ალექსანდრე ორბელიანის ხსოვნას (მეორე სამეცნ. კონფერენცია), თბილისი, 1998;
50. **თოფჩიშვილი 2009:** თოფჩიშვილი რ., ზოგიერთი ეთნოგრაფიული რეალია შავშეთში, კლარჯეთსა და ტაოში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო მეზობელ სახელმწიფოთა გეოპოლიტიკური ინტერესების კონტექსტში, ბათუმი, 2009;
51. **იმნაიშვილი 1949:** იმნაიშვილი ი., ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ტ. I, თბილისი, 1949;
52. **იმნაიშვილი 1962:** იმნაიშვილი გ., ხმოვანთა დაკარგვა ქართული ენის ზოგიერთ კილოში: იკე, XIII, თბილისი, 1962;
53. **იმნაიშვილი 1966:** იმნაიშვილი გ., ქართული ენის ინგილოური დიალექტის თავისებურებანი, თბილისი, 1966;
54. **ინგოროყვა 1956:** ინგოროყვა პ., გიორგი მერჩულე, 1956;
55. **კარალიძე 2005:** კარალიძე ჯ., „აჭარის მუჰაჯირთა ისტორიის ზოგიერთი საკითხისთვის“, საისტორიო მაცნე N 15, ბათუმი 2005;
56. **კაჭარავა 1975:** კაჭარავა გ. ძირითადი ფონეტიკური მოვლენები ქართველურ ენებში (ასიმილაცია და დისიმილაცია), „სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი“, თბილისი, 1975, „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“;
57. **კახიძე 1974:** კახიძე ნ., მაჭახლის ხეობა, ბათუმი 1974;
58. **კახაძე 1984:** კახაძე ო.მ ხმოვანთა ასიმილაციის ზოგიერთი საკითხის თაობაზე ქართველურ ენებში, იკე-ს წელიწდეული, VIII, თბილისი, 1984;
59. **კახიძე 2005:** კახიძე ნ., მაჭახლის ხეობის ისტორიული წარსულიდან: ჟურნ. ხერთვისი, 2005, # 1.

60. **კობაიძე 1990:** კობაიძე მ., მთიულურის ფონეტიკური თავისებურებები, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1990;
61. **ლაბაძე 2008:** ლაბაძე მ., ლაზური კილოების ხმოვანთა სისტემა, ქართველური მემკვიდრეობა, XII, ქუთაისი, 2008;
62. **ლეჟავა 1010:** ლეჟავა ი., ლორთქიფანიძე ლ., გლოტალიზაციის ნიშნის აკუსტიკური ანალიზი ქართულ ენასა და მის დიალექტებში, ენათმეცნიერების საკითხები, I-II, თბილისი, 2010;
63. **ლომთაძე 1999:** ლომთაძე ა., სპირანტებისა და აფრიკატების ფონეტიკური სახეცვლილებანი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1999, „ქართული ენა“;
64. **ლორთქიფანიძე 1984:** ლორთქიფანიძე ლ., ქართული ენის ბ, დ, გ მჟღერ ხშულ ბგერათა აღქმისათვის „საენათმეცნიერო კრებული, მიძღვნილი გიორგი ახველდიანის ხსოვნისადმი“, I, თბილისი, 1984, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“;
65. **ლომთათიძე 1984:** ლომთათიძე ქ., კომპლექსთაგან მომდინარე ბილაბიალური ხშულები ქართველურ ენებში, თბილისი, 1984;
66. **ლომთათიძე 1985:** ლომთათიძე ქ., ფონეტიკურ ცვლილებათა არათანაბარი ხასიათის შესახებ, იკე, XXIII, თბილისი, 1985;
67. **ლომთაძე 2005:** ლომთაძე თ., ქალაქის ენის შესწავლის ისტორიიდან, ქართველური მემკვიდრეობა, IX, ქუთაისი, 2005;
68. **მაკალათია 1933:** მაკალათია ს., თუშეთი, თბილისი, 1933;
69. **მაღაყმაძე 2008:** მაღაყმაძე რ., ლიგანის ხეობა, თბილისი, 2008;
70. **მაისურაძე 1942:** მაისურაძე ი., ძირითადი ფონეტიკური მოვლენები მესხურში: გორის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის შრომები, I, თბილისი, 1942;
71. **მარტიროსოვი 1956:** მარტიროსოვი ა., იმნაიშვილი გ., ქართული ენის კახური დიალექტი, თბ., 1956;
72. **მარტიროსოვი 1972:** მარტიროსოვი ა., ქართული დიალექტოლოგიის ისტორიისათვის, თბ., 1972;
73. **მარტიროსოვი 1984:** მარტიროსოვი ა., ჯავახური დიალექტი, თბილისი, 1984;

74. **მაჭავარიანი 1958:** მაჭავარიანი გ., ხმოვანთა შესატყვისობის ისტორიიდან ქართველურ ენებში, თსუ შრომები, ტ. 69, თბილისი, 1958;
75. **მაჭავარიანი 1965:** მაჭავარიანი გ., საერთოქართველური კონსონანტური სისტემა, თბილისი, 1965;
76. **მაჭავარიანი 1974:** მაჭავარიანი მ., ზმნის ძირების ფონოლოგიური სტრუქტურა, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, #2, გვ. 127-136, თბილისი, 1974;
77. **მაჭავარიანი 1975:** მაჭავარიანი მ., თანხმოვანთა განაწილება ქართული ენის სახელურ ძირებში, „თბილისის უნივერსიტეტის შრომები“, ტ. 164, ენათმეცნიერება, I, გვ. 97-105, თბილისი, 1975;
78. **მელიქიშვილი 1976:** მელიქიშვილი ი., მარკირების მიმართებისათვის ენათმეცნიერებაში, თბილისი, 1976;
79. **მელიქიშვილი 1976:** მელიქიშვილი ი., მარკირების მიმართება ფონოლოგიაში, თბილისი, 1976;
80. **მელიქიშვილი 2000:** მელიქიშვილი ი., ქართველურ ენათა ფონოლოგიური ტიპოლოგიისათვის, ენათმეცნიერების საკითხები, თბილისი, 2000;
81. **მელიქიშვილი 2011:** მელიქიშვილი ი., გამყრელიძე ნ., ლეჟავა ი., ლორთქიფანიძე ლ., მარგიანი ქ., ქობალავა ი., გლოტალიზაციის ნიშანი ქართველურ ენებში აკუსტიკური და ფუნქციონალური თვალსაზრისით, თბილისი, 2011;
82. **მეგრელიძე 1964:** მეგრელიძე შ., აჭარის წარსულიდან, თბილისი 1964;
83. **მიქაუტაძე 2010:** მ. მიქაუტაძე, ჯ ბგერის საკითხისათვის იმერხეულ დიალექტში, თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ-სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული „საზრისი“, №10; ქუთაისი, 2010;
84. **ნიჟარაძე 1957:** ნიჟარაძე შ., ზემოაჭარულის თავისებურებანი, ბათუმი, 1957;
85. **ნიჟარაძე 1971:** ნიჟარაძე შ., ქართული ენის აჭარული დიალექტი, ლექსიკა, ბათუმი, 1971;
86. **ნიჟარაძე 1975:** ნიჟარაძე შ., აჭარული დიალექტი, ბათუმი, 1975;

87. **ნებიერიძე 1965:** ნებიერიძე გ., Г. С. Небиеридзе, Фонологический анализ вокализма грузинского языка. საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბილისი, 1965;
88. **ნოლაიდელი 1972:** ნოლაიდელი ჯ., ნარკვევები და ჩანაწერები II, დიალექტოლოგიის საკითხები, ბათუმი, 1972;
89. **ონიანი 1989:** ონიანი ა., ქართველურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები (სახელთა მორფოლოგია), თბილისი, 1989;
90. **ონიანი 2003:** ონიანი ა., თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა, თბილისი, 2003;
91. **ჟლენტი 1936:** ჟლენტი ს., გურული კილო (გამოკვლევა, ტექსტები, ლექსიკონი), თბილისი, 1936;
92. **ჟლენტი 1953:** ჟლენტი ს., ქართველურ ენათა დიალექტების შესწავლის ზოგიერთი საკითხი, თსუ შრომები, ტ. 49, 1953;
93. **ჟლენტი 1953:** ჟლენტი ს., ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბილისი, 1953;
94. **ჟლენტი 1953:** ჟლენტი ს., ქართული დიალექტების წარმოთქმის თავისებურებათა შესწავლის ზოგიერთი საკითხი, თსუ შრომები, ტ. 69, თბილისი, 1958;
95. **ჟლენტი 1956:** ჟლენტი ს., ქართველური ენის ფონეტიკა, თბილისი, 1956;
96. **ჟლენტი 1960:** ჟლენტი ს., ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, I, თბილისი, 1960;
97. **ჟლენტი 1965:** ჟლენტი ს., ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბილისი, 1965, „განათლება“;
98. **რობინსი 1968:** რობინსი რ., ვატერსონი ნ., შენიშვნები ქართული სიტყვის ფონეტიკის შესახებ, "მიმომხილველი", 4, თბილისი, 1968;
99. **როგავა 1958:** როგავა გ., ვ ბგერის მეტათეზისის საკითხისათვის ქართულში, ქუთაისის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის შრომები, XVIII, ქუთაისი, 1958; როგავა 1962:
100. **როგავა 1962:** როგავა გ., ქარველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, I, თბილისი, 1962;

101. **როგავა 1984:** როგავა გ., ქარველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, II, თბილისი, 1984;
102. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ III, ბათუმი, 2008;
103. **სარჯველაძე 1975:** სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის საკითხები, თბილისი, 1975;
104. **სარჯველაძე 1985:** სარჯველაძე ზ., უმლაუტის კვალი ქართულში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, 120, I, თბილისი, 1985;
105. **სარჯველაძე 1997:** სარჯველაძე ზ., ძველი ქართული ენა, თბილისი, 1997;
106. **სარჯველაძე 2000:** სარჯველაძე ზ., ფენრიხი ჰ., ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, მეორე შევსებული და გადამუშავებული გამოცემა თბილისი, 2000;
107. **სვანიძე 1996:** სვანიძე მ., ქართველები თურქეთში, თბილისი 1996;
108. **სიხარულიძე 1988:** სიხარულიძე ი., ნიგალი (ლივანა), საისტორიო გეოგრაფიის მასალები, ბათუმი, 1988;
109. **სიხარულიძე 1988:** სიხარულიძე ი., შავშეთ-იმერხევი: საისტორიო გეოგრაფიის მასალები, ბათუმი, 1988;
110. **სურმავა 1983:** სურმავა ნ., სიტყვათწარმოების შესახებ აჭარულში, აჭარული დიალექტის დარგობლივი ლექსიკა IV, თბილისი, 1983;
111. **სურმავა 1986:** სურმავა ნ., სიტყვათწარმოების ზოგიერთი თავისებურება აჭარულში, აჭარული დიალექტის დარგობლივი ლექსიკა V, თბილისი, 1986;
112. **ტაბიძე 1998:** ტაბიძე მ., ენობრივი კონტაქტები და ენობრივი დაგეგმვა, არნ. ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 1998;
113. **უთურგაძე 1957:** უთურგაძე თ., სიტყვათა მორფონემატური დიაქრონიული ცვლილებისათვის, ეტიმოლოგიური ძიებანი, ტომი მე-6, თბილისი, 1957.
114. **უთურგაძე 1960:** უთურგაძე თ., თუშური კილო, თბილისი, 1960;
115. **უთურგაძე 1966:** უთურგაძე თ., ქართული ენის მთის კილოთა ვოკალიზმი, კრებული, მეტყველების ანალიზისა და სინთეზის საკითხები, თბილისი, 1966;

116. **უთურგაიძე 1971:** უთურგაიძე თ., ჰარმონიულ კომპლექსთა დიაქრონიული ინტერპრეტაციისათვის ქართულში, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, #4, გვ. 111-125, თბილისი, 1971;
117. **უთურგაიძე 1973:** უთურგაიძე თ., ქართული ენის თანხმოვანთა პარადიგმატული ანალიზი, მეტყველების ანალიზის საკითხები, ტ IV, თბილისი, 1973;
118. **უთურგაიძე 1974:** უთურგაიძე თ., ქართული ენის ვოკალიზმი, მეტყველების ანალიზის საკითხები, ტომი მე-5, თბილისი, 1974.
119. **უთურგაიძე 1976:** უთურგაიძე თ., ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 1976;
120. **უთურგაიძე... 1981:** უთურგაიძე თ., ჩხუბიანიშვილი დ., გიუნაშვილი ჯ., დიალექტის ცვლილებისთვის ისტორიულ ასპექტში: ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, V, თბილისი, 1981;
121. **უთურგაიძე 1986:** უთურგაიძე თ., ქართული ენის სახელის მორფოლოგიური ანალიზი, თბილისი, 1986;
122. **უთურგაიძე... 1986:** უთურგაიძე თ., ქანთარია ლ., ასიმილაციისათვის ქართული ენის თანხმოვანთა და ხმოვანთა შერეულ კომპლექსებში, იკე, XXV, თბ., 1986;
123. **უთურგაიძე 2002:** უთურგაიძე თ., შოთა ძიძიგური ფონეტიკური პროცესების შესახებ ხმოვანთა კომპლექსებში, შ. ძიძიგური, 90, თბილისი, 2002, გვ. 13-16;
124. **ფაღავა 2003:** ფაღავა მ., სამხრული კილოების ფონამეტური სტრუქტურა, სადოქტორო დისერტაცია, ბათუმი, 2003;
125. **ფაღავა... 2005:** ფაღავა მ., ცინცაძე მ., მაკარაძე ე., დიასამიძე რ., თანდილავა ლ., ტაოური მეტყველების ნიმუშები, ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული IV, ბათუმი, 2005;
126. **ფოგტი 1962:** ფოგტი ჰ., ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბ., 1962;
127. **ფუტკარაძე 1993:** ფუტკარაძე შ., ჩვენებურების ქართული, წიგნი I, ბათუმი, 1993;
128. **ფუტკარაძე 1995:** ფუტკარაძე შ., ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუჰაჯირი

- ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაცია, თბილისი, 1995;
129. **ფუტკარაძე 1986:** ფუტკარაძე ტ., სახელის ფორმაწარმოების თავისებურებანი ქართული ენის სამხრეთ-დასავლურ დიალექტებში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი, 1986;
130. **ფუტკარაძე 1992:** ფუტკარაძე ტ., CVC | CC სტრუქტურის სახელურ ფუძეთა და CV||C ტიპის სუფიქსთა ურთიერთმიმართების შესახებ (ქართველურისა და ქართული ენის დიალექტთა მონაცემების მიხედვით), მე-13 რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია, მუშაობის გეგმა და თეზისები, ქუთაისი, 1992;
131. **ფუტკარაძე 1996:** ფუტკარაძე ტ., სუპერსტრატისა და ენობრივი თვითიმუნიზაციის საკითხისათვის, ქუთაისის უნივერსიტეტის მოამბე, 1, 1996, (ინგლისური ვარიანტი);
132. **ფუტკარაძე 1996:** ფუტკარაძე ტ., ლაბიალიზაციისა და უმლაუტიზაციის მიმართებისათვის (ხევსურულის, მოხეურისა და ინგილოურის მიხედვით), არნ. ჩიქობავას საკითხავები, VII, მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბილისი, 1996;
133. **ფუტკარაძე 1996:** ფუტკარაძე ტ., ენობრივი პოტენცია და რედუქციის საკითხები ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, VI, 1996;
134. **ფუტკარაძე 1997:** ფუტკარაძე ტ., უ სონანტი, ვ სპირანტი თუ უ|ვ სონორი? მე-17 რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია, ქ. თელავი, 1997;
135. **ფუტკარაძე 1998:** ფუტკარაძე ტ., ხმოვანთა ადაპტაციისათვის ქართულში ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, VII, 1998;
136. **ფუტკარაძე 1998:** ფუტკარაძე ტ., ლაბიოველარიზაციისა და პალატალიზაციის მიმართებისათვის, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, თბილისი, 1998;
137. **ფუტკარაძე... 1998:** ფუტკარაძე ტ., დადიანი ე., ნაკანი ნ., ი და ძ ალოფონთა მიმართებისათვის ქართველურ ენებში, ქუთაისური საუბრები, V, სიმპოზიუმის მასალები, ქუთაისი, 1998;

138. **ფუტკარაძე 1998:** ფუტკარაძე ტ., ლომთაძე ლ., ხაჭაპურიძე ლ., უქვ და უ ბგერათა განაწილებისათვის ქართული ენის დიალექტებში-I, ქუთაისური საუბრები, V, სიმპოზიუმის მასალები, ქუთაისი, 1998;
139. **ფუტკარაძე 1998:** ფუტკარაძე ტ., თანამედროვე ქართული ენის ხმოვანთა სისტემა, სადოქტორო დისერტაცია, თბილისი, 1998;
140. **ფუტკარაძე 2003:** ფუტკარაძე ტ., მონათესავე ენობრივ ერთეულთა კვალიფიკაციის პრობლემა და ქართველთა დიალექტების დაჯგუფების საკითხი; ენათმეცნიერების საკითხები, #1, თბილისი, 2003;
141. **ფუტკარაძე 2005:** ფუტკარაძე ტ., ქართველები I, თბილისი, 2005;
142. **ფუტკარაძე... 2006:** ფუტკარაძე ტ., ქართული ენის ისტორია, ქუთაისი, 2006;
143. **ფუტკარაძე 2008:** ფუტკარაძე შ., ფონეტიკური პროცესები იმერხეულში, ქართველური მემკვიდრეობა, XII, ქუთაისი, 2008;
144. **ფუტკარაძე... 2008:** ფუტკარაძე ტ., მიქაუტაძე მ., „კვლავ ქართული წყვილბაგისმიერი სპირანტის შესახებ (იმერხეული მასალის ანალიზი), ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XII, ქუთაისი, 2008;
145. **ფუტკარაძე 2010:** ფუტკარაძე ტ., დადიანი ე., შეროზია რ., „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ“ და საქართველო, ქუთაისი, 2010;
146. **ფუტკარაძე 2011:** ფუტკარაძე ტ., ვაშალომიძე ალ., სინთეზატორის ალოფონური ბაზის განსაზღვრა არტიკულაციური მახასიათებლების მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. XV, 2011;
147. **ქობალავა 1972:** ქობალავა ი., CVC ტიპის ძირთა ფონემური სტრუქტურისათვის ქართულში, II – „თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები“, III, თბილისი, 1972;
148. **ქობალავა 1976:** ქობალავა ი., ფონემის ცნება ენათმეცნიერებაში, თბილისი, 1976;
149. **ქუთელია 2003:** ქუთელია ნ., ლაზურის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 2003, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“;
150. **შაჰინი 2005:** შაჰინი მ., მაჭახლური თქმანი, ჟურნ. ხერთვისი, 2005, #1;
151. **ჩიქობავა 1936:** ჩიქობავა არნ., ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბ. 1936;

152. **ჩიქობავა 1964:** ჩიქობავა არნ., იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თბილისი, 1964;
153. **ჩოხარაძე 2001:** ჩოხარაძე ვ., შავშური ლექსიკის ზოგიერთი საკითხი, კულტურათმორისი კომუნიკაციები, №15., „უნივერსალი“, თბილისი, 2001;
154. **ჩოხარაძე 2013:** ჩოხარაძე ვ., თურქიზმები ქართული ენის სამხრულ დიალექტებში, ბათუმი, 2013;
155. **ჩუხუა 2003:** ჩუხუა მ., ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, 2000-2003;
156. **ჩუბიანიშვილი 1998:** ჩუბიანიშვილი დ., ფერეიდნულის შესწავლის ზოგი ასპექტი, არნ. ჩიქობავასადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, თბილისი, 1998;
157. **ძიძიშვილი 1960:** ძიძიშვილი მ., ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, თბილისი, 1960;
158. **ძიძიშვილი 1966:** ძიძიშვილი მ., თანხმოვანთა კომპლექსისა და ფონეტიკური პროცესის ურთიერთმიმართების შესახებ ქართულში, „იკე“, XV, გვ. 228-232, „მეცნიერება“, თბილისი, 1966;
159. **ძიძიგური 1973:** ძიძიგური შ., დიალექტოლოგიური ძიებანი, თბილისი, 1973;
160. **ცეცხლაძე 2000:** ცეცხლაძე ნ., შავშეთ-იმერხევის ტოპონიმია, ბათუმი, 2000;
161. **ცინცაძე 1998:** ცინცაძე მ., ფაღავა მ., სამხრული დიალექტები და ქართული სამწერლობო ენა (V-XVIII სს.), ბათუმი, 1998;
162. **ცინცაძე 2001:** ცინცაძე მ., ტაოური ქართულის ზოგი თავისებურება, XXI დიალექტოლოგიური სამეცნ. სესიის მასალები, თბილისი 2001;
163. **ცოცანიძე 1970:** ცოცანიძე გ., თიანურის ძირითადი ფონოლოგიური და მორფოლოგიური თავისებურებანი, ახალგაზრდა მეცნიერ-მუშაკთა კრებული, თბილისი, 1970;
164. **ცოცანიძე 1974:** ცოცანიძე გ., ხმოვანთა მიმდევრობის შესწავლისათვის ფშაურში, მეტყველების ანალიზის საკითხები, თბ., 1974;

165. **ჭინჭარაული 2005:** ჭინჭარაული ა., ხევსურულის თავისებურებანი, თბილისი, 1960;
166. **ჭინჭარაული 2005:** ჭინჭარაული ა., ხევსურული ლექსიკონი, თბილისი, 2005;
167. **ჯიქია 1978:** ჯიქია ს. ერთი ფონეტიკური კანონზომიერებისათვის ქართულში, თსუ შრომები, 1978;
168. **ჯიქია 2010:** ჯიქია მ., თურქულ ანთროპონიმთა ქართულში დამკვიდრების ფონეტიკურ-ფონოლოგიური კანონზომიერებანი, ენათმეცნიერების საკითხები, I-II, 2010;
169. **ჯორბენაძე 1989:** ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია I, თბილისი, 1989;
170. **ჯორბენაძე 1995:** ჯორბენაძე ბ., ქართველურ ენათა დიალექტები, თბილისი, 1995;
171. **ჯორბენაძე 1998:** ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია II, თბილისი, 1998;
172. **ლექსიკონი 2007:** „Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik“, Ankara, 2007;
173. **Taner Artvinli 2013:** Artvin Yer Adları Sözlüğü (İdari, Yerleşim ve Coğrafi Yer Adlarının Toponimisi), Turkey, 2013.

დანართი

(ტაოური და იმერხეული დიალექტური ტექსტები)

1. ტაოური კილო

საადი ჩივჩი³¹

ხუცეკარი, 2012 წელი

კერძების მომზადება

- ფქულის შორვა ვიქდა, ლებუო შორვა ვიქდა, რა ვიცი. თქუენც რაცხა იპოვნება იმა ვიქდა და რა ვიცი.

- მაწუნის უკა ვიქდა, წყლის უკა ვიქდა, მარილის უკა ვიქდა, რა ვიცი. ა, იმსოდ ვიქდა.

- პეტრუხა-პეტრუხანა ამზოფთ ამა, მე მოცლა არ მაქუან, ქი ი-ჟუნადა, ი-ჟუნადა და კილო გაჭუო.

- ეს ახლა ამა ანად-დედე არ ჰყავა?

- მაშინ ქენჯერე დანდგამ, წყალ დანსხამ, ნაწუელ დანსხამ, ფქუილი, ლაზუდი ფქუილს ჩაჰყრი გინდა, გინდა მერე ქერი ფქუილს ჩაჰყრი, მურევ, იქამ. ნდულე დილბერე, დედსხამ, შიშჰამ.

- ადვილია, ადვილი, თუ დეჩუე ადვილია.

- ფილავ ვიქენი.

- აგვრ ვიჯები. გინდა მოჰთუთქავ ძალუს უკა, გინდა წყლის უკა მოხარშავ, რა ვიცი. ბებრები წყლის უკა ადვილი მოლამის. ახლა ემბე ალი მედა, მოთუთქულები მაგადა, ა მინდა. დედე, დედე, მყაუსა დედე, მოთუთქული მაგარი ქიბადები უნდა, მე ართოხ კვბილები ა მასხადა, ართუხ, წყლის უკა მოხარშული მინდა და ესე იგრა.

- რა ვიცი, ე ხალი ჭორვა ვიჯები დილბერა, ძირი და მენი, ძირძან ხალიდან, მივბრუნდები მერე კურზნეჯარ ვირჯებით.

³¹ ასაკი არ ახსოვდა, ან არ გვითხრა.

- ყურზნებალი? ფურცელ დაჰკრეფავ, ა, ისე იგრე თუთა, ყურძენითა, იმისავითა ფურცელ იჯება, იმასაც დილბერა მოხარშავ,³² ლაზუდი ფქუილს უკა იქამ, ფქუილს ადუღეფ.

- დოხ, ემე ადუღეფ, ფქუილს უკან ადუღეფ, წყალს უკა, ადუღდება დილბერემ, იმ ჯალსაც დასჭრი დილბერემ. ყურზნიხალსაც, ამა გნა დაჰთუთქო და ისე-ნა დასჭრა. დაჰთუთქავ და ისი ემე იქამ. ჩაჰყრი წყალში დილბერემ, რა ვიცი, ე ისე.

- ედა შენც დეჩუე და დუდე ბებმას.

ადგილების სახელები

- ლაცეხუარაა წუერ, საცრეა წუერ, რა ვიცი რა გითხრა. ქელაზორ, ქესადგურ. შესებს ვზიდავდი იქანდამ. შენც წადი და ზიდე ა-ექენდამ.

- ჰოუ, მეტანე კი, ზამთრად თოვსა ჩუენ. თოვსა, ილლა შემა უნა შოტროთოთ იქ, გატფე. იქასაც ა, ხედავ, ა-ამ ქესადგურიდან უნა მეტანო, ა-ამ ნაცეხვარადან უნა ჩემეტანო, დახერხო დილბერემ და დნპო, გახრაკო, ქი გატფე.

- თქუნა ადგილები რად გინდა, მე ქი მაჩოუნებინეფო.

**

- მოზობლობა რადგენ გაქუა?

- ერთმანეთ უსკუამთ?

- დაზღეპედოთ ის.

- ახლა იმა ვინცხას მერედოთ, დაზღეპედოთ, აწიწინედოთ.

სოფლის ცხოვრება

- მალეები ქყაუან?

- ჰოუ, ქუყაფს. პირტყუებიც ქუყუაგან, მალეებიც ქუყუაგან, კუტუნუბი, ტუტუნუბი, ტუტუნუბი ქყაგან?

- გიცილუბი, გიცილუბი.

- ქყაგან გიცილუბი?

- კუტუნუბისაც ქყაგან, გიცილუბისაც.

- გუაქუა და ასე ყანები ბოსტნებია, აპა რა არი ესინი?

³² ისეთ შემთხვევებში, როცა რ-ს წინამავალი ხმოვანი გრძელია რ ისმის ხოლმე, ოღონდ ძალიან სუსტად.

- რა მოქტყაფთ, ო?

- ჭასვილია მოვჰყავთ, მესირ მოქტყავ, ლებდოსაც მოქტყავ. ა იგერ ყანეფში ხედავთ და?! დიღბერემ იჯონლება. თვალეზი რამ გასხია, რა გინდა? არა ხედავ?

პირტყვი

- პირტყვი: ცხტარი, ვერძი.

- მე ჰა, ახლა თანა არ მყტავან, ე ბერ დედი ვარ და იმა მოაბედი უნდაო, ცხტარსა და კუტუნასა მოაბედი უნდაო. მეცხტერე დანი. მალიც Ⴀ მყავან მე. ველარ მიქნია და. ბებერი, დედე.

ოჯახის შესახებ

- დენჭი ახლა, დენჭეზი თქტენ იყუნენ.

- Ⴀლა ხტყტავან და დტათხტეთ, მტათხტეთ, გტათეთ.

- ახლასაც ებედ დედე რა-ნა მყტიდეს?

- დოხ, თორეზი მყტავანა, მადა იქა არდან მათანას უკა, ა-დსე იგრა.

დაოჯახების ამბეზი

- ჰო, გოგტეზი ხყავან მათა.

- ერთმანეთი დედნახეს, დედარშიდნეს.

- თქტენც ისე Ⴀ ქნათ, Ⴀ გეძცნეთ.

- დტგუნი, Ⴀ, დტგუნი. უწინ დტგუნი ქყტავდე ყერბეთ, ახლასაც დტგუნია, ჰამა ახლა ალოეზი აქვან, ჰადდე, ჰადდე, წევნეთ, წევნეთ, დატდგნეთ, დატდგნეთ.

- Ⴀ, და ვიცი, ველარ მივმხთარვარ რადგა გითრა, Ⴀ?!

- წევნეს, მოდნეს, ართუხ კედევ რო დევვარშიდნით და.

- ჰოვ, ჰოვ, კედევ დადარშიდლობით.

- ჰადდე, ახლა ალო, წომომყე, წომოჰყტე, გითხოვონ, დრრა ადვილი. დანი მეხტტბითა, მახილითა... ართუხ, უკანამსაც ეშიდებდენ, იჯებდენ. დოხ, ფასი გგდებენ, დაბანჯი.

- და თქტენ იდტგუნეთ, ეხვამათენით. დოხ ასე-ნა ვქნათა, ისე-ნა ვქნათა დიღბერა ჩუჩხაკუნეთ, ისე იზამთ, ჰადდე...

მზითვი

- ჯედი. უ,უ,უ, ჯემედენი გასხდან თუალეზზე და? ჯედი, არ-ნა ქნათ გნა ჯედი.
წაჰყე, წაჰყე და. გნგდე ჯედი.

- უწი ასე ზნბა არ იყო.

- დოხ, იმხან წითელ წინდებ მოვქსოვიდეს, დილბერა ყაზალეზ მოვქსოვდეს, შალი კედიდამ, ე, ლეჩეფს ჭქსოვდეს. იმხა ფემტამლები იყო, ფემტამლებ იჯებოდეს. ჰა, ისენი და. ყაბებ იყვეს, სხუა რამენ იყვეს, გნტენილი.

- დნბორჯენეთ ერთი, ზენგინ ალაგა დნთხუნით, გემჭუარტლეთ ერთი.

**

- საჯელი - სნდი ჩივჩი, სოადი ჩივჩი, სულ ჩივჩი და.

- მიხინკლდან ჩივჩები არდანო, მიხიკლდან ჩივჩები არდან ისენი.

- ა, ახლა წლისაც, დილაზე ყაჭი ავდგე და შევქამე, ა ვიცი ო! ა ვიცი რამდენი წლის.

დალოცვა

- რადგა უყვარხარო?

- რა ვიციო, ე ბელდა თხა, ე ბელი, მოდი მომსურდი, ჩეგეხუტებდან, გაკოცებენ. რედა შევეყვარა ის, ანა ჩემი მეუღლე დილბერი, ჩემი თორი დილბერი. ე დილბერეა ხარა, ე რა დილბერი გოგო ხარა. ესეც მეტყვის ქი, კიდე შე რა დილბერები ხარა, შე კადები ხარა. ა ისე შემეხვეწებდენ ისე, გუხარდებდენ. ახლა თორი მყავსა მეჰმედაა, მედბოდ, მეჰმედასი ბიჭი, ო ჩუმტა, ფოშობა მიზამ, დილდა ათოქა, დოხ სა და წინ და უკან აღნ ჩუმტა, ხუნწნა უნდა. თორები მიყვარამ, ამა ნ ჩამუნე, ნ, მუზუზები.

- ვაშლი გუგზავნე, სხალი გუგზავნე, ყოლავ ვინ-და გიგინტანოს, გინგიგზავნო? ჰა, ესე იგრა. დილბერი თორები მყავან. სამ თანე ბიჭი თორები არდან, ორ თანეც ბგანო თორები მყავან, ისენიც დილბერნ, ა, ასე, თქუნსავთენ.

***

ფატმა ბათმაზი, 42 წლის

კევაი, 2012 წელი

სოფლის ცხოვრება

- თივა, თივა, ა ჰამა უნა დუყარო, ფური არი, უნა დუყარო.

- ეს მანგალი, ჭთიბაჭთ, ჭთიბაჭთ.

- ე, ლებულო არი, იცი და?

- არი თქუენში ლებულო?

- დაჭთესაჭთ დაჭკრეფაჭთ, ჭორვა ვიქდა, ყეზართმა ვიქდა, მოჭთუთქ მრხრაკუჭლი, ა, ისე. ზამთრი ყური, ემე, ლობიო ჭორვა. ზამთრი, კემელი, ამისი შიგა ეს.

- ჰოუ, ზამთრი, ჰოუ.

- გუჯამოფთ დეფნებზე, გუჯამოფთ ასე დრდი ემეა, რაე გითხრა, ჯეჯიმი. ჯეჯიმები იცი, ჯეჯიმები? ჯეჯიმებზე გაჭშლით, გუჯამოფთ. ონან სორა, გაჭმება, დილბერა გამოჭკრეშავთ, შედქნება კემელი ლობიო. ართულ, ზამთრი ჭორვა ვიქდა.

- ჭორვას, რავი, ხან მარქუალ დუჯაოლეფთ, ხან ისე ჭორვა ვიქდა დილბერა.

- ჭორვა ვიქდა, ჭმუჭამთა.

- ფილაე იცი, ფილაე? ა, იმის უკან, ფილაეს უკან, მაწუნის უკან შიჭკამთ.

- ფილაე, ე დილბერა ერბო განდნოფ. იცი ფურისი ერბო? ისა დილბერა განდნოფ, შიგან შეჭრდე ჩაჭყრი, ემესა. იშტა, მოჭთუთქავ, ფირინჩ ჩწყრი, მარილ ჩწყრი, მუ მოხარშო ამა დილბერა, დაჭდე, მაწუნის უკან შიშკამ. სალათა იქამ, თომათესი, კიტრი, მათ უკან სოლათა იქამ, შიშკამ. მაწუნის უკან შიშკამ. ა, ისე, ლობიოს უკან შიშკამ.

- ჰო, მახალა, დიდი გოდორი, პუტურუე მახალა.

- ჰო, პეტერად მახალა, დიდი გოდორი.

- ე მახალა არი, ე თოკი.

- არი თქუენში თოკი?

- ეს სწრი, სწრი, ლებულოსი სწრი.

- ემეე იზდება და ართხულ ისე დაბლა არ იქსა და გედკლიშტის, ა შედქნება და ამას დუჯასოფთ ქი, დილბერა ასე მოდდეს, დავკრიფოთ, შიჭკამოთ.

- თოკი აჰა, აჰა, ასე, აჰანე, ჰა იმა-ნა აჭკიდო და წევლო, ჰო, იმა-ნა აჭკიდო.

- იმა-ნა აჭკიდო და წანდებინო სახლისკე, ფურ დუყარო.

- ერთანე.

- მეც ერთანე ვარ, და...

**

- ჭატმა.
- ბათმაზი.
- მია?
- ორმოცი და ორი, ჰოუ.
- თქუენც კანგა იყადთ.

***

მერიემ იშიკჩი, 30 წლის
ხუცეკარი, 2012 წელი

დაოჯახების ამბები

- მერემ.
- იშიკჩი.
- დეუსიკარად დევნახე.
- ე, ვადმე! ³³
- მა ნახონ და, მე ისე მეხატრება თქმადა.
- დეუსიკარა დევნახეთ, ოუ.
- ჰო, მევიწონეთ.
- მოდდა უთხრა და, ე და წაჰყე.
- ჯეფი რა იყო? ჩემი ჯეფი? ფაფუჯი, ყასაბა, რა იყო სხვადა?
- ფაფუჯი, ყასაბა, დანთილი, ბეური რამე იყო.

საოჯახო საქმე

- საჭმელები? რა მუშაოფთ, რა ირჯებითო საჭმელები?
- ლებუო ჭორვა, ბაქლუჭორვა, ყეზართმა.
- ლებუო ჭორვა? სოდან დამჭრავ, ზედთ ძალი ურთეფ, სალჩა ურთეფთ, მარქუალ დუაყრით, წყალ დუასხამთ, ფორვა.
- დუხსა, დუხსა.

---

³³ სცხვენია ლაპარაკი

- ო, ო, ლებტოეფ ვახმოფთ. მარქტლები. ყტიში ვდეფთ ამას, მიწაში.
- ქართოლს, ძირი, ისა.
- დოხ, ფური მყავსა.
- დოხ, ანა. უწუელავ და ნაწუელად არა იჯენ.
- ყოლ რამ უყამ, ვაშლი, სხალი, ყოლ რამ ჭამენ.
- ერთანე ბიჭი მყაქს.
- ბიჭი ანათან გავგზავნე, სწრცხელი გნა გამეღტანოს და...
- სხალი, ვაშლი, ბალი, ე ვიშნა, ვიშნა, სახრაჲ.
- დოხ, კვრეფაქთ, ისე ვაწყოფთ ბელლეფჩი, ო.
- ო, ვაშლი ჭჩირავთ, ვაჰმოფთ.
- იჯებდან, ამა ჩუენ ა ვიცით.

ხელსაქმე

- მუქსუა?
- ე ჭალი.
- ე ჭალია, ე კედია, ე წინდჲ.
- წინდა ჭქსრ.
- წინდა ჭქსრ და. ყასაბა ჭქსრ, ე დელეს ჭქსოთა.
- ცხუარ ვპარცაქთ, გაჭჩეჩავთ.
- დაგანახუნო? დნახუნო?
- საჩიჩელი.
- მატყლი გავრცხაქთ, გავპარცავთ, გავრცხაქთ, მექენ მოქკრიფავთ, დაქსხდებით, გაჭჩეჩავთ. ე კიდე ა მეფენ მოქკრიფავთ, დუართუნდეფთ, მას უკა დავცახაქთ, მას უკაცა ართუხ ჭქსოქთა წინდეფთ.
- ჰო, ფეხები გათბება და.
- ჰო, ჰო უქსოქთ!
- ე მაჯალა.
- ე ა ვიცი, ე კაცების საქმე არი. ჩემი ამა ნ, ა მოქქსოვთ.
- ძერწკნიდამ.

მცენარეები

- ყავაღა არი, ნაძუტი, კატარი, სოჭი, კაკალა, სხუა რა იყო... ვაშლი, სხალი, ვიშნასი ჯევენად, არი ბუტი ჯევენად.

ხალხური მედიცინა

- ქოდა და ემნები? ქოდა და ემნები...
- ჯელს შეუჭრავთ, სამყური არი, სამყური, იმა დავლეჭავთ, გიდექრავთ გაჭრილზე.
- გახრაკულზესაც მაწონ შეჭსცხოფთ, სხუა რა არი?
- ბუტი რამა, ჰამა ა მაგონდება.
- კიბილი, ჰა, კვბილ დემანი. ყარანფილ ვიდეფთ.
- დუნახუნო?
- კვბილზე ვიდეფთ, კვბილში ვიდეფთ. მარილ ვიყრით, ჰა, კვბილში.
- იმა შივირდანი ყუელი შჭამე.³⁴
- ფურცელ იდევენ, დიდრუანი ფურცლები ქი არი, ამათ იდევენ.³⁵
- იკოჭენ, იკოჭენ, თელი.
- დიდრუანი ფურცლებია ისა, ბურლო არი სახელი.
- ბურლო, ბურლო.
- კომბოსტო დოხ, კომბოსტო.
- ჯალი ჰა, ჯალისი ფურცელი, დიდი ფურცელი.

***

ჰავა ბათმაზ/დოლენჯაშვილი, 35 წლის

ხევა, დოლენჯიანთკარი, 2012წელი

კერძების მომზადება

- აქუა ა, ასე შიგან პეტერაჲ დამბედი კედე, ო. პუტურუდა, ა ასე, ასე შიგან ყაფაღია იმაჲ ვიბამთ, ი, ისე ვიკეთეფთ, ჰა, მაგრე.

³⁴ მუცლის ტკივილის დროს

³⁵ თავის ტკივილის დროს

- ჩორბა რადგა ვაკეთებთ ჩუენა? ჩუე ლებუოს დაჭკვრევატო, სოღან დაჭშჭრატო, ჩაჭკვრით თენჯერაში, იმა კნგა გამოტოუტქატო. ზედა ლებუა დუაყოლეფო, საღჩასა, დომატისის, მოთუტქუელი დომატისი. იმა ჩატოკატო დიღბერა, მუაწყოფო ყაფნღზე, ასე ეთი ბნდალით წყალ დუასხამ, ეთი სნთ, ოდ სნთ მუსთით იმა, პეტერა ათეშით, ცეცხლით. ი მეღხარშვის. ონან სორა, და გითხრა მე შენა, ბეური რამა არი და.. ბეური რამა არი ჭკუაში და ნ რჩება აქ.

- ფილაღ, ებო ჩუაგდეღ. იცით ებო? ზროხეფო, იმა ჩუაგდეფო. ერთისაღ ძალი, წემინდა ძალი არი, ე, ისეც იმა ჩუასხამთ, ფრინჯ დუალბოფო, გავრცხატო, ერთ სნთ მუსდით, ონან სორ, გუდუაყრით ზედან, მოტოუტქატო იმასა, წყალ დუასხამთ, მუაწყოფ ყაფახსა, ი ადულდეღა ბააღ ასი გუმოსწევს შიგა ნავსა, მოხნრშული თუ არ არი, ზედან ეთ ცივ ბაღდალით კიდევ წყალ მუასხამ, ისე გაკეთებღ.

- ჩუენა ქადა გამუაცხოფო.

- ქადა თქუენ ქი ახლა გნკეთეფო და, ცომი, იმსოღ გუაკეთეფო, იმის შიგან... წყელით, ონან სორა არი პურის ცომი, იმას კნგა მოუზილატო, მუსდით ერ სნთ, ორ სნთ, ამოღვა ცომი.

- პური ცომი იცით?

- მაღა. ჰემ მაღა არი, ჰემ ახლა პურისი ქი გუანსუქეფ, პუღსი ძირაღ, იმა წყალ დუასხამ დიღბერა, იმ წყლის შიგან ემე ვიქდა, მურეფო, ი წომუა... ქი იმას შევნახატო, კეღე გუასუქეფო. პურ ცომი ის. ძუელი, ის ძუელებით. ახლა მაღა ჭემნფო.

- გურჯულისი პურ ცომ ვეტყვით. სხუა მისი სახელი ნ ვიცი.

- ქადის შიგანისაღ ა ვიქდა. ყაღმაღი იცით? ზროხები? იმის შიგან ლაზუდი ფქუილ ჩუაყრით. დიღბერა, ასე მურეფო, ჭენჭები წომუა ისა, იმა გუაპრტყელეფო ცომს, იმ ცომ ქი გუაპრტყელეფო, იმის შიგან ასე კოვზით დავდეფო სირე. მუანოთ, გაღმუკვეცატო ქენაფთე, დიღბერა, შეჭეფ ჭურუნში, გომოცხუება, დავჟღებით, შიჭჭამთ. იმის უკან ჩაღსაღ შესუამ, ონან სორა, რაღ გითხრა, ყრღი რამ, წყლის უკან.

ფესტივალები

- ისინისაღ ზღაფული იჯონღება, ზამთრისაღა არი, ამა ზღაფული ბეურია.

- იმათი სახელები, ჭესტივალეფო? იმათი სახელები ჭესტივალ ვებნეფო ზნთე.

- ჯაღები ჭედობენ.

- ო ზროხეფთ, ზროხეზი მსსხმენ, იმა აჰედებენ. იმათ, მილეთი მედკრიფდან ბეჰრნი, დასხდებდან, იმა სედრობენ. ონან სორა, ემე იქმენ. ასე დიდი ჰალყა მუხოდან, ჯადეფს შეჰყრდან შიგა. ოდ, ოდ ზროხა, იმა სჰედებენ, ი ჰესტივალია. ინსნებიც ჰედობენ, გოგუბიც ჰედობენ, ისეც ჰესტივალი არი.

- ზღაფულში ა, ისენი ზღაფულშია. დან ზნა ზღაფული ს, აბლი. ჰო, გაზღაფულში. იმხან იჯონლება ისენი. ესენი ახლა კნაგა ზღაფულში იჯონლება.

- ექი ქე მედგეფს ქი, ბირინჯი, ერთანე არი, იჯონლება, იმა ბეჰრ ფარა აზლევენ, ბეჰრ ფარა მისცემენ იმას. გემედყრის, გემედყრის ორ-სამნი... ზორფები აქუან, დიდრუანი, ასე ზორფა, თახთიდანე, იმით გაჰყრიან ქი ვერა გემედგდებენ. მილეთში წავლენ, გოგუფჩი სა წავლდან მსჰედებლა. მილეთი, ართუხ, დანბან გოგოები ბოდლა. დიდრუან ს, ა, ისე შეშები, იმ შეშებით დაჰირო, იმათ დაზღეჰენ.

- ეტკივლება და რა ქნასა, გოგო ეშინია.

- ჰესტივალეზი ს მაგონდება.

- ჰა, საწინაო, ჰო? საწინაო კიდო ადანი, ეთი დღე აქუენ იმათ, ი დღე მოვა, იქმენ იმ ჰესტივალეფთა.

- ს მაგონდება ქი, ს მაგონდება. ქი მომაგონდება, მუალ შენთან.³⁶ იმხან დევდადენოთ.

**

- ხუალ არ გიგიჰეფ.

- დოხ, დოხ, ჩემს უკან-ნა იყუნეთ ბოდნან.

- ემეში-ნა გევნეთ იქ, აქ ენა გაგასხა. იქ ზნა ასე თივეზი არი, ი ცივი წყალი, ზაბა ცივი წყალია, თოჰლი არი, გრლი არი.

- ჰო იყავი, უიცი. იქან გახუიდე, იქან დასწუე.

- ჩუენი გოგოები მოდნესა და მათ დევებვადათო.

- ს, მოდნეს.

- ჩემი?

- ჩემი ჰავად, სოდადი ბათმაზი.

- ჰამდენი წლისა უთქუდა?

---

³⁶ ხუმრობს.

- დოლენჯანთ, დოლენჯაშუილი.

- დოლენჯანკარი. იქ გახვედით თქუნს. გოდლეკარი, ის დოლენჯანკარი, ბასლეკადს ჩემ ანასი, აღასი, ი ჩემ დასი.

- მე ანად 5 მყავს, ბაბოდსაც 5 მყავს.

- მივდე, მათ დეჭხჭნთო.

***

საფეთი ბალჯი/ბექმეზიშვილი, 67 წლის

ბასლეკარი, 2012 წელი

ადგილების სახელები

- რა ვიცი, იქ კედთად არი. ასე აქედამ დეთიდამ წავალთ, მოგლესილი, მასისი, პუტუტუდ, პუტუტუდ მასისი არი. ონან სორა, სანაცრიე, სანაცრიე, ოქუზ ბოდანი, ჭიშკარი, შორადი. ჰო, შორადი. მოხვალ ლომბითპა, ლომბითპა, მოხვალ კედთავი, ყარატალი, ჩომოხვალ - ფიშნაგედ, ქოდ, ასე გიდდარ ქელაზორი.

- თა არ ალი, ახლა ქოდში ჩომოველით, თა გათავდა.

- თები გათავდა, ჩომოხვალ ქვიშნაგედ ქოდ არი, ასე გედმდარ მაჰალე არი, ქელაზორი, ჩემდარ, ჩამოხვალ ბალეკარი არი.

- ქოდ, დოხ, მაჰალე არი ისა, ქოდ აღარ არი, ართოხ მაჰალე არი. მოხუალ ჭედლდანკარი მაჰალე არი. მოხუალ, მექთები არი ჩუენი ემე, ჩუჩუნაკალო ვეტყვით, ჩუჩუნაკალოსა.

- რა ვიცი, ისე იტყვდან, ჩუჩუნაკალო, ართოხ, რაზე რა ვიცი, იმდენი არ ვიცი დანი. ჩამოხუალ გოდლეკარი, ასე მოხვალ, აქა ალაგეფს სახელები გურგუნაქეთი არი, ისე გიდდარ ემე არი, ქონობანი. ე იქედამ ჩომოხვალ აქო, ჩუენი სოფელი ემეა მაჰალე, ბასლეკარია.

- ამ ალაგს ბასლეკარი, ბასლეკარი.

- რა ვიცი, ძუელი ისე რამ უთქუდან დანი, აქობაში ბოდნა სახელები კარი და ბაშლია... თქუნშიდაც კარი არი...

- ყანა- ჭალების სახელები იქ ჩუქე ჭალაში, ჭალა გუაქუა, ემე ვეტყვით კალოსწინი, მაღლა ერთი ჭალა გუაქუა, საჯარე ვეტყვით.

- რა ვიცი, საჯარე, ართუხ საჯარე, ქომოსი ვარე. ართუხ, რედგა რა ყოფილა რა ვიცი. საჯარე უთქუდან მანი იმისთვინ.

- აქობასა ვედყანა ვეტყვით, მაღლა აქედამ ერთი ყანა გუაქუა იქაც, შინდისძირი, მანი შინდის ყოფილა ზამანინ და იმას შინდისძირი უთქუდან ასე ყოლი სოფლები, გოდლეკარი, მესელა, ამას ასე ნასხიდ ვეტყვით, ნასხიდი.

- ამ ვეს? ფიშნავე ვედა. ამ ხედს სახელი ფიშნავედა.

- სხუა აქ დეთი ვედ არის. ქუაბად ვედ არი, სხვა ხედ აღარ არი აქა. ერთიც იმკენ ჩახვალ ქომო, წყალი გერევა, გუდასვევი ხედა, და ჩუენი ეთი კიდო, ამ ჩუენ ქომსა ეთი კიდო მაჰალე არი, იმ მწლეს სახელი გუდასვევი იყო, ახლა ი გოდლეყანა ქომ შედქნა. ჩახვალ კიდო ქომო მაჰალე გუაქუა, ვევაძსი მაჰალე, ვევაძა მისი სახელი. იქ მწლე გუაქუა ილდასვედ, ილდასვედდან ქი ჩახვალ, მწლე არი ქორდათი. ართოხ, ჩახვალ იქ, ქომო, პარხალ ვედ ჩომოვა, ჩუენი უდუდი გათავდება.

- თამამ, ვევაძსა ჩიგითვალე ზნთე.

- ვევაძსა მწლე დეთი არი, დეტსგვარად არი, ჩომოხვალ ფიშნავედ არი, გახვალ, დტალეკარი, კრავკარი, გოდლეკარი, დოლენჯდანკარი, კიდო ჩომოხვალ ბასლეკარი, ქონობანი, ილდასვედ, ჩახვალ ქორიათი, ჩუენი მაჰალეები ესენია.

ნადირობა

- ჰო, მე იმისი ემე მაქუა, თოფი.

- ნადირ ჭკლავა, ღორ ჭკლავა.

- იმის ქარჩელზე, ქი ქარჩელი მოვა, ქარჩელზე დასაღია. ახლა სერბესათ წავალთ, მოვკლაფთ.

- ჩუენ მარქულებ მულებს, ჩუე ზარალ გვადლეფს და მერმეთ უნა მოჭკლათ და, რა ჭქნათ აჰა?

- ო, რედგი დიდი, უჩუუ ქილო გუმოვა.

- კვბილები შეწყობილი მაქუა და ხანჩი ემე იჯება.

- ო, ღორს კვბილები ასე აქტა, ასე აქტა ამოზნეკილი, ღოჯებ ვეტყვით. ასე დიდრუანი ღოჯები აქტა, ი თვრისა ყანეფს ბითთავა. ასე შუზვრება, ამოთვრის ყანასა. ყართოფს ჭამსა. იქ მას უკა ჭალეფჩი ეთი სოფ ემე არი, თივა არი, იმა ემეფს, ჭკვარტ... ჩუე იმა ჭკვარტ ვეტყვით ახლა. ი უყვარს, ჭალაში იმათ დაჰყრის, იმა ამძროფს, იმა შეშქამს. ყართოფსაც ჭამსა ზნთე. ყართოფი რაცხა შემეყრება, ჭამსა ყანაში. ფათათისი ყართოფია ადნი.

- ტომატის არ შეშქამს, დოხ, ლებუო არ შეშქამს, მწტო ჭალაში ემე ეზეფს თივასა. ეთი თივა არი, სოდან გავსა, სოდანსა, ჭკვარტ გავსა, იმათ ჰკრეფავს, იმათ შქამსა, სხუა ემედ არ შეშქამსა.

- სანადიროთ წავალთ ასე ჩუენ თერეფში. სხუა თერეფში ვერ წავალთ, ასე მასისზე, ჯედთავ, იქოვრობაში წავალთ სანადიროთ.

- ერთანე მოჰკლავთ.

- დოხ, მწტო არა, ორი, სამი არხადაში მეფყრებით, წავალთ, მწტო ვერ წავალთ.

- მე რავი, დათუი არი და დათუი დასაღია ჩუენში, დათუი მოკულა.

- ახლა გათენდა ქი, აპა ღამით შემოხ... დათუი, ამა დაგიჭირაქს, ამ-ამ გიზამს, შექქამს.

- ო, ბეურები, დათუები სულა ბეურნი არდან აქა.

- ო, ჰკლავთა და ასე აჩულზე ვერ მიგვიკლია.

- ამას რეფა ვიტყვით? ვერ ვიტყვით ქი, ამაზე მახვადათებ იქ, აგზე უთხრავ, მაში მოვლენ, დიმიჭირვენ.

- ახლა ტყეში დათუი არი, გელი იქნება, სხვა ო იქნება რადა. გელი მოკულა სერბესთია, რახანცხა დედნახავ, მოჰკლავ.

- გელი ადნი ძნლ გავსა, ამა დაბანი ძალი არი.

- ჩუენი მესელა ასე პირგტყუები ქი იყუნენ შექონილნი, ერთანეც ო დარჩება, ბითთავათ დნგორეფს. ასე ერთნე ქი შექქამო და გაჰძღე, დოხ, ე ბითთავათ დნნარცხეფს, დნნარცხეფს, გნგდეფს.

- ო შექქამს, ასე ბითთავათ დნნარცხეფს, გნგდეფს. ართოხ, მას უკა მოვა, მეჰკრეფაქს, შეშქამს. ჰაზილულ იჯება და. აქობამდინ არსა ჩუმოსულა. ე და დათუი ყოლ ღამე დარება

აქრბაში. მაღლა ყანაში ლებუთო მაქუა დათესილი, შევა, დწვენს, მე ავაყუდეფ სარეფსა, ის დწვენს, მე ავაყუდეფ, ის დწვენს, ასე ვთამაშოფთ.

- დათუი რას ჭამსა, მეფვა შიშჭამს, ასკილ შიშჭამს, ლებუთო ფურცელ შჭამსა, ლებუთო არა, ფურცელ მწო, ლებუთო არ შიშჭამს. შეხტება ჳევნარზე, ჳევნარ დალეწაქს. ა, ისე დრდხეა, მულრაჯულეფს, მულრაჯულეფს, მწლეწაქს და გწგდეფს. ნ ემინია, დწრჭუა იმასაცა.

- ტყეში ვაშლი-სხალი ვინ დწუგა იმასა რო შიჭამონ. ტყეში ვაშლი, სხალი წვის დწუგია იმისთვინ ქი შიჭამოს.

- ი, რაზე ვნადიროფ, ავჯობაზე წავალ, ერთანე მოვკლაქთ, ჩემეყვანთ, ბეურ არადა. ნადირ მოვკლაქთ, სხუა არადა.

- ნადირი თხადა, თხადა. ნადირი თხა არი.

- ა, ახლა სწებსთია, ა ახლა ქი წევნეთ, მოვკლაქთ, ამა იზინი, ქწლიდი თუ გაქუან, წახვალ, იზინი ქწლიდი თუ ნ გაქუან, ვერ მოჰკლავ.

- დოხ, ნ მაქუა. აქა ჩუე მოძობლეფ წვის აქუა. უჩუმალა გახვიდე-ნა მოჰკლა, ჩამეყვანო, შეჰჭამო.

- დოხ, კურდლეფ არ მოვკლაქთ. დასალ არ არი და კურდლეფ არ მოვკლაქთ. კურდლეფი, მელი, იმათ არ მოვკლაქთა.

- მელი ხორცი არ შედჭმევა და კურდლეფი ხორცი იჭმევა. ჩუე არ შეჭჭამთ მელი ხორცსა. ჩუე მუსლიმეზი მელისი, ღორისი, დათუისი ხორც არ შეჭჭამთ, დოხ.

- ნადირი ისე არი ქი ალთმიში ოხა გრმოვა, სამოცი ქილო გრმოვა.

- ახლა აქ ეთი ვაცი არი, ის ქი მოქლა, სამოცი ქილო არდან, ამა ბეური ხნისწ, იმისი ხორციც შედჭმევა, კრიჭი იქნება წწბა.

- კრიჭი, კრიჭი, ნ მედხარშვის.

- კად, ახალი გწა იყვეს, ახალი გაწდილი ქი, მოჰკლავ.

- დოხ, ოდ-სამი წლის ნ მედკვლეზა, დასალია. ჭიდი, შუიდი წლის-ნა იყვეს ქი, მოჰკლან. იქინადდან დიგიჭირონ ქი ოთხი წლისა, ორი წლისა მწკლდანო, ჰა ამა შიგაგდეზენ.

- თოფი მაქუა, ვესიყალი მაქუა, თოფი, ვესიყალი.

- წლა დამჩა რა, რა ვიხვარათო სხუა.

- ჰექეები ისაცა, ზფერი ჰექეები ზ ვიცი.

- ერთი არხადაში მყავდა, ღამი წაველით, ღამე წელით, იქ თაში გელით, გათენდა. დევნახე იქსაც გიდაღამისკე, თერეჭისკე, ინტკგოროდ თერეჭისკე, გუდასხე თერეჭისკე, იქიღამ ასე გიდმეჭარეთ გადმოღამისკე, ჩუნ თერეჭში ქი ოთხი თანე ნადირ არღან. ჩუე წურზე ვართ და ნადირები ქომოდ ჩუხურში არღან. იქეღამ არხადაშ უთხარი ქი, დაჯექ, მე იქეღამ მიხუო, გუმუა მე მოჭკლავ, ა შე მოჭკლავ. იქეღამ შუხვდე, ჩაველი, ჩავედი იქეღამ ხუთასი მეტრო იყო, იქ ჩავედი შუიდასი მეტრო გასულა, გაქცეულა. გაქცეულა ჩუე თერეჭისკე, ინტკგოროდ თერეჭისკე გიდეღრბინა. მეც მიჭყევ იმ ემეზე, კუალზე, იმი კუალზე მიჭყევ, სისხლი ასხმიდა, იმა მიჭყევ, მიჭყევ, ერთ ალაგა მიველ, ასე ერთი გიღავლეღა არი, გედევღარე. ქომოთ ქი ჩიღღარე, ეთი იქო ჩაველ ქი, რა ჩახვალ, ეთი უა-უა ქნაღა, მე მგონიღა ქი თხა ხომ არი და ადვიღა მოჭკლავ კვღდის ძირიღამ-მეთქი. თოფი მუწზირე, ეთი კიდე ფეხი გუადგი ქი, რა გღღამ. მრ, დათუი ადგა, არ, მიყო ასე. მწტო ვარ, ზვინა მახლაცხ. ასე ოა მიყო, ეყუღა ასე, ეყუღა, მეც შეჭმინდი. თოფი მუწბრუნე ასე... პირ დამჭკალოს, ო. იმა ასე ქი დემეღგეროს, ისე ასაფანიღა ქი, ფწა ზ ჩავა ჩემი დაბღა. მოვკუდები ჩასულამდე, ფწა-ფწა შევღქნები. შეჭხედე ქი კვღდეზე ასე მწყუღა მისი ზურგი. ი ასე მოღვრა, მე ასე წეველ, მე იქ მის ალაგა გაველ, ი ქომო ჩევღა. ქომოსაც ასე ეთ აგზე ალაგიღა, ჩახტომელი ალაგი. ვამბოფ აგე, თუ... ფეხები გიდაჭყავ და გიდეღბინე, შენ-ნა მოჭკლავ. იმან უკვე ფეხი გიდადგა და გიდეღბინა, მე მოწბრუნე თოფი; თოფი მოწბრუნე, ჩომოჭკარ ქი, არ ეღღო. ყამღა, ყარღათ მევღა ჩემსკე, ო... ჰო, ჩემსკე წამოღღა ყამღა. ართუხ, გაერსღანღა და. მე ფუსტობა უყავ იმასა. ამა მაკარიზმა მუწბრუნე, ხაზინაში მივე ჭიშეგი, ქი მივე, მიხვღა. ჩემსკე წომოსული უკნისკე მიბრუნღა. ეთი ასე ცალი გზა არი, ეთი თხაჩი არის, იმ გზას უკან ქი წევღა და ქომო გრღლი არი, გრღში ჩევღა. ჩევღა ქომო, ჰო, უმზირ ასე, იქ ჩევღა. ჩევღა იქა, ზნთი მოწბრუნდი ქი და კუტურუღ თელი არი იქ, ო. მევეკიდე თოფი, ჩაჭეხტუნე გზაზე, წურზე გემევეყვანე, მოჭყყავ... გნა ჩამოვეყვანო ქოღში, დევჭირო, დათუის შუილი, ოჭ.

- ეთიღ შეჭხედე ქი, რას შეხედავ, იქ ჩასული დათუი, იქღამ მოვა ჩემზე. ღრღალოფს, იქიღამ ჩუვღია და იქიღამ მოვა ჩემსკე. ჩემი არხადაშიღ მერე თერეჭში, უკნიღა მენი ქი.

იმან არ იცის, იმა გუმოსულა, დუნახია იმასა. ე იქედამ მოვდა, გედმეხედა, ეთი კილდე არი ქი, ვინმე დუდმუარდეს, გასქტება დანი. მოკუტდება.

- ასე გეზინა, ვე გედეზინა, ასე გეზინა, ვე გედეზინა და თაე ტრაქში შუტენა და ქი გუმუჭა მისი თაე... ძირაე თოტლ იყო, ლანქერი დაწუნენილ იყო, რეგენცხა დეცა, ასე ოთხი-ხუთი მეტრა... უკა, ისე, თოფია, ასე ლასტიკი თოფია და ახტა, ისე ფეხეფზე გეყუდა, მოვა თავდალმისკე, ჩემსკე, ჰა ამა ახლა კედევ თოფი მუახლაკუნე, მერმე ნ მაქუა მერმე შემჭამს მე. ახლა მერე აღარ მაქვა, გათავებულა მერმი, ხუთი თანე მქონდა, აღარა მაქუა მერმი, გათავდა. ახლა ვამზოფ ქი, ახლა ე თუ აქ წემოვა, კვლდეზე გევიდე და იქედამ ართუხ უსკუტამ და გაჩდება ჩემი არხატაში.

- ასე მუხლაკუნე ქი, ასე გეყუდა და ქი გეყუდა და მევიხედე და გევდა თაუდალმისკე.

- დათუი ქი გეყუდა იქო, ჩემი არხადაში იქო ჩემოვიდა, იქო გეყუდა.

- დოხ, ნ შუშინდა. იმა ახლა გონდა ქი იმა აქედან გედმდარა, მე შეჭმინდი კილო და ქი დათუი იყო ზნთე, ჩემ არხადაშს შიშჭამს. ნ ჩამოხვიდე-მეთქი, მანდედან დაბრუნდი-მეთქი. დავბრუნდი, გაველ მის ალაგა. ასე ეთი დიდი ალაგი ჯემელია, ყოლი თერეჭი თოტლი არი. იქედამ ჩამოტლილი გზა არ იყო ჩემოსული, გავლილი გზა ნ არი. ჩომოსულა, არც ისე წასულა, არც ასე წასულა, თან არსა წასულა, იყო, დაკანგულა. ჰად წევდა, ნ ვიცით. კვლდევენარ რამ იყო, კილდევენარადა, ერთ კვლდე იყო, ერთ ქუა ქი ჩუაგდებდით, ხუთი დეყე ქუა ახლაგუნებდა შიგან. გუმუტასწფთ ჩუნენი თაე, ო. ართუხ, იქ გასქტა თუ რად-ნა რა ვიცით. არ ვიცი, რაცხა ქნა არ ვიცი, დედმალა იქა.

სოფლის ცხოვრება

- სხუად რად უქნადა. სხუა ჰეჟდა ნ ვიცი. სხუა არა ვიცი, რად ვიხუარათო ახლა.

- ო, ისინი, ბოშო, მეზობელისი ხუადათი კად არ იქნება, ი ძრახვა იქნება, ჩუნენში ძრახვა გუნადა. მოზობელისი ქი იხუადათეფ, ჩუნენ მუსულმნობაში იმედ ღერბეთია, იმისთუნ კად არ არი. მოზობელის ბზზე არ-ნა იხვანთო, ჩუნენ ქითაფში, ყურანში ისე წერაქს. მოზობელობაზე ნ უნა იხუანთო, მოზობელი მოზობელია. ბოდნა ჩემ მოზობლები არდან. ჩუე ბასლეკარსა ათდაეთი მოზობელი მყაქსა, ათდაეთი სახლია, ბითთოტუნი კარშინა არდან. ხისიმ-ახრაბა, ჩემი აქედამ ისტამბულ ჩასლამდე ხისიმ-ახრაბა მყავან.

- პირტყუი, პირტყუი ვეტყვით ჩუნენ, ცხუარი არი, თხა არი, ვაცი არი, ვერძი არი, ჰოტუ.

- დობ, ის ზროხა არი. ჭური, ჯარი, ძროხა არი.

- მეცხტერე, მეცხტერე ვეტყვით ადნი. მეცხტერე წსხამს პირტყტეფს, მამოეფს, ჩამსხამს, მოსწუელს.

- დობ, პირუტყუ, ჩუე ჯარი ცალკე დევიჭიროდით, მერე ზროხასი. ჯარი ემე არის, იმა ცალკე დევიჭიროდით, მერე ზროხათა ცალკე დევიჭიროდით, პირუტყუეფსაც ცალკე დევიჭიროდით.

- ძროხი მეცხტერე სხვა ვიქმოდით, ამა ახლა აღარან, ახლა აღარ ქუყავსა, ახლა დოდ, მწლე აღარ არი ქი, მეცხტერე იყოს.

- მე მყავსა ფური. ორი ფური მყავან, ერთი ჯარი მყავსა, ერთიც პუტურუდ ჯობო არი. დეკუტლი, ერთი დეკუტლი არი, ერთი ჯარი არი და ორი ფურ არდან. ოთხისაც პირუტყუ არდან, ეთი დაჭკალით, სამი დარჩნეს. ზამთრი აქ ვართა, აქო ვდგავართ.

- დობ, იქ ნ მივდივართ, ზამთრა აქო ვართა, ქოდ. ზემო აღარ ვართა, ზემო ახლად ვნთა და აბლი ერთ თვეს, მას უკა ჩამტალთ აქა.

- დობ, დობ. დეტსკარა, დეტსიკარა, ყულედი როა, დეტსეკარა ვართა. ახლა ერთ თუეს იქით შუმეჭჩხოკუტით, ჩუმოვალთა აქა.

- ჩხოკუტა დანი, იქედან ავდგებით და აქ ჩუმოვალთ.

- შემა გალმი ტყეში, მიზიპერ.

- ერთი სათხილე, ერთი მიზიპერი. ორ ალგას ტყე გუაქუა, ერთიც ბაღჩალულშიც ტყე გუაქუა, ჩუენი, ჰო, ჩუენი.

- მოთორითა.

- მოთორი არ იყო და ხიზართა.

- ე, ბედელია, ბედელი. ე ბედელი ცულით გათლილია. ახლა ადვილია, იმხან ჩეთინ იყო.

- შემა მოჭკრავ, დაჭკრავ, დუაუაგორეფთ, ჩუმოვა კეჭში, ეჭკიდავთ, გიმეჭტანთ ზრუგითა.

- ერთ დლე ვზიდაჭთ, გიმეჭტანთ, ორ დლე ვზიდაჭთ, გიმეჭტანთ.

- ახლა აქ ეთი სერბესთობა არი, სერბესთობა მოქვცემენ უქუმათიდამ, იმა იმხან მოჭკრავთ. უქუმათმა გნა გვითხრას ქი მოშჩნრით, მოჭკრავთ. ახლა ზამთარად მოდდა,

შემა უნა მწიროთ იმა გვითხრას, ჩუენც გნა წევნეთ, მწიროთ, მევტანოთ. ისე მოქმედაქო და აბლი ართოლი უჩუმა არი ქი დუგუტიქიროს.

- რას ვიქამთ, დაქხერხავთ, დუაპოფთ, სობაში შურთეფთ.

- ახლა საჭმელ ხარშავს და ბებერი. ჩემი ქალი საჭმელ ხარშავს ქი, სადამოზე შიქქამოთ და.

- კად შემა არდუში შემა არი, აქობაში ზნთე არ არი. მას უკა ე მეშარი, ფელუთი, გურჯიჯა ფელუთი სახელი ფელუთია. რკო, რკო, კო. გატენილია გადმა. ზნთე დავკაფიდი, ნეკერ ვიქმოდით, მურთმიდით პირტყუეფთა. ახლა ალა ჭკაფაქო, გათავდა ახლა.

- კატამ. იმასაც გახმება, მოქქრით, გუხმობლა არ მოქქრით. ახლა გახმა კატრები, ალა დარჩა, ხასტალული რამ მოვდა, ბითთავა გეძრაკა, გაკმა ტყევენარში.

- ნამუისაც დალუზია. ნამუი არი, სოჭი არი, გუხმობლა ნ მოქქრაქო იმასა. დასაღია, უქუმათისია.

- ი ყიზილავაჯია. თხმელამ ჩუე თხილი ვეტყვით, მთხელა ნ ვეტყვით იმასა. ჰო, თამამ და ჩუე იმას ყიზილავაჯ ვეტყვით. ო სუბესთია, იმა მოქქრავთ. მე იმა ყანაში ვზდი და, იმაზე ვერ... ესენი ალაგიც ჩემია, იმა მოქქრავ. კაკალა, თხილი, ყანაშიც ემე თუ არი ყავალი, იმასაც მოქქრავთ.

**

- თქუენ ქი გახლაქო სადევრია ისა?

- ქუაზავრია ისა, ნ! ქუაზავრი ვისი დარქია აწი ისა?

- მე ვეტყვი იმასა, ჭკითხავ ახლა, დევეჩუე.

**

- დადლეფში აღარ მივდივართ ახლა, გათავდა დადლობა. მალი არ ქუყავან ქი, ახლა დადლაში წევნეთ. მაში ქი ბეჭერი მალი იყვენეს, მივდოდით, ახლა დადლაშიც აღარ მივდივართ.

- იქ ქქქონდა და ახლა დედნგრია ისინი. ოსდნთი წელია დედნგრია იქობად, ნ მივდივართ იქ.

- ო, იქ მუვდოდით.

- ჩუე დგურ წევდოდით, დგურ მაღლაში, დგურ.
- ა, ასე მეთიდაძე კი წყალი ჩუმოდის, ი დგურ მაღლან ის.
- დიდი მაღლა არი, სამოცი ხანე გეუდოდით იქა.

ბუნებრივი მოვლენები

- ახლა ჰავა არ წუმსა, ჩუენსთუნ კად არი, უნა გაწუმდეს ქი, ჩუენსთუნ კად იყვეს ქი და წყალი ჩემოვდეს და მოჭრწყათ. ჩუენ აქობაძე მურწყელ არ ამოვა. ახლა გაწუხებული ვანთ, ნ წუმსაო.

- ათი დღე ნ გაწუმებულია, ჰეე გაჰმა, ხედავ?
- აბლი რამ არი, ი რა არი!
- ქი ბეური შეეძნება, იქო ჰიდზე გუმუა, იმ ჰიდზე, შეხვთება იმ თახტეფზე.
- წყალი იმდენი გეზდება, ქი იმ თახტეფზე შეხვთება.
- ახლა წუმა გვინდა, ო, ამა ნ წუმსა, მა უყოთ?
- მერთმა იცის ისა.
- მერთმა იშტასა გიგვიწუმეფს, იშტასა ნ გიგვიწუმეფს.
- ო, ახლასაც გაწუმდეს და დლით იყოს, ღამ იყოს.
- სიცივე ნ იქნება, სიცივე იქნება, ჩეუცუამთ. ბეურს ჩეუცუამთ და ნ შომოქტცივდება.

ნეთა ქი გაწუმდეს!

- ახლა თოუთლი ნ დეტყობა ქი. ო, ახლა ეთი ათდა ეთ თუეში გათოუდება, ეთისაც ჩუენ გუჯული, მანტი ვეტყვით, გამოსული თუე, გუჯული, მანტამდე ითოეფს აქა.

- ეთი მეტრო ნახევარი, ორი მეტრო, სანმი მეტროთაც გათოუდებოდა აქა. უწი ბეურ თოუდებოდა, ახლა იმდენ ნლა თოუდდება. ახლა ეთი, ეთ მეტრო ნახევარი.

- თოვში რა ვიქთა, გიდაჭყრით, წავალთ, ვიმუშაეფთ, სახლა დაჭწვებით, იქ ვიქნებით ბებრის უკა.

- გავალთ, ნიჩაბი გუაქუა, ნიჩაბი გიდავყრით, ჩავალთ ქომო ბოდრუმში, მოზობლეფჩი წავალთ.

- გზა პუტურუდ გათოვდაა, მილეთი გათოვდაა, კრეტერი გუმუა, გიგვისხნის გზასა. უქუმათი გინგვიგზავნის ქრეტერსა.

**

- ეყოფა, ეყოფა ყელი ემენტო.

- წელი მენტება ზნთე. აბლი ათ დღეს, ართუხ სიბერე, ჭთიბე თირჭნითა, ო და წელი ემენტო, წელი მენტება.

- დოხ, სამ-ოთხი დღეა წელი მენტება. ათ დღე მოჭთიბე.

- დერმანი, გუშინ ჩაველ, დუწერინე, ამა, ა მიჯება, ა.

- ვიცვამ, ვიცვამ, შომოხოტლი მაქუან.

ტკვილის გამაყურებელი საშუალებები

- თაჲ ემენტება, შეჭმჭამ ვერმიდონსა, გრიფინსა, დერმანს შეჭმჭამ. იმისი დერმანი არი, იმისი, ევლეფთ, შეჭმჭამთ. და ეთი კნზირი გუაქუა, თაჲ თუ ეგვენთება, დერმანიც ახლა გუაქუა, ევლეფთ, შეჭმჭამთ.

**

- ჩემი სახელი საჭეთი, ჩემი ემე ბექმეზია, სოადი ბალჯია და ანი ჩემი უწინდელი იქედამ მოსული ძუელი სახელი ბექმეზია, ბექმეზი.

- ჩემი დედე ბექმეზი ყოფილა. ე, ზნთე ბალი ყოფილა, ბალი დუკრეფია, ბექმეზი ოტდუღებია იმხან... სახელი დამჩალა ბექმეზი, ბექმეზიშტილი ვარ ანი.

- მე სამოცი და ჭიდი წლისა ვარ, სამოცი და ჭიდი წლისა.

- აქო ა დევბადე, ამა მე ვაშენე. ე მაღლა სახლი არი, იქ დევბადე. ა იმ ბასლეკარ სახლა დევბადე. ესაც მე დეუსიკარა დაბადული ვარ.

- ჰო, მე ვაშენე ეს ქოხი, ე ქოხი მე ვაშენე.

- ჰო, ჰამ და რედა უსტობა!

- უსტა ვარ. მე თურქიეში ბეური სახლები აშენებული მაქუა. ამ მაჰალეში სახლები არსოდ იმიშენებია.

***

(1) ჰავო სულიჩაი, 85 წლის

(2) მევლუდ ჭარაბორლი, 30 წლის

წითელკარი, 2011

- (1) მე ჰაუოდ.

- სულიჩაად.

- მე ელდასკევიდან გემოსული ვარ.

- ჰო, ელდასკევიდან გემოსული ვარ აქ. ელდასკევი ბეურ არაანა, ჰამა მე...

კერძების მომზადება

- გაქსცენაქთ, დაქმჭრით, იმა წყალში მოქხარშაქთ, წყალ გუდუწურავთ, ართოხ, ი იმის სართაჲ ურთეფთ, იგრა ის არი და.

- თომატისიდან? სოლანი, თომატის დაქმჭრავთ, დაქმჭრავთ დომატისა, სოლანსაც დაქმჭრავთ, იმის უკა მოქხრაკავთ წინ, ხან შორვა ურექთ, ხან ისე პურ მუაწოფთ, შიქმჭამთ.

- ფახლაჲდა, წოხელი გემევიტანე, მოქხარშე, მოქხარშე წოხელი. წყალში ქხარშავთ და, წყალში. მარულ ჩაქჰყრით წყალში, მეხარშვის და წუნე წაქსწურაქთ, დევდეფთ, შექმჭამთ, ქე ვართ.

- მარული ურთეფთ და.

- ტოლმა, ლაჰანა ტოლმას. ლაჰანა კალიც აჲნე და. იმას დაქსჭრით, წყალში მოქხარშავთ, იმის წუნე წუწურავთ, ართოლ, იმისა თანე დუასხამთ, იმასა თანე, ნაწუნელ დუასხამთ, ქონ ურთეფთ. ა, ისე იგრა.

მცენარეები

- (1) ყურმენი. ა ეს ყავალია, ყავალია.

- ჰა, ე ხე ყავალ უმახიან, ყავალია და. ჰო. ის კაკალია და. ესეც ყურმენი.

- იქო პეტრად ბალია, ბალი. საჯრავი.³⁷ საჭმელი არ ვიქამთ საჯრავით.

- ორნი მყავან, ორნი. სამითანე ცხუარი მყავან. ე და, სხუა აღარა მყავან. ერთანეს ჭწუნელავ, ერთანესა და ერთანე ჯობო.

ყველის მომზადება

- ყველს ჭწურავთ და ყუელსა და.

- ყუელს ჰამა თუ?

- არბუზი ჰამე დნ.

³⁷ ატამი

- დელამო დავდგამთ, ჩეფრევა, მაქინაზე გგმოქსწევთ, ჩეფრევა, ეფსება ყაბი, დავდგამთ სობაზე, ო გაცხელდება ართოლი, ემევეფთ, იმა მოქსწურავთ, მარულ ჩუყრით, ვიქთა ყუელს, წევალთ და.

- ძალი და სადღობელი გუაქუა, გუარყევთ, გუარყევთ, სადღობელ ერბო მევეყანთ, შექმქმთ, ქი ვართ, წევალთ და.

მაწონის მომზადება

- მაწონი, მუადულეფ ნაწუელსა, მუადულეფ, გედედეფ, გაცივდება, სითბო ექნება. იმა მაწონი, მევეტანთ, იმა გურეჭთ, შედგება მაწონი. ის ჭამოთ უნდა.

ტოპონიმები

- (2) ქომო სოფელი არი ლიტრევი, ჳიდიყანა, კილდმათ, ფნგარა, ონახეთკარ, ჳუცეკარ, წითელკარ, ამ ალაგის სახელიც წითელკარი.

- ყურღელე, სატალაჳე, ქომოდანი ლიტრევი, აქობად ყიშლობა.

**

- მეველუდ ჳარაბოღლი.

- ოთუზ.

- (1) ამისი მაზლია და. ესეც ჩემი ეგანია. ჳემ მაზლისი ბიჳია, ჳემ. ამის ანაჳ ჩემი დადასი ბგანო არი.

ხელსაქმე

- (1) ჩორაფ ჳქსოვაჳ, ჳქსოვაჳ, ამა ახლა ველარ მიქსოვნია და.

- იმა მატყლი. გავპარცავთ იმ ცხუარსა, გავპარცავთ. იმა საჩიჩელი არი, იმა გაჭიჩაჭთ. დუართაჭთ ასე ტარის უჳან, დუართაჭთ, კედ ვიქამთ, და იმა ჳქსოვა და იგრა.

- ჳალი არი და, ჳალით ჳქსოჭთა და.

- ჳო, თათმანი, წინდა.

- ჳამთრი ვიცვამთ და შალი წინდები და.

ლობიოს დათესვა

- (1) ლებუო ვთესავთ, ლებუო მოლამის, ედ და შიგან თივები მოლამის, ი, თივებ ემე ვიჯებით და ვაფაქეფთ და. ო ლებუო ძალუზი იქნას.

- მარტოდ ლებუო. ქართოლი არი, ლებუო არი, ყართოფი. მარქუალი, მარქუალი.

- ლებუო დავთესაქთ აბლა - აბი დავთესავთ ასე, თითო თანე დავთესავთ ასე ყანაში. ჰაქო, ჰაქო ჩაქყერთ, ი მოლამის სიგრანე, მოლამის, ართოლი, შედქენევა, მოჭრსწყავთ, მოჭრსწყავთ, შედქენევა ის აქა. ართოლი თუელ, თუელი მოვა, იმ ხან დეჭკრეფაქთ იმასა, დეჭკრეფაქთ, გაჭმლით დეფანზე, გაჭმება, ართოლ, იმა გაჭხრეშავთ, იმითი კაკალი, ართოლ, გაჭყიდავთ თუ შეჭმამთ...

კარტოფილის დათესვა

- (1) იმასაც ქართოლი, კავლა გიმედლეფსა, იმ კავლი ალაგეფ გაჭსჭრით, დაჭსჭრით ასე დაჭსჭრით, ფარა-ფარა დაჭსჭრით, იმას დავთესაქთ. აანი ლებუოსავთენ დავთესაქთ.

- ჰო, ა ჰაქო ჩავდეფთ, ჰაქო ჩავდეფთ, აანი მოვა, მოვა ისიც, მოჭსწყავთ. მოჭსწყავთ თუელი მოვა, იმა ემევედეფთა, თოჯით ემევიდეფთა, ართოლი. ა ისე ჭხმაროფთ და.

**

- (1) მახუარათებენ ასე და იცინან და.

- ელმასვევი, ჰევასაც არი ჯამე ჰამა, ქომო არი ჯამე, იმ ჯამე მეჭრეში ვართა ჩუენ.

- (2) აქ სამი თანე სოფელი არი გურჯიჯა.

- ერთი აქა, ერთი ჰევად, ერთი ქუაბა. ჰო, სამი, სხუა არ არმან, გზაში სხვა არ არმან. სხუა ვინმე არ იცმან, ჩუე აბლი ვიცით.

- იქ ხუარათობენ, ასე ლენჭები ხუარათობენ. ესენი არ იცმან.³⁸

- ე მექთებები, მექთები ქი გემვედა, ონან სორა აღარ იცმან და გურჯიჯა.

„თამარას“ შესახებ

- (2) თამარა გურჯისტან ფადიშადის ბგანო ყოფილა. თამარა დიდი გურჯისტანისი აღად, ფადიშად ყოფილა, ი მისი ბგანო ყოფილა, აქ რუ უშენებდა. იქი ბარხალ ქილისა არი. იშხან. იქ დორთქილისა, ისაც თამარასი აშენებულდა.

- აქ ერთი რუდა, ბარხალ ქილისა, იშხან, ერთი დორთქილისა, თექქალე.

მიწის დამუშავება

³⁸ იქ მყოფ თანასოფლელ ბავშვებზე მიუთითა ხელი (ამათ ქართული არ იცინანო)

- (1) რკინა არი და რკინა, საცნისი და, საცნის დტაპ მიდის, იმა ყანაში ჯარებ დტაპ მიდის, იმა მოტჰერგვიდით და. ე და ახლა ამდენი წელიწადა აღარ არი, ჯარიც არ არი, ჯარები არმან, ამა ახლა ადეთი აღარ არი დაბმა. ყანეფში თოჯით, თოჯით რამა მევიჯებით ფაქ.

სამუშაო იარაღები

- (1) წალდი, ნაჯალი, ცული, თოჯი, ყირმული,³⁹ მანგალი.

„დუგუნი“⁴⁰

- (1) ჰალვა იქმოდეს, ჰალვას. ერბო გახრაკვიდეს. იმა თაფლი ფქტილს ჩაყრიდეს, იმა მოჯალვიდეს, ართოლი, თაფლი დასხმიდეს, ჰალვა ის არი. მას უკა ფილაებ. ფრინჯ მოხარშუიდეს, ზედან ერბო მსხმიდეს, იშტა მისი დუგუნი. ედა სხტა რა გითხრა. ჭორვები თუ მუნდებოდეს, ჭორვებ იქმოდის ზნთი. ჭორვებ, მუსაფირებ ჭორვებ დუდებდით, ჰალვა დუდებდით, ფილავ დუდებდით, დუგუნია ისე. იფერხულელებდეს კალოუნაზე, ახლა ჰადლა არის ისენი, აღარ არის.

- დუგუნებ იჯებმან, ჰამა მე არ ვიცი ახლანდელი დუგუნები.

- არსა მივალ და ქი, ემე ვიცრდი.

მზითვი

- ჩაცმიდეს ქოქონაეფთან, დილებრე რასმე ჩაცმიდეს, მოჩხოკვიდეს, ართოლ. ჰა, ახლა მე თორი მყავსა დაჰაქორწილებელი, იმა მეყაიდება ქი ნახო რაფა რა-ნა დავაჰორწილოთ.

- ი თორი ბურსა მყავს ახლა. მუშაოფს, მაქინაზე მუშაოფს, მაქინაზე.

- წინდებ მოჭქსოვ მა, მტამზადეს, ე ქოქონაები ე რამ ედღეს, ჩიმიწყვეს, ისინი მევტანე. ყაბები რამ ედღეს, საჰანები, ქენჯერები, მოჩხოკეს, ისინი მევტანე, სხვა რა-ნა მევტანო. ჩემი დაჰაწოლი, მათალი ჩიმიდვა ჩემა აღამა, მევტანე.

- ანე ჯეფ და, ანე ჯეფ და ამბობდეს იმ ხანსაც.

კიტრის მწნილის მომზადება (თურში)

- თურში მე არსა ჩიმიდივა რასმე. მაგისი, ართოლი, წყალში მარილ ჩაჰყრი, ე იმასაც ბიბერ ურთეფ კედემა, ყანაში მოსულ ბიბერ ურთეფ. ემემა, რა უძახით, დამაწყდა.

³⁹ თივის სათიბი

⁴⁰ ქორწილი

ნივორი არი და... ნოვორი ჩაყარე, ბიბერი ჩაყარე, მარილი ურთე იმასა, ჩაყარე ყაფადან ყაფში მწრწყე დილბერა, გუმუჭირე ი ყაფად, ჰავა არ ედღოს. მე არსა ჩიმიდვია არადა ეს კიტრისი თურში.

***

სეჰერ სარიყაია, 66 წლის

ქობაი, 2011 წელი

სოფლის ცხოვრება

- აქ ჭალები-ნა ჭეთიბოთ ძროხებთვინ. პეტრა ხან გნდა ვიყვნეთ აქა, ათ დღე, ოც დღე ვიქნებით აქა. მერე სოფელი გუაქუა და აქ ქომო, ა, აქვე, ქუაბაა. აბლი ჩანს, გაღმა თერეჭი არა, გამოღმაა ჩუენი. აბლი ჩანს ა, ი თერეჭი.

- ჰო აქ უშვეფთ. საღამოზე სოფელში მიდდან ქომოთ ფური-ზროხები.

- რადგა?

- ყელ ვიჯებით, ერბო ვიჯებით, იმათ ვაკეფთ იშთე. ჩუე ემეში ქვაფში შექჰყრით ნაწუელსა, ენ წინ მაქინაზე გრმოქსწეჭთ. ხვთები? გგმოქსწეჭთ, იმ ერბოს ცალკე შექჰყრით, ყუელსაცა ყაზანში ჩუასკამთ, გუაცხელეფთ, ყუელ ვიზამთ იმასაც, ყუელ ერბო ვიქმთ, იშთე შექჰქამთ.

- რადგა?

- ყუელის გარდა, მაწონი, მაწონსაც ვაყენეფ. იშთე, რა ვიცი, სხუა აღარაა ვიქამთ. ყუელი, ერბო, მაწონი, ყადმალ ვიქამთ, შიქჰამთ.

- იშთე მაქინით ვაბრუნეფთ, ი მაქინა არჩევს ყადმალს.

- თქუენში არ არი თუ-დსი?⁴¹ ად იქნებაა.

- მაქინაზე ნაწუელ გუმუქსწეფთ, იმ ემესა, ყადმალსა სადღობელში ჩუასხამთ, ერბო იმით ვაკეთეფთ, ვარყეჭთ, მოვა. სადღობელები გვაქუენ ჩუენა, მიწიდა მენი, თიხიდა მენი, იმაში ემე ვიჯებით. შევდღობაჭთ და ერბო შედქნება, ერბო ვაკეთეფთ იმა.

---

⁴¹ თუ იცი

- საჭმელ ვაკეთებთ, პაკა რამეზე ჭხმაროფთ, პაკა რამ ვიჯებით. აქვერი ერბოსაც ზალდან კარგა, გემრიელია ჭენა.

- რა ვიცი, ვიქამთ აქ, ხავიწ ვიქამთ ყადმალადა მენი. ყადმალი დაწვრიტამ, მემრე მაქინაზედ დტაბრუნეფთ ყადმალი გუმტა იქნიდამ, მემრე ერბო ვიქამთ, მემრე ხავიწს ვიქამთ ყადმალთ. რა ვიცი, სხტა საჭმელეებთაც ვიქამთ.

- ცერცტი აღარ ვთესაქთ. ნაწილს ვთესიდით და ახლა აღარ ვთესაქთ. ბოდნა ჭალა არი, ყანები, ყანები ბოდნა ჭალები. ახლა თანე აღარ ვთესაქთ... ახლა თივა ვთიბაქთ, ძროხებ ვაჭმექთ.

„დუგუნი“

- დუგუნში იშთა, უწინ ემე იზმოდეს, ძტელათ დუგუნში ფილავეფ იქმოდეს, ხორცის საჭმელეფ იქმოდეს, ჩეჩი-ჩეჩი საჭმელეები იქმოდეს, მედკრიფოდეს მილეთი, იმა შიშქამდეს. იშთე ემე იქმოდეს, ალაგია და არ ვიცი რეფანცხა ამბოფთ და იფერხულეებდეს. ე და ახლა ბოდნა სალონეფში იჯებან.

- ზლისთუინ, ო? ზლისთუინსცა რა ვიცი, რაცხა, ართუხ, რაცხა ემეტება იმა მისცემდენ და. ჩტე გევეთხტენით ორმოცი ხუთი შედექი. იმხან არა იყო რადა. ერთი ყათი დათალი, თამამ. ახლაცა ზენგინები აკეთებენ, ბეტრ რამეთ აკეთებენ. თუ რამ აქტან აკეთებენ, თუ არ აქტან და რა-და გაკეთონ.

**

- ოხ, უწი რამეთ ახმოდეს, იქმოდეს და ახლა აღარაფ ახმობენა და ზამთარში რა ვიცი ახლა, ფაქა რამ არი, იყიდნება, ვილეფთ, ფაქა რამ ვიჯებით, მე რა ვიცი.

- ლებდუო იცით, ლებდუო? ლებდუო გტახმობდით, იმა შიქქამდით. დომატისი რა ებნევით არ ვიცი, დომატისი... დომატის გტახმობდით, ამა ახლა ბოდნა, ბოდნა მთაზე, ფაზარეფში იყიდნება, ფულზე ვილეფთ, შიქქამთ.

- ვახმობთ, ახლა თაზე ვინახაქთ, ახლა ემეჩი, დონდურიჯიში და უწი ვახმობდით.

- დომატისისც, ვილეფთ, დონდურიჯიში არ ვინახაქთ იმას. უწი ვახმობდით და ახლა აღარ ვახმობთ..

- ჩტენ ბოსტანში ქართოლი მოვა.

- ქართოლ ებნევით?

- ყალთოფები ჰო?

- ჩუე ქართოლ ვეტყვით.

- სოდანი მოვა. ლაჰანეა მოვა. ლაჰანა რა ებნევით? ლაჰანა ახვევ, ტოლმა ახვევ. ფურცელი.

- ხალი, ო. ლაჰანა ვეტყვით ჩუე იმას.

- დოხ, აქ არ მოლამს ჩუენ სოფელში ის, მაღლარია. ისე აბლა-აბლა ჭხარშავთა. ე და შექნილ არ იჯრლება. ემეა და, თა არი, ე ალაგი მაღალა და ქომო სოფელეფში იჯონლება.

- მნტო თივები და იშტა, ყართოფი, ლებდუო, სოდანი, ისინი მოლამის იშთა.

ადგილების სახელები

- გაღმა იქ, ი თერეჭი, პატრი ჰვენარი წვართია ი ალაგი. ე ალაგი საფურერი. აგრებ ალაგიც ძუელ აგარა, ე აგრებიც ძუელ აგარა. ად ალაგი მოგლესილი, ა ისაც მასისი. ა იქრობა ჯამდა. კიდე ბოდნა გურჯი სახლება აქრობა. ჯამეა კიდე, სათოჟლეთი ეთი. ძუელ აგრი სირთი, ა ი ბოდნა გურჯიჯა სახლებდა.

- გაღმა იქნება, მე არ ვიცი მე კარგადა, მე გომოდმი ვარადა.

- ა, ი ჰევი ბოზალთი. დუზები არი.

- დუზი, დუზი.

- ჩუქურები არი, ჩუქერები ასე, ი ბოზალთია ი ალაგი. იქ ძუელათ მალეხ ხარებ დაწვენდეს და ხარებ დაწვენდეს, იქ იქნებოდა ზღაფული. და ახლა აღარ არი, ახლა აღარავინა ინახავს.

- წევნეს ბოდნა, ინსნები აქ აღარავინა დარჩა რა. ი მემრეც კალო აღარავინა ლეწაქს აქრობაში. ყანა არ თესვენ.

- თქუენში ლეწაქთ?

- ჩუენც ძუელათ ვლეწიდით და ახლა აღარ ვლეწაქთ.

- ბზე ვიქმოდით და მალეხ ვაჭუმდით. ძროხებ შეშქამდის. იმასაცა, ქერსა, ცერცუსაცა ჩუენ იმა პურ ვიქმოდით და შიჭქამდით. ადნე ახლა ბოდნა ჰაზირი ფქუილები არი, იმათ ვილეფთ, ჭქამთ. აღარ ვლეწავთ იმა .

მცენარეების სახელები

- კატარი, ძეწნი.

- თქუე ამას რად ეტყვით?

- ნამუტი. ე კატარდა და ნამუტი სხვა არი. ნამუტი სხვადა და აქ არ არი ნამუტი. ი ქომოთ უბანშია, ქომოთა სოფლეფშია. ქომო ყოლლაფერი არი. ვაშლი არი, ყურძნები არი, რა ვიცი, ერუგები არი, ბენი. ერუგი.

- იმის საწელი რაა? გურჯიჯა არ ვიცი იმის სახელი, ერუგ ვეტყვი, არ ვიცი.

- ტყიმალი, ტყიმალი იცი? ტყიმალი აქ არი. და ი ჩემი ნათქუამი ერუგიცა აძნი ტყემალსავთენ არი, ჰამა იმისი გემო დან სხვა სოდა. ტკვბილია ისა, ტყემლები ჟავა.

დიალოგი შვილიშვილის⁴² შესახებ

- მე ისე მედ ვარა ქი, სახლიდან კარისკე ვინმე წევდა ქი, მე თელეფონით იმა ვემეფ სულ. სული შიმიჭირდება, ვემებ, ამასაც ვემებ, მიმწყუდევს თელეფონსა. გუშინ ორივე ხელები დიმიმწყვდია. შიმეშინდა და რა ვიცი... წუხელიცა ჭენად გაწუიმდა, გაწუიმდა აქ. თქუე წუიმა ეტყვით თუ რა ეტყვით? კარგა გაწუიმდა აქ. ე სული რამ შიმიჭირდა, უთქუე კი ე ღენჭი, ესენი სად არაან?! ღუარები მივა აქრობაში, ქუები გორაფს.

- მიხჭთი?

- ღვარები მივა, ღვარი.

- ე, სული შიმიჭირდა, უსხენ ტელეფონი, კიდე დიმიმწყურია. ედ და მემრე დილაზე დედამა უსხნა და იმა დეარენა ქი, ჰევა ვართა და იქიდამ გურჯი-გოლ-და გევნეთ და იქიდა აგრეფში-ნა ჩუმუვდეთო.

**

- თქუე დედად გყაქსა, დედად? ჩუენ ანა ვეტყვით და თქუე დედა ებნევით. ჩუენში აბლი გარეჭლია თურქჩა, თურქჩა გარეჭლია ჩუენ გურჯიჯაში აბლი. ზოგდები თურქჩა არი და ვერ მიმხუდარხართ.

მცენარეები

- ად ამა ჩიჩეგებ ვეტყუით ჩუენ, ყუავილსა. ჩუენ თევნარში ბეჭური არი ჩიჩეგები, ყოლი ჩეჩიგი არი აქ.

- დოლ, არ ვიცი ამის სახელი რაცღა.

---

⁴² ონურ სარიყაია

- სხვადა ამისი სამყურია და ამა გუდუშლია და მერე ჩუყრია ამას ჩიჩეგი. სამყურია ეს. სამყურისაც შეხედე, სამითანე ყური აქტა ამას.

- ა იმასაც შეფათური ვეტყვით, ა, ი მაღალსა.

- წამალსაც, რა ვიცი, ბოდნა, აქევრი ჩიჩეგები ბოდნასაც წამალია, ამა ჩტენ არ ვიცი. სამყური, ძარალზე ხელს შეეჭრავ და, იმაზე ჭენა კად იჯონლება ისა. ემე დადეფ ის, სისხლ დაყენეფს. ჭენა კადა ის.

- ფეთნა გნა დადეჭო კვბილითა, ონან სორა, დედვა... ე და დადეჭო და დეკდვა ზედან და სისხლ დაყენეფს, ემე ძარა მოკვრეფაქს. ჭენა კადა ეს.

ხელსაქმე

- ცხტრები გტყუნდა მაშინ.

- ცხტარ ეტყვით თქტენ თუ რა ეტყვით ცხტარ?

- იმა გავპარსაქთ, გაქსჩეჩაქთ, ვართაქთ.

- სართავი, ტარი, კტირთავი. მემრე, ართულ, ჭალეფზე მოქქსოქთ წინდას. მუქქსოვდით, და ახლა არც ცხტარი არი, აღარც ლამარიქი, მოქქსოვოთ და არ ქქსოქთ ახლა.

- რა ვიცი ასე ქქსოვდით, ძელეგეფთა, ყაზაღეფთა, წინდეფთა. ასე ხირხებ მოქქსოვდით.

- ხირხად.⁴³

- ასე ემე და, ასე შენსად, ამითად.

**

- საჭმელი სჭამეფით? შიერი თუ არ ხართ?

- მე სულა არ წაქსულვარ ოქულში. ახლო არ იყო, შორსაც არ გამგზავნეს. ჩტენ სოფელში არ იყო და. ზოგნი რამა მივიდოდეს ამა, ჩემ ბაბომა არ გამგზავნა. მაშიცა, ძტელად, იშთა, რა ვიცი...

დათესვა

- პურ ვიჯებოდით, ცერცტს და ქერსა ერთმანეთში გურეფდით, გომოქქტიდით წისკტილში, იმა პურ ვიზმოდით.

---

⁴³ უსახელო მაისური

- ჯარებითა.

- ეგრე იმა დავთესაქთ. ჯარებით დავთესვიდით. იმა მოჭრსწყვიდით ასე წყლით, ჯელით, ჯელით. ასე რურალი იქნებოდა, თქუე რადგა იჯებოდით არ ვიცი. თქუე მიხტებით, რურალი, რ იცით? რუ გევლებდით, მოჭრსწყევდით იმითა, ი შექნებოდა, იმა მოვგლეჯდით, იქედა მენი, კალოზე მივიტანდით იმა, კალოზე გავლეწდით, გუანავებდით, გუაფაქებდით, წისქტილში მუტანდით. წისქტილში გუმოქქუდით, პურ ვიქმოდით, შექქამდით.

მოსავლის დაბინავება

- ქართოლსაც ყუეფში ჭყრით, მიწაში. იმა მიწიდან ემევეფთ, ზოგ იმთე წევლეფთ ასე სახლის ძირაფში, ძირაფში ემე არი ბოდრუმები, ზოგ იქ ვინახაქთ, ზოგ მიწაში ვინახაქთ. საქარჩილო მიწაში ჩაჭყრით.

- ჩუე იუსუჭელი ვდგავართ ზღაფულ. ვიდექით აქ და ახლა ბურსისკე მივდივართ. ე დე იქ ბოდრუმში ვინახდით, თუელს აქედან წევლებდით, ბოდრუმში ვინახდით ქართოლსა, ყართოფსა, ანნი. ი ახლა ბურსისკე ვგზავნითა, იქსაცა კიდე ბოდრუმში, ბოდრუმეფში ვინახაქთ. ე დე საქარჩილო აქ, სათსლე, მიწაში ჭყრითა. თუელზე ჩაჭყრით, ქარჩელზე გუმტალთ, იმა ემევეფთ, იმა დავთესაქთ.

პირუტყვი

- ქომო სოფელეფში ჩუე ემე გუყავან, ხესუმები. რად ეტყვით თქუე ხესუმეფთა?

- ხესუმები ქუყავან ჩუე აქ, ემეში და იქ გუინახავს ის, ხესუმი.

- ხესუმი გურჯიჯა არი, ამა თქუე არ იცით ის. თქუე რად ეტყვით?

- დოხ, ქომო სელფელეფი ზამთრი იმა ვაზლეჭთ ჩუე.

- ზროხები, ჰო? ორნი მყავან, სამნი მყავან, ერთანე ვნა დაჭკლა, ყატრმა გდა უქნადა თუელზე.

- ედ და ორნიც იმ ხესუმ გნდა მივსცე, იმან გნდა შიმინახოს.

- ექუს თუე. ექუს თუე გუინახაქს.

- ექუს თუეს იქით გუმტალთ და გემტასხამთ კიდე ზღაფული. მოჭსწუელაქთ და თუელზე კიდე მიჭსცემთ მას.

**

- არ იცით თუელი? თქვენ თუელი არ ეტყვით თუელსა?.

- აქ არ არი ყურძენი, აქ არც ყურძენი იქნება, არც თუთა. თუთა არი, იცით თუთა? თუთაც არ მოვა აქა, ალაგებ მაღალია ჩუენტა და ქომო სოფელეფში არი, ზამთრი აქევრი ხალხი ქომო სოფელეფში მივა.

**

- ჩემი სახელი სეჰერ.

- სარიყადა. ონურისი სოდადი და.

***

რესულ გენშთურქი, 50 წლის

ქობა, 2011 წელი

სოფლის ცხოვრება

- ვთიბაჰთ.

- ზამთრი ქომოთ ქი მივალთ სოფელში, იქ გავატან ბოსელში ძროხეფთა, ქოფში. ახლა ადა, იქ ზამთრი. ამ თუეში ადა, ამ თუეში ადა, ამ თუეში. ამ თუეში, ოთხ თუეში. აქა ძოჰს, აქა ძოჰს ძროხა. ახლა ადა. ახლა ვაზირეფთ, არაბზ, ვკიდაჰთ, სოფელში მივალთ ქომოთკე.

- ი ჩემი შუილია, ჩემი ღარჰია. ჩემ ღარჰი, ო, ო.

- ესა სანდული, ჰო, სანდული. თივად ჩუტენაჰთ, და იქა ამას უკოჰაჰთ ბაწარში, ამაღ ვიკიდავ კუფში⁴⁴ ასე, არაბაში, იმა წევლეფთ ქომო სოფელში.

- ოთხითანე.⁴⁵ აქ ორი აფ, ორი, ორი და ქომო ორი. აფ ორი, ორი ცხუარი აქ, აქ ბოსელში დგას. ეთი ჯარი არი. ჯარით, კლაჰთა და ჰჰამთა ზამთრში.

- ჰო, ის აღარზ, აღარზ, ის მოთორში, მოთორში.

- ჯარით ყანა ჰთესიდიტ და ადგილსა. ახლა აღარ არი და ამდენ თუეში⁴⁶ აღარ არი. გათავდა. ახლა კლაჰთა. ჯარითა, მიწა ვაკაეზდიტ ა, მიწა ადგილეფთა. ასე ვაკაეზდიტ, იქი მოვბრუნდებოდიტ, ამდ ვთისვიდიტ. ახლა ადა, ახლა გათავდა.

---

⁴⁴ ზურგზე

⁴⁵ 4 ძროხა ჰყავს

⁴⁶ ხელებით გვაჩვენებს ათ თითს

- უღელი, უღელი. აქ ითიბვი ძროხა, ჯარი, ორი, ჯარი აქა დგავასა, ასე მიტა, მტა. ასე ჩიჭთი არი, ე თივა ასე აგროფს მიწასა. ბეჭრი რამ არი, ახლა მავიწყდება.

- იქიდა მოსული ამის ანაჲ ერქანი არი, ის ჩემი ქალისი ჰემოლია, ორჰანი - ეს ამისი ტარ. ჩუე ხისიმი ვართ. ჩემი ქალი იქა მოსულის ჯევაჲდამ.

- ჰო, ნიშნობა ჭქენით. ო, აქ მევეყანე ქალი, ამის ანაჲ, ასე ცხრაჲა, ასე სამიცი. იქ მოსული ამის ანაჲ, აქ მოსულია, ჯევაჲდამ.

- ახა Ⴀ მახსოვს ქი არი. მავიწყდება. გათავდება.

- მე დევნახე და მეჲა. მოგვეწონა, მევეყანე.

- ჯევაჲს სოფელში, მათ სახლში. მომეწონა, ოჰჰ! კაჲ, კაჲ.

- ო, იმაჰაც მევეწონე და კაჲ იქნა და. ესე ირმი და ცხრაჲა, ცხრა ირმის უწი, აქ მევეყანე, ჯევაჲდამ, ამის ანაჲ.

- დაწერო? ესე ირმი, მე ელდი. მე დავბერდი, აქ მომძაგდა, მწტო მუშაობ Ⴀქა. ჭთიბავ, ჭთიბავ, ჭქტალაჭთ, ზამთრი ჭთიბაჭთ ამასა.

- ქომოჲ, ყიზაჲ, იქ მივალთ, იქა ჭწევეართ. ძროხებ ისაჲ უყრით, სხტა Ⴀ, ასე ჭწევეართ.

- პატარაჲკა მყავ ქომში, ბუმჰ, ქომო ბუმჲ. ჩემი ღარჭი, პატარაჲ, მისი ანაჲ ჯმაროფს, იქ ქომო, ქომში. იქა ასე ემე იქს, მუშაოფს და. ო ასე მუშაოფს, ო, პატაჲ ხანს უკან, სხვა აჲას იჯება აჲ.

- ალაჲ არი იქა, ქომო, ჩემ ბაბოჲ, ო ქომში დგასა, Ⴀ ამუშაოფს. ალაჲ, ჩემ ალაჲ.

- რესულ გენშთურქი.

- მეა?

- ჰო, ელი, ელი.⁴⁷

***

აჰმედი, 60 წლის

ქობა, 2011 წელი

ადგილის სახელები

⁴⁷ 50

- აქეთ, ეს სოფლები არი, პეტინა ლეკნარი, კარდათალი, ძროხები იქ მიქწყავდის და იდგნეს, კარის დათალი, ჰო, ის კარის ადგილი. ამისი დიდი მთა, დიდი თაძ. იგზე მურღულს მივა, წითელთა, წითელი მიწები, წითელთა. მურღული გედმარ იქიდა. მაქინა არა და, ფეხით გედმარ მურღულ. ამისი გადადმისკე მურღული. მურღულისა აგრე ამის გადადმა.

- აქობა დიდი მთა ასე, იქ ბარდეთი, იქ მასალის ტყეა.

- ჰო თურქია. ესეც ნაბანნი, ანიაანი, ისე ზომველე. ა ის, ერთლე, ერთლემს სირთ. ქედი მანი, ერთლემს ქედი ისი. მერე იქით ჩათალი.

***

ჰუსეინ ოზთურქი, 52 წლის

ქობაქი, 2011 წელი

- ჰუსედნ ოზთურქი ვარ, ფერმრღლლე გუეტყუდან. ჰუსედნი სახელი, ოზთურქი სოდადი.

- მე ახლა ბურსა ჭცხოვროფ, აქ დევბადე, ამ ქოძში ვიხსომე. ქობაქ იტყვდან სახელსა, გურჯიჯა სახელსა, ამ ქოძს სახელსა. აქ ვიყავ ყერხ სენე, ოცდაორმოს წელწად აქ ვიყავ. სხუა, ართვინ ვისაქმე, ამა ქოძ არ დავკარგე, აქ ვდარე. ოცდაორს იქეთ ათი წელიწადია ბურსა ვარა, ემექლი გავხდი, ჰემ ემექლი გახდუმილი ვარა, ჰემ ბურსა ვცხოვროჭ. ორი თანე სახლი მაქუა, ერთი ბიჭი მყაჭს, ერთი ბგანო მყავს. ერთანე უნივერსიტეტში იკითხაჭს, ჩემი, მუჰენდისი გნდა გამოდდეს. ერთანეც ელექტორიქი აკეთებენ და, სახლი ელექტორიქეფს, ი მექთები გნთავა. იშთე ერთანე ჰემ საქმოფს, ჰემ იკითხაჭს. მერეც შენსავთენ ბალანა მყაჭსა ერზრუმ კითხულოფს უნივერსიტეტში.

- ქალი მყაჭსა, იშტე ორ სახლი გითხარ, ორ სახლი მყაჭსა. მეც ანაძ, ალაძ ბერი მყავან. ოთხმოსდნთი წლის ანაძ-ალაძ აქ მყავან და იმ ბარზე გამოველ აქა. ათდახუთ დლე აქ გნდა ვიყვე, კენე ბურსისკენ გუნა წევდე. იშტე აქსაც ზნთი ბოდნა თელი აქ ვიყადთ ქრბა. ზამთრიც, ქარჩილზეც ზღაფული, ამა ახლა არაბი გზა გამოდდა, ელექტორიქები გამოდდა, ქომო სევადლს ვეტყვით. ჰანი ანაჰალულებ ვჭამთა და ქომო. იქ იმ მაჰალეში ზამთრი იქ

დგანან ჩოლი, ჩემ ანა-ადასაც ბურსისკენ მიქცევა. ოთხი თუე აქ დგანან, მერე ცხრა თუე კიდე ბურსისკენ მიქეყნან იქ დგანან. სხუა რა გილაპარაკო?

- აქ ოთხ თუეს ჰავას, ცივ წყალს, თივები არდა ეთრაფში დიდი, ძალუზი ჭალები, იმ ორ-ორ თანე, სამ-სამ თანე ჭალებ ვთიბავთ, სხუა საქმე რამე არა აქა. თითო თანე ფურ ინახვენ. ზათი ბეურ პირტყუსაც ინახდენ, კარსაც ინახდეს, ახლა ისინი ბერი კაცები დარჩნეს და, ველარ უსაქმდათ. საზღაფულოდ მოდან იმთე. ზამთრითან არავინა რჩება. ისე-ასე მიდან ვინცხა ღენჭები ჰყავან, ისკე მიდან, ისტამბულისკე, ანკარასკე, ბურსისკე, საცხა ცხოურობენ, იქ მიდან.

- ამხლათ? მე ახლა ჭალას ჭთიბავ, თივას. მალეებიც არ არდან, ამა ადგილი მებრალეზა, ანას ადას ხათრისთუინ ორი-სამი თანე ჭალა არი იმას ჭთიბავ. გეფენი?

- ბურსაში იმტე ჭსაქმოფ მე. ხასტანიე არი და, ავადნეველებ, იმ ხასტანდეში ჭსაქმოფ. ჰემ ორთანე მამ ვილეფ, ემექლი ვეტყვით, ემექლი, რადგა გარიგდება ისა, რადგა, გეფენ? ჰემ დევლეთიდან ბედავა მამ ვილეფ, დანი ემექლი გაჭხთი, ჰემ კედე ჭსაქმოფ, ღენჭებ ვაკითხჭინეფ, გეფე? სხვა რამ ენდა მითხრათ?

- მე იმათ ვერ გუარიგეფ, იმ ბარზე ჰუსედნ გელაპარიკებდან, არ შეჭჭირდები და. ჭარბა რამ ვერ ვარიგეფ იმ ბარზე. ჰუსედნ ამჯა იყო და, იმან ძალუზი რამე იცის, იმას დელაპარაკეთ. ერთიც აქ დედედ არი ერთი, იმან ძუელი რამენი კითხეთ.

ძველი ამბები

- ზნთი, აქ არაბ გზევენარ რამ არ ყოფილადა, ბათუმიდან ყაზია, სანთებელი ყაზია ბათუმით გადმუზიდნდან. ჩუენი დედები ზნთი ბოდნა ბათუმ უსაქმდან. ბოდნა ალიშ-ვერშ⁴⁸ უჯნდან. ჩუენი ყისუმებიც არდან ბათუმ, ამა სად არდან, რავა... ჩემ დედესი ორი თანე ძმად, იქ დამჩარან ბათუმ, ამა სავარჩხინჯლა მუკლდან თუ სალი არიან ვკითხაჭთ ამა, ვერსად ვერ...

- აქედან წასულან, დანი სავაში გამხდარა და, იმხან წასულან იქ რუსეფთ მუკლდან თუ იქ დამჩარან, ის ველარ გვირიგებდან, აწყვეტილა... ბელქი და არდან, ბელქი და არ არდან. ჩრქ ხისუმები არდან მესელა მარადიდ, ბორჩხა, ზოგნი იმე იქნეს, ამა ჩუენ ხისუმეფთან ხებერი ვერ ვნახეთ. ბელქი და არდან, ბელქი და არ არდან.

⁴⁸ თურქ. Aliş-veriş „ვაჭრობა“

**

- სახლის საჭიბი ეს არი.⁴⁹

- ო, იცის, იცის. დიგელაპარაკება, შიგან შავიდეს, დიგელაპარაკება.

- ეს ქუიდან აშენებული ყუერერი, ესეც ფენჯერე ვეტყვით, ფენჯერე, ფენჯერე ვეტყვით ამასა. ამისი გურჯუჯა სახელი მეც არ ვიცი. ე კარი, კარი შესასვლელი, სახლის შესასვლელი. ე თახთით გაკეთებული, შეში თახტით, შეშით გაკეთებულია ესა. ის ძუელი კონკების საკიდავი უსვან ისე, მესელა საქმიდან მოვლენ და ძუელ კონკებ გეძხდან იქ ჩამოკიდებენ. გეძგენ?

- ზემოთ ამისი თავა იშტე, დეფანი, თავაჟ სახლში შესასვლელი. ამა დაბლა ვეტყვით, იმა მაღლა ვეტყვით. ეს საჟდუმელ ადგილი, ზნთინ კალო ვეტყოდით, კალოსა. ქერ, ცეცრცუს, ჳარებით ასე ემე ვიჯებოდით.

- იმას გზადა იშტე. ის ღობე არა არი, ზემოთ სახლის შესასვლელი გზადა. ის ყუერე, გზის ყუერე, ესეც ანე ყუერე. ზნთე ესე გენიშ იყო და არაბი გზადა გეძარია, დამოკლდა, ყუერე გწრიგეს.

- ის კოფოზე ზის. ჰო, კოფო ვეტყვით გურჯიჯა. ესეც თახთა, საჯდომი თახთა. თქუნ რამ ასე არ ეტყვით? რასო ეტყვით თქუნა? ე სკამი იმას გუარიგეფთ ი სკამსა, გირძელია ასე, ამა თახთა დუალაპარაკეფთ ამასა.

დაქორწინების ძველი და ახალი წესი

- რადაგა დექორწილება იცი? ათდაექსუი, ათდახუთი, ათდაოთხი წლის ქი შეძქნები, იმხან ბაღანეფს დუარშილები, ასეკრიდამ ამოხვალ, საქმეში შეხვალ, ვერ იპოვ, ვერ იპოვ, აქ ჳარბა არ გწრევენ. იმას დუაშილები. აქ ზნთი გაღმა იყო, გაღმადა თეფში გახველით, იქ ზნთე აგრობა იყო. საღამოდს მალი, პირტყუი, თიდან ველ ამოძლოდა. მალე მასწველიდეს, მაქინას დზბრუნებდეს, ნაწუელს, ერბოს, ყუელს გწრიგებდეს საღამოდ. ონან სორა, ასე გენჯები, თელი, ერთ აგარაში მევიკრიფქოდით. თელი ვიფერხულებდით, ბოდნათაც აშილები ქუყყავდეს. ხუთ სნთ, ოთხ სნთ, თელი ვიფერხულებდით. ონან სორა,

---

⁴⁹ თავის დედაზე ამბობს.

ასკერიდან გამოვდოდით, ერთმანეთის თუ არშილი ვართა, იმას გუგზავნის ელჩობასა. დეფერებენ, ონან სორა, ნიქაგ გაკეთებენ, ნესმი ნიქაგს გავაკეთებთ. ონან სორა, დიდ დეფუნ ვიქამთ. ხორც, პირტყუ დავკლაფთ, ჯარ დავკლაფთ, ორ-სამ დღე იფერხულევენ საღვარლე. ქიმი აშილი გეყოლებდენ გვერდზე, ქიმიც ანაჲს-აღაჲ ვინცხა გეტყვის, იმას წაჰყვებდან. ახლა ბოჲნა ვინცხა აშილია, იმას ითხუენ და ზნთი ანას-აღა ხვადითთაც ბეური იჯონებოდენ, აშილობა 5 იყო. ინაჲ ვითხოვოთ ღენჭი, ვერც ბგანო რამ აღას ვერ ეტყოდა ქი, არ იქნებაო, ვერც ბიჭი ვერ ეტყოდა კაჲ იქნებაო. ანას-აღაჲს ნათქუამით დეჲქორწინებოდა. კაჲც ომში იმე იჯმოდენ. მოკდომამდე თელი ბერაბერ იყუნეს მანი, გაყრობა-მაყრობა ახლა ემე იქნა. ახლა ერთმანეთს არ კადრულებენ, ხუთ წელწად, ოთხი წელიწად ეყრებდან. ი ზნთი ისე რამ არ იყო რა. დაქორწილდი, გეთხუემ, ბაღანები, ღენჭები შედყრებდან, ბიჭი, ბგანო დაბერებამდი.....შეჰამდეს. ახლა გემედცვალა, აურფასავდენ, აურფასავდენ გახდა ახლა. ჩოდ, ბეური აბლია ახლა, ორ-სამ წელწად ბერაბერ არდან. ონან სორა, საქმე თუ არ აქუან ბიჭსა, სახლი თუ არ აქუან, თაქსილი თუ არ ჰყაჰსა, ეყრებდან აქსაცა. ამა ზნთი ესე რამ არ იყო. მე ჩამ ქალს უკან ოსდაშუიდი წელწადია ბერაბერ ვარა, ახლა ქალი ბურსა არი, მე აქ ვარა.

- მეც ისე აშილობით გევიცანი, იმთე აგარაში ვიფერხულეთ, აშილობა გაჰხდით. ასკერიდამ ამოველ. ჩემი აღაჲ და მისი აღაჲ ადნე ფაბრიკაში საქმობდეს, მურლულ ვეტყუი... იქ საქმობდეს.

- ჰო, ადნე ადგილზე საქმობდეს და.

- ეს რა არი, იცი? ეს შესუით და. ეს აჯობაზე მიდდაჲ. იქევრი წყალია, ზემ-ზემ წყალი ვეტყვით. შესუით და ესეც იქევრი ხურმა არი. მაღლის წყალია ეს.

- ხუთ თანე კაცმა ნიშანი მრტანეს. ბოღჩაში რამენი არი, ფეშკირი, რამენი, იმთა, ზალისტუნ კონკი. ისერა მენი სიფთა, ისერა მენი მრტანებენ. მემრე მაღაზმაში წეყვან, ქი გადიდდება. ართუღ, ყოლლამფერს უღეფ საზლო, გელინი. საზლო თეთრი იმენი არი ახლა, იმხან ჩუე არ იყო და წითელი პერანგი უღეთ, წითელი.

- იმხან ქოდ იყო აქრობაჲ, ოსდათი წლის წინაწინ. იმხან ქოდეფში რამ არ იყო, ახლა გახდა ყუელამფერი, ახლა აქსაც არი. ზნთი ჩაშრობა-აშრობა იყო და ახლა აქსაც გამოდდა

იმისთანა ადგილზე, თეთრი რამ. გელინი ვეტყვით იმასა, საზლოს აცმევენ ახლა თეთრს, საზლოს. ზნთი იშთე კონკი იყო ის წითელი.

- ამას ყუელ ვეტყუით, ყუელი. ამა ქოფში აკეთებენ.

- ამას ⁵⁰ ბგანო ჰყაქს და, ფური ყავან ორ-სამი. დილადა მენი მოსწუტელენ, სამოვნელად გაგზავნდან. სალამოდ ჩამოვა კიდე, კოდო მოსწუტელუნ. ეფეჯა შეჰყრდან იმას ნაწუტლსა; ეფეჯა ყწფში გედრჯება, ამას ცეცხლზე დანდებენ, ემე იქმენ. იქ ქი აღუდდება, თავად სიქელ ადგილ თავად მეხუფის, ძირად წყალი დარჩება. ონან სორა, ბენზინ შიგან ჩანდებენ, ასე კარგა მარილში, მარილი იცი? მარილში შემარილვენ ადერზე; ასე მუჭირებენ კარგად და ასე თახტაზე დადებენ, თავიდან ქუას დანჭირებენ, სამ-ოთხ დღე შედნახვებენ. სერიში, სიცხეში წრ იქნება, სერიში იქ გახთება, გახმება. გეფე? ამისი გაკეთებაც ასეა. მე ახლა ერთი-ნა ვილოცო და ჰადდე, კარგათ იყადთ.

***

ემფიე ყოლუხი, 36 წლის

ბალხი, 2011 წელი

კერძების მომზადება

- ჩაქჰყრით ქი ა იხსნება. თუ ა იხსნება იმა, კურკლი, კურკლი. მურკლი, შემდურკლის ისა. არ შემდურკლოსა, მურევთ იმასა, არ შემდურკლოსო. ი აღუდდება, მეხარშვის, საჭმელ იჯონლება იშთა. მარილისაც შენ რამდენსაც გინდა. იმა ჩუე ემე ა ვიქამთ, ნაზუქ თანა ჩავაყრით, ფგრინჯ ვაყრით, ფგრინჯ, ჰე. ფგრინჯისაც მესელა, ერთი თენჯერაჟ თუ ნაწუტელ ვიქთა, გაქწურაქთ ნაწველსა, ერთი თაბანლსაც ფგრინჯი ჩუაყრით. ფგრინჯი მეხარშვის, იმა გედევლეფთ, ფგრინჯ ფექ ემე არ უნდა, იმა მორევნე, ფექ არ უნდა, აბლი მწრექთ იმასა. იგი არ იკროფს, არ ემე იჯებიან, არ იმურკვლის ისა.. იმასაც ნაწუტელ ვიჯებით, სხუა ალა ა მახსოვს რა.

- ი ჭადი, ემე ვიქთა, ყადმალ გაქსწურაქთ, ე მალეზ იჯონლება ყადმალსაცა. ყადმალ ჩუასხამთ, აბლისაც წყალ გურექთ, აბლი რამა, ი ფქუილ ემე ვიქამთ, გაქსცრით საცერში, გაქსცრით. იმა კარგა მურექთ, მურექთ, კანგა სგქელისაც წრ-და იყოს, კანგა თხელისაც წრ-

---

⁵⁰ მეზობელ მოხუც ქალბატონს

და იყოს. იმა ჩუასხამთ ტეფსიში, ჩუასხამთ, ჭორვაში შეჭდეფთ, ფორმაში, სობაში. სობაში შეჭდეფთ, ი სობაში გამოცხება. ი სობაში გამომცხებარია. იმასაც ჭადი ვებნედთ იშთა.

- კადა, ხო.

- მარლი უნდა იმასაც, ჰო. ი რამდენსა ქი ფქვილ, რამდენსა ყამამლ ვიჯებით, იმდენსაც მარლ ჩუაყრით. მარლი ჩუენ ვიჯებით დანი. რამდენსა უნდა, იმდენს იშთა. სხვა ალა 5 მახსოვს რა.

- ჯემელი ლებუო სხვა არი იმისი, ჰო. ჯემელი ლებუოსაც ანე, ახლა ქი წელან ვიხვადათე ისე დატეთესოთ იმა ქარჩელზე იმასაცა, იმა თაზობი ხან 5 დატკრეფაქთა, ი-ნა შედქნას ქი, ისე დევიკრიფოთ, ი თუელზა. თუელი-ნა შეიქნას, თუელზე-ნა შედქნას ლებუები, გნა დატკრიფოთ, გემევიტანოთ.

- თეთრი, თეთრი ლებუო არი ისა, შიგანად თეთრია. შექერ ლებუო ვეტყვით მას.

- სხუასაც არი მესელა.

- ჩუენტან შექერი ლებუო, შექერი ლებუო დატეთესაქთ, იმა მზეში გატშლით, გატმება.

- ჰო, იმა ჰო, გაშლა უნდა. გატშლით, ი გატმება, იმა მოფტკრეფაქთ, გატსხნაქთ, ი ყაფულიდან ემი, გატსხნავთ მესელა. ე შიგანად ქი ასე ემე იქნება, გატმება, ამას ესე გატსხნავთ, ამასა, იმა თენჯერაში ჩატყვრით. ღამი დუალბოფთ, წყალში დავალბოფთ, დილაად დატდგამთ სობაზე, დილაად ადუღდება. იმა წყალ წატსწურაქთ, იმისი წყალსა.

- დოხ, იმა ქი მოტხარშაქთ, ქი წყალ წაფტსწურავთ. ართოხ, ცალკე დატდგათ და ქი სხუა... დანზე კიდე სოლანი, მედ უნდა იმასა. ერბოსა და მედ ვიქთა, სოლანსა დატჭრაქთ, წმინდა-წმინდა დატჭრაქთ, მოტხრაკაქთ. სოლან ქი გატხრაკაქთ, ორ კოზ სალჩა ჩატდეფთ, აბლისაც ბიბერებ ჩავაყრით, ჯემელი, გამჯმარი ბიბერი მესელა, აჯი ბიბერები. ლებუო ჩატყვრით. იმისი წყალისაც ბეჭერი არ უნდა იმასაც, იმასაც მი თავამდი უნდა წყალი. ი ადუღდება, ისაც ჯემელი ლებუო ჭორვა არი. ფილავი ვიქთა, ფილავის უკან...

- ჰო, უნა მურიო იმასაც, ჰო.. ეთ-ორ ხელ გნა მურიო და იმასაც ბეჭერი მორევნა არ უნდა. ი მისებურა-ნა მედხარშოს ცეცხლშიგან. ცეცხლი ბეჭერი უნდა იმასა, მოხარშასა. დანზე ფილავ ვიქთა, ფილავის უკანა ერთპილა დატდეფთ იმასა, სატმელეზ ვიქთა.

- ფილავი, ერბო გაჭხრაკაქო. ერბო, მესელა, ფირინჯი თუ ბეჭურ ვიქოთა, სამი კოზი ერბო უნდა იმასა. ასე სამი კოზი ერბო ჩაჭდეფოთ ტაფაში. ტაფაში იმა გაჭხრაკავ, ახლა ოთხი თანე თუ ბაზე ვიჯებით, ოთხი ვიჯებით, ოთხი კოზი ეყოფა იმას. ოთხი თანე კოზი ერბო ამევეფოთ, ჩაჭდეფოთ, გაჭხრაქო, ...შეჭრიე ვილეფოთ ჰაზირი, შეჭრიესაც ემეს უკა მოჭხრაკაქო. შეჭრიესაც გურჯიჯა არ ვიცი მეა და, შეჭრიე ვეჭუნეფოთ.

- ოხ, ოხ, ი სხვადა, ი სხვადა. ანე ქერ გაჭსა, ქერ გაჭსა. იმა ვილეფოთ ჩარში და მენი. ჩერშიდამ ვილეფოთ, იმის უკა მოჭხრაკაქო, ერბოს უკან, ფირინჯ კარგად გაჭრცხაქო, ერბოს უკან კარგა გაჭხრაკაქო, ქი გაჭხრაკაქო, მაში ართულ წყალ კიდო... მარა იმა ბეურ წყალ ა(რ) ვასხამთ, ბეურ ა მედხარშოს. ემე დჭასხამთ, წყალ დჭასხამთ, იმასაც ჰემელ ლებჭოს უკა ემე ვიჯებით, საჭმელ ვიჯებით.

- უნდა, მარილი დამავიწყდა, მარილისაც უნდა.

- ოხ, შექერი არა, მარილი. ფირინჯის უკან მარილ ჩავაყრით, მარილის უკან მედხარშვის.

- ოხ, მე შექერით არსა მიქნია, შექერით ა ვიჯები. ოხ, ჩჭენ არ ჭჭამთ შექერით, მარილით ჭჭამთა.

- ოხ, ამაში მარილ ჩჭაყრით, მარილ არ ჩჭაყრით იმაში. ჰო, ჰო, ის გომომცხარო, ი ტეფსიშია და ფირინჯში, ფილავში შექერ არ ვაყრით ჩჭენ, ჩჭენ მარილ ვიჯებით.

- სხვა რა ვიჯებით? მომაგონეფოთ, ა მაგონდება ქი.

- ა დო ფაფა. იმა ახვადათე, იმა ძალუზა იცის.

- (2) ⁵¹ დო ფაფა, დოში მარილ ჩაჭყრი, ფქტილ ჩაჭყრი, მურევ, მოხარშავ, მობრუნდები, ერბო განდოფ, შემჭამ.

- (1) მალე ქი მოჭსწველაქო და გემევიტანთ სახლათ, იმა მაქინაში ჩჭასხამთ, ყადმალე შეჭჭყრით, დავჯოხაქო, იმა ემეში ჩჭასხამთ, ვარიაში ჩავასხამთ, ი ვარიაში ქი გავარყექოთ, ერბო შეიქნება. ი ერბო ძანზე ქი ჩაყრილი დო მრა, წყალი მრა, ერბო თედეფში წყალი მრა, დრა, იმა დო ებნეფან.

- იმ დოსა რამდენთი ვინახაქო? ჰა ემე ქი ვიქოთა, ვიჯებით იშოთა. თუ შედნახავ, შედნახავ, თუ ა საჭმელი იქამ.

⁵¹ მოხუცი ქალი ფატიმე (დაახლოებით 75-80 წლის)

- ჰო, დამყავდება. კარზე ვე შედნახავ, ჰამა დამყავდება, დაზარალდება მაში. ე დე ცივ ალაგა ტოლაფში ჭდეფთ და ტოლაფში ვინახაქთ.

- კოლ⁵² რადგა ვიჯებით, იშთა ფურებ მოჭსწველაქთ, გემევტანთ ნაწჷელსა, მაქინაში ჩჷასხამთ ნაწჷელსა, გუმუანოფთ, მაქინაში გუმუანოფთ. მაქინა დჷაბრუნეფთ, ყადმადი ცალკე გედრჩევა, დელამონტე ცალკე გედრჩევა. ი დელამონტს ქი იქსობაზე ყაზანში ჩჷასხამთ, ყაზანი ედვსება. მესელა ოთხ დღეში ანჯახ ედვსება. ხანჩი სამ დღეში, ხანჩი ოთხ დღეში. ედვსება, იმაზე დაჭდეფთ, სობაზე დაჭდეფთ, აღშამდან გავაცხელეფთ, ღამი, ღამი გავაცხელეფთ, დილაჲ ქი ავდგებით, იმასა საწჷრავში ამევეფთ, ბეზში, ბეზში ამევეფთ. იმა კარგა გაჭსწურაქთ, გაჭსწურაქთ მანი. ზედამ ქჷა დაჭდეფთ, გედწჷრის. მემრე იმა ემეში ჩავაყრით, ემეში...

- ყველი მისებურა გაკეთდება, უნდა დამყავდეს აბლი ყველი. ყაზანში აბლი უნდა დამყავდეს. ჩჷენ მამა ა ვიჯებით. ჩჷენი ყველები მისმიდა⁵³, მისებურა იჯონლებიან.

- იშთე რად გებნევი, ოთხ დღე-ნა შეჰყარო ქი ყველი შედქნეს იშთა.

- იშთე იმა გაჭსწურაქთ, ბოკელ ვიქამთ. ე ბოკელი თუ ა-ნდა ქნა და თუ შაჰმელი ქი ვიქამთ, იმა ემე ვიქამთ, ყაფში ჩაჭჷყრით, მარილის უკან კარგა ურეჭთ, ურეჭთ. იშტე ი ყველი შეიქნება.

- ფურები თუ ბეჷრნი არმან, დიდი იჯონლება, ფურები თუ ერთანეა და პუტურუდ იჯონლება.

- სამი ქილო გომოვა ანჯახ.

- ორითანე. ერთი ფური, ერთი ფური.

- ჩჷე ქი ჩემ მალეფ ჭხჭადათოფ და მათი მალეები მე მა ვიცი. მე ჩემ მალეფ ჭხჭადათოფ. ჩემი ეთი ფურია, ოთხი დღეში ანჯახ სამი ქილო იჯონლება.

-ყჷელ იმაში ვიქამ, გნა გახმეს უნდა ყველი. ჰო, უნდა გაჭმეს. ემეში, მესელათ გოდორში ჩაჭდეფთ, დაჭკიდაქთ ასე, თავანში დაჭკიდაქთ, იქ-ნა გახმეს, თუ გნდა ქი ყველი-ნა შეიქნას.

- ო, მარილიანი-ნა გაჭმეს.

⁵² ყველი

⁵³ თავისთავად

- ზამთრი ჭეჭამთა, ჰო. ახლა გუჯახმოფთ, ზამთრი შეჭეჭამთ.

- ახლა ვამზადეფთ, ალა ვაჰაზირეფთ და ზამთრი ჭეჭამთა. იმ ყველსა. ა ისე ვიჯებით.

- ერთი ფური მყავს, ჰო. ახლა ორნი შედექნეს. შარშან ერთანე იყო და წგრეველი ორნი შედექნეს და.

- ამ ყველსა ხემელი ყველი ვიტყვით, ხემელი ყუელი, ო.

- თაზა ყუელი. თაზა ყველი ვიტყვით, იმა ა გავაგმოფთ, იმა ისე თაზა-თაზა შიჭეჭამთ. წყინტა ა ვიცით და იმა ისე ჭეჭამთა თაზა ყუელი, ისე ჭეჭამთა.

- ხაჰაპური ა ვიცით. ა იმა, შედ, პურ ქი გუმტაცხოფთ, იმის უკა გურეჭთ და ისე შიჭეჭამთ.

- ოხ, ისე პურში ა ურთეფთ. ჩუე იმა არ ვიჯებით. ცომში ყველ ა ვაყრით. ჩუე ცომ ქი ვიქთა, იმა მემრე ვიქთ იმ ქადასა. იმა მემრე ვიქთა. ოხ, ცომში არ ურეფთ, ი ა ვიცი მე.

- ჯემელი ყველი, ი ზამთრისთუნ ჯემელი ყველი და. ახლანდელი შაჰმელისთუნთაც.

- ნედლი ყველი. ჰო, ჰო, დაფშენილი და ნედლი ყველ ვიტყვით. იმის საჯელი ნედლი ყუელ.

- სხუა ა მახსოვს რა გი...

ოჯახის შესახებ

- ოხ, ჩემი ეს არი. ოხ, სამნი არიან და მერენი დიდრუანი არიან. ე და ე პეტრედ ეს არი.

- ჰო, სამნი, სამნი. ორი თანე ბიჭები და ერთანესაც ე ბგანო, ბგანო. ისაც ჩემი ბგანო და ისაც ჩემი ალა და. ჩუე ალაები ვეტყვით და თქუე რად ებნედთ?

- ჰო, ჩემი ქმარი ისა. ვერ მიგახტუნე და. იშტა, ისა შაფხიანი ჩემი ქმადა. მერე, ი მერე ტად ჰო.

- ბიძა არ ვიცით ჩუე. ახლა ვერ მიჭმხთაფვარ რა ამბოფ.

- მამისი ძმასა ტადა ა ვეტყვით.

- მამისი ძმასა მაზლი ვეტყვით.

- ალასი ძმასა ემი ვეტყვით, ემი, ემი.

- ე ჩემი ბიბია, ამას ბიბი ვეტყვით.

**

- დოხ, თელევიზორში ქსეიროფ მესელა, არ მიქვირს, გაგონი ვარა და. ჰო, გჭრჯისთან ქანალი ქსედროფ ჩჷენა. ი ამა ჩჷდის ვერ მიმხვთარვარ. ი აბლი ცქვიტა-ცქვიტა ხვადათობენ და, ხანჩი ჩჷადისაც ჭხთები და ჩჷადისაც ვე მიმხვდარვარ. ამათი ჩჷნი გჭრჯიჯა რედგია და ამათი გჭრჯიჯა რედგიაო და ქსეიროფ იმ კანალსა. ედ და ხანჩი ჭხვთები და ხანჩი ვერ მიმხვტარვარ. აბლი ცქვიტა ხვადათობენ ზოგნი და ზოგნი ჭხტები. ე და იმ ბაჷე გაგონილი ვარა ი საჯლები და ე ბიბია არსა გჷგონია და, იმა გუკვირდა.

**

- იმისი ძირად ბოსელი ვეტყჷით.

- დოხ, ა იმ ებესია, იმ ებესია, იმ ძირაიდამ ბოსელია ა იმ მალე ყრიან.

- ჩემი ჰ, ა ეს არი. ჰა, იმ ძირიდამ... თქჷე ქი დასხედით, წადან იქო ისხედით და? ა იქოს. იშთე, იქოს ბოსელი არი. ჰოჷ, ჩემი.

- თივასაც იმის ზედან, იშთა თადდა მენი თივას არი, ძირიდამ მალეები არიან, თადდამ თივა უჯოხაჷთ, ძირიდამსაც მალეები არიან.

- სათივლე, ჰოჷ, სათივლე. ბოსელის ზედამ, სათივლე არი.

- ახლა იმ ბაჷე ახვადათეფ ჩემ ანასო, იმ ბაჷე ჰერსიანოფს.⁵⁴

- ახლა თქჷე რი ბაჷე დარებით?

- სამნი იყვენენ მატო. ერთანე ფროჷესორი ვარაო თქჷადა. იმანცა თქჷა ფროჷესორი ვარო, თამამ, დეკაცმაც, კაცმასაცა.

- დეკაცი, მესელა, შე დეკაცი ხარ, მე დეკაცი ვარ მესელა. ჩჷე გათხოული ვართა, დეკაცს გჷეტყვიან, გუთხოჷლი ართა, ბგანო ეტყჷიან.

- კაცები, დაქორწილებულეფთა კაცი ეტყჷიან, დუქორწილებასაც ბიჷიო ეტყჷიან.

**

- ახლა წუმსა, ასე მივდივართ რა და, მზე ქი გუმოვა, მაში ართულ სამუშაოებლე მივდივართა. თიბაჷთ, ე რჯოხაჷ ქი ზამთრი მალი, ფურებ მივართაჷთ. მუშაოფთ. ა, იმ ლებჷო ჭრწყაჷთა მესელა წყალითა.

---

⁵⁴ ამ ქალბატონის შვილი ტიროდა და მასზე ამბობს

- ჰო, წყალი უნდა იმ ლეზუტეფთა, იმას ჭრწყაჭთა ყანაში. თუ არ მორწყე, გაწმება, ლეზუო არ შეიქნება. უნა მოჰრწყო ქი, გეიზდის და შეიქნის და ლეზუო შეიქნას.

- წყალი ემედამ მოა, ჰედდა მენი, ჰევნარში წყალი და არი და იქიდა მენი მოჭყაჭთ, რუს უკა მეჭყვანთ წყალსა, რუს უკან მეჭყვანთ და მოჭრწყაჭთ.

- ყოლ დღე არა, კვირეში ერთხელა. თუ წუმა არი, არ უნდა და, მზე თუ არი, მაშინ ჭრწყაჭთა. წუმაში არ ჭრწყაჭთა.

- ახლა ქი წუმსა, კიდე მორწყვა უნდა და მემრე აღარ უნდა.

- ჩემი სახელი ემფიე.

- ყოლუხ.

- ხო, დეთჩი დევმბადე და აქ ზალი მოველ. ამ ქომში ზალი მოველ. ათდახუთი, ხო ათდახუთი წელმწადია.

- დღევანდელ დღესა? სამშაფათი.

- ცხრამეტი 5 ვიცით ჩუენში: ორშაფათი, სამშაფათი, ოთხშაფათი, ხუთშაფათი, პარასკეე, კუირა, შაფათი. ორშაფათი გუში იყო და დღეს სამშაფათია.

- საზეგაო ხუთშაფათი.

- ბალხ ვართათ ახლა, ჰო, ბალხ. ახლა ბალხ ვართათა.

***

მევლუდ დოლენჯაშვილი,

ხევა, 2012 წელი

შელოცვა

- ამას ფეხი უთკივნია, უგზუვნია და ახლათ მე ვუკითხო და ორ დღეს ქი გამთელდება, აღარ შეხვებება რა.

- შად ტყე გაპწდა, შად კაცი გუმჟარდა, შაჟ ქჟაზე შახტა, შაჟ ქოთან შიმწხტა, შაჟ ტყეში შახტა, ამ ბგანოსი ე თკივილი გასგკტა, გაქარდა. შად ტყე გაპწდა, შად კაცი გუმჟარდა, შაჟ ქჟაზე შახტა, შაჟ ქოთან შემწხტა, შაჟ ტყეში შახტა, შენი ფეხისი ავადნობა გასგკტა, გაქარდა. წითელი ტყე გაპწდა, წითელი კაცი გუმჟარდა, წითელ ქჟაზე შახტა,

წითელ ქოთანში მწხტა, წითელ ტყეში შახტა. შენი ე ტკივილი, გასკკტა, გაქარდა. მეხი ტყე გაპწდა, მეხი კაცი გუმწარდა, მეხი ქწაზე შახტა, მეხი ქოთანში მწახტა, შენი ე ფეხი ტკივილი გასკკტა, გაქარდა. კითხვი ჩემიდან და გამთელეზა მერთიდან და.

- შენ თწალი გენტეზა? შად თწალებია, თუ? შადა თწალი?

- შად ტყე გაპწდა, შად ბადერიდან ჩამწხტა, შაწ ბადერიში გევდა, შაწ ბადერიდან ჩამწხტა, შაწ კილდეზე გევდა, შად კილდე გაფსტა, შენი თწალი ტკივილი გასკკტა, გაქარდა. წითელი ტყე გაფსტა, წითელი კაცი გუმწარდა, წითელ ქვაზე შახტა, წითელ ქვაზედამ ჩამწხტა, წითელი ქვა გაპწდა. შენი თწალი ტკივილი გასკკტა, გაქარდა. მეხი დღე გაპწდა, მეხი კაცი გუმწარდა, მეხი კაცი ქი გუმწარდა, მეხი ქწაზე შახტა, მეხი ქვაზე ქი გაპწდა, იქ ჩახტა, და შენი ნაზად გასკკტა, გაქარდა. კითხვა ჩემიდან, გამთელეზა მერთიდან.

- ნაზარი იცი რა არი? თად მიწზტეზა ა თადო და. ე და აქ ეთ ემე იყო, ოსმან დიდი ქწყავს ჩწენ და ასე მოკლე ად, ასეა და. მუცელი მენტეზაო და.

სამი ძმის ამზავი

- ედდა აქოს სწმი კაცი მოსულან, ერთანე აბლი ასე ჩკვიდამ ემედა. რეგა იტყვიან? ერთანე... შედთანი და ერთანეთაც კად კაცი. ბალხიწწერიზე მოსულან, დამყდარან იქო, ჯერ აქობად არ არი, ხალდი არ არი. ედ და იქო ეტყვის, იმედა, ბალხიწწერიდამ. სამი ძმად და იყუნენ ქი, რა ვქნათ ახლო, ჩწე ერთანე სა წევნეთო. ერთ სოფელში ქი წევნეთო, მეხი ჩუმწა, დწეგვეცემაო და კწგათ გწახრაკავსო. ცალკე-ცალკე სოფელში წევნეთო ქი ერთანე ქი გეწხრაკვითო მწრე დაძრჩებითო. ი აბლი მუჯუჯუნოდ ყოფილა, იმა უთქწია ქი, მე წსა წავალო, მე ვიქნები ბალხსაო. ეკლა, აბლი შედთანი ყოფილა, იმასაც ასე შუხედნია და მეაო, დუზინა გევალო, წავალ ქვაბაო, ქვაბა ვიქნებიო. ეკლა, ემესაც უთქწია ქი, მეცაო ჩევალო, ჩევდე ჳევაო და იქ წყალი არიო, ჳალა-ყანა არიო და მოძრსწყავ ჳალა-ყანასაო და დაძთესავ ლებწოსა და შიძწამ ვიქნებიო და თქწენს უკან რანა იყვნეს ეთი მაღალზეო, ერთანად გაღმეო და ერთანად მუჯუჯუნოდ და მე ჩევნე ჳევაი ვიყვნეო. მერე იქედამ დაშენებულან ესე - ჳევაელი, ბალხელი და ემე.

დათვის „ჳექია“

- რად გითხრა ახლა ეთი, ეთი ბებერი ყოფილა.

- ახლა ეთი ბებერი ყოფილა და ბებერი წასულა ტყეში. აქ გასულა ტყეში და უყურყუტია. იცი ყურყუტი? შეშები მუკრეფია, მუკრეფია და თოკზე დუწყვია, და შემძვრალა ასე, შემძვრალა, ასეც უმუწევნია, ქი დრუხო უქნია. უთრახუნებია იცით? წუმუწევნია, დრუხ, წუმუწევნია, დრუხ. წუმუწევნია, ერთიც დიდ დათვ მოსულა და ასე გუდუხოვნია. უთქტია ბებერსა ქი, რა გინდაო, რაზე შუმოწვენილხარ ჩემზეო და შენი თაჲ მინდაო და შენა ჩემს უკან-ნა იყვნეო. ე ნა ჩემს უკან იყვნეო, ამა რეფა ვიყვეო და ა გიგიჭეფო დათვს უთქტია. მე ა გიგიჭეფო. ე და ბებერ უთქტია ქი არ გიმიჭეფო და არ გიმიჭეფო და მივიდე აქო დაჯუნეთო, იმ ტყეში დაჯუნეთო და ქი დამჟდარან. ბებერსა უთქტია ქი, აჰა მოსულია ზამთარიო, ზამთარი მოვაო და შენა შომოქცივდებაო და მე შე ასეო გაგპარცო და წინდა მიგიქსო. დათვსაც დუჯერია, ქი დუჯერია, ამას გუპარცია ი დილბერა და ასე ემე უქნია, კედი უქნია ასე დიდი, დიდი ნართი ქი უქნია, იქ მალლიდამ ქი გუმუგორებია. ქი გუმუგორებია, ი ნართი აქო ჩუმოსულა, და დათვისთვინ უთქტია ქი ახლა რანა იქნას ესე, მეაო, ნართი ვინაჲ მეტანოსო, დათვს უთქტია ქი, მე ჩავალ, მე მეტანო. ბებერ უთქტია ქი შენ მოქკვლენო, შე მოქკვლენო და შე იქ ა ჩახვიდეო და მე ჩევედეო. ესე აქო გემევიკოჭეფო და შენა შომომწევო, ჩუმტა აქო, ნართსა ჩაგდეფს კეჭში. ნართი იცი რა აჲ? კედისი, ასე დახოტლი ნართი. ე და ასე ემე უქნია, გაქცეულა ბებერაჲ. დათჳი მოსულა, ჩომოსულა დათჳი. ჩუწევნია იქ კედი ქი, ბიბერა აღარ აჲ. უტირია ბებერაჲ წევდა, ბებერა წევდა, ასე ხელები ასე უჯონლია, ბებერა წევდაო. ჩომოსულა ქომო, გოდლეკარ, გოდლეკარ ჩომოსულა, ერთ სახლში მისულა, უთქტია ქი: ბებერა აქ ჩუმოვდა? ამათ უთქტია, ქი არ ჩუმოვდაო. მერე სახლში მისულა, ბებერა აქ ჩუმოვდაო, არ ჩუმოვდაო, მერე სახლში მისულა, ბებერა აქ ჩუმოვდაო, არ ჩუმოვდაო, მერე სახლში მისულა, ბებერა აქ ჩუმოვდაო, ქი ბებერი იქ არი. გუდუხედნია ქენჯრიდამ ქი, მეო აქ ვარაო. დათვს უთქტია ქი ჰაიდენა გუმუვდე მანდაო? ქენჯრიდანო თუ ოჯალიდანო? ოჯალი იცი რა აჲ? ასე დუმანი მივა და იქედამ. იქედამ ჩუმოდო, და ამასაც შეშა ქონებია და ბეჳრი კაწა-პუწაჲ. კაწა-პუწაჲ იცი რა არი? კატრი, კატარი იცით? გამჳმამ კაწა-პუწაი. კაწა-პუწაჲ რატომ იცით? ჩამოჰკრამ, ცუდ რამ დეექუხეფს. კაწა-პუწაჲო და დათჳი მოსულა დელუქში, ასე ჩუმუხედნია, ა ასე ჩომოხდა ქი ბებერსაც ჩუმუჰკრია. ცეცხლი მუცემლია კაწა-პუწაზე. კაწა-პუწასა დუხრუკნია ბებერი, ემე, დათჳი. დათჳი გაქცეულა,

კევში ჩასულა. დანელეზულა, დუნელეზია ქი აქობად დახრაკული. იქიდამ ასე გავა, ჩირდილია მაღლა, ჩირდილში გასულა, ქი იქ დათუბი ფერხულეზენ; ეტყვიან ქი, რად იქნა, რაზე ფერხულეფთო და შენაო ქი ბებრებს უკან ისე იქამო, ბებერსაო დეიჭირავ ტყეშიო და ბებერსაც ა მაგრე გახრაკავსო და შენ ქი გეიხრაკეო, ჩუე გიგვიხარდაო და ასე ჭფერხულოფთო. გათავდა.

***

ემინე აიდიდი/ქეჩეჯი, 57 წლის

ქოი, 2011 წელი

კერძების მომზადება

- საჭმელები, რა ვიცი, ლებუო საჭმელი ვიცი, მარქუალი საჭმელი ვიცი. ლებუო, მოხრაკული, მოხრაკულ ვიჯებით, სუილი ემექ ვიჯებით. ლებუო, სართად გაჭხრაკაჭთ, სოღან გაჭხრაკაჭთ. ონან სორა, ლებუოს ჩაჭყყრით, წყალ დუასხამთა.

- მარქუალსაც ყზართმა ვიჯებით, ბორაგ ვიჯებით, ყაურმა ვიჯებით.

- ბორაგი მოჭხარშაჭთ, ბუხარში გავრენგავთ მარქუალსა. აჯი ბიბია, იმას გურევთ, ე იმასა, ბორაგეფს რო გაჭხხნაჭთ, გაჭშლით, ბორაგ ვიქთა, ასე მუახოჭთ, ჩაჭდეფთ ტეფსიში.

- სუილი, ჰო, სუილი, წყლიანი.

- ყური ჭასულიე ვიჯებით, ყური ჭასულიე. დუალბოფთ, დილაად აანე საღამო... საჭმელ ვიჯებით. აანე, სოღანი-მოღანი მოჭთუთქაჭთ, ლებუო დუაყრით, ონან სორა, წყალ დუასხამთ, სალჩა გურეჭთ, მარილი, ბაჭარათები, წყალ დუასხამთ, საჭმელ იჯონლეზა.

-ჭალაში მივდივართ, თივა-გნა მევტანოთ.

- ჭალაში ასე თივა-ნა დავგაოთ და ევკიდოთ, მევტანოთ.

- აკიდვა იცით? ზურგზე, ესე ევკიდოთ, მევტანოთ.

- არ შჭირდებით⁵⁵ თქვენა? არ შჭირდებით სიცხედამ? შენ ვერ მიმხვდარხარ.

**

დიალოგი. დანტერესებული რესპონდენტი

- ანად-აღად ქყავან?
- რამდენი წლისა არი აღად?
- ანად?
- ჩემი ტოლია.
- შენ რამდენი წლისა ხარა?
- რახან გნდა გავდო უნივერსიტე?
- იმდენია უნივერსიტე?
- რა-გნა გახთე?
- დოხტორი ღენჭეფთა თუ?
- ანად რა საქმოფს?
- აღად?
- ასე ქოდეგი გაქჷან თქუნცა?
- რას თესაჷთ თქჷე იქა?
- მალეგი ქყავან?
- ღორეგი ქყავან?
- კლაჷთა ღორეფთა? ღორეფ კლაჷთა?
- ჭამთა?
- ჩჷენში დასაღია ის.

„ღუგუნი“

- გათხოჷლი და აქო ქი ბგანო იყო, ჩემი იყო ისა.
- ჩჷე ღჷგუნი. გჷეთხოჷეგი, დაქჷარწინდეგი. ბიჭი დაქჷარწილდეგა და ბგანო გჷთხოჷეგა, ა ისე.
- ქი გჷთხოჷეგა, აღად იკითხაჷს.
- ღჷგუნში საჭმელი ფიღად არი, ხორცი არი, ტოღმა არი.

---

⁵⁵ სწუხდეგი

- ტოლმა? ლაჰანა მოქხარშაჲთ.
- იმათ ისე უნდავან, ისე.⁵⁶
- ლაჰანა იცი? ხალი. იმა მოქხარშაჲთ, ფრინჯიდამ ვიქთა შიგანად, შუახოვთ ასე.
- იცით ისა?
- აჲ თქუენშიც ისა?
- ისაც არი, ისაც.
- დუგუნში იმათ ვიჯებით: ხრცი, ტოლმა.
- მოქხარშაჲთ, ფილავისთვისაც ვიქთა. ჰალვა ვიჯებით ჩუენა. ჰალვა იცით თქუენა?
- ჩუენ ერბო გაქხრაკავთ ბეურსა. ერბო იცით? შიგა ფქუილს ჩაქჰყრით, მოქთუთქაჲთ ზნბათ. მოითუთქუის, ონონა სორა, შექერ დჷასხამთ. დუგუნი ალვა ისა. თაფლი თუ აჲ დაჰა კადა და.

**

- თქუენში აჲ თაფლი?
- ფუტკარი კოდეფჩია, მაღალ ადგილეფჩი სმენა, ონან სორა, ი თაფლ იჯება.
- კრდი.
- თაფლ ფუტკარ იჯება და სხვა ალ ვიცი ქი.
- თაფლით საჰმელ ვიჯებით, ჰალვა ვიჯებით.
- კაკალა გუაქვა, ო. კაკალა კაკალა ვებნევით. ნიგოზი, ნიგოზი. კაკალა გარე აჲ, ნიგოზი შიგან აჲ.
- იმით ბორაქ ვიჯებით, ქადა ვიჯებით.
- ბორაქი, ცომ ვიჯებით, გაქსხნავთ, მუაყრით კაკალასა, ზემთ დალ მუასხამთ, გუახოჲთ. ტათლი ვიჯებით.
- აჲ ვის გავსა?⁵⁷
- ო, ჩემი გოგოა. აქ ბოდნათ იციან და გჷრჯიჯა. პუტურუდ ლენქი გჷრჯიჯა იცის.
- ჰო, გჷრჯიჯა ვლაპარაკოფთ.

⁵⁶ დედამთილმა თურქულად უთხრა ტოლმის სახელი და ქალბატმა უპასუხა, რომ ქართულად საუბარი გვინდა ჩვენ.

⁵⁷ თავის შვილზე გვეკითხება

- აქ გჭრჯიჯა ჭხჭადათოფთ ბოძნა. ე ახლა თელეიზონი გომოდდა, თურქქასაც ერვედან აბლი ღენჭები.

- ოთელი ქი არი, იქ არი ოქული.

- ბათუმზე ახლო ხართა?

- ქადა ო? ქადა კაკალას დავნაყაქთ, ასე დავნაყაქთ.

- აქ ად ჩუენში თახთი რამაა, თახთი რამ, იმით დავნაყაქთ შიგა. ონან სორ, ცომ ვიქთა, ქადა ვიჯებით იმით.

- ე ახლა არ-გნდა აჩინოთ, იღეფთ ამასა? ⁵⁸

- ფურეფს წველაქთ თქუენა? აგვრით ასე?

- ისე შე არ იცი.

- ო, ჰექია-მექია ა ვიცი.

- მეც ა მაგონდება.

მზითვი

- გოგოსა რა გუტანებენ, ო? ბოხჩა ვიქთა, ფატიკები, ბეჭედი, თახი.

- გჭრჯიჯა არი, გჭრჯიჯა.

- ქუფები ⁵⁹. ბოძნა შეჭკმაზაქთ, ბოღჩა ვიქთა, ბეჭური ყასბები. ყასაბა იცით? ჰო, დასახური. იმას დილბერა მუჭჩხოკაქთ ბოხჩასა. იმა წგვლეფთ, იგი რამ განვასახლე.

- ნიშანი, მედკრიფიან კაცები, კაცები, დედაკაცები მედკრიფიან, უწი ასე აძლევდეს, ⁶⁰ახლა ბეჭედი ცუღიან, ადნი რესმი არდა? ჩამანცემნ ბეჭდეფთა, ქურდელა ჭურთან ⁶¹ ახლა. უწინ ისე არ იყო. უწინ სხუა იყო.

- ისესაც იყო, ისესაც იყო. აშილები თუ იყუნეს, წაჰყვებოდეს და ნენწესაც მეღწონებდეს, ისესაც იყო.

- იყო, იყო მე მემიტაცეს.

- ა, ასე მემიტაცენს და წიმყვანეს.

- ჭალაში მიველ და საქმეზე, და იქ გუმოვდა, მემიტაცა. სხუა ადგილ ა მამლევდეს.

⁵⁸ ვიდეო სადმე უნდა აჩვენოთო?

⁵⁹ საყურე

⁶⁰ მზითვს აძლევდეს

⁶¹ ჭრთან

- ჯელითა.
- და წიმიყვანეს და მათ სახლ.
- თქვენში არის ე? უწი იყო.
- ე გნა დჷაყენო აქა. ნიშანი მიქცე. მე მაზლი მყავსა და ქი მიქცე და დადგები აქა?
- მასისზე გნა გახულნეთ? ამ მასისზე?
- მედწონეთ?
- ჩჷენი ქოხები არი იქა, გახველით იქა?

დიალოგი. „გურჯისტანით“ დაინტერესებული რესპონტენტი

- თქვენშიც არი ძაღლები?
- კიდევ მიდიან თქენი მილლეთი იქა?
- თქვენში ასე კალო ლეწვიდეს?
- უწინ ჯაღებ, ძროხებ დჷაბიდით, ოდ თანე. ჰა, ასე ძარებოდეს და ლეწვიდეს.
- კეჷრი იყო ასე, კევრი. იცით თქენ ა ის?
- ადნე იყო, ჰო?
- ყანასა რითი რგვიდით?
- ჩჷენი ადეთი და თქენი ადეთი ადნია და ადნი.
- ახლა თქჷე აქედამ წასული ხართ, ხო? უწი, დედჷბი.
- თქვენში კეცები არი?
- ჰადი ცხვება? კედე გაქვან?
- აქ ა გვაქვა და ქომო არი.
- სახლები გავსა ერთმანეთი?
- თქენსა იციან ჩჷე იქიდამ წამოსული ვართო?
- აწი ვინმე ახსოვან?
- ხო? ისე ამბობენ?
- ნენჷბ ახსოვან, ნენჷბ?
- ყოფილან აქა?
- ებრაელებიან?

**

- ყოლი ვაცხოფთ, პური ვაცხოფთ, ქადა ვაცხოფთ, ჭადი ვაცხოფთ.

- ა ასე ვაყუდეფთ, შიგან შეშა ჩაჭყყრით. მე ა გიმიცხვია და ვიცი. გაცხელდება ისა, ცომ ჩაჭრთეფთ შიგ.

- შენი ნენესი სახელი რა არი?

- სულ აქეური სახელები არი იქა?

- ჰათიჯეფ, მერიემად, ფატყიმეფ არი იქა?

- გუმუცვლიან, ო?

- თქუენში რა ხევნარი არი ამათდამ?

- აქ მატო ბალი არი. ი ქომო ვაშლი არი, სხალი არი, ყურძენი არი. სხვა რა არი? თუთა არი.

- მათო ადესადა, მერემი არ არი. დაბლა შად და.

- თურვანდა, თურვანდა ად მურეს სახელი.

- რა ყურძნი სახელები?

- ცხენი ძუძუ არი. ცხენი ძუძუ ეტყვიან. ადესაფ არი, თურვანდა არი.

- ხო, კურტად არი. სხალი არი, ვაშლი არი, თუთა არი.

- თქუე ცერცუი თესუიდიტ?

- კიდეფ თესაჭტ?

- თეთრია თუ შად ცერცუი?

- თქუენში წისკუილი არი?

-ა აქო იყო და დედნგრია წისკუილი.

- ქერ და ცერცუი ფქუიდიტ აქ.

- პური ვიჯებოდით იმითა.⁶² უწი არაბი გზა ქი არ იყო, აქედა ჭეთესვიდიტ, იმა ჭქამდიტ.

- ლაზუდისაც ჭეთესვიდიტ.

- დო ებოთი ქი გუმჟანოფთ, ძირაფ დო ვებნეიტ.

- წყალი ქი აქვა იმას. ე და მაწონი, ნაწველში მადა ვიქთა, ვადუდეფთ, მაწონი შედქნება. ადრან, ო.

---

⁶² დაფქვილი ცერცვისგან

- სირონისაც ვიცით, ერ იშტა ვიცით. ცომი-ნა ქნა, მარილ-ნა ჩაყარო, მაგარი ცომ გნა. ლავაშები-ნა გახსნა. იცით ლავაშები?

- გამაცხო, ონან სორა, დაშქრა ჰა, ასე. ტეფსიში-ნა დაწკარო. ერ იშთა, წმინდა-ნა დაშქრა.

- ნივორი არ ჭეშამთა ჩეენ. არი და არ ჭეშამთ.

- ხახვი, სოლანი და.

- ბოსტანში ჭახალი არი, ისპანალი არი, სოლანი არი.

- ისპანალი საჭმელ ვიჯებით. ჭეთუთქაჭთ, ბორაგ ვიჯებით. მაიდანოსი⁶³ არი.

- იცით მაიდანოსი?

- ყოლ რასმეში გურეჭთ, საჭმელეფში გურეჭთ.

- ჰო, მწვანე, ასე დილბერე ფურცელ აქვან, თივა გავს.

- ხახვი არი, სოლანი, ლებჭო არი, მარქჭალი არი. ჯევანაჲ არი, საჭმელ ვიჯებით იშთა.

**

- თურქიეშიაც ისე იქნა ახლა, თურქიეში. უწი თურქიეში კითხვა არ იყო, აბლი იყო. ახლა იკითხვენ. ბგანები სულ ა იკითხვიდის. თურქია ვიკითხვიდით.

- იქიდა მუყვანია, ოსმანლი მუყვანია თქუენიდა მენი თამარაჲ. სხვა აღარა ვიცი.

- თქუენში მუსლიმანები არიან?

- ვის უშენებია ჯამე?

- ასე ყაფალი⁶⁴ არი დეკაცები?

- თავდია ილოცვენ?

- ისინი⁶⁵ არ ილოცვიდინ, სხვა რამ იჯებიან.

- რედგა ილოცვენ?

- თქუენი დუა რეიგა არი?

- იმახაჭთ?

- ჩეენი მარხვა ათი დლე კიდე არი, ბადრამი გვაქვა.

---

⁶³ მწვანელი
⁶⁴ თავდაბურული
⁶⁵ ქრისტიანები

- ხორცი გემევეტანთ.
- დღისი ა, ღამით ჭჭამთ. დაბნელდება, იგზე.
- აპა, რეფა? რეფა არი თქტენში?
- თქტენში სარწყად არი?
- ჭალეფში ასე უგდეფთ? რწყაჭთა?
- ჰოჭ, ნაკადია ეს.
- აქ უკნიდამ ყენ, წყალი არი დიდი.
- ამისი სახელი ა ვიცი. ეს თქტენში დემანი ყოფილა.
- ასქილი არი?
- დაჭკრეფაჭთ და ჩადს შივაყრით. ბორონ შითა ავადნობა არი მა, იმა ამთელეფს.
- ყოლი რამ იციან. რომათიზმა გჭაქჭა ზაზა, რომათიზმა.
- დემანი იცით იმისი? ჩჭენც ა ვიცი.
- რომათიზმასი წყალი არი და შიგანა ჩაწვე. კადენიზის თერეჭში არი, აქ ა ად.
- ასე ფარები გაქვან ბეტრი აქ მოდიხარ?
- აქ ჭახირობა.⁶⁶ ფარა ა.
- აქ ზაზა ალთუნები ყოფილა თქტენი და დეჩჭენით და ამეველოთ.
- ჩჭენ ჭთიბაჭთ, ძროხებ ჭტეროფთ, ყანებ ჭთესაჭთ, იმათ ვმუშაოფთ ჩჭე. ჩჭე ბეტრ ვმუშაოფთ დეკაცები. კაცებისაც ყურბეთში მუშაობენ.
- ყურბეთი, ჭორ წავლენ, იქ მუშაობენ კაცები, ფარა იგებენ. ქოხებ აშენებენ.
- უწი ქვით აშენებდეს და ახლა ჩიბელტო, რკინა, ყოლი რამე და.
- ი ქვა არი. ი ოჯადი, პაჯა, იქიდამ დუმანი მივა. სობაგი ანთეფ, იქენდამ, დუმანი იქენდა ამჭა..
- აქ ჩადებული ყოფილა, იგი წასულან, ბოდნა ჩუდვიან აქ. ა იციან თუ მათ ადგილები? ქითგბეფში დაწერილი იქნება. დეჩჭენით და მოდით და ამევილოთ ისენი. ვერ გვიპოვნია ქი. ვერ გვიპოვნია, ვერა. ვემეფთ და ვერ გვიპოვნია.
- ყოლ ადგილ ამბობენ, რა ვიცი. აქ იტყვიან მა, აქ რუმები ყოფილან და წასულან. იმას ჩუდვიან და გაქცეულან.

⁶⁶ სიღარიბე

- ა ვიცი, ისე რამ იტყვიან.⁶⁷ აქ რუმები ყოფილან და სავაში⁶⁸ ქნილა. ე რამ, ბეჭერ ალთუნები ჩუდვიან და გაქცეულან. ე და ვეძეფ და ვერრ ვიპზე.

- ისე ამბობენ, აქვე დადეფ, თუ არი, დუკრავს ისაო. ჳმა ილფსო.

- თოკით. თოკი, ნიჩაბი.

- ასე მოჭთიბაჭთ, მანგალია.

- ა ი ჩუენი მასისია იგრა.

- წვერზე გახველით?

- რახან, რახან?

- გუშინ გახველით?

- ვინ გაგასხა?

- მეღალენით?

- გზა რეფა იპზედთ, გზადა?

- თარიჰები დაწერილი არი, იკითხედთ ისენი? საწელები დაწერილი არი.

- ძუელათ გასულან, ძუელათ, ჩუენი ალაები, დედები, დუწერიან იქ. ა დიგინახიან.

- მე ა გელ და ანბობენ.

- ჩემ ალასი სახელი, ჩემი ალა მოქვტა.

- ხუთი ძმა ვართა ჩუენ. სამი ბიჭი, ორი პაჯი, ორი ბგანო.

სხეულის ნაწილები

- ე ჳელი, ე თითი, ე ფირჩხი(ლი),⁶⁹ ე ტაკუტი,⁷⁰ ე ბეჭი, ე ყია, ცხვირი, ლაში, ტუჩი, ტუტური, კიბილი, ენა, ლოყა, ნიკაპი, თუალი, თუალი წამწმანი, ყაში,⁷¹ თუალ-წარბი, შუბლი, თმადა, ე ყურია, ე ზურგია, ე გული, ე ძუძუ, ე მუცელი, ე მუჭლი, ე ფეკი, ე კოჭი.

გარდაცვალების წესი

- მოქვტომა იცით თქუნა?

- თუ ვინე-ნა მოიდეს, გარცხვენ და ჩაჭდეფთ. თან ჩაჰდებენ და თანა, იმ დლე ჩაჰდებენ. ორ დლე შეენახვენ, აჰყროლდება და ისა. სჭილი⁷² დადგება.

⁶⁷ არ იცის რუმები ვინ არიან.

⁶⁸ ომი, ჩხუბი.

⁶⁹ აღარ დაამთავრა სიტყვა

⁷⁰ იდაყვი

⁷¹ წარბი

- თქვენში რაიგა არი?
- სწილი 5 დგება?
- რათომ ინახაჲთ ქი ამდენი?
- რცხვენა თქვენ მასა? რცხვენა? ქი მოკვტება იმას ასე რცხვენა? ქი მოკვტება? იმას გარცხვენ ასე?

***

(1) ფათმა, 72 წლის⁷³

(2) მეჰმედი, 75 წლის

ბალხი, 2011 წელი

- (1) დილაზე წაელ, ეფეძჯა ჭალები მოვთიბეთ.
- შორ არადა, ქოდში მოვთიბეთ.
- ცოლ-ქმარი ვართა, დავბერდითა. ღენჭები მყავან. ხუთითანე ღენჭი მყოდს. ერთი ქობადში წევიდის. ერთი ბგანო მყავს, გოგო. ბგანო და იშთა. გეთხოვა ქობადში.
- ჩუე აქ ვართათა.
- წითლდანკარ იტყვდან, წითლდანკარ, წითლდანკრიდან აქ გუმოელ. არ მახსოჲს ქი რამდენ წელიწად შევიქენ... ათი და რუა.⁷⁴
- წევნეთ სახლა დევისვენოთ და სახლა ვიარენოთ. სახლა წევნე, სახლა.
- აი ყურეთი, აი ქონობანი, აი გტორამეთი.
- დაქქორწილდი, მე დეთუმი ვიყავი. ამან მითხოვა. ელჩები რა-ნა ვიხტარათო ახლა, დავბერდი.⁷⁵
- შე რაცხა რეფა გეთხუენით, ისე ჩუენა.
- დოხ, იოხ, რადგანცხა შე გეთხუედთ, ისე ჩუე გევეთხუედთ.

---

⁷² სუნნი

⁷³ ფათმა და მეჰმედი ცოლ-ქმარი არიან.

⁷⁴ 18 წლის გათხოვილა

⁷⁵ სხვენია და არ გვიყვება

- (2) ჩუენებურა ელჩეფ გაგზავნიან. ა, ერთი, ორი, სამი, ოთხი. ოთხი თანე. ა, იქ წომოდთ წითლეკარია, იმ მაჰალეში ვიპოე. იქ ვიპოე და იქ დუეველაპარიკე. ვიხჷარათეთ, ელჩები გავგზავნეთ. ოთხი. კაცები.

- (1) ბებრებ არა იყუნეს იმხან, არა. მატო კაცები.

- (2) გავგზავნეთ, დედლაპარაკეს და ასე.

- (1) ჩემს უკან წემოდი ქი, იმუშაე...

- (2) ქორწილი ორ დღე, სამ დღე. სხუა არაფერია.

- მედყვან სახლათ.

- გარეთ იქმენ, გარეთ იქმენ მაგათ მოზობლებ. ფაქა გარეთ იქმენ. სალამო, ღამ იქმენ, იფერხულებენ.

- საჰმელები, ყუელაფმერ გუაქვენ. ხორც იქმენ. ჯარს, ფურს.

- ჰელვა, ფილავი, ამათაც იქმენ. სხვა არადა. მუზიკა. მას უკა ტიკი არია, ტიკი, იმა გაზირებენ.

- ქორწილსაც ვეტყვით და დუგუნსაც ვეტყვით.

- ბაშლულ ვეტყვით, მესელა.

- ანაჲ ნ ჰყოდა, ანაჲ ნ ჰყოდა.

- არა-ნა მრტანო, რანა-ნა მიტანო?

- თამამ, ზალი დნახავა? თქუნში არი ადეთი ისე? ჰა, იმხან ფარა მისცემენ ზალსა, მიხვთი? ახლა მასაზე კრეფენ, მასაზე. მასა გედმართლება ასე, იქობა ჰკრეფენ ფარას.

- ა ნუ რაცხას მისცემ.

- ჰო, ახლა არი, ახლა არი. ახრებები დაჰკიდვენ ქუფე, ჩერეგი, ალთინი. ჰო, დაჰკიდვენ, დაჰკიდვენ. ჩუნში გურჯიჯა ისე არი.

- მივა, მივა. მიმცემელი მისცემს, მიმცემელი ვერ მისცემს, არ ექნება დურუმი, ვერ მისცემს, არაფერია.

- (1) დედამთილი მყოდა, ებედ მყოდა, ამისი ებედ იყო.

- ანაჲ ვეტყვით,⁷⁶ მას უკან გინგად, ბიბი, ა, იმათ ვეტყვით. ეხრება თუ არი, თუ ჩემი ბიბი იყო, ბიბის ვეტყოდით.

---

⁷⁶ დედამთილს

- ო, დედამთილს.
- შენ ცქტიტათ ხუარათოფ და არ იხთუმლეზა.
- ანა თუ ებნევიან, რა ეტყვი? ანა, აქ მოდიო, ეტყვი და ბიბი აქ მოდიო.
- ინგასაც ეტყვიან, ო. ყად ნანად, ბიბიად, ინგად.⁷⁷
- ემი, ემი. ემი-ნა დუმახო. ემი, აქ მოდიო-ნა უთხრა.
- მეჰმედ, აქ მოდიო, ეტყვი.
- ზტომ? ზ ვებნევით მასე.
- (2) გო, აქ მოდიო, გო. სხვა რა დუმახო? სახელს დუმახეფ.
- ჭათმა, აქ მოდი!
- (1) გო, რაზე-ნა დუმახო, გო არ არი.⁷⁸
- (2) ჭო, აქ მოდი. ჭო მე ქი დიმიდახოს.

დათვლა

- (2) ერთი, ორი, სამი, ოთხი, ხუთი, ექვსი, ჭიდი, რვა, ცხრა, ათი, ათდაერთი, ათდაორი, ათდასამი, ათდაოთხი, ათდახუთი, ათდაექვსი, ათდაჭიდი, ათდარვა, ათდაცხრა, ოცი, ოცდაერთი, ოცდაორი, ოცდასამი, ოცდაოთხი, ოცდახუთი, ოცდაექუსი, ოცდაჭიდი, ოცდარუა, ოცდახრა, ოთუზი.

- (1) მოღალული ვარა. ვმუშაოფ მე.

ადგილის სახელები

- (2) საყულვანი, სანაცრიე. ე, თადა. სატილვანი, დაყელური, დუმანდანი ალაგი არა - დაყელურ, იგზე დუმანდანი ალაგი არი, ი ალაგი მიწაწმინდა. არც მალი არი, არც პირტყუი არი, თა არი, თა.

- დოხ, დოხ, ქილისა-მილისა არ არი. ონან სორა, ისე ჩომოხვალ ქომოთვე, ყურეთი, გახვალ ქომო, დაძლა, კიდე გახვალ ქომო, აგრები იყო ჩუენი. ქედიყანა.

- ტყები აღარ არი. ჭალებია, ყანებია. მერე ქომოთვე გორამეთი, ჭანჭახობა. ჭანჭახი. ო, ყანა-ჭალა იყო.

- გაღმადა, გომოღმადა.

⁷⁷ დედამთილს სხვადასხვანაირად ემახდნენ.

⁷⁸ ქმარს „გო“-ს თუ დაუმახებო.

- იქითა ჭანჭახი, იქითა დუზი ალაგია, გორამეთი. მაჰალედა, ა, აქეთ მოსვლამდე მწლედა.

- ყურეთი ჭეთითა და? იმ ყურეთის ბოლოში თერეჭიდა მოვა ე წყალი. ამ ჯევიდამ ქომოთკე მოვა. მიწაწმინდა ჯევის ქომოთკე მოვა. მივა, მივა და ქომოთკე ბალჯიბარ მივა.

- ტყე, მასალი, ტყიძირი, მაღალედა უკნადა ტყედა. იქა გორამეთი უკანადა ტყედა. გავალთ შემას ჩემეჯტანთ, შემას ჩემეჯტანთ სახლა კარისტუნ.

- ა, იქრობადა გარმობადა. ა, ისე ბოდნა გაღმა. ა, იქ გაღმა ტყიძირი. ხაშოთი, ხაშოთი ჯედა.

- ბოდნა ბალჯი. უწინ სექსანი ხანი იყო, ახლა ოთუზ უჩი. ოთუზ უჩი ხანე. ახლადა დაჭრით, მერე მუჰაჯირი წევნეთ. მუჰაჯირი, მუჰაჯირი, ჰო.⁷⁹

- ზღაფულში აქ ვართ.

- ქომო, ბალჯიბარ და.

- ჰელბეთ, ჰელბეთ, სახლი გუაქუა.

- აქოვრობა აგრობა ქი მევიჯმართ, აგრობა. დაღლა, დაღლა. დაღლა ჭემაროფთ აგრობა. იქ ვდგავარ ზამთარი, იქ ჭდგავარ. ზღაფული გუმოვა და აგრობაში. აგზე ალაგებ მჰართ, მოჭთიბავთ, იმ თივა ქომოთკე წევლეფთ. ქომო, ზამთარი ქომო ჩავალთ.

- შემა, თივა ჩევტანთ მწო, სხვა არაფერი. ახლა, იქით არავინ არ თესაჭს. ხედავთ, იქი ვერანია. ფაქა ფარა არ არი..

- დომატისი, ბიბერი, ამაზე ფარა არ მივცემთ. ლებუო. ამათზე ფარა არ მივცემთ.

- ყუელსაც არ მივცემთ.

- არიან და მალეები არიან, ფურებ არიან.

- ორშაფათი, სამშაფათი, ოთხშაფათი, ხუთშაფათი, ჯუმა, ჯუმაერთასი, ფაზარი.

- (1) ადდე, ადდე, წევნეთ სახლრს! მომემშია, და.

---

⁷⁹ აქ სევდიანი ხმა გაუხდა.

2. იმერხეული კილო

აიშე ქედა, 63 წლის

ქოქლიეთი, 2012 წელი

დათვის „ჰეკია“ (წისქვილ ქვამ)

- ერთი ქალი ყოფილა, ქალი. ედ და წისკუილი არ ქონებია, ფქუილი არ ქონებია, წასულა წისქვილში და ფქუაქს ი ქალი მეგრე, არ დაღამებია?! მისულა დათვი და ჰკვიდავს და წყყვანია ე ქალი მეშაში, ა-დქა ტყეში საცხა. წყყვანია იქა ტყეში, იქ სორე⁸⁰ ქონებია, მედტანს მეგრემ ერთ ამდენე თაფლას, თაფლ, მედტანს, აჭმევს მეგრემ იმა თავის სორეში იქა. გუტანს მეგრემ წავა მედპარავს სკუბიდან, თაფლ მეგრემ ასე რამკას, ასე ემედ, თაფლას. წედლებს ტატებით, მეგრემ მდტანს აჭმევს იმ ქალს, აჭმევს, აჭმევს, ამ ქალმან თქუა ქი მეგრემ: „ე რა დემემართა ეო, ქემქე⁸¹ ამ წისქვილში არ წაქსულიყაო, ახლაო ამიღამ რაგვარ გადავრჩე მეო? - უთქუამს ქი იმ დათვითვინ: მეო ერთი თოკი მომაბიო და... ახლა მეგრემ პაშთაღა დარჩენილა, ბაღანა ჰყოლია, ბაღლი ჰყოლია. წელს ზემოდ ინსანი ყოფილა, წელ ქვემოდ დათვი. უფიქრია ამ ქალ, ამიღან რაგვარ უნდა გადავრჩე ახლა, ეს დათვი ... და მეგრემ თქუა ქი... ხან იმა მუტანს მეგრემ, ხან ფქუილ მედტანს, ხან ემეს მედტანს აჭმევს იმა. ახლა ბაღვი სტირის, ბაღვი ყოჯა გახდა მეგრემ, ჟარიაცა აქ, მაქინაცა აქ, უთხრა მეგრემ, ქი: - მეო ერთიო ე კეცი და მოქსხაო და კეცებდო ასე და ჭადი-და დავაკრაო, წყალი არა მაქო, წევდე წყალი მევტანო. - შენო გედექევიო მეგრემ დათვი ებნევა, შენო ვერ მოგანდობი მეო, გემექევიო. - არა არ გევიქევიო. შენა მადემ⁸² არ მენდობი მეო, ერთი აგზე თოკი მომაბიო წელზეო. მაზა მეგრემ თოკი და წავალო, ავაქსეფ წყალო და მუალო. თამამო მეგრემ, დათუმაც ემე ქნა. იენა ეტტი⁸³ მეგრემ. მაზა აგზე წელზე თოკი და წევდა და... წევდა ქალი ეფე⁸⁴ და შორ ყოფილა წყალი. წევდა მეგრემ იარა, იარა, იარა, მდტანა, გუგემები დაწყო ქალმა, დაწყო მეგრემ და, ქალმა მედფიქრა ქი

⁸⁰ სორო

⁸¹ თურქ. „ნეტავ“

⁸² თურქ. „რადგან“, „როგორც ჩანს“

⁸³ თურქ. ikna etmak „დათანხმება“

⁸⁴ კარგად, საკმაოდ

ბასემო და ე ქუთუკზე მოაბა ე თოკი თავი რამე მევისხნაო, ე გუგემებიც დავაწყო და გევძეცო. არა და ვერ-და გადაჭრეო. მზა ერთ ქუთურ მეგრე მასე თოკი და აქიდა მესხნა და წელი, მზა მეგრემ და დათუსაც უჭირავს წვერი, ქევა ქალი-და მეფყანოს სახლში. ეწიკება დათჷი და აღარ წადის ქალი, ეწიკება და აღარ წადის. ხაჩან დათვი გაზაღლდა მეგრემ და ბაგბაგობს და არი. ტყეზის დათჷი, კად გამოჭსილი. ყვირის მეგრემ დათვი და ქი სა წვევიდა ე ქალი, სა წვევიდა, ქი არ მჷაო. ეწიკება და არ მოდის, ეწიკება, არ მოდის. იზაგბაგა მეგრემ დათვი, ხაჩა ნერსიანოფს, ბაგბაგოფს, ყვირის. ეწიკება, ეწიკება, მრტანა ქი ქუთუგი.⁸⁵ მჷკოჭებია ერთ ქუთუქზე ქალ და ქალი გაქცეჷლა. მეგრე მიადვა ქუსლი, ი კეცების ჩატება. კეცი ხუ-ხუ, ვარდა მო-მო. ვარდას დაკიდულია მეგრემ, ვარდა-და შედღობოს, ქი ნაღები ამედღოს ძალი. ბაღვი ტი-ტიო. დათჷი უმღერეფს ახლა იქა ბაღვეფ: კეცი ხუ-ხუ, ვარდა მო-მო, ბაღვი ტი-ტი. დათჷი ყვირის და არი. კეცებიც ჩამტვრია, ი ბაღვიც ემექნა, ი ვარდაც გატება მეგრე, გაზაღლდა ე დათჷი და გეძეცა და ქალი-და იპჷოს. ქალმა თქჷა მეგრე, ახლა ამაღ რაგვარ-და გუდჷრჩე, ე რა დემემართეფო. წევდა და ხაროში ჩაწვა მეგრემ ქალი, ასე წისკჷილი ხაროში. ქი სახში მიპოვს იქაო, თავის ბაბოს სახში, იშტა საცხა ქი იყო ქალი. მივდა მეგრემ და სოფელი ევრამ-დევრამ მექთი მეგრე. ირბინა ილა ი ქალი-და იპჷოს. ბაღვი მოჷკლა, კეცებიც ჩატება, ვარდაც გატება, მივდა და ქალი ველარ უპოვნია, ე სა წევდა, ე სა წევდა, ე ქალიც წისკჷილში დემძალა. დემძალა წისკჷილში, ხაროში მეგრემ და ქალი ჩაბღუნჷული ზის და არი იქა მეგრე. კი კარში ველარ-და გამოდდეს ქალი. გამოდდა მეგრემ ქალმან და მივა შინ, გადავრჩი ანჯახო,⁸⁶ მოვრჩიო დათვიდამ. მივდა ქალი შინ და ერთის უკნედან დათვი არ მივდა! მივდა მეგრემ დათვი იქა და უტყაპუნა ქალ ცხვირ-ბუკში ტატები მეგრე მასე თქაშ და თქაფუნ, თქაშ და თქაფუნ, უტყაპუნა, უტყაპუნა და დაბნიდა მეგრემ ქალი. კარში ვერ გამოდდენ მეგრემ ხალღი იქა, ველარ გამოდდენ გარეთ მეგრემ და მოკლა მეგრემ ქალი იგზი. გაცვივა, გავდო მეგრემ ქალი და შიშისგან, დათჷი შიშისგან გარეთ ველარ გამოდდენ. ისე დემართა იმ ქალ.

კბილსავარცხალას „ჷქეია“

⁸⁵ თურქ. kütük, „ხის ძირი, კუნძი“

⁸⁶ თურქ. Ancak „ამჯერად, როგორც იქნა/არის“

- ერთი კბილსავარცხელა იყო და, ჰევას ვიყავით, კბილსავარცხალას ეტყოდენ იმა და ტყეფში ყვიროდა. ზუელათ ევდოდით და იქა ჩუენ ყიშლას ვუზახით და იქა რომ აველით, ი კაცი ყვიროდა ტყეფში: ოლოლოლო, ჭაჭაჭაჭა - ასე ყვიროდა ისა. ტყი კაცადა ესაო, ტყეზისა ტყიკაცადაო. ღამეშიც ვერ ჭწვებოდით. ა, გვეშინოდა იქა. მე შენ არ გითხარ ქიო, ამ კბილსავარცხალას არ მდენდო. ტყიკაცას ეკიდა მეგრემ კბილსავარცხალა იქა ტყეში. ბასტი მეგრემ იმ კბილსავარცხალამან და ი ტყიკაცამ მეგრე მეძპარა და წეფყანა, მეგრემ და წევიდენ და ძეზნან და არდან ბალანები, კაცები იმ ტყიკაცას, ველარ იპუეს ი ტყიკაცადა, ედ და ჭოჭოჭოჭო, ოლოლოლო ქი ყვირის ა იმ ტყეფში ის არი იშტა. აზა?!

**

- ჩემ ღარჭმან იმდენი ჰექია იცის ქი, აჟუე ქი დაჟდეთ დილამდე არ გათაეფს...

- გურჯიჯა ლაპარაკიც ვიცით, ოლონ ჩუენ გურჯებიდამ ვართ, იქა ბათუმიდამ, გურჯებიდამ, ჩემი დედეა. გოგაზები გვეტყვიან, გოგაზებიდამ გადმოვსულვართ, ჩემი ბაბაა ისე იტყოდა.

- ჩემი სახელი ამჟედ მქვია.

- ზუელელებურები წამოსულან იქიდამ და გოგაზები არი, იქნებდან იქა გოგაზები ვინცა, არ ვიცით ქი იშტა. იქიდამ გადმოვსულვართ ჩუენ, ბაბაა იტყოდა ჩემი. ჩემ ბაბას აღიჟანაა ჰქვიოდა იშტა. ოლონ მე ერთი ანჯაყ ვიცი, სხვა რაა ვიცი.

კუკი ნენეს „ჰექია“

- კუკი ნენეა ყოფილა ერთი და, მოკუნკული ნენე ასე ჩემსავითა, ედ და იმას სამი თანე ამსოდ ღარჭები ჰყოლია იმ კუკი ნენეს. ერთ თანეს ალდაა ჰქმევნია, ერთ თანეს ველი, ერთ თანეს კირკობანი.

- რავარი ხარ, ჯო, კუკი ნენეა მოგაგონდა.

- ე ალდაა და ველდაა მეგრემ წასულან ტყეში, კირკობანიც წყყვანია.

- ჭო, კირკობანო! - მეგრემ ის ეზნევიან აღიველი. მოდო, შენო, შინ წადო. კუკი ნენეაო ღარჩა მარტივიო, ჩუენო ჩავალთო, ე ნენე პურ ვერ გაზირეფსო,⁸⁷ ჩუენო რაა ჭყამოთო? ჰადდე, ჩადი ერთიო და პური გაზირეო, ამ ნენესაც ყური უგდეო. ნენეცო გასაბანებელი

⁸⁷ თურქ. hazir „მომზადება“

იყო, ნენეცო გასაბანებელი იყო და ჰემ⁸⁸ ნენეს გაბანეფო, ჰემ პურ გიგვიაზირებო. ალიველი ჩევდენ იქა მეგრე. შევდენ ტყეში მეგრემ და შჰრიან ხნბ. კუკი ნენეე ემეე გაგზავნეს, კირკობანი.

- ნენეე, მე ჩამტელ, პური-და გავაზირო, შენ და გაგაბანო. დადგა მეგრემ ამ ღარჭმან ქვაბი და, ამ კირკობანიმა, ნენეე-და გაბანოს, ედ და პურიც გაზირა, ე ნენეე დედწყო ბანება მეგრემ და ცხელი არ იყო მეგრემ წყალი? ღარჭმა რა იცის იშტა. დედთუთქა მეგრემე ნენეე. გაბანა ნენეე მეგრემ, ჩაწვინა ლოგინში და ეს ალიველი, კირკობანიც მოდდეე. პური მდართვა იმათ, ნენეე სად არიო? ნენეო გაგაბანეო და ლოგინში სწეჭსო. ნენეეო, კირკობანმან უთხრა მეგრემ ალიველის, თამამო. ჭამეს პური მეგრემ, - ნენე ნენე, მოდ ჭამე შენაცო - ებნევიან. აღარ იღვიძებს ნენეე. გახედეს ნენეს, ქი ნენეე მომკჭდარა, კბილები ასე გამოწყურია. მომკჭდარა ნენეე. ალიველი ებნევიან კირკობან, ქი ჭო, ამ ნენეეს რად უყავო?

- რად ვუყავ და გავაბანე, არაფერი არ ვუყავო.

- მოგიტუთქავს ნენეე ცხელ წყალშიო, რაზე უყავ ასე ამ ნენეესო.

- ბასტილან მაგრე ი კირკობანი და ცემეს ალიველიმან და კირკობანმან, ემემან, ალიველი. კირკობანი ცემეს მეგრე ალიველმან. ცემეს მეგრემ ე კირკობანი, ცემეს, ცემეს და წამოხტა ი ღარჭი და დედკარგა მეგრემ, გეექცა. ზმებმა ცემეს, რაზე ნენეე მოგიკლავსო, ედ და დედკარგა ღარჭი. წევდენ ზებნეს, ზებნეს და ველარ იპტეს ე ღარჭი. აბა? ა ასე იშტე.

ალიჯან დედეს „ჰექია“

- წვრილი მყავდა ბაყვები და თაში გავგზავნიდი ოღლი, იმ სერზე ამტალ თქტენ თავ ჭხედაჭთ, ბათუმისკე, ა-მსე, მაღლას ჭხედაჭთ. ედ და ახლა ჩემი ბაბაე მაღლაში დევდოდა, ჩემი ანაე, ორივე. მემთები იყვენ. ედ და მეც ეს ბადიშები ხომ არ მყავდა, ღარჭები მყავდა, ორითანე ღარჭი მყავდა. ე ბაჭლები მყავდა სამი თანე, წვრილ-წვრილი ბაყვები ხუთი თანე ბაყვი მყავდა, ყალაჯა. ეს ჩემი ანა ამ ბაყვებ წასხემდა, ბეშიქში იყვენ ასე აკვანში, ერთმანეთზე მეყოლა. ედ და წასხემდა მაღლაში და შენო აქა მანგლით თიბეო. ა-ექა ახტები ქვქონდა ბეჰრი, დიდრჰანი ახტები. ედ და ასე მანგლით ჭთიბევედი ა. წევდოდი და გათავება არ იყო, ისე ორი თვე მოღამდებოდა მაღლაში კი მანგლით

⁸⁸ თურქ. hem “-თან“

ჰტიბევდით ჩამოსვლამდი. ი ჩემი ანაჲ წედყვანდა იქა ამ ბაყვებ და იქ ყურ უგდებდა. ეჲ და ე ჩემი ბაბაჲ წევდოდა იშტა თაზე, ბალ წწლებდა, თუთას წწლებდა, მოჰკრეფდა და წევდა მეგრემ და ჩემ ბაბაჲ, გოდორით ჰწიკევდით მაშინ, არაბა ხოშ არ იყო, არაბით არ ავდოდით, აა-აა, ფეხდაფეხ. ევდა მეგრემ ბაბამან და დწლამდა მეგრემ ამ ჩემ ბაბას. დწლამდა შემსიეც⁸⁹ ხელში აქ მემრე, მაშ. ევდა მეგრემ ერთ ტყეში ასე ქი ტატები ასე დათვს გადმწწყვია, ასე ტატები და უსდის ქი ვინ მწა ისა, შემსდეც უჭირაჰს მეგრემ ასე ჩემ ბაბას ჰელში, გოდორით მოკიდული ზრუგში, ბალი, თუთა მდაქ ამ წვრილ ბალვებითვინა. ევდა, ევდა და ყარამეშას⁹⁰ ვუზახით იქა ჩწე იმ ალაგ. აველ ქიო ტატები გადმწწყვია ჰამან⁹¹ მე-და დემეცეს დათვიო ზედაო. ჰეთქი ქიო, ე რაგვარ დღე დემელაო, ე რა ჰქენე ქი წამწელ ამ ბალვებიდანო. რად ჰქნა ახლა ამ დათვიდამ რაგვარ მოჰრჩე მევო? ბასემო და რაგვარ გადაჰრჩი ამ დათვიდამ მეგრემ ხალაჯან და, ბასტიმ მეგრემ და შემსდე ასე. ემეჲ ყოფილა შემსილი, აადლი იშტე, ხასი შემსილი; ასე რომ გოდორი მოკიდულიო და დათვიც რომ მიყურებს ამან ზედ არ-და დემეცესო. იმ ყარამეშას ამან ჰამი წყაროზე დევდუო. ასე რომ გაუსხენ შემსდეო და ზგაფნი და დწცა შემსდე, ჰო, ოთომათიქლი⁹² მეგრემ იშტა აღმანლი შემსდე რაცხა, რომ ასე გწზგაფუნაო და ეს რადაო და რომ წამოხტა მეგრემ დათვი და გეჰქცაო. გეჰქცა მეგრემ, ხალაჯან, და ისე ეწარე იქევრობა ქიო, ბაბამა, სად მივიდოდი არ ვიცოდო. ა და უკნიდან-და მომეწიოს და ჩამაგდოს... ი ემე არ დწვიწყდებოდა ბაბას იშტე. ევდა მეგრემ და გადათეთრებული, რად გინდაო ანამან უთხრა მეგრე, რა დერდი გაქო?

- რა დერდი-და მქონდეს რა თქმა არიო, კენამ დათვმა შემჰამაო.
- სა მოხვალ ისე დაღამებულზეო, ამოგვივარდეს თავიო! - ჩემ ანამან უთხრა ეგრე, მალევე ვერ წამოხვალო, არაბა არ არიო? - მალე ვერ წამოხვალო, სა მოხვალ ისე დაღამებულზეო?!
- ასე უთხრა მეგრემ და გეიბუკა მეგრემ ბაბადც და რაზე ასე მითხრაო და ჩამოაარა, წამოდდა მეგრემ დილაზე.

- ვაჰ, რწბი გამოწწეწლი გვაქ, გოგო, რწბი...

⁸⁹ თურქ. Şemsiye „ქოლგა“

⁹⁰ თურქ. Kara “ბნელი“

⁹¹ თურქ. Hemen „მაშინვე, მსწრაფლ“

⁹² თურქ. Otomatikli „ავტომატური“

დათვის „ჰეია“

- ახლა ერთი თემაზე მყავდა მე და, თემაზე და ღორი ქალი იყო ფენა. ჰადდუო, ხალზე წევდეთო. წაველით ხალაჯან ხალზე, ჭკრეფთ, ჭკრეფთ და სამერცხლეს უზახით იმას, სამერცხლეს იმ ალაგ. ერთიც გაჭხედეთ ქი დათვი არ მჭა ჩჷენსკე?! ასე ქალებიც ჭკრეფთ, იმგვარ დედყვირა იმ ჩემ ხალამან ქი, კბილები ზირთ გამოყარა, ჩარიგებული კბილები ქონდა. მეგრემ დათვი დედნახა, მჭა ამან დაღვარულში და გამოოდეს და ჩჷენ-და დეგვეცეს. ქალებო, დათვი მჭაო და ქალებიც რემელ-რემელი გასწროფს. თავადმა ვეღარ წასულან და თავდაღმა გარბიან. თავადმა წათ ქი და დათვი ზედან-და დეგვეცეს. შემშალნენ ხალაჯან და ძალლა თავდაღმა ლელწფში ქალები. ჭკვიით და მივალთ, ჭკვიით და მივალთ. ხალიც ანტრათ იყვეს, ემედც ანტრათ იყვეს, აღარც ხალი მოკრეფა, არაფერი არა, გამეჭარეთ, წამჷელით. ისე დეგვემართა.

- ერთ კვირას რა-მქნა, წაველით ქალები და მემთევერები ვართ ყიშლაში. ახლა ხუთი-ექვსი ქალი წაველით, მემთევერები ვართ, მეჭსაქმეთ ახორები-მახორები, ჩომა-მომა და წაველით ჩატეხილითა. გადაველით სამერცხლეში და ჭკრეფთ. ორი თანე ქალი გეგვერჩივნენ ჩჷენ. ისენი ღორ-ღორით ა-მქ გეგედენ და ჰკრეფენ. ჭთქჷი, რომ ამათ რას ვუზამ, დადექ! თქჷენ გეგვერჩიენით, თუ ასენი არ შივაშინე და არ დავაფრთხე... - მეც მაკლდის. სალა გჷერჩევით ჩჷენ არხატაში?⁹³

- წაველ, ხალაჯან, ჩავზჷერ წიფლეფში და დჷგორე ქჷა, გევა დათვი ვარ მე. - ჟიო, ე რა დეგვემართაო, - ი ორი ქალი ახლა იქა, რათ გევერჩიენით ამ ქალებო, დედნახეო დათვმა გნდა დაქვჭამოსო? მეც ვაგორეფ და ვარ, ვბაგბაგობ - ვავავავა - დათვივით. ამოდენ და იმ ქალმა, - გეგონეო, გული გიგვიხეთქეო. ასე ბლოტინ-ბლოტინ მოდოდონენ ქალები. იმ ემეში დათვი ეგონნენ და წიპლებში. ედა, ეს დათვმა უნდა შექვჭამოსო და რომ გამორბიან ი ქალები, ამოდენ და მეკიდნენ ქალები. - ე რა გიყავ და, შენ ბითევად შენ ბაბას გავხარ და, შე გამოვსილო... და, გვეკიდნენ. ჩჷენც ვიცინეთ და ვიყავით.

ტოპონიმ „სამერცხლეს“ შესახებ

- სამერცხელს ვუზახიდით იმა, ჰო, სამერცხლეს.

⁹³ თურქ. Arkadaş „მეგობარი“

- ისე ქვია იშტე, რა ვიცი, ზუტელათ დურქმევნიან. წევდოდით და იმ ფერდევში ხალ ჭკრეფდით...

- მერცხალიც არი, ხალიც არი, მოცვიც არი.

- მერცხალი ასე წითელია, ემეს გავს, ყურზენი. მერცხალი ისა არი, ო, ასე დაპანწურებული.

- ჩიტი?

- მართლა, ჩიტ გავს გო...

- სწორე დიგირქმევნიან თქუნ ჩიტი - მერცხალი.

ჯინების „ჰექია“

- მე მამამთილი მყავდა და მამამთილი და, იმ მაძლაში მათალი ყოფილა ხარებისა, მათალი. ე მამამთილი წევდა მეგრემ და იმ ოქურჩეფთან-და დადგეს. თაზე ევდეო და ერთი მიმეჭარო. ხომ მაძლაში აბარგული არ ყოფილა. გაღმაში მათალი ყოფილა, გაღმა სერია, გვაქ ა-მსე და... მაძლის წინ და ა ისეა გაღმა. ავალ, მიმეჭარო და იმ მათალში დავდგებო. კარებ აძოეფს მეგრე. ჰალა⁹⁴ აბარგული არ ვიყავით. ედა ხალაჯან და ევდა მეგრემ და მაძლაში და არ დულამდა?! იქ ვეღარ გევდა მეგრემ დაბლენდა და გაღმა-და გევიდეს, ქედასკე. თქუა მეგრემ ქი, რა მაშინეფსო, აგზეო მივანთეფ ცეცხლო და ამ სახშიო, ირ⁹⁵ არავინ არა ირსიზი. ⁹⁶ აგზეო მივანთეფო და გავათენეფ დილამდიო. მეგრემ მოკრიფა ახორებიდან ხალაჯან ცოცხები და ახორი ცოცხი, ჩომისა, ჰმელ-ჰმელი ცოცხები, ზუტელ-ზუტელი. ეტანა სახში და დანგრუალა მეგრე. მანთო ცეცხლი და თფება, ქი გათენდეს, ქი გევიდეო. ერთიც გახედა ხალაჯან, ქი ი გახვრეტილას უზახდით იმას ჩუნ, ჯინები არ წამოდნენ იქიდან! მაშინ ჯინები ყოფილა და კელევენ ცხვრებ, თხებ და ინსნებ⁹⁷ ის ჯინები. კლდი გახვრეტილას უზახით, ასე გორგოლაჲ ქვა არი და გახვრეტილია, იმაზე უზახიან. მაძლის წინა ისე. იქილამ მეგრემ ჰაჩან, დავლინ, მუზიყა უკვრენ და მიდიან იმ კაცისკე. კაცი ზის ცეცხლა პირში. მეგრემ ყურში გეგონა მეგრემ, მუზიყას უკვრენ ჯინები მიდიან, ფუფო, ე რა დემემართა ედო.

⁹⁴ თურქ. „ჯერ კიდეც“

⁹⁵ თურქ. „საერთოდ“

⁹⁶ თურქ. „ქურდი“

⁹⁷ თურქ. ინსანი „ადამიანი“

- მიახლოვდენ მეგრე ყალაჯან ჯინები, ყაჩან მეგრე უკვრენ მუზიკას. თავით მდერობენ მეგრე - ტოტროლოცი, ტოტროლოცი, ტოტროლოცი. ჯინები მეგრე მიდიან. რა ჭქნა იციო? ე ჯინებიო ბენი სარაჯახლარო სახლი სარდილან მერმე, დავანთო ასე ცეცხლიო სუფურგაო და წევდუო და გეჭქეცუო, თვარამ ამათ ვერ-და გუდურჩეო. წეყვანონ უნდა და ასამონ და იყვნენ კაცო. ჩემი მამამთილი იყო აქზე, დიდი კაცი იყო. ანთო მეგრემ ცეცხლი, ხალაჯან, ცოცხზე და ინათლებს და ფენერივით, ლამბივით. ანთო მეგრემ ასე ცოცხი, ორთანეზე დეეჭირა ჰელებით და გადო კარი მეგრემ და ჰემ სარდილარ ჯინებ, რომ გაშპა მეგრემ და წევდა. ნამქერი ყოფილა, თოვლის ნამქერი ასე ერთ სერში, იმაზე ქი ტრაკზე დავაჯექო, სად ვიყავ აღარ ვიცოდუო, მარხილივითო ასე გაჭეცურდიო და ლელეში ერთი ჩაველო, ბნელეთაში ღამეში, დევწყე ყვირილიო და იმ იქიდან ოქურჩიმან ხებერი⁹⁸ მომცაო: - ვინა ხარ, რად გინდა? - ჰო რად-და მინდოდეს მესაბუო. ჯინებმა დამკელეს კენამო, მესაბუო, გიმიყვანე მაგზეო. ის ღარჭი გასულა, იშტა ვინცხა ქი ოქულჩი ყოფილა, ხალაჯან, და იმა გუდურჩენია, და ილაპარაკებდა ი მამამთილი ჩემი, ი კაცი, ქი ასე დემემართა მეო და მართალი თა, და იქ იგე გახვრეტილაა არი, ამათაც იციან, ჩადოდენ იქა უყურებდენ. ესა ზუტელათ ყოფილან იქა. ა იმა ბილა იცის, დაჟლაში ადჟან და ო გეზმენ.⁹⁹

- სხვა რად გელაპარაკო, ხალაჯან!

- არაფერი აღარ ვიცი მე. დაჟლა ვიცი მარტო. იშტე, წაველით, გეჭკეთეთ იქა, დავგჩა დაჟლა, ველარ აქსულვართ, ჩომ აღარა გუყავს. ჩომას ბილა ვაზუებდი იქა, გადმოგკედევდი სერზე, და ასე მოჭნულია გადაღმა, ფარცხივით ასე დაფარცხული იქნებოდა, ამოვიდოდენ იმ ზედ რუსები და, წითელ-წითელი სჟელ და გვიყურებდენ.

- ჩემი კაცი და მე წაველით იქა ქედაში და ჩომას ვაზუეფთ ედ და იმ ჩომა წვერმანც არ გერდეჟარეს?!

- მეო გულზე სხვას ვერ ვხდებიო და...

- მე კაცი აღარა მყავს ოღონდ, მომიკვდა. ყავნიდამ გაჭმჩართ და მომიკუჭდა.

- შენო მეო ველარ გნდა ვიარო, გულზე ამომაწვაო და...

⁹⁸ თურქ. haber „ამბავი“

⁹⁹ თურქ. Gezme „გასეირნება“

- გელინაჲ მყავდა იქა დაილაში და მე და კაცი ავდიოდით და ვაზუბდით სირას. წაო, წინ წადიო და ჩომას მუსწარო, გედეარესო. აველ, ხალაჯან და, ამა ჩომა გადმოჰკრიფე, გავხედე ქი ესკრები წამოდენ/ მაშინ მასალობა¹⁰⁰ იყო, ესკრები დევიდოდენ სერებზე. ფოშტა იყო, ემე იყო, აქეთიდამ, იქითიდამ. ჰამა ჩომა გადმოჰკრიფე, იმ ქედას ფერდეფში გამჭასხი, ჩჷენ თერეფში,¹⁰¹ ჰემ რუსებიც გადმოდენ, ესკრები. ერთპირას წავედით იქა და ვარიდლობას ვეტყოდით ჩჷენ. წევდოდით იქა და იმ სერეფზე ჰშელიგობდი.

- ვალიდლობას ვეტოდით იშტა, შელიგობას, შელიგობას. ჰედ და მუზიყათ, ემით, გარმონით, წევდოდით და ჰშელიგობდით იქა. აქედამ ევდოდით, ბარიდამ; მილლეთი, ცხენებით, ემუბით. ცხენები იყვენენ მაშინ. დავდიოდით ცხენებით, არაბას¹⁰² გზა არ იყო, ახლა არაბა არი, არაბით ადმან. ახლა აველით, ხალაჯან, და აველით სერზე ვუყურეფთ და ერთიც ქვეშედამ რუსებმან ჰავა... ასე თქაშო და წამოდა, ავიდა, ხალაჯან, ასე ვაშლივით და ჩჷენ გნდა ჩეგვეცეს, მილლეთ ქალები. შედშალნენ, ხალაჯან, ი ქალები და წევდენ და თქჷენებისკე გარბიან ა, ისე, რუსიესკე ა. გედჷრივნენ ქალები ქი ეს-და დეგვეცეს, რააო?! ბუმბა არი, რაო, ჩჷენო... მეგრემ ჰავა ფიშექსავეთ რაცხა. ჩამოდა, ჩამოდა კომლივით და დედლა, გაპარდა. ედა მეც ტადაჲ დოხტორი მყავდა და მოდიოდა ალყარადა და ადიოდა იქა. ი ქალები ასე აშიშინა იმ ჩემ ტაამა: იქ სა მიხვალთო? იქო დიგიჰირვენო ესკრებიო, მასალი იყო მაშინ იქა. ახლა სერბესია გადაჰედავ, გადმოჰვხედვენ და მაშინ მასალობა იყო. ასე ათუმი ვისეირეთ, ხულა შეჰერი, ხულა შეჰერი რო... ა-მსე სოფლობა ველიპირში, ტყეში ასე, ასე ლელეში სოფელი, ა-მსე ხულა შეჰერი. ბათუმი, ა-მსე დაილა, ბეჷრ ჰსეირობდით, ოღონ მაშინ სერბესობა არ იყო, მსალობა. ახლა არი სერბესობა, აქედამ მოდიან ზანთენ ბათუმიდამ. აქა ბეჷრნი არიან, აქა საქმობენ. ფარას იღებენ, ფულ. მე ვასაქმე რამდენი ახლა, კაცები და რამდენი ფული მივე, ერთი მილიარი და სამასი, ოთხასი. იმდენი ფული მივე და წევდნენ ორი დლეა. ბათუმიდან ვართო. ღარჰები მყავსო იმ კაცმა, ბაჰლები მყავსო, ასე იშთა, სხვა რაჲ გელაპარაკო!

¹⁰⁰ თურქ. Yasak „აკრძალული“

¹⁰¹ თურქ. taraf „მხარე“

¹⁰² თურქ. araba „მანქანა“

**

(1) ნურიე გუმუში, 72 წლის

(2) ფატმა ბაღჩი, 75 წლის

(3) ვესილ ჩელიგი, 60 წლის

სოფელი იმნიეთი, 2014 წელი

სოფლის ცხოვრება

- (1) ჩვენებურა ლაპარაკობენ, ხედავ? ჩვენც კაა გურჯები ვართ, კაა, ხასი გურჯები ვართ. სწორე, გადახრეხილ-გადმოგრეხილები არა, სწორე გურჯები ვართ.

- მე ჩამტელ, ბათუმში ჩამტელ, ვიყავ ბათუმში. დიდი ფარქი იყო, გრძელი. გოჭკეთებია კაცს ზამანინდა... ეწერა ერთ ალაგზე, ზტელი, ზტელი თარილი.

- აქ ჩვენ ყანა-ჭალა გტაქ, სიმინდ ტეთესატთ, ყარტოფ ტეთესატთ, ლობიოს ტეთესატთ, ყტელამფერ საჭმელეფს ტეთესატთ..

- (2) ყტელამფერი დათესე, ყტელამფერი მტა.

- (1) ყტელამფერი მტა აქა. საქონელი ქტყავ, ზროხა, მოზტერი, ჯარი, დეკეტლი.

- დეკეტლი, მოზტერი, ჯბო, ზროხა.

- (2) თქტენ რასოდ იტყვით მოწველას?

- (1) ნადულ ფშტნილას გავაკეთეფ გურჯულს. იმა გამოტწურავთ მაქინით, ნაღები გედრჩევა, ემედ გედრჩევა იქში, აქში ძალი, შევდლობატთ ამა, ძალი ამოა, ამა აქეთიდამ ამოა ფშტნილაა; იმას გატხრესთ, შეთფება, ჩატპეტატთ კროჭში. ჩაპეტტენ იმათ, ჰო, ჩაპეტტენ. ზამთარში ტშტამთ, გატჰყიდით. ასი ქილო გავყიდე ძალი, ახლა ჩამოვიტანე იქედან, ქალაქში გავგზავნი, იღებენ და მიაქვთ, იქეტრი გვინდაო, იქეტრიო, შედლობილიო, მაქინასი არაო.

- ჩიჩეგი, ჰო, ყვავილი, იმისი ძალი გვინდაო. ყტელამფერში გარგეფს ჰამაში.

- ჰო, სკა. ემე ჩაწყობილია შიგანა, იმაზედ მძებვევიან ბუზები, თაფლ მიდებენ აგზე, აქედამაც; იმა ზამთარ ემეში ამევლეფთ, თჷელზე, ამევლეფთ, იმას მაქინაში მიტყემთ, გამოწურავს. თუ გინდა, მოფხიკე, მოფხეკილი ხასია, იმა უკან სჭამ.

- თაფლი გჭაქ. თქტენ თაფლს სჯობს ჩტენი, თქტენი თაფლი მაქტან, თქტენი ემეა.. ბუზი ასე რომ ფრინავან, თელი შევა იქ შიგან.

- ჰო, რასოდ არიან, ბუზი ქვიან იმათ.. მტერეს დამავიწყდა რად ქვია.. ბზიკი მტერედა. დაბანი, ის ნაჩარია. ჩტენი ფუტკარია.

- ვაკეთეფ სანთელს. იმა თფილ ემეზე დადებენ, წყალზე, თფილი ბუ არი. იმა ჩამედწურვის თაფლი, ი დარჩება ზედამ, მედბანს, გაქონავს, ი გახთება სანთელი.

- სიბნელეში განათეფს. იმას ვაძლეფ, მიაქვან იქა, ემეს აკეთებენ, ბუზების ემეს, ჩერჩევეს.

- ფიჭა? იმას მუმ ვეძახით ჩტენ.

- ჰო, გურჯულია მუმი. ბუზებს ჩტდებენ, თაფლ გაკეთებენ ზედან.

- იმა ჩემი ბაბოდ განდნობდა, რაცხა იქნებოდა საფხანი, იმა განდნობდა. ურევ სანთელ, იმას გაკეთებდა, წასასწმელ, წასასმელ გაკეთებდა, გჷარდა..

ქორწილის ამბები

- მალე არ მოხვედით, თუ არა დაგაწევდით, ჩემი გოგო წევდა.

- დუგუნ ბეჭრი ხანია იქნა იმათი.

- გოგო და ღარჭი მედწადინებენ, ღარჭი ვეტყვის, რო, ბაბა, ე გოგო მითხტეო, ი გოგო მითხტეო, მივალთ იმათა, ელჩებ ვეტყვით. იმის ბაბა შევეხვეწებით, იქეთ, აქეთ, დაგვირდმან, მოდთ და მეტანეთ ნიშანი, ბეჭედი. მივალთ, იმა დევნიშნავთ, იმას უკან ერთი თვე გამტა, ორი თვე გამტა, ვეტყვით, რო წევდყვანოთ უნდა შინ. ისაც ვეტყვის, ზტელათ იყო, ფარა, ფული... ახლა აღარ არი ისე, მორჩა. მტტანდი ჩასაცმელ, მასაცმელ, ყტელამფერ, ოქროს, მოქროს, დოდოფალი გზირდებოდა, მუვდოდით ცხენებით.

- ცხენი იცით?

- დაბურევედენ წითელ ვალას თავზე, მედყვანდით კარზე აგზე, ღარჭი ავიდოდა, აქედან გადაყრიდა შექერს, ფარას, გოგოები მოჰკრეფდენ იმას. იმა დადებდენ ქტაბიზე, ჩამედყვანდენ ცხენიდან.

- ქაბი იცით? იმაზე ფეხ დადგმევინებდენ, რა იყო არ ვიცი. გამოდოდა იმისი ნენე, ღარჭის ნენე, არ წამოდოდა დოდოფალი, რაცხა უნდოდა საჩუქარი. შევიდოდა, გამეფყვანდა დეკველ, აჩუქებდა, ა შენი საჩუქარიო. დატკაშუნებდენ, წაჰყვებოდენ, შევიდოდენ შინ. შევიდოდა, ზუელათ ბუხრები იყო, ბუხარ ვეტყოდით, იქ ტატ ჩამადგმევინებდენ, დოდოფალ გაშინაურდესო, შეგვეჩვიოსო. გადმოვიყვანდით, დუგუნ. სამ დღე ვიშენლიგებდით, ვისამებდით. მორჩა.

- ზუელათ კად იყო. ახლა სალონ ვიჭირაქტ, ბინას. იქ მეფყრებიან სოფლები, ჩალი, მალღი, დასაკრავები. მეფყრებით, იმ ღამე ვიშელიგეფთ იგზე, სამ სათ. დოდოფალიც წავა, ღარჭიც, რამე აღარა. მორჩა.

- ზუელათ საჭმელები, აბა! იმ ღამე საჭმელებ ჭჭამდით, ჯარ დაჭკლევდით, ჯარი. ფაფას ვუზახიდით, ქაბით მადულებდენ ფაფას, ბუღდას დანაყევდენ...

- ე, პური რომ კეთდება, თავთავი, თავთავი. ყანეფში რო მოღის და. ბუღდა თურქე არი და გურჯიჯე არ ვიცი ბუღღის სახელი ჩუე.

- გეგენით?

- ქაბებით მადულებდენ. დიდი კარდალა. შჭამდენ.

- ყუელამფერ მადულებდენ, ყუელამფერ. საჭმელ ყუელამფერ გაკეთებდენ. ქადასაც ვიჯებოდით.

- ქადას, გაღებენ, კაკალ მყრიან.

- კაკალ იცით? იმა დყრიან, მაღ მსხმენ, გადმოკეცაქს აქედან, გადაკეცაქს აქედან, აქედამაც გადმოკეცაქს, აქედამაც, მსხმენ მაღ კაკალ. ამ ყურებ გადაკეცვენ ასე, გახდება ქადა.

მზითვი

- ჯეღზი ლოგინი, ქიღიმი, მისაკიდი აგზე, დასაგები, კოვზი, საჰანი, ბარდაღი,¹⁰³ ფინჯანი ყავისთვინ.

- შუშე, სასმელი შუშე.

- (2) გურჯიჯე ისტიკანი.

---

¹⁰³ შუშის ფინჯანი

- (1) ჩემი დედეს გამოჭტანია იქედამ და ჯალა ქონდეს ფინჯანი, შამოხვეული წითელი ქონდა ასე, წელზე. კად ხასი ფინჯანი იყო, გიგვიტეხეს ბაღვებმა. ვინახევდით იმას მანი, ვინახევდით. გატყდა, აღარ არი.

- მემრე დასაგები გადმევტანე იქედან, დასაგები და, ბეჭრი ხნისა, და ხასი გახდა ი ანთიკა, და გავყიდე, დიდ ფულზე გავყიდე.

- ზჭელი, ანთიკა იცით? იქიდან გადმეტანა ჩემ დედეს, ბათუმშიდამ. ჩემი დედე აქედამ ადგებოდა, აქედამ, ბათუმ, იქინ ილოცევდაო, იქინ იმერხევდა. შჭადლე არა, იქინ, იქინ იცით? იქ ჩევდოდაო, აქედან მარაო ფეკით, ჩემი დედე.

- ჰო, იქ ილოცევდაო, ბათუმში. ისე ღორი დედი ყოფილა ჩემი დედე.

ქალის გატაცების ამბები

- (1) რასოდ მოგიყვე, რა უნა ჭქნა ახლა? ცხენზე ახტებოდენ, აგზე გასწევდენ, მეფყვანდენ შინ. იქეთ-აქედან შუჭდებოდენ ღლიაში, დედოფალ არ გადმოვარდესო, დეაჭირებდენ, მეფყვანებდენ კარზე, მშმღერებდენ დედოფალ. გურჯუჯე ვერ მჭაფერებია, ო. თურქია იმღერებდენ იმა.

სიბერის ამბები

- ბაღნები არ არიან, წევდენ. აღარ არიან ძუელი დედებრები, დედაბრები.

- (2) ჩჭენში დედე, ნენეა აღარ ალიან, გასუფთა ღმერთმა. დედე, ნენეა ჩჭენ ვართ ახლა.. ჩჭენი ლაპარიკი ბილა, ასე რომ ლაპარიკობ, ვინცხამა თუ გამოგირია, ის ბილა გავიწყდება, ქი რად ჭთქტაო. სიბერე იმსოდ ყვერებად ყოფილა.

- (1) სიბერე სხვა არი. ერთი აღად იყო, იმის გაღმა სოფელში გამოდოდა ჩემ ბაბოთან და ვეზირ აღაო, სიკჭდილი სიკჭდილია, მარა სიბერე არ ყოფილიყო. არ მოწონდა სიბერე და სიკჭდილზე რაზე არ იყო, სიბერეზე არ იყო რაზე.

თხის „ჭეკია“

- (1) ერთი ჭეკია გელაპარაკო? გოგი...ას ტყეში ასულა ჩემი ბაბოდ, გათოვლებულა, დარჩენილა იქა. გოგიეთლები ... ადგენ, წევდენ მალლა თჭბზე, შველი პაპა¹⁰⁴ გნა მოჭკლათო.

¹⁰⁴ თხა

- შველი პაპა იცით? ევდა მეგრე ფურცელ რამეს სჭამს, თოვლიც არი. ესროლეს და დაგორეს შველი პაპაა.

- თხა, თხა. ჩამოდა ქი დაჭედილი, ნალები აქ.

- მიხვთი ისა?

- ნალი აქ დაკრული ფეხზე. დუსვია, ჯოუ, ეჰე, დაჭედულია.

- უსტანურია დაჭედაძსო და მერთი ვერ დაჭედაძსო? ჩემ ბაბო აცინებდა ამა.

- უსტანურია დაჭედაძსო და მერთი ვერ დაჭედაძსო? უსტანურია ყოფილა იქა.

- ჰემ მუხ გამოსჭრიდაო ჩაქუჩით.

- მუხ იცით? დასასობი, ჩივი. იმა გაკეთებდაო, იმით დაჭედევდენო ცხენებ, ვირებ, და აქ რომ ელამპილა გედსხნა გურჯისტანი, ე იგზე ამოდენ თქტენიდან და ბაბამ მელაპარაკა ისა და იცოდენ, უსტანურია იცოდენ, ჰო.

- (2) მე რომ მტელ, აქეთ ამტელ, სარაჯინის უფთაჲ გადადიოდა და გადმოდიოდა, უჩუმალა.

- (1) აქედან გოგუები გათხოვილიყო, დაქორწილებული იქა, იქიდან დაქორწილებული იყო გოგო.

ადგილის სახელები

- (1) რას უზახით ახლო სოფლებ? - კვიახეთი, კვიახეთსა იყო ზექიე ბაბოს და? კვიახეთსა იყო ი?

- (2) ხერთვის?

- (1) კვიახეთსა, კვიახეთი იყო.

- (2) აგზე რომელიცხა თა არი, იგზეა.

- (1) თქტენი დაძლები ჩტენსა დარჩა, მერე რო გასწიეს, რას ეტყვიან იმა? ზღვარი, ზღვარი რომ გასწიეს, თქტენი დაძლები ჩტენთან დარჩა, ჩტენი თქტენთან დარჩა. თქტენსას ახლა გოგია დაძლას უზახით ჩტენ. გოგიეთია სოფელი, იმათი ყოფილა დაძლა, გოგიას უზახით ახლა იმ დაძლას. ერთიც ემეს უზახით, ნაცარე, ნაცარე.

- (2) ნაცარაჲ, საბურავაჲ, ატმანი, ჩატეხილი, საბურთაჲ. ჩატეხილი შუვაჲ ჩავარდნილი ალაგაჲ აჲ, ჩავარდნილი, იმა ჩატეხილ ებნევიან. ზედანაჲ სერი რომ არის, საბურთაჲ, მაღალი. იქითა საბურავაჲ, ისაც წინედან კოხია და ასე ემეჲ უკნედან და

გადაბურულია, იმა საბურავას ებნევიან. ჰუდუდზეა ასე, მარისი აქეთ, მარისი თქტენსკედ. ნახევარი თქტენსკედ, ნახევარი ჩტენსკედ.

- სხვა ალაგებისა?

- ქედაა.

- (1) ქედაა ამასისაც არი, ამასისაც არი ქედაა.

- არი, აპა სოფელი არი.

- ბაბაა იტყოდა, ქედაში ჩაველი და ლელინკაზე დავაჟექო. მემედ ალი იყო და ორი ცხენი შებმული ჰყავდაო და, ოსდათი, ოსდათი შაურიაო. გადასაქიდი რაა გაქო, ოსდათი ირმი მანი, ფული. უთქტამ ბაბოს რო, ჩემ ბაბოს უთქტამს, რო მაგდენ ვერ მოქცემ მეო, ბატონო, თქტენიო ნახევარი ბანგაროტო, ჩტენიო ოსდათი მანათიო. დამყდარან, წასულან ბათუმ, ლელინკაზეო.

- ლელინკა იცით?

- ცხენები შებმული ყოფილან იქა.

- გურჯიჯე ლელინკას უზახიდენო, პაპა ლელინკას იტყოდა. ლელინკა იყო. იმგვარი ცხენები ჰყავდა ქი, ფრინავდენო.

- ცხენი იცით?

ქართულ-თურქული საზღვრისპირა ამბები

- (1) ოთხმოცი წელი გახდა საზღვარი ქი გახდა იქა, ოთხმოცი წელი.

- ისა, რუს ემე უქნია. აქაც ყოფილა რუსი, ჩტენთანაც. უკითხავს ხალხისთუნ რუს რო, რუს უთქტამს რო, რუს თქტენსა, რემეზან-ნა დეჟიროთო, იმარხვოთ უნდაო, ვინც რო ამათ არა იქსო, ჩტენ გვითხარითო. ესკრობა არ აქნევნია, მემრე ვერ გეტყვით ჩტენ, გურჯიჯა არ ვიცი იმისი.

- უქუმათი, უქუმათის კაცები, თქტენი ემედ რომ არის, რაა ქვია, შევარდნამე იყო, ისა არ ურთმევნია რუს. აქატრობაში, იქაც, როდისხა რომ კითხა მემრე ხალხ, ვინ გინდანან თქტენ, თურქი გინდანან, გურჯი გინდანან, რუსი გინდანან?.. აქ კარგა შეხედა ესკრობა, ესკრობაც არ აქნევნია.

- ესკრობა იცით?

- ძალაღობაც არ აქნენია. ასე რომე იქნება დიდი თავრობა, უთხრეს რო ჩუენ რუსი გვინდაო, ი დედაკავეს რუსი. როდისხა რომ ის საზღვარი-მაზღვარი გაკეთეს, ის ასკერიც დაყენეს ემედ, ჰუდუდებზე, საზღვარებზე, იმა უკა მუჭირა, რემეზანი არ-და დედაქირო, ვინცხა დედაქირავდა ჰკლანდა, მიხჭთი?

- გოგეთიდან მეჭმედ ალა იყო და გამედექცა, ოსდახუთი თორუნი მყავსო.

- აქ გამედექენენ, რუსმა მუჭირა იქა.

ღარიბი კაცის ამბავი

- ერთი ფუხარად¹⁰⁵ კაცი ყოფილა, ფუხარა იცით?

- საჭმელი-მაჭმელი არა აქ კაცი, იმგვარი იქ არი კაცი.

- ყარიბი, ყარიბი, ო.

- ესეც ყარიბია ჩუენი, ო. სტომარები არიან, სტომარები!¹⁰⁶

- იმა წედყანეს იმისი ხან ქალი, კაცი, ჩაცვეს ლამაზი ზიზიმები, პაკულები, ლამაზად ქურქი მაცვეს. ქალსაც ასე შურული, შურულ¹⁰⁷ ვეტყვით ჩუენ. ანყარას-მანყარას ისე არიან, ასე გასხნილი, მოკლეთ.

ჰუსეინ ხოჯას შესახებ

- ჰუსეინ ხოჯა ყოფილა, იცი?! ჰუსეინ ხოჯაო, გაღმა წასვლის დღეში გაქ შენო, და ეს წვერი ქონებია და ასე იკბინაო,¹⁰⁸ შეშინებია. ესენი ვიცით.

დედასწავლებისა და ფესტივალების შესახებ

- ფესტივალები, ავალთ ემეს ვიქთ, ვისამეფთ, ჭეჭამთ, ჭესვამთ, ვიართ, ვიხარეფთ. გასახარებელი ალაგი დანი.

- ახალი წელი? ისენი აღარა გვაქ. ძუელათ იყო, ახალი წელი დედსწავლიდენ.

- რაცხას გამაცხოზდენ, შუჭამდით, ერთმანეთთან არ მივიდოდით იმ დღე, არ მივიდოდით, ფეხი კაა არ მუხთება იმაო.

- არი?

---

¹⁰⁵ ღარიბი

¹⁰⁶ შემახილი მეზობელს

¹⁰⁷ მოშიშვლებული, გულმოღელილი

¹⁰⁸ შიშის დროს წვერზე იკბენდენ თურმე (ცრურწმენა)

- არ მიჭიდოდით ერთმანეთთან, ერთ დღე არ მიჭიდოდით და მეორეს რო დადამდებოდა, მიჭიდოდით. იმ დღეს ანგი ჩექაში ვართ, ჰო ჩექაში.

- ახალი წელი, ანე, ახალი წელი.

- ჰო, ჰო, იმსოფ რაცხა არი. იშთა ახლა ქი ემედა, ეს ახალი წერულები, იმაზე ათ დღე უკან არი ჩჷენი მჷელი ნაწერავი, ახლა ახალი გადაბრუნეს თურქებმა. ჰო, თურქებმა გადაბრუნეს.

ოჯახის შესახებ

- (2) ახლა გადაღმიელები გურჯი არიან აქ, მა ბაჯალას ბიჭ ებნევიან, ღარჭ - ღარჭ. ბაჯალას - ღარჭ ებნევიან. ანე გურჯიჯა და ერთმანეთ არ უდგება, არა. ჩჷენ ბაჯალა ბახალას ვეტყვით, ღარჭ ღარჭ ვეტყვით და იქ ისე ამბობენ.

- (1) ამას? ამას ორი გოგო.

- (2) სამი ღარჭი.

- (1) სამნი არიან? სამნიც ღარჭი, მე - ერთი გოგო, ერთი - ღარჭი.

- (2) თექვსმეტი თორუნი..

- ბადიშები იშტა, გურჯიჯა ბადიშები, თურქია თორუნები.

- (1) გოგო ანყარაშია.

- ანყარა იცი?

- იმისი ქმარი საქმოფს. ისაც იქ ახლავს.

- ახლა აქ იყვნენ და წევდენ ბადრამზე. რემეზანი-ბადრამზე აქ იყვნენ. რემეზანი იცით? რემეზანზე აქ მოვიდენ, ბადრამზე მევიშელიგეთ, წევდენ.

საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების ელემენტები

- (1) ი ჯოხ ემეს ვეტყვით - ჭერ, ჭერი. იმაზე ზედან ზჷელათ ემე იყო, ყავარი.

- იმა დავაბურებდით, იმა.

- დაბურება იცით?

- დახურება, ო, დაბურება. იმას ვიქმოდით, ი ჭერი, ეს ფიცარი, ამას დავაჰვენიებდით ხერხით, მემრე ამას დალენდევედენ, დალამაზებდენ, უსტები ამოსჭრიდენ, დედწყებდენ კეთებას. გავაკეთებდით: ფენჯერაჲ, მენჯერაჲ, შუშეჲ, ჯამი.

- (2) ე ჩჷენი ლაპარიკი ნახევარი გჷრჯიჯა არი, ამა ნახევარი თურქია არი.

- (1) თურქია ახლავს, ო, თურქია.
- ეს კარია.
- ისა? ზაღლაღ.
- ვირიციღაღ, ვირიციღაღ შუაზე დაღებულია ეთანე, შუაზე.
- ამას იქით წვერები დაწყობიღია, ასე ა.
- (2) ი ვირიციღაღ ესენი გამოშვერიღია, იმათ ემეღ ქვია, ზაღლაღ, იმათ ზაღლაღ.
- (1) ახორები იციღთ?
  - ქორი?
  - იმა რაღ ქვია თქუნსა? ჩუნსაღ ქორი.
  - ბეღელი.
  - თქუნსა?
  - ბეღელი ქვია.
  - ოღა, დასაწოღი.
  - თივა, ბალახი ვიციღთ.
  - (2) თირფნიღთ მოთიბაღთ?
  - (1) ბალახი, თივა, აღნე, აღნე.
  - (2) მანგალიღ არი აქა, თირფანიღ არი.
  - (1) მერული, ფოცხი.
  - ასე ორი ტატი აქ და ასე გაღაბრუნებ თივას, ასე. მერე ფოცხი.
  - მერულა ასე ორტატიანი, გაღაბრუნებ თივას.
  - მემრე ჩაქუჩი, ორსი.
  - ქვეშეღდან, ზეღან ჩაქუჩი.
  - ო, ო, გურჯულია.
  - (2) ჩუნ გაღავბრუნდიღთ, ჩუნ უკუნაღ გაღაბრუნდა თლა თურქია-ჯი არიან, გურჯიჯა არ იციან.
  - (1) ბეღრმა აღარ იციან გურჯიჯა.
  - აბა, აბა, ჩუნ ველაპარაკებიღთ, ვასწავლიღთ. არ ღეღკარგოს გურჯიჯა.
  - იციან, თლაღთ იციან.

- (2) ელაპარაკო, ეცოდინება, არ ელაპარაკო, აღარ ეცოდინება.

- (1) ახლა იმათი ქალები თურქაჯი არიან, ისენი აღარ ისწავლიან, ჩუენი არ დაჰკარგვენ.

სტუმარ-მასპინძლობა

- (1) აღმანი¹⁰⁹ მოსულიყო თქუენსავე სტუმარი და აღმანი, მაქუე სოფელი უნდა მოსულიყო.

- მე აღმანჯა ვიცი, ვდარე მე.

- დეველაპარიკე, გუხარა. წამოვიყვანე. ტყემალი, ჩაი, პური.

- პური იცით და? საჭმელი.

- მეველ, ქი ჩემი გელინი, დოდოფალ ვეტყვით, პურ აცხოფს მურთუალში. შევდა, დეინახა და ო, რასოდ გეხარა. ისენი გადმოსწია იქედამ, აქედამ. ეყვანე ზემოთ, უყურა იქურობას, ი რასოდ გეხარა თქუენსავენ.

- ასე გამოსწია,¹¹⁰ წეილო.

- გამეგიგზავნო უნდა ისაო და აღარ გამომიგზავნა. მოკუდა, რა ქნა, სა წევდა, არ ვიცი.

- თუ მოხველით, მოდით ჩემთან, მესტუმრეთ მე. მე კაი ემე მაქ. კაი ვარ მე. საჭმელი, მაჭმელი, ფული, მული.

ადგილის სახელები

- იმნიეთი. იმნიეთი ამ მაჰალეს ჰქვია. იფხრეჟლი ბითთავას ქვია. გაღმა ქოქლდეთი. სულ იქედან დეობანი. წყალსგმერი, შოლდიჯევი, სვირევანი, წეთილეთი, რაბათი, შერთული, ახვალ ქალაქში. აქაც კევწრული, უბე, დევეთი, ფარნუხი, ბაზგირეთი. ბაზგირეთი ე, ზემოთ არი იმ მთაზე, ა.

ფესტივალი „მარიობა“

- (1) ფესტივალზე მეც ამოვდივარ, ფესტივალზე.

- აჰა, ბაღნები, მაღნები, ო, საჭმელი, მაჭმელი წევლეფთ იქა.

¹⁰⁹ სომეხი

¹¹⁰ ფოტო გადაიღო

- მაშინ მოცლილობა არი, საქმე აღარა გვაქ, და ყველანი წადიან ართობ. მოდიან გარედამ, ჭშელიგოფთ, ჭსამოფთ, ჭშჰამთ, ჭსვამთ..

- სამი დღე.

- (2) იშტასა სამ დღე იქნები, იშტასა ორ დღე იქნები, იშტასა ერთ დღე იქნები.

- ჩემი სახელი ფატმაა არი.

- ბაღჩილი.

- რამდენი წლისა?

- (1) სამოსდათხუთმეტი.

- (2) მე კინამ კიდევ თურქაა ჭთქუტი, კინამ.

თამარ დედოფლის შესახებ

- (1) რა თქმა არი, რა სოფ, ვერ მიჭხჭთი. გურჯიჯა არი ჯჰარი.

- თამარას ციხე, ჩჰენი აგზე.

- თამარა ყოფილა ზამან იშთე მაღალა გჰკეთებია ქი, არ დამკლანო. დუშუნები არ მოდდენო და, იმას გჰკეთებია მაღლა, თამარად, გჰკეთებია თჰლგან.

- ჰო, იქ ცხოჰრობდა, იქ იყო მაღლათ.

- თამარა ემედ ყოფილა, ქალი, კაცი არა.

- თამარად ჰრქმევნია თამარად, იშთა. თამარას იტყვდან.

- აქეჰური თავმჯდომარი, თამარა აქეჰური თავმჯდომარი.

ლაზების შესახებ

- (3) ო, ის ლაზები ერმენებიდან დარჩენილი ყოფილან. ისე არიან, ჰემშინები ვუზახით იმა. ისინი ერმანი არიან, ერმანებიდან არიან ისინი.

- ვეისელაა.

- ჩელიქი.

- სამოცი.

- მე რამე არ ვიცი, ამათ კითხე, ამათ, ა.

- თქუენ? სოფელში რას საქმოფთ? სოფლიდან ხართ?

ბათუმში მცხოვრები იმერხეველი ვეისელას სოფლის ცხოვრება

- (2) აგზე ყანა აქვს, ჩავა მოკნაჭს, ჩავა გაფხეკს, ჩავა მორწყაჭს.

- (1) დათესაჭს.

- (3) მოჰკრეფს, სჭამს. სიმინდი, ყართოფი, ლობიო, ამსოდ რაცხნები, საჭმელი, პამიდორი.

- (1) ბათუმში დასახლებულია ეს, იმიტო იცის.¹¹¹

- იქ დაქორწილდა.

- თწლი, თწლი გედევერიენით, გედევერიენით.

- ზტელი დროზე არ მისცემენ აბანჩეფ. აბანჩს ვეტყვით ჩტენ, გარეშე, ურცხო.

- ურცხოც იცით?

- ურცხოებ არ მისცემდენ. გოგოს-მოგოს არ მისცემდენ აქედან. ისენიც არ მოქცემდენ, და ახლა გედევერიენით. ჩერქეზი, მერქეზი, აბაზა, თწლი მთხოილობენ ვიცხას დედნახავ. მეიწონა, გნა გითხტო, მომყვენ და მოჰყვენა, თამამ.

იმერხეში მცხოვრები ხალხების შესახებ

- ჩერქეზი ქვია, არ ვიცი რად არიან ისენი. აქ არ არიან.

- (3) აქ არა, ადაფაზარისკე.

- ყიზილბაშები არიან, ალეგები არიან, ალეგებ, ალეგებ უზახით ჩტენ.

- (1) აქ ვინმე არ არიან.

- აქ ფოშები გვახლავან ცოტა.

- (3) წინკლები.

- (1) ფოშეფ უზახით იმა ჩტენ.

- ესენი რაცხას სხვა ყეუმი არიან, სიდამ მოსული, რედ არიან, არ ვიცი. ამას სახლი-მახლი არა, გარეთ წვებოდენ, ხის ძირეფში. კრეფდენ სოფელში პურ, წყალ, ახ შჭამდენ. ო, სხვა რამე არა.

- (2) ახლა დაღორდენ და ააღლები ედღეს.

- (1) ახლა სახლები ედღეს.

- ამერიკაც ერთი გახდა, ალმანიაც, ჰოლანდაც, თწლი ერთი გავხთით, აბანჩობა აღარა გვაქ, აბანჩობა იცით? სხვადასხვა ხალხი.

¹¹¹ სიტყვა „პამიდორი“

- თწლი გოგოს აძლევენ, თხოვილობენ, მიდძან, მოდძან, თამამ. თწლი ერთი გავბთით. გურჯისტანიდამაც მოჰყავან.

„გურჯი“ ქალის ამბავი

- აქ არი ერთანე გურჯი თქტენი.

- მართალი ქალია ისა.

- (3) კარში არ გამოვა.

- (1) კაცი ფული დიდი აქ. რას ეტყვიტ იმა თქტენ? კაცი მოკჭდება და ის¹¹² ქალზე გადადის აქა. იქ წამედლებს, ისაც აქ იქნება, დიდი ფული აქ იმ კაცსა.

- პრენსია¹¹³ აღმანდამ აქ იმა, პრენსია, დიდი ფული.

- იმ ქალმა იქალა.

- კარგი ქალია, ო, ხასი, ხასი.

- გავლიხან იგზე მედკითხეთ, დწლაპარიკენით ე იგზე. აგზე კიდ რომ გეძართ, ხიდ, ამ თერეფშია, ამსოდ ხეა. იმ ავაზანთან გახველიტ, წყალთან, იგზე აქ სახლი.

- (3) ორი წელიწად აქ არი, მე არ დიმიწახავს, ის ქალი არ გამოსულა კარში.

- (1) მართალი ქალი, მართალი.

- (2) კად ქალია, კად.

- (1) ნაჩარი, ნაჩარი, ცუდ არ იტყვძან აქ.

- (2) მოსაქმე თუ ხარ, მოსაქმე თუ ხარ, ე რა ღორიაო.

- (1) გურჯულია ნაჩარი, გურჯული. ეს კარგი ქალია, ნაჩარი ქალი არ არი.

- ნაჩარი არ ისაქმეფს, ნაჩარი იქნება.

- ზარმაცი აქაც ვეტყვიტ. ამა ვეტყვი შენ ზარმაცი ხარ, არ საქმოფ. არ მუშაოფ ძანი.

ბუნებრივი მოვლენების შესახებ

- (1) გაწვიმდება წვიმას ვეტყვიტ, გატოვლდება თოვლ ვეტყვიტ, ბუქი.¹¹⁴ იბუქა გუშინ აქაც.

- ლამაზი წვიმა.

- ხომკოკოლაა.¹¹⁵

¹¹² პენსია

¹¹³ პირველად ესმის სიტყვა „პენსია“

¹¹⁴ ქარი

- (2) ბუქიანი წვიმა მჭა - ქარიშხალიო - ასე ვიტყვით.
- (1) გუშინ იყო ქარიშხალი, კინამ აქაურობა ასწია.
- ცისარტყელი ვიცით. გედუბმება ასე, ა.
- (3) გედემარ ბაჯალი გაჯთებო და გადარ და კაცი გაჯთებო, რაცხა იტყვიან.

დაოჯახების ამბები

- (3) იმ ხალხს ჰკითხვენ. ბიჭს და ემეს თუ მწწონა აბა გოგოს ერთმანეთი, ისინი დედლაპარიკებენ ჯერ, თავდათვინ მორიგდებან. ყჭალას ვერ დედლაპარიკებენ. შენ რასოდ გინდა, თავლია გნდა მარო, არ-და მარო. იქ გოგო ეტყვის მე ანა-ბაბასთან ვერ დავდგები, ყურ ვერ ვუგდეფ, ისე, ასე. ზოგიც მოსწონდებიან, ზოგი ვერა იშდა, თუ მოსწონოდენ, თხოვილობენ, თუ არა და არაფერი არა.

- ო, ადრე აგრე იყო, ანა-ბაბა დედნახავდინ.

- (1) ერთმანეთ დედნახევდენ, ერთმანეთ, გნა უთხოვოთო, ერთმანეთ ვერ დედნახევდენ. დუგუნი მოსვლამდი ვერ დედნახევდენ რა სოდაო.

- მედეგანა, მორჩა, იმისი-ნა იყვეს.

- კაი ნაჩარი, ხასი.

- არა, არა, არა, არ შედმლებოდა იმაზე. იმ გოგოს არავინ აღარ ითხოვდა, აღარ ითხოვდენ. ბიჭ დელაპარაკე, იმას ველარ ითხოვდენ, მორჩა. ის გახდა ბოზოდ(3).

- უფრო ვერ მიჭხტთარვარ.

- ა, მეტი კადა, ა..

- ლოცვა ეცოდინება, რემეზან დედჰირავს, ანო-ბაბას შეხედავს, ხასი ის არი ქალი. სხვა რაგნა ქნას ქალმა, შენ ფული შენ გნდა ქნა, შენ გნდა ქონდეს ზათი.

- (3) თქუნებურ არ არი ჩუნენსა, თქუნებური კაცები ქალებმა ისაქმოსო და ჩუნენ უნდა ჭჭამოთო იჯებიან. ჩუნენში არა იმსოდ, ჩუნენში არა.

- (1) ჩუნენ არ ვამუშავეფთ ქალს. ქალის საქმე სირცხვილია აქა. სახლში სისუფთაე, პური, მური, წელა, მაწონი, რძე, ფშვნილაფ, ძალი. იმას გაკეთეფს, იმის საქმე მორჩა.

- (3) აქაც იჯებიან ისე, ქალებიც მუშაობენ.

- (1) ყანა-ჭალაში არა, ფულ იღებენ იქა. ჩემი გელინი საქმოდს იქა. მლოცავები არიან, ხოჯები, იმათან საქმოდს, დიდ ფულ იღებს.

- ახლა დედწყეს ისენი, ახლა.

- (2) დარიდება დადგა, ახლა სერბესობა შამოდდა, ყაალა საქმეს იჯებიან, კარშიც, შიგანაც.

- (1) ქალი სხვა კაცს არ დელაპარაკებოდა, ახვეული ქონდა, ახუჩული ლამაზათ, ა ამას ინი გამოჩინდებოდა მარტო, ამასა. სხვა კაცი ვერ დედნახევდა. ე იმ სოფლისა დედნახევდა, სხვა ვერა.

- (2) ახლა რო ჯჟარზე ვამბოფთ, იგზე რო დუგუნი მჟა, არტანუჯიდან მოჟლენ, აქედან მედყრებიან თლათ..

**

(1) ხომნაზი დურსუნი, 62 წლის

(2) ისმაილ დურსუნი, 35 წლის

(3) აინურ ჩელიქი, 56 წლის

სოფელი რაბათი, 2014 წელი

- (1) წერა-კითხვა არ ვიცი, ამა ფულსა ხასათ ვისნოფ, ფულ კარგა ვისნოფ.

- (2) ფულსა ყველა ისნოფს.

- (1) მარტო კითხვა-წერვა არ ვისი. რაცხა წავალ, კითხვა არ ვიცი-ა, დავბელავ აქ რა ალაგია, იმა არ შექმლები.

ადგილის სახელები

- (1) აქეჟრი ალაგები? რა ვიცი, თჟსა აგარა ქვია, ბრილი ქვია, ზაქიეთი, დაბა, ამ სოფლის ალაგი რაბათი.

- ყანა-ჭალა? ნალდონჯები, ფარჩები, ჭალად, იმგვარი სახელები ქვია ალაგეფსაცა. სათაო.

- იმის ემედ არ ვიცი. მივდივართ, ყანა გნა მოქჟრათ, დაჭთესოთ-ნა, ჭალას მივალთ.

- იქ აღებდევს და იმაზე მაღაპარაკევს.

ბიშის გაკეთება

- (1) ბიშისა? ბიში რზით მოვზილე და კვერცხიც იყოს, კად იქნება და ცოტა სქელი გნა მოზილო, მადანა ჩწყარო, ენწინ ფქული, მემრე რზით-ნა მოზილო. ჰო, რზით, და ერთამიც თუ გექნება, კვერცხიც გნა ჩატეხო, დაჰან ლამაზი იქნება, ის რზე აღარ შედვამს. ის, მადა გნა გოურიო. მადა ხომ იცით? ცოტა სქელი გნა იყოს, ჩჭილი თუ იყოს ვედარ გაკეთეფ, მაგარი უნა იყოს ეთამი. მაგარიც ლამაზი არ მოდის და, ცომი, ჰო.

- პური ცომიო, პურის ცომით შევაყენეთო. წინ-წინ ფქულიდან ამჯავებდენ, იმით მოვზელდითო. გნა ბოდნა გქონებოდანა, პურით უნა გამცხო, მადა არვინ არ იცოდენ წინ-წინ, ახლა გამოოდა მადა.

- ჰო, ის დან ხასია.

ფშვნილას გაკეთება

- (1) მე იმა მე არ მოქსწრივარ და მემრე ჩასხმიდენ გობეფში, ზედედან ემეს ძალ მოჭდიან, ქვემას გაკეთებენ ფშვნილას. დადგება ი, შედგება ი მაწონსავენ, მემრე შედგმენ ცეცხლზე, ეთამ აღულებენ, მემრე გადასხმენ ჩახვში, იგარ ლამაზად გამედწურვის, დაქოლვენ ლოდებით, წვენი არ გაჰყვეს, გიჯალი არ იყვესო. ო, მაგასაც, თეთრ ფშვნილას მადას აზლევენ, ჰო, მაგასაც მადას აზლევენ. მაგისი მადა სხვა ყოფილა, ის არ ვიცი.

ხელსაქმე

- აჰა არ ვიცით? თწლით ჭქსოვთ. ზაფი ედღე თუ არა, გადასაფარებელ ჭქსოვთ. მემრე დათარზე გასაკიდი ლამაზი..

- ო, ჩემი ბაბოდ კერევდა. კაცების ურუბას, ქალების ურუბას, იმგვარ რამეს ნახიმ დარტყემდა აქა, ვერვინ ვერ გაკეთებდენ იმა.

- რა იჯებით, ნურთენ, კარგა ხარა?

(მეზობელი: - გამარჯობა, ჩჭენ ჭჭამეთ ახლა. ახალათ გავათავეთ. ეს მელემი ვერ ვიპზე და ანჯახ ვიპზე.)

მწერები

- ფენა დოჭკბენიან ნაზლისთვინ და, გოჭსივებდან ბაჰალა.

- მუმლებმა. მუმლი, ხომ იცით? არა, პეთ-პეთი არდან, წჷრილი და ჩაგასობენ და ჩაგასობენ.

- კოლო, კოლო.

- არა, ბუზი სხჷა არი, ფუტკარი სხჷა არი, ბუიკი სხჷა არი.

- იმათაც ხებერი არ ქონებდენ მეტი. ბუზი და მუმლი ხომ ერთი არ არი? ფუტკარი თაფლ აკეთეფს, ბუზი რას იჯება? ფისი.

(- დაჯექ, ნურთენ!)

ოჯახური ტრადიციები

- (1) ხო, რა მომდერალი ვიყავი.

- (2) როგორ, როგორ გვაზინებდი?

- თქჷენ, ო? თქჷენტვის რა-ნა დემეზინებია, შჷილო, საქმისგან მევღალოდი.

- არა, ღარჷისთვის რა-ნა დეგემდერებმა, მამათილიდან სირცხვილი იყო. მამამთილთან. ჩემ კაცმან, ა ეს ჯარში მივდოდა და (3)ამას ვერ დოჷყვავა, ვერ მდებვია სირცხვილისგან.

- რამდენი ბლავობას არ ვიქდა.

- ახლა არა, ახლა რა თქმა არი. წინ-წინ იყო. ბაბოთან ვერ დჷყვავებდი შენ შჷილსა.

- თჷელი სირცხვილი იყო. ყჷელამდერი, ჷირკებია შენ არ-ნა გამეგეჩინა, ჩაფარებული უნა ყოფილიყავ, არ-ნა გეგეცინა. რზალი ვიყავით, სამ წელიწად იჩ არ დიმილაპარაკნდა, შორიდამ უფუჩფუჩო. გასაწუხებელი საქმე.

- ენ ახლა ვიცინით, ვლაპარაკოფთ, მულების უქან. ერთიც მამთილიც შამოსულა, გემიგონა ჳმა, უთჯარი რა ზათინ გევიგონე ჳმა, ახლა ვილაპარაკო რა.

- (2) რატო იყო ეგრე?

- (1) რა ვიცი, ერზრუმლეფში არი ადეთი ა. არ-ნა დედლაპარაკოს რზალმა, რასხას ეტყვი სულ... უნა მისცე, აგზედან აგზე ჳმა ვერ გამუვა.

- (2) მერე როგორ აგებინებდით?

- (1) გინება სა იყო, შჷილო, ვინ მოგასდიდა.

- რავად ვაგნებდებით, ო? იჟარეთით რა, ლალსავენ.¹¹⁶

- დედამთილ მალე დეველაპარაკეთ და დედამთილის დამზრახებლად რა თქმა იყო, არ-და გევეგონე.

- ახვეული. რასოდ ახოჭლი, ერთი-ნა იცოდე რა ბითათა. ვინცხა გეადრდენ კაცები, ასე-ნა გექნა, ბითათა, ა, ასე-ნა გეველო, სიცხეში ჩაყლარწული. ადგა დარიდება და ახლაც ზემო სოფლებიდან ნაცნობია, იმათაც გნდა დეგენახა კაცები და ასე-ნა შეხუჩულიყავ, არ გნდა დანახვოდი. რა ფისი ადეთი იყო, არ ვიცი.

- (2) რა იყო, შექჰამდნენ თუ რა?

- (1) ფარნუხლეფსაც ვერიდებოდი, ჩაქველთლეფსაც, დასამობლეფსაც. ახლა ერთი შენ ბებოს მექეთეფში არხადაში ამოდდა და შამოდდა აქა, ანათან ვართ, შენ დედე ებნევა, ქი სა მოხვალ, აქ კაცდაო და, შამომხედა და უი, მეს მგონია კაციაო, ჩემი ოქულ არხადაშა, მაგას რათ მინდა დევერიდო.

- ახლა იქი დიობნისკე, ზემო სოფლეფშიდაც სხვა სოდ ლაპარაკი იციან, გუწევენ.

- ერთი მეზობელი იყო, მიველით და ეს ვინ არიო, თავიქალმა უთხრა და, ე თურნას ცოლდაო და გო, ნუ ლაპარიკობ.

- ისე რაზე გოჭკვირდა იმ ქალს, არ ვიცი, გო, ნუ ლაპარიკოფო.¹¹⁷

- (2) გაგზელებით ლაპარაკი იციან.

- (1) ერთი განაყარი ქვაყვდა ზემო, ბრილ უზახით, ისაც გოჭწევდა ლაპარაკს, დავაღაჯირებდი¹¹⁸ მაგა. მეც ვეტყოდი, სწორეთ დედლაპარაკე, რა გიგიწევნია და აგზელეფ-მეთქი.

- გვეტყოდენ კი დღაღინებ კი და ამგვარი ღარჭებ გეყოლისო და ალაჰ და კი ლამაზი ღარჭები მეყოლა.

- ზორბეთათ ლაპარაკობდა და უწევდა, იმაზე.

- ჰექედები ბეჭრი არ ვიცი. არ ვიცი, რა ვქნა.

- სულ დილაზე-ნა ამდგარიყავ. დედამთილისთვინ, მამამთილისთვინ, როს მარხულობენა, ლოცვილობენ, მემრე იმისთვინ ხელი-პირი-ნა დეგებანა, ფეჩი გნა

¹¹⁶ la. თურქ. „მუნჯურად“

¹¹⁷ გააჯავრა დიობნელი

¹¹⁸ გაჯავრება, გახუმრება

ეგენტო, ახორში-ნა წასულიყავ ადრე. დედამთილისთვის ფქტილი-ნა გეგეცრა დეგედგა-
ნა, წინ-წინ რზლობა ფენა ჩეთინ იყო, ახლა ყოლად, ახლა დედამთილები რზლები
გამკდარან, რზლებიც - დედამთილები.

დაქორწინების ამბები

- (1) ადრე. მე ჩემი თაჲ სულ მალე-ნა გვთხუებდა ჩემ ანას. ხუთმეტი წლისა
გამათხუეს. მითხრეს, ერთი ადეთი გაკდეს, ჰამა-ნა გავათხუო, ხო და მეც გავხდი ადეთი,
ესენიც ჩემი შტილები არიან, ვერ ვამჯღავნეფ. ი ალწგზე-ნა გვბანო, არ დედნახოს და არ
გამათხუოს-მეთქი. ღმერთმა ჯენეთი მისცეს და ... უთქუია ქი რახან ჩემთან არ იბანებო.

- ჯოხით გამათხუეს.

- ჩტენი ხისიმი იყო.

მეზობელი: - (3) ო, ესენი ჰურ ჰამენ, ჩტენ არ მივართვით ამათ.

- რა ვქნათ, კად ვართ. თქუენ რა იჯებით?

- მეღწონეთ აქევრობა?

- იქ გადახედეთ? ვერა, ვერ გადახედეთ? წვიმდა განა?

- რა იჯებით, სხვა როგორ ხართ, ა?

- თელი რასხნეფ ისწავლით და დახვალთ, ჰმ?

- ახლა ჰევწურილისკე წადით ბარე, ზემოთ.

- ბეთი გზებია, არაბა გადავარდა, თქუენც არ გადაგდოთ საცხა.

- (1) ორი ბიჭი დეხოცნენ გენჯ-გეჯი, ტყუპი ყოფილან. თავი მამას უტირდათ, რასოჲ
დაგზარდეთ და ორთაჲ ერთ დღეზე რავად დეხოცენითო. ერთ დღეზეც დაბადულან და
ერთ დღეზეც დაჯოცილან.

- (3) ორთავე ტყუბები.

- (2) ეს აბლა თვითონ გეძქცა.

- (1) ეს გეძქცა და მე შემტეხეს ქი ამან გჰქციაო და.

- (2) მახსოვს ისტორია.

- (3) გახსოვს ისმაილ?

- (2) მახსოვს.

- (1) პაწია ცული-გდა დესხრიკა თავის ბაბოჲ.

- სად გნდა დწწიო, გადასულა ზემო, მაღლა სოფლეფში.

- ახლა (3)ამის ნენემა ჩეძარა თავდაღმა და მითხრა, ქი ეს საქმე შენი საქმეაო, რის საქმე აბო-მეთქი და ...

- (2) შენ დაგაბრალებს?

- (1) მე დამაბრალებს, ო. შენ გაქციე ადნურიო. არ იჰერენოთ რაცხა-მეთქი, ქიმში სადა რად ჯარებ ედგა-მეთქი, მეგრემ ორფეხდან ჯარ უდგას. - ადნურ, მაქ რა იჯები-მეთქი, - ხალას ჯარებია და არ გეძეცენ, უცდიო. ამჟელ და მე მატყლ ჭჩეჩევიდი ასე, წინ-წინ დავართქევიდით მატყლებ, ცხურის მატყლი ხომ იცით? იმას ჭჩეჩავ ახლა, არ არი, არ არი ადნურ. უთხარ: საცხა იქნება, ჰენგემი არ ჩაყენოთ-მეთქი. ყოვლ არ მოდდა, ან რამე გზნები ეზნეს. ასწია ამის ბაბომა ცული, დწსხრიკა. მემრე ეს ზდოს ასულა, საცხა სოფელში, სანა-იჰო, მობრუნდა, თავისი დედა-ნა მოკლას, ქი შენ გაქციეო. დედას რას უჩა, ბაჯახალა გექცა, არ მისცა, არ მდეც, ითხჟეს. რაზე არ მდეც ზორეთა, ზორით გაქცევენ ზოგი ბაბოები შტილეფსა. რა შეგვეშინდა! ახლა რა ჭქნათ?! მემრე ამის ანამა დეეჯინა ქი ამან გაქცია, შემტეხეს მე... და ამის ბაბომა უთხრა, ქი: ხომ ნაზოდ იმ საქმეს მე არ მიზამს, მე არ გემიქცევს ბაჯახალასო. ა ამას ხალას ეთქჟა, ქი: მე თაზე გეჟგონო ვინცხას ეთქჟა, ქი ამოდ ამ ალაგზე გეტყვით და იქედან გავაქციოთო. გუნერის აბრალებს მაშინ. არ ვიცით, შაშუთინი ჰყავდენ. მაშინ თელეფონი არ იყო, არაფერი. ო სიდან ხებერ იღებდით.

- ახლა შენ ახლა იშთარ გიყვარდეს, იშთარ არა, დედა-მამა რასხას გეტყვიან იგზე-ნა დასახლდე.

- (2) რატომ?

- (1) მე რა ვიცი რატომ? ბეჟრი ყანა ვისა აქ, ვისხას ბეჟრი ყანა აქ, იმა-ნა მისცეს. ამის ნენემაც მე ბაჯალა ვენაჯ მივევო, ვენაჯ ვერც გეძხარა, ალეგებ მივევო. რა ჯაჯაში ჩაგაყარე ალაგები? ვინ ჯმაროფს ალაგ?

- ცუდი, ჰო, აჰა რა არის? შენ იშთარ არ გიყვარდეს... ერთ ქალმა მელაპარაკა, ქი გამათხჟესო და კაცი იჩ არ დიმინახავსო. ჰიჩ ურუბა არ ჰქონდაო, ჭთქჟი, ქი: ერთი ყათი ურუბა მაქ ჩემთვისაო და ერთსაც მომიტანებენო და გემიხდება ორი ყათიო. ტანსაცმელი, ურუბა იცით ხომ?

- (3) ურუბა გურჯიჯა არი.

- (2) ძველი ქართული.

- (1) გამათხუესო და ორი ღარჭი ზალით მევიყვანე, არც კაც შოყყვარდა, არც მე შემეყვარდა, ისე დავბერდით, ცალკე-ცალკე ვართო. ახლა ი ქალიც რო მომკუჭდარა, ისე გული დემეწვა, საცოდავით მოკუჭდა იშეთ. ერთი დღე ვერ დედნახა ზორით მიცემული იშთა, უდუნახავი.

- არა, იტყოდენ, ქი საცხა ჳმა გამეგივიდა, ჯანიც იგზე გნა მიგივიდესო.

- (3) საცხა გეტხუე, მოკუჭდენამდე იგზე-ნა იყვეო.

- (1) ერთ თერეფ მოგაჭრდან, მძორე თერეფი-ნა გუშვირო, ჩემი დედა მეტყოდა. კარგად-ნა იყვეო, ჳმა არ-ნა ამუშვაო არც ქმართან, არც დედამთილთან, მამამთილთანო.

დიასახლისის ამბები

- (3) უფ, ეს რა დეგინი ქალი იყო თქუენ არ იცით. ადგებოდა ღამეში, დილაში ყანას მოჭრიდა, ჩაწვენდა ყანას, რა დეგინი ქალი იყო ესა.

- დეგინი, ზორლი, ზორლი.

- (2) საქმოსანი.

- (3) მოსაქმე. ფენა მოსაქმე ქალი იყო ესა. დილაზე ავდგებოდით, ქი ყოჯა ყანა ჩოჭრელია ღამეში, გათენდა ქი ყანა ჩაწოლილა, მოჭურია ბითთავათ.

- (1) ამას მეუბნევა, ქი ჩუენი ხისიმია და ნათესავი, იმდენის ეაკიდევდი, ეაკიდევდი ზრუგზე, იმაზე მაგ ხაში ჩავარდიო. ერთი კაციც მეუბნევა გუშინ ემეს: ხომ ნაზიო, იმდენ ხან, ხიზმეთე, ხიზმეთე რაზე გარგანი გიჭრდაო! ღმერთის საქმეა, რას იქ, ისაც იმ დუნდას შეგეყრება, ხიზმეთი, პური მირთმევენა, ყუელამფერი.

- (3) ღმერთის საქმეა, ვინ რად გნა გავხთეთ, არ იცი.

- (1) ახლა ბიჭმა, გოგომა-ნა მედწონონ, მისვლა აღარ უნდა, გადაწყვეტენ, შენ ჰადგილზე მიხვალ, ბეჭედ დასვამ,

- (3) აგზე ერთი ღარჭი გამოგზავნილი ჰყავს, რატომ არ დიგისახლებდან იქა?

- რაზე არ მოწონს? დასახლეთ იქა.

- (1) მესიბი არ არი, მესიბი... და ვინცხა არი, ღმერთს ვინცხა დუწერია იმისთვინ, ის იქნება. შენ თქმით, ჩემ თქმით არ არი.

- (1) არ შეიძლება ქი. ისე გვაშინებდენ, ამა თავი გამეძინა, ეს აგზე არ დადგება და გადაშპება და გადაშპება, მაკოჭონ და იყვნენ, რა ვქნა.

- ე თმა არ-ნა გამეძინა.

- რატომო და იმ დუნდა თმა თა დაგაკოჭებენ თმებზეო.

ლექსები

- (1) აქევრი ფორთოკალი რა ბრალია გაფსქვნისთვინ,

რა ბრალი ვართ შტილოჯან,

ცალკე ცალკე ყოფნისთვინ.

- მე ისე ღარჭებ ვუმღერეფ და ისე „რა ბრალი ვარს“ ღარჭეფს უმღერებენ ბაჭლები.

- აღარ მაგონდება ქი.

- (3) გაღმა სერში ქათამი,

დამჟღარა და კაკანოფს,

მე ქი შენ მეგიგონეფ,

გულში გამაკანკალეფს.

- საჰათი მევბი კლავზე,

გაველ ურის საკლავზე,

იქედამ გამოქხედე,

გამოგარჩიე კარზე.

- (1) ჩემი დედა ამბობდა, ქი ტყეფში ვეხელითო და ჩემ მამას წამოჭსხამს თხები აქედამ, ჩემი დედა ქომო სოფლიდან არი, თქუით კიო, ის წასხაო და ერთი სიმღერა ვუთხრათო. ბაბოღ ემედ კოჩხეფში დამალულა ემეში.

- ახლაც ისინიც ქი მღერობენ, ბაბოღც უმღერეფს ქი.¹¹⁹

- თაზე მიმყავს ორი ხბო

იქეთ-აქეთ მექცევა,

შენ ქი მე არ მომყვები,

შავი დღე მეგექცევა.

მეზობელი ქალების დიალოგი

¹¹⁹ თურქულად ამბობს სასიმღერო ლექსს

- (3) მუჰაჯირები ბეჭერი არიან აქედან.
- (1) აქ რაცხა ვერ გალაგებულან.
- (3) ო, ვერ გალაგებულან, სწორია.
- (1) ბურსას წედბარგენ.
- (3) მუსემა ნენედ მოკჭდა, რა ყერიბად მოკჭდა, არ შეხედეს რზლუბმა, ღარჭებმა.
- (1) რამდენი ბიჭი ყავდა არ ვიცი.
- (3) ორი ბიჭი ყავდა.
- (1) ზრუგით შეშას წიკევდა და წიკევდა.
- (3) ლურსენად ყავდაა პაწად , იმან შეხელა. აიშედ ყავდა დიდი, აიშედ, არ იცი?
- (1) არ მახსოვს, არ მახსოვს.
- (3) შენ ჩემზე დიდი ხარ, რაზე არ გახსოვს?
- (1) მე რა ვიცი.

ფესტივალის შესახებ

- (3) ბითთავ მევიკრიფვოდით და სამ დღე სამ ღამე ვიშენლიგებდით.
- (1) იმ დღეს იშთა, სამ დღე იქი გევიდოდით მარიობას დარქმევდენ, რა ვიცი რა თქმა იყო.
- (3) მარიობად ქვიოდა, თის დადლობის უკანად დღები. სამ დღე ვიშენლიგებდით, ისე თელი, ბიჭი, ბაჯალა, ქალი...
- (1) მაში ბიჭები, გოგოები ერთმანეთს გამარჩევდენ იშთა, მარა ვინ მიცემდენ საცოდავეფ?

დაოჯახების ამბები

- ამისი ნენედ გაქცევლა და, მეგრემ თავისი ანასი და დოუყენეს, ბეჭედი ოუცმევნადან და, ამბოფს მეგრემ ქი თავისი ანასი და: ბაჯალა გნა გედქცესო და, - ალა, რას ლაპარაკოფო, მე ხო ზაღლის ზუზუ არ მემიწოვნაო, ავდგე გევიქცეო.
- დედე ავათ გამხდარა, მოსვლია, აკანკალებს, მეგრემ წევდეს სხვამა მეფყანეს გოგო, ი მემრე ამის ნენეს უშუვებიჯ აქა ჩოუწყვია, ბაბოდ ქი თუ დემესხრიკა, არ მომკლასო. მოჰკლევდენ, შაჯა არ იყო.
- (3) ო, წინ-წინ ფენა ბეთრობა იყო.

- (1) წინ-წინ ე რა ღორი ბაჯლები ყოფილან.

- (3) წინ-წინ დან ღორი იყვენენ, დაჰან.

- (1) ახლა ნურთენის ელჩები მოდდენ და ეთამ ხან ვარონდოთ და ჰამან არ მიჭცეთო.

ბაბო რა გნა არონიო, ჰამან ვინმეს გოუშვიო, იმდენი ვიცინეთ.

- (3) ჩემ მულმა გათხუა ბაჯახალა, გაპორწიალა. ერთ ღამეზე ჰემ პასუხი მიცეს, ჰემ გაცვალეს, ჰემ თელი ერთპირა. არაფერი, წინდაწინ მისვლა-მოსვლა არა, თელი ერთპირად. ახლა ერთი კვირედ უკან ნიშანი ქნა მულმა, ჩემი მული. მოდდენ, ითხუეს, ეს ბაჯალა გვინდა, იშთა, ჰემ ბეჭედი აცვეს, ჰემ დედნიშნეს, სალონი დედჭირეს, თელი გაველით.

**

- (1) მე ვარ სამოსდაორი წლისა. სახელი ხომნაზი მქვია, გვარი ხოჯდეთს ეტყვიან, სოდადი დურსუნი მაქ.

- ჩუენ ორი სოფელი გვაქ, ერთიც დაბად.

- (3) ამისი კაცის ნენედ დაბიდან არი და აქ მუჰაჯირად ჩამოსულა.

- (1) იქით თა ალაგი არი, არაფერი არ მოდის, მალევე თოჟლი მჟა.

- (3) ჩემი ანური ჩელიქი, ორმოცდათხუთმეტი წლისა ვარ, ორმოცდათექვსმეტი წლისა.

- ორი თანე მყავს - ერთი ბიჭი, ერთი ბაჯალა.

- დასაჯლებული ერთი ბიჭი, ერთიც ბაჯალა. ბიჭი ფრანცას არი. ოთხი თანე თორუნი მყავს - ორი ბიჭი, ორი ბაჯალა. ერთი ბაჯალა კითხულოფს. ასე, ღენჭი ბაჯალა მყავს, ასე. უნივერსითეს კითხულოფს. წრეველ სამში შევდა, ოთხ წელწად გნა იკითხოს. ჰო, ერთიც ბიჭი მყავს დასასახლებელი, ოსდნთი წლისა არი. ისაც ემეა, მოუჰესაბეფს.¹²⁰ იქშია. იმანაც ოთხი წელწადი იკითხა უნივერსითე, იშთე, ახლა ის ისე საქმოფს. დიდი ღარჭი ფრანსას დასახლდა. ქალმა წედყვანა.

- ფოცხოჟრიდან არი, ფოცხოჟრიდან, არდაჰან ფოცხოვიდან, ჰოჟ.

- ბაჯალას ხალას შუილის ღარჭი მივე, ჰოჟ.

- (1) ემოს შუილები, მიზაშუილები, ბოდნა ხისიმეფში ბრუნავან.

---

¹²⁰ იმუშავებს

- (3) მეც ემდას შტილთან ვარ. გარე ემდას შტილები ვართ ჩტენც.
- ემდას შტილისშტილები, ჰოტ.
- ჩტენ ინეგოლიდან ვართ. ბაბოდ აქ იყო, ბაბოდს ავატყოფობაზე მიველით, ჰოტ, მეც დღევანდელ დღეს-ნა წევდე, გუშინდელ დღე-ნა წევდე.
- მივალ, ჰო, ხვალი დღე მივალ. მილეთი ევღევით, ჰო.
- (1) ოთხი შტილი მყავს, სამი ბიჭი, ერთი გოგო. შტიდი თანეს თორუნი მყავს. ერთი ჩემი ისმაილად მყავს დასაქორწინებელი, მერთმა იმაჰაც კად გოგო შეყაროს.

**

(1) ფატმა სანჯალი, 63 წლის

(2) ჰილმეთი, 65 წლის

(3) ფატმა ბაღჩი, 75 წლის

სოფელი იმნიეთი, 2014 წელი

- (1) გტრჯუჯა ისი იმერნევ, ჰო.
- იქითად იფტრეჟლი, ეს ჩტენებური იმნდეთი.
- ზტელათ ისე უთქტამან იშთა.
- სახში ჩომა ქტყავს, კარებზე ჭსაქმოფთ იშთა. სიმინდი გვაქ, ყართოფი, ლობიო.
- ჰო, ზამთრისთვინ ვინახავთ იმა.
- ახლა ჩტენ ზამთრითვინ ლობდოს ბუზლუხში ჩავდევთ, ყარტოფ მოტთხრით ყუში ჩატჰყრით, იმით ქონსერვებ ვაკეთებდით.
- შუშეფში ჩავდებდით, მტჰირებდით, ქვაფში მოტხარშევდით შუშებ. ყაფად დეფქირევდა, ზამთარში გატსხნიდით, ტშჰამდით.
- ყტელამფერ შევდნახატ: ლობიოს, ყართოფ, სიმინდ.
- ყურში, ჰო. მოტთხრით მიწას, გავაკეთეფთ, ჩატჰყრით.
- ჰემ ვინახატ, მე რა ვიცი, ბეტრი აღარ მახსოვს.
- დედტბისგან ილაპარიკებდენ ტტელათ, გედევიდოდითო, გადმევტტანდით სატმელო, აქედან წედლებდენო თქტენსა. ბათუმ ჩევიდოდითო, ილაპარიკებდენ ჩტენი

დედები. ბათუმიდან აქ ჩამოდოდნო, ილაპარაკებდა იშთა დედედ. ამა ახლა აღარ არი
ისა.

- ჩუენც ამოველით და გადმოჭხედეთ ერთი ემეში, გოზეთლამა რომ არი, ჩუენ
ჰუდუდზე და, იქ ამოვდივართ და უყურეფთ, იმა გადმოჭხედაქთ.

- ფათმა სანჯალი.

- სამოსდასამი.

- დავბერებულვარ არა?

- ჩუენში ზედანაჲ სახოცაო. წუხელი შამოჟსხამს წყალ, ამა ბანდა დაგებული აქ,
ქუემ არ ჩამოდა.

- (2) ბირდა ჩამოდა, ბირდა. ჩუენიც ჩამოდინდა.

- შენ დილაზე ნაჭამი იქნები, ადე და დაჯე!¹²¹ მე ახლა ვქამე. ახლა ჭქამეთ, ახლა.

- გო, ლამაზი არ მაცვდა, რას იჯები შენ?¹²²

- ლამაზი არ მაცვდა და იმაზე.

- ახორში ვიყავ, წყალი ვასვი პროხებ. აქ ზედან ლობიო მაქ და იმა წყალი მივე, ამისი
ირწყოდა,¹²³ ახლა მე მივე. სირით იშთა.

- დილაზე ავდგებით, რა ვიჯებით, ო?

- მე დილაზე ავდექ, რა ვიჯები, კარში გამჭელ, ქათმები გამოვყარე. ხუთი ქათამი
მყავდა, ორი თანეც ზაღლმა მომიყლარჭა, მემრე იქ ემე ვქენე, მფორები ადგენენ, ყაფალთი
გავაზირე, იშთა პური, ემედ. გაზირეს, რზღნებმა გაზირეს. მეს ჭქამე, ნახევარი სათი
გახთა პური ჭქამე, ახალათ. მემრე იშთა ზეგ ემედ გჭაქ ჩუენ, სუნეთ დუგუნი. აქ სუნეთი,
თქუნესა არ არი და აქედან იქა ბაღანები წამოდდენ, იქ სუნეთი გნა იქნეს. აქევრ ვინცხა
არდან ჩუენებური იქა და იქევრი უკუმათმა ყაბული აღარა ქნა ო და დაბრუნდენ უკან.
შარშან, შარშან, წრეჭლ არა.

- ახლა ჩუენ ისე ადეთი ისეა, სუნეთი გნდა ქნან. იქ დუგუნია ოქული კარზე, თქუნენ
რომა ჯართ იქა... და იქ მევეყრებით იქ დევნახაქთ თქუნენ თავ.

- ასე თქუნენ მოჯარშაქთ ემეთ?

¹²¹ მეზობელ ქალბატონს მიმართავს.

¹²² ვიდეოს რატომ მიღებო.

¹²³ მეზობელს უთითებს ხელს

- ამა თქუენი ემედ ყოფილა თხელი და ფენა დიდრუანი იზდებაო. ერთი ღერი ამდენ ერთი გახდებაო.

- (1) თესლი წამოგვიღევით იქიდან, რო წამოხჭალოთ.

- აჰა, ასე ერთი გრამი, ჰა.

- (2) ახლა ბითთევი კითხულოფთ თქუენ?

- ჩუენ ღარჭ იქ უნდოდა კითხვა და დევწერო იქაო.

- ედ და რა ვიცი, ერთი ღარჭი ყავს, მამამისმა ვერ შებედა. ერთრამი შორ არის, წავალ, მჭალ, ის აწყარას არიან, ერთრამი შორ არიო იფიქრეს ბეჭრი. დედფიქრეს ისტამბოლ მიქსცეთო. რად ქნეს აღარ ვიცი.

- მე რომ იქ ვიყავ, ოქული იყო მაშინ, გაზაფხულ იყო და გამოზავდენ ოქული იშთა შჭადღებან, სულ ბეჭრი ბაღანები გამოდდენ კარში, ემე ქნეს, ემე ქნეს ლამაზათ. იქევრი ოქულებიც ხასია ხომ.

- მე ბათუმში ვარე, სხვა სოფლეფში არა და...

- ლამაზია, აჰა. ერამპილა ახლა ემე ქნენ ერთრამი, ხასი გამხთარა. ჰო, წინ წამოსულა ყჭელამფერი, უკუმათი რასოდ იშთა ბეჭრ საქმოფს იქა.

- ახლა აქევრი სოფლებიც გზეზი კად არი, ხალღი მოდდან, აქაც კად არი ახლა და.

- თქუენი სახლიდან წამოდდენ თექრელ მოსავლელა იქა, ბაღანები უნდანან და, ვინ არდან არ ვიცი, ერთი სისხლი ვართო და.

- ახლა ამ სირის ფენა წვიმა არი, ხვალაც წვიმა არიო, ზეგაც წჭმა არიო. ინშალაჰ, ხვალ ასე იქნებოდეს, კად იქნება.

- ჰექედები რამე არ ვიცი, იმითა ბეჭრი ლაპარაკი რამე არ ვიცი.

- მე რას ჭსაქმოფ და არაფელი იშტა, ერთრამ დევითესაჭთ ყანებ-ჭალებ, თითო დრამი აჯალი იპოვნოსო. მე ფაზარისა ბეჭრი არ მიყვარს, არ ალი გერმელი. იქ რომ გადმოელ თქუენბურში, რამდენი ტომატისი ევდღე. აქევრი ერთრამი ემეს ჳმარობენ იშთა, წამალ ჳმარობენ, ნაჩარ ემედ და რომ შჭამ, იშთა, ჰორმონ აძლეჭს ინსან, ზარალ აძელჭს და. თქუენბურშიც არი ეხლა ამა, სოფლეფში არ ალი. მე სოფლის ევდღე ტომატისი, ფენა გერმელი იყო. იქევრი თესლი ავართჭი ისე იშთა ერთანი და ხუთი წელიწადია იმ თესლს ჭთესავ და გერმელია.

- (1) დაჭთესე ხახვი, ახლა პრასად გახდა. ხახვი მეგონა.

- (2) მე აწყარას ვიყავ ბეჭერი ხან და... ახლა ის ალაპარაკე, იმან უფრო ღორი ლაპარაკი იცის გურჯიჯა.

- მე ერთრამი თურქჩაჯი ვარ და ჩემი ბაბას სოფელი გურჯი, ანას სოფელი თურქჩა. დობან რომ არი, ახლა ხარ, ისენი თურქჩას ლაპარაკობენ, ქართული არ იცმან, იმსო იშთა.

- გჭრჯი ვართ, გურჯი.

- ბაბა-ანედ გურჯი, ანა ანედ გურჯი და იქედან ექ გეტხუებდა, ე სოფელი თურქჩა ლაპარაკოვს და.

- მე ქომო სოფლიდან ვარ, წყალგსმერ უზახიან. ამოხვალ, ჰა, იქიდან ვარ მე. აქ ემე ესენი არდან. ჰამა, ნახევარ წელი გახდა მე აქა ვარ, ნახევარ.

- (1) შენ წამოსვლიხან სიმინდის თესლი წამომილე, შენ!

- ლობო, მალე მოსასვლელი ლობო თუ გაქვან, წამომილე!

- (2) ასე რომ გატეხავ, წვერ არ უნდა ქონდეს და, ის სოფლებისაც ხასია იშთა.

- (1) ის იმფო მალე მოდის.

- ჩემი?

- თქუენი არ მოდდა?

- (3) ჩუენი კუტეე შერევლა.

- (1) კუტეე არი, მა ხაშარი მდე, ერთი თვეა გახთა, მარამა მჭადულე...

- (2) შენ მალე დათესე, ამათი, ჩუენი გუდანა იყო.

- (3) თქუენი ამოსული იყო, გასაფხევი იყო, ჩუენ მაშინ დაჭთესეთ.

- (1) ჰამა ყანეფში რო დაჭთესეთ, თქუენ, ჩუენ, ყანა ერთათ დაჭთესეთ მაშინ, იმ დლე ყართოფი ჭთესეთ, ყართოფის თავში ის დაჭთესეთ ჩუენ... და ი წითელ ლობო ჭთესავ მე, ის ლობო რომ არი.

- (2) გუშინდელ ბუქში ბითთავად გაპარცულა. ბუქში გაფუჭდა, წედქა ხასები ძირს.

- ახლა მე იქეურ თქუენებიდან მოსული უსტები არდან აქა და საქმობე, გჭლთექინათან და, იქ საქმობენ და მეც რასხები გავაკეთებდე, ზემო ყაჩი. ედ და ახლა ქენერები რომ არი ესა, ის გნა გაკეთოს ახლა უსტამა, კასმა. ახლა აგზედან-მეთქი მერდონი აველი, არ გადავარდე თავდაღმა-მეთქი, ედ და ეს ასე რასხა გავაკეთოთ-მეთქი,

ასე, მივაკრევნდომ-და ასე იშთა რაცხა ფარცხითანე, ახლა ისაც ამბოფს რო მჭაჯირიო, მჭაჯირი...

- ამა ასე შინევრულა პური ვაჭამე მე. იმათანაც დავჯე, პური ვაჭამე, ბეჭრი ემე არა, ლამაზათ. ისე ემე არ იცდან ბეჭრი, ემედ.

- (1) აქაც არდან მისანდობიც, მუსანდობიც. ზოგ მიენდობი, ზოგ ვერ მიენდობი.

- (2) არი, არი, მე ზარალი მომცა წრეველ... ესაც ისე წავა.

- (3) ახლა ტელეფონში ქი დეველაპარიკები, იგზე რამე არ მაგონდება, დავაყაფანეფ და ონან სორა, ასე გნა მეთქუა.

- (1) ყტელამფერზე არ ჭკყვებით.

- (2) ახლა ბეჭრი ისტამბოლიდან, ანყარადან, იქით-აქეთიდან, ბურსადან, ბითთევი, ზოგიც სახლებისა, შტილები, რზლნები, ბადიშები, მოსული არდან და ბითთევი თავისთვის სახში, ზორში არდან. ისენი ვერ გწყრდან, ქი წევდდენ და სხტანი ნახონ მესელა, დედნახონ... მე კარში ვერ გამოქსულვარ ბადრამზე, აგზე ერამპილა ვერ მტელ, ა. ჩემიც არდან სახში მოსაფირები მოსული, ვერ ჭქენი, ვერ მტელ.

- (3) ბადრამზე მოდდენ აქა?

- (2) ბადრამზე ბაკალა აქ იყო, მეც იქეთ-აქეთ წაველ. ბეჭრი ხალღი წინ დღე მოსული იყენენ, ისენი ორ დღელა მოდდენენ. გუშინაც თაზე აველით, გუშინაწინ აველით, ჩამტელით, გტდან წაველით, გტდან.

- (3) და რომ გნდა წახვიდე, მალე გნდა წახვიდე, გვიან გნა მოხვიდე, რო რაცხა მიხვიდე.

- (2) ისენი მოდდენენ გვიან, სათის უჩზე გზიდან. გზაში არდანო, არ დემეძინა. ართვინ ამტელით, იქ ამტელით არაფ თქტეს, დენიზში შეველითო... გადაღმით ვინცხა დახოცილან ორი თანე გენჯი.

- (1) ისენი, სევეგულაფ რომ იყო დიობან, ფოსტაჯი, ოსმანას ქალი, იმისი ძმისწულები ყოფილან.

- (2) ფატმას რაცხნები მაშინ?

- (1) ჰო, ფატმას რაცხნები, ზმისწულები.

- (2) ფატმაფ, აფშეფ რომ არი შაჭმეთში.

- (1) წუხელი და გუშინ არამი მიქნია, რომელი-და უტიროს იმის ანამა-მეთქი.

- (2) ო, დედნახე?!

- ის რომ ვიცოდი და ვიდევი და არ დიმიზინია.

- (1) ეტყოდენ ქი ერთანე ყავს, ერთი მოკჭდაო და რომელ-და უტიროს, დაჟდეს შჭაზე და უტიროს-მეთქი?!

- (2) იშთა, იმათ რო უცადეთ და გათენდა, გათენდა, ძილი არ მომივდა. მემრე ემე ვქენედ, არ დემეზინა, დილაზე არ დემეზინება...

- გვიან ავდექით. სინამ პური ვჭამეთ გახდა სწოტი, ონ ბირი გედეარა... თელეფონზე, ამოდთ, ამოდთ, ამოდთ.

- ის ღარჭი წასულიყო, ორჰანად ასულიყო. მემრე ორჰანად წამოდდა იქიდან, იმა არ ისოდა ქი ემოდ მოკჭდაო. მას უკა შევყევით იქა.

- (1) ვინ მოკჭდა?

- (2) ემედ, მუდირი და. ბაღვებით, ქალი იყო, ორჰანად.

- (3) ვერ შედრგის იმათაც.

- (2) არ იცოდენ, არა, წამოდდენ, მას უკან.

- შედრგეს, გაძენ, ჭამენ, წამოდდენ, არ იცოდნენ ხომ.

- (3) არ იცოდნენ?

- (2) არა, არა, მას უკან შევიტყუეთ ჩვენ.

- დონერი დაბრუნეს, ჭამეს, სვეს. მე რა ვიცი, სულ უკანა ხან, წამოსვლი ხან გავხედე, რომ დაბარგეს ემედ, სასმელი და ჩვენ იქიდან ავდექით, მჭელით. ჩვენ მემრე მალე წამჭელით, ისინი იჟდნენ. დუგუნიც იყო, მოღალულიც ვიყავით, ჩამჭელით იშტა, ბაღვებიც...

- (1) ჩვენ დადლაში არ გადასულხართ, არა?

- (2) გვიანა იყო, არ გადაჭსულვართ... მე ზათენ ვიპჭო-მეთქი.

- მე ემედ ვიპჭო-მეთქი, უზუმი რომ არი იქა, ემედ, თე ყურზენად და ბეჭრი ვდარეთ, ამა არ იყო ზეთ, აღარ დარჩენილა.

- თე ყურზენადს ვუზახით, დადლაში რომ არი, შავი, მაყვალსავენ. ის კჭრიფეთ, ამა აღარ იყო.

- (1) არა, არ დომინახავან.

- (2) ბაწალა ბლანტი, ბლანტი, დედნახე?

- (1) იქნურიც იყო?

- (2) იქნური და თანერი - არა.

- (3) ბაწახალა რომელი, პატარა, თუ დიდი?

- (2) იქნურისა. დიდი ზნთენ იყო, შტად.

- პატარა ღარჭი უნადრო დანი...

- ბადრამზე მომზებნა მე, რა იჯებო და მიხვდა, რო ყალაპალუდო და ჰადდე...

დწყაფანა.

- ბადრამი იყო, აქეური ბადრამი, მოსული წასული ბეური იყო. ჰო, ჩუენებური ბადრამი, რემეზანი გამოდდა...

- იქ არდან ვინსხა რემეზან იჭირვენ?

- ბათუმშიც არდანო. იქ ჯამე რომ არი ბათუმში, იქეურობაში ვდარე. დავჯექ იქ, მერე დენიზის ერთრაფში ვდარე, ფაზარი ვდარე, მაღაზიები ვდარე; ემე ვქენი, საჭმელი, პური მოგვემშაო, ჭქამოთო, მე ა მშია-მეთქი. ხოფას გამტელით, იქ ჭქამეთ. იმ დრობამდე არ მშიოდა ზნთენ. იქ ჭქამეთ, მემრე წამტელით იშთა, აქ ამტელით.

- ეს ყლაყვი იცით თქუნ?

- კაცმა მითხრა რო, ეს ჩუენიო, ყტელ ვაკეთეფთო, ამა არ ვიცით ჰამაო, ყველო...

- და ყველი რასოდ აკეთეფ მასწავლე-მეთქი და მაქინაში რო გამოწურავო, ი სობზე საცხა ზე იქნება დადგამო, ერთრამი რომ ემეზე დამჯავდებო, ტაფაში-ნა სინჯო იო, ედჭრებო და ის-ნა გაკეთო, ყტელიო.

- ილაჯი? არ ვასხამთ ჩუე ილაჯი იმაო.

- ჩუენ ჩუენებურა ვაკეთეფთ ბეურ. ამასაც ვილეფთ, ა ეზრუმ აკეთებენ, არდან, რასხა ზოგი სუფთა არ აღდან ქი, ვერ, გული არ გიჯება ქი.

- (1) კეცები დავაკრევიდით იშთა ჭად, პურ და ახლა აღარა გვაქტ ი, სობაში ვაკრატო.

- ჰო, ჭადს ვაკეთებდით, ჰამა კეცები გამკეთებელი აღარ არი, რომ...

- კეცებ, თივით მოჭტვრიდით იშთა მიწას და ემეს ვიქმოდით.

- (2) წითელი მიწა არაა და, წითელი, ა, ამსომ მიწა, წითელი, იმა მოთვრდან ადგილ-ადგილ, სერები, იმ სერეფში მოთვრდან, ლამაზი იქნება, არ-ნა დახლოს. იმა ზელვენ, ზელვენ, ზელვენ ხასათ, ლამაზი იქნება... და იმა მემრე ხასათ ემედ გაკთება, შემენთოსავენ, შემენთო სახლ აკეთებენ. ხასათ ასე გრევა, გრევა, იმა, იშთა, იცდან, აკეთებენ. მემრედ ხასათ გაკმება, მემრე გამოსწვენ იმა ცეცხში, მორჩა. ხასათ თუ გამედწვა ცეცხში, მაშინ ლამაზი პური გამოცხვება. ასე აყუდეფ და თქტენებურშიც იქნებოდა? ასე აყუდეფ, შეჰყრი ბორაქში შეშას და ჩაკრავ და მემრე იმისი გერმელა. ამა სობიში არ არი გერმელი. სობისა იმდენი გერმელი არ არი.

- ჩემ კაც იქიდამ ემედ წამედლო, ასე ემედ რომ არი, გო, პურ რომ აცხოვენ მიწაში, რაა ქვოდა? თანდირი, თანდირი.

- თქტენებურში რას უძახდან არ ვიცი. მიწაში რომ დადეფ ასე და შიგანაჲ ჭურივით არი და პურ გამაცხოფ...

- ა, თონე. ჩტენ აქ, თანდირ უძახდან იმა.

- ის მედტანა, მე არ ვიცოდი ხასათ, ი გამოწული არ იყო, იშთა, გამოწული. იმა ბეჰრი ცეცხლი დაყარ შიგან, დილათ გნთო და გასკდა. დილათ ქი გასკდა, მერე ველარ მტაფერე ო.

- ჭური ზტელათ, ო? ზტელათ ჭურები აკეთებდენ, ჩტენაც ვილებდით ჰაზირ.

- ზტელათ რომ არ იყო ამდენი ალება, შიგან ყტელამფერ ბექმეზ, ყტელამფერ ჩადებდენ შიგან იშთე შინაჰრულა.

- (1) ჯავეს ჩავდებდით.

- ხალი, ო.

- (2) ბოსტნის ლახანაჲ, ემედ, ამა თქტენებურა... ხალი ჩტენაც ხალი ქვა და დადლეფში რო ჭკრეფთ... არი ბოსტნეფში?

- (1) მაში ჩამედტანეთ და დარგევით.

- (2) ლუქსერმა ის ემედ მოთვარა იშთა თი ყურძენაჲ, რაცხა ის მოთვარა, დავრგო უნდაო, კარზე იშთა.

- (1) თური ხალი არ იქნა?

- ჩემი ოთხი თანე ჩავრგე მე და ფენა ლამაზათ ამჟყრდა იქეთ-აქედან.

- (2) მე ბეტრი ხან დაჭრჩი და ახლად ყოფად წევდე და ჩტენებურშიც მოგჩემთ ახლა ბაკლეფ.

- (1) ახლა ხოჯა გახლავს თქტენ?

- თალეზი წამსხა, იმა არუნდოს, წედყვანოს უნდა.

- ო, ერთმანეთს შახას უზამ, გედცინეფ.

- ჰო, ჰო, შახას ვუზამთ ერთმანეთ, გევიცინეფთ იშთა.

- იმას ვეტყვით იშტა, სხვა რამეს არ ვიცი.

**

(1) რესულ გუნეში, 54 წლის

(2) ფიქრი გუნეში, 64 წლის

სოფელი მანატბა, 2014 წელი

- (1) ეს სოფელი მანატბას ებნევიან საჯელი, ეს იმერჯევ სოფლებიდან ემ მაღალი სოფელა. ზამთარი ცივია, ბეტრი თოჟლი მოდის აქა. ზაფხული მოდდა მი, ეს სოფელი მორე სოფლეფ აჭარბეფს. მაღალზეა, გერმელა, ჰავა გერმელა. წყალი კიდონ ისე. რა ვიცი იშთა, სოფელში ბეტრი ხალხიც არ დგებან ზათენ.

- შჟიდი, რჟა.

- მორები თლათ ყურბეთში არდან წასული, ზაფხულში მოდდან ისენი, თჟელზე წადდან თექლე. ზამთარ აქ არ მცხოტრულობენ.

- ბურსას, ისტამბულ, ანყარა, იზმირ.

- აქ ალაგები ამ სოფლის ზედასა ზედა ვაკეს ეჟბნევიან. იმ ტყის ზირში არის სამამცხოჟლეს ებნევიან, სამამაცხოჟლე. აქაც უკნიდამაც, გადადმაც ლამაზი ალაგი არის, გადმითაფ დერები ჩანს თლათ. კარჩხალი, იქაჟრობა ჩანს.

- აქა ზტელანდულა ნადრფერობა აღარ არი. ძტელათ ბულდას დათესევედენ, სიმინდ დათესევედენ. ახლა ერთ ყანას ყართოფ დათესტენ, ასე კარ-მიდამოზე ბაღჩეზი აქტან თჟლსა, ლახანა, ხახვი, თესტენ იშთე. ზტელანდულა აღარ არი.

- რაგვარ?

- ქუყაჸს ზროხა. ამას ჰყავს მესელა, წელან მედყვანა, საზოგარზე ჰყავდა.
- ზროხა, ზროხა. ცხჸარი არ არდან აქა. ცხჸარ ვერ ნახავ აქა.
- კიდე რა გნა იყვეს, მწრტო ზროხები ჰყავან იშთე. ერთ-ორ თანეს ჯარები ჰყავან.
- აწიკვებენ რაცხამფერ იშთე. შეშას მოწიკავს, გუბრეს გაწიკავს ყანაში.
- უღელში, ჩიჸთად ასე.
- დოჸბმენ შეშას, მედტანებენ კარზე.
- ყანეფშიც ჰირდებდან, ყანეფსაც ფულულით, ყანეფსა ჳნდან. ზოგ დერეფზე

თრაქთორი არ უდგება, იმა ჰხმარობენ.

- ა, ისაც ალაფარაკეთ, ა.
- (2) გამარჯობა!
- კად ვართ იშთა, ჩობნობას ვიჯებით.
- ზროხებ ვაზჸეფთ.
- ჸიქრი გუნეში.
- (1) სამოსდაოთხი.
- ჩემიც, ჩჸე განაყარი ვართ, ემამჸილები ვებნევით.
- რესულაად მქვია, სოდადიც გუნეშია ჩემი.
- მეც ვარ, ელლი დორთი რამდენი იქნება?
- ორმოსდათი, ოთხიც დოჸმატე კიდო.
- მეც ყურბეთში ვიყავ მეც, ოსდახუთ წელწად ყურბეთში ვისაქმე, ემექლი გავხთი,

ზაფხულში მოვდივარ, წაფხულში წავდივარ მეს ბურსა.

- ინეგოლ, მეც მექთეფში ჸსაქმობდი მე, დევლეთში და.
- იშტა განაყარი ვართ ჩჸენ, ჩემი სახლი აგზე არი, ამისაც აგზე.
- (2) ემოს შჸილები ვართ.
- რად გნა ვისაქმო, ჸალეფს ჸთიბაჸთ, ჸალეფსა ჸთიბაჸთ.
- (1) მანქანაას რომელი ჳმაროფთო იმა გეკითხებათ.
- (2) ეს არი ზინჸარი... სხჸები იშთა მე რა ვიცი, ბალახი იშთა.
- (1) ჩეჩი-ჩეჩი ბალახებია და ბეჸრისიც სახელები არ იცდან.
- ა, იმას მესელა ანწლ ეტყვდან, ანწლი.

- წმარობენ, ამა აქ არ იცდან. ამა გერმელი სული აქ იმა ფენა.
- ეს ყურძენი.
- მოდდა, მი, არი და იჭმება.
- ე სხალია, ამა ვერ ჭამ ახლა.
- სერთა.
- კუახე, კუახე.
- დამწიფთება, მაშინ საჭმელი გახთება.
- წიფე, დამწიფთება, თამამ.
- ისაც ვაშლია იგზე.
- თავზე საჯ ვაბურეჭთ და... აქა თლათ ხიდამ არი. თემელიდან დედწყევ და მაღლა

ასტულამდი.

- ისენი? ისენი ჭერებ ვეტყვით იმა, ესეც ტანტრაბა, ტანტრაბის დირედ.
- ეს არის თირფანი. თირფანი და ბალახი მოჭრისთვინ.
- თქვენ წამოსულხართ, წამედეთო.
- გამჭრელი გნა იყვეს, კარგი გნა იყვეს.
- კანაფი, თოკი.
- ყვრხლული, ყვრხლულ ეტყვიან, ცხუარ გაკრეჭვენ იმითი.
- ჰო, გჭრჯულად ჩვენ ისე ვიცით და.
- ისაც ხერხია, რკინა გაჭრისთვინ.
- ყწალამფერ, იმითი ძმელათ წინდას მოქსოვდენ, შალ გაკეთებდენ, ათად გაკეთებდენ, ლოგინს, დომექ, ბალიში ჩაჰყრდან.

- (2) ლახვნი შორვას აკეთებენ, ხლის შორვას აკეთებენ, ხახვის შორვას, რა ვიცი იშთა.
- მე სად ვიცი ქი გაკეთება.
- მაქინაში გადენ იმა, ქუაფში მადულეფ, ფშნილას ამედლეფ, უკანასაც თექრელ

მადულეფ, წოვაამაშა.

- (1) ესეც გურჯი თქვენა ხართ, რასაც რომ ლაპარაკოფთ, ერთმანეთ არ იკავევს.
- ესეც გურჯი თქვენა ხართ იშთა, მე იმა გებნევი.
- ჩვენაც გურჯები ვართ, ამა ერთმანეთში არ იკავევს პასუხები, პასუხები არ ეწყობა.

- (2) ბეჭტი არ ეწყობა.

- ჰექები არ ვისით ქი, ზუელი არ გავხით ქი, ჰექები დეჭმსწავლოთ.

- (1) აქ თევზის დაჭირვა გაგონილი არ არი.

- იქ რომ გაღმა არა, გამოღმა კევი არი, ღელეფ, ახლა ორი-სამი წელიწადია დაშენეს იქა თევზები, იმა გარდა აქ თევ ვერ ნახევდი, ვერ იპოვი.

- ჰოჲ, ყუალმფერი არი.

- (2) ღორები არდან, დათვები არდან.

- ხანდებან კულებდით, ამა ახლა...

- ემეფ, ზამთარში, თოჲლში...

- (1) ესენი იმათ ემეში წუებდან, ძუა აქვან იმათა, ძუას გნაზირეფს, სამ თუე იქ დაწვება ო, ჰირ გარეთ არ გაჲა. კუალი რომ შევა იქა, კუალ მიჰყვებდან, ისე იპოვდენ იმათ. მივიდოდენ იქზე, დაჰყურებდენ, გამოდოდა ისა, ხელეფში ემე აქვან, თოფები დანი, დაკლდენ ყურშუმსა, მოკლევდენ ისე.

**

ნესიმე გუნეში, 87 წლის

სოფელი მანატბა, 2014 წელი

- არ აღდან და ვერ ამოჭსულვართ.

- დაღლას, ჰო? არაფელი არ ქვია, გადიმისავალ უზახით.

- ა, ჰაგზე ქი ახვლათ, გადიმისავალ ვეტყვი იმა ჩუე.

- საქონელი არდან ახლა, ჰოჲ, ჩუენებურლები, ორი თანე, ორი კუამლი არდან და მე ქი

მარტუად დავრჩი, ესაც ვერ წევდა. არავინ არ ჰყავდენ შინ. გეფონეთ?

- გეფონეთ? ჰადდე.

- წულებდნ და შუამენ, ჭუჭამთ, აბა რა ვიჯებით?

- ჩად შივატანოთ, ჩად დავდგა და სუით და ისე წადით, ჰო.

- დეგელაპარაკები მაშინ იშთა.

- დასხედით.

- ჩემი სახელი ნესიმედ გუნეში.

- ჩემი ბაბო იქ ჩამოდიოდა გურჯის და მაფეფ აკეთებდა, შეშის მაფები გაკეთებული აქ ჩემ ბაბოსაც, კაცსაც, მამამთილსაც, ჰოჭ.

- სოფელში გამოთხოვილი ვარ, ო. ი გაღმით ქი ეშეილი სახლია, ზედა ყაჩილი ეშეილი ქი დაკიდულია, იგზედამ აგზე გამოსული ვარ მე სოფლიდამ.

- არაბიდამ გაღმჭარდა და ჩემ შეილმა წევდოდენ და ჩემთჷინ ბაყურიტჷინ აწვენდა და ფარას კაცი, დეწვინა გნა და ვერ აწია მერქეში, ორჯერ დწვინა და უკანა ხან ვეღარ ევდა.

- ჩემი თორუნები ინეგოლ არდან, ინეგოლ. ორი თანე თორუნი მყავს იქა. ახლა თორუნები დიდი საქმეშია, პატარად ღარჭიც ისტამბულ არი, ისაც საქმეში შესული არი. ის მუ(ჰ)ენდისია, იმის შეილი, თორუნი. იმისი ბაბო აწყარას არი. იქ საქმეფს, იქ არი, მამამისი.

- ო, მაში გაღმოდოდა ი ჩემი მამამთილი და იქა, იშტა. გუგუმები ბათუმიდა მოტანილი მაქო, გუგუმები, იქაური გუგუმებიც გჭაქ ჩჷე, აპა რადა?

- ზჷელათ მე არ წავსულვარ და ისენი საქმეზდენ იშტა, მაფებ აკეთებდა ჩემი მამათილის ბაბოც. ბაბოც, ჰალა აქ გამოეთხჷე, ცოცხალი იყო და მომიკჷდა.

- ჩევდე, დავდგეთ-ყე ემედ, ჩად დავდგა, ჩად. ჩევდე.

- ბაჯალად გჷყავდა ჩჷენ ერთი ბაჯახალა და ა, იმ გაღმა იყო ჩჷენი ბაჯალა, ცხენებ წამჷელით და... ცხენებიც იქვე დიგვიკლეს, გასცვითეს და ჰო, იქ გაღმოდენ ჩჷენ თჷბიდამ, იქაური საქონელიც გაღმოდენენ ზოგი აქა, გაღმოდენ. ჩჷენ მივეციტ და იმატ ცხენები არ მოქვცენ, სამი თანე ცხენი იყო... ერთი, აგზე ქი ღარჭი გებნეოდი, იმატი ცხენი იყო. იმისი ბაბოც იყო ჩომაში, მითხრა ქი: შენ ნენედ ხარო, წადი, ვერ მარ აქაო და აქ ნუ მოდიხარო და ჩჷენ ბელქი ავართჷათ ცხენებიო. არც მოსულა და აღარც არაფერი არა, დაჰკარგეს იქიდან. ზემოთქვენ ჰალეზი ამოჰყოლა, ჩჷენ მაღლაში ამოჰყოლა, იქ თიბევდენ მილლეთი.

- ვერ ვიცი ქი, რად დაგასწავლო ახლა? თაზე ვეღარ ავდივარ ქი, დაგასწავლო.

- ჰო, ჰო, არდან. ამოებენ იქა, ქალებიც არდან, კაცებიც არდამ იმ მაღლჷეფში.

- მარტოდ ჭეცხვროფ მე, მარტოდ. მაქ რაგჭარი სხალ მისხია. გჭდან მოდის ის სხალი.

- ბათმანად.

- მჭადულეფთ ბექმეზის, მჭადულეფთ, აპა რადა?

- მჭაწოფთ, დიგისხამ და...

- დაჭმჭრით, ემეში, ქჭაფში ჩაჭყყრით, მეფხარშვის, გადმოჭსწურავთ. თეშტსაც მჭადულეფთ.

- შექერაა-მექერაა არ ჩწეფთ ბექმეზსა.

- სწორე, სწორე. იშთა ის ჩჭენი სიძეა. მექეზში ზის ისა, შაჭმეთში და იმისი ღარჭი ჩამოდა ზახან.

- წევდეე იქში, დელბერე ჩაა ადულდეზა და ჭსჭათ.

- ჩემი დეგანი მყავდა და იმან დაქსოვა. ა ესენი მო მოჭქსოვე საფდოქროში.

- აქ გჭაქ საფდოქროში.

- გაღმა დაჭქსელავ, დაჭქსელავ, სავარცხალის ა ემეში გოჭყრით, მოჭქსოჭ. თელ მჭაფერფ მე.

- ჭენა წყალი არ გჭჭონდა და მეფყვანეს ორი დლეა, ა იქიღამ გზაც ჩამეფყვანეს.

- მოხუხლულეზმა არ მოქვეცეს და ა, იმ სერ გადაღმიდან მეფყვანეთ საცოდავათ.

- ზამთარში წავდივარ, აქ ვერ ჭდგები, მარტვაა ქი ვარ, ვერ ჭდგები. ჰე და თორუნები ქი მყავდეს, დავდგები, შეშას, მეშას. შეშა გინდა, სობა ანთო, ვერ ავანთეფ.

- შჭილი მყავს ქი, არ დამაყენეფს ქი აქა, აწყარას არი ისა. თორუნიც - ისტამბულ. ემეში შივდა, რა ქტია, მუჭენდისობათ, იქ ჯდას ის, თორუნი. ე ზათი ერთი ღარჭი ჰყავს.

- მაგზე?

- აპა, მექა ჩჭენი სიზეა, იქითაა, ჰა, მეგა. ჰა, მეგა, ჩჭენი ბიბოა, ჰა, მეგა ისტამბულ არი ნენეა, იგზე ქი ჰელი მიჰყავ. ეს აქეთაა, აგზე ემოს შჭილია და აგზე, აქეთაა კაცი ქი არი და ის სიზეა, ფოლიცი იყო.¹²⁴

- ფშჭნილაა გემედნო ტაფაში.

- აქში თქჭენ გჭთხოვარი ხართ?

¹²⁴ კედელზე გაკრულ ფოტოზე გამოსახულ ადამიანებს გვაცნობს.

- გვთხოვთ გნა, გვთხოვთ.
- გვთხოვროდ არ-ნა დადგე გნდა.
- არა, არა, ჩეთინია.
- გვთხოვნით. ჩემი ემედდან თქვით, ქი ჭკჭიანი ქალი ყოფილაო.
- მოდით და თქვით ქი ასე არიო.
- იგზე პური დაშქარ, დაშქარ პურები.
- აქა ჭადიც არ და წამეჭლო.
- ისაც ქი ამათ დავაყაროთ, ო.
- ჭადიც გათფეს.
- ჭადი ამაზე დავდვათ, გათფეს და.
- აქ ბელელი მაქ, ბელელი.
- ყზელამფერ.
- ფქტილიც მაქ, ჭადიც მაქ, ბულდაც მაქ, თელი მაქ. ჭადი ფქტილიც მაქ, ბულდი ფქტილიც მაქ.
- დათესავ ყანფში, აჰა, დედნახე.
- დედნახე? რაგვარ ყოფილა...
- ხაროფშია, ამევდღეთ და წევდღეთ. ქათმებითუნ მივა იგზე და ჩუნენ იქითიდან სახლია ქი...
- რა შთილი მყავს, თქვენ არ იცით. ჩუნენზე მჭა, წემიყვანს ბაჯახალათან, გაზაფხულზე მემიყვანს.
- ჰადდე, წევდეთ, ჰადდე.
- ჭადი, ჭადი არ დედწვას იგზე.
- არა მყავს ქათამი, ჭუჭულები...
- ჭადი გერმელია, ჭადი. მაწონი არა მაქ, ზე არა მაქ, საქონელი არ მყავს.
- ყართოფი ჭამეთ, ყართოფიც. ეს ყართოფია, შორვა გავაკეთე და დილაზე.
- ემეს გოჭრევ, ფშუნილას ძალ, ფშუნილასაც გჭრევ და მე ვერ გიმირევნია გულ მწუავს ისა, ვერ მიჭამია ბეჭრი, ყართოფი.

- თავლდად არ დახჭალთ, თავლდად? არ დართო. ისე ვებნევი ქი ჩტენ რზალსაც აქ, ღარჭს აქეთ თავლდად არ მიმყვანო-მეთქი, ჩემ თორუნსა.

- ჭადი იმფო გერმელია.

- იშტა ასე მიჯება, რო ვისაქმეფ და თავდაღებული ვერ გტანია.

- აქ სერზე იგიყვანო, რამდენი დუზები გტაქ.

- თივას უდგმენ არაბაზე. მაშ თან მოთიბული იყო და ჰოჭ.

- ღარჭი მოთრეულა, ქომოთ იყო და წეთილეთსა, არაბით.

- არ სტამ შენ ჩადს?

- ა, ასე გაშავდა. ჰა, ყუმში ჩაყარეთ და ყუმში, ახალათ ამოყარე, ვერ ვჭამე, ვერა და ვერა, ბრალია-მეთქი და ამოყარე.¹²⁵

- ზათი ამოვიდოდით და არ ჩამოგტამშებდენ. ჩემ მამამთილ იქ ამოდიოდა და აკეთებდა მაფეფს... ახლა ეს იმ კაცის გაკეთებულა.

- იმგვარი კაცი მყავდა, ქი ერთ დღე არ დაღამებდა. შალეფსაც შეჰკერევედა, ურუბასაც შეჰკერევედა. მაქინა გტაქ, დაჩა მაქინა, უსაქმური გდდა იქა. იმგვარი ზალი მოდოდეს ქი...

- სამი თანე ზალი მყავს სამი, ორი თანე თორუნი და ერთიც ჩემი ღარჭიც ქი მოკტადა, იმიდამ. რაგვარი ღარჭი მყატა... - აქ არ დავდგები ანაო - მეტყოდა. ისმაღლა ჰქვიოდა. იქ მოკტადა იშტა.

- გაღმა არაბა გადმობრუნდა და ჩემი კაცი მოკტადა და ის ცოცხლობდა. ადაფაზარ, იქ წევდენ, იშტა, ინეგოლ, ქალი ჰყავდა...

- ის იგზე ქი გითხარი, ა, იმ შუაზე სახლია, ჩემ კაცის გაკეთებულა. ჯამეში ქი კითხულობენ, იმის იქითიდამ, იმისი გაკეთებულა, ჩემ კაცის.

- ჭამეთ, ჭამეთ, ნუ გეხატრებდან!

- ჩებან მაყრის, ჩებნები მაყრის. დოხტორთან წადო და არ წავდივარ.

- ა, იგზე დაგიყუყულავდი, არ დავაქცდოთ.

- წტრილ-წტრილი, წტრილი ჩობანი. ერთი აგზე საცხა მაქ. ა, ასე-და გატმება, ერთ რამ მექნება, გამიკმება. ა, აგზეც გატმება, მაფხანიეფს იშთა.

¹²⁵ კარტოფილი

- დობტურთანაც არ მიჰყავს ბეჭერი ძუსუფად. ჩემი, ჭკვდანია. ო, დობტურობა აქ და. ახლა ეს მაფხანდევს და ვერ მიმიფხანია, მეშინდა, არ გემიღორდეს-მეთქი. ახლა აგზეც ასე მიჯება.

- მეზნევიან ქი, გარეთ გამოჰყრა კარგიაო.

- არა, არა, სოფელში ვიყავ მე. სოფელში ერთი ქალი-ნა წამემეყვანა, გნდა ქი დემეპატიჟნა, გნდა მოსულიყო ინეგოლიდამ და ჩემ დეგნის არი, დაბალ სახლში არდან. არ წამომეყა ქი, ცოდვა ხარო, მოზრუნდესო და არ წამომეყა. იმითჟინ გაველი.

- ასწდეთ ყართოფი, გაფცქჟენით.

- ერთრამი ჭადი დაფქჟილია და ემეს გჟრევ, ქვიშის ძალ დავასხამ, დედედამ ერთრამი გოჟრევდი, ნაღეფსა, საქონელს ჭწჟელავთა, იმის ზედედამ ნაღები დსხი, მოზილე, თეფში ჩადევ, მოზილე კარგა, თეფში ჩადევ, გერმელი ჭადი იქნება.

- ისტამბულისკენაც წადიხართ?

- იქით არ წადიხართ?

- ბულული ასე ბუქ დემალეზენ და გზა არ იქნება და ვერ ჩამეღტანვენ.

- ჩემი დარჩა ამ ღელესი მოჟთიბელი ჭალები. ა, იქ გაღმითი ერთი ყანა გჟაქჟა, დიდი, ისაც დარჩა. არ მოდდენ თორუნები.

- პატარადს ახლა ერთი შჟილი ჰყავს, საცხა მუჰენდისებად გამოდდა, წევდა იქა. შინ აღარ მოდის ქი. დედაც იქაურია და აქ არ მოდის.

- დედაც იქაური თერეფიდამ არის, აქავრი არ არი და, აქაური-ნა იყოს ქი, აქეთ წამოდდეს ბაბოს სახლისკე.

- საქმე არ უნდანან და არ მოდდან. ძროხას არ მოსწჟელის, ახორ არ დაგჟის, არაფერი არა.

კომენტარები

(დანართისთვის)

1. ტაო

მთქმელი	ასაკი	სქესი	ადგილი	ჩაწერის წელი
საადი ჩივჩი ¹²⁶	-	მდედრობითი	ხუცეკარი	2012
მერიემ იშიკჩი	30	მდედრობითი	ხუცეკარი	2012
ფატმა ბათმაზი	42	მდედრობითი	ხევა	2012
მევლუდ დოლენჯაშვილი	47	მამრობითი	ხევა	2012
ჰავა ბათმაზი	35	მდედრობითი	დოლენჯიანთკარი	2012
საფეთი ბალჯი/ბექმეზიშვილი	67	მამრობითი	ბასლეკარი	2012
ჰავო სულიჩაი	85	მდედრობითი	წითელკარი	2011
მევლუდ ჭარაბოღლი	30	მამრობითი	წითელკარი	2011
სეჰერ სარიყაია	66	მდედრობითი	ქობა	2011
რესულ გენშთურქი	50	მამრობითი	ქობა	2011
აჰმედი	60	მამრობითი	ქობა	2011
ჰუესინ ოზთურქი	52	მამრობითი	ქობაქი	2011
ემფიე ყოლუხი	36	მდედრობითი	ბალხი	2011
ფათმა ყოლუხი	72	მდედრობითი	ბალხი	2011
მეჰმედ ყოლუხი	75	მამრობითი	ბალხი	2011
ემინე აიდიდი/ქეჩეჯი	57	მდედრობითი	ქოი	2011

¹²⁶ ქალბატონმა გვითხრა, რომ არ ახსოვს მისი ასაკი, თუმცა, დაახლოებით, 75-80 წლამდე იქნებოდა.

2. იმერხევი

მთქმელი	ასაკი	სქესი	ადგილი	ჩაწერის წელი
აიშე ქედა	63	ქალი	ქოქლიეთი	2012
ნურიე გუმუში	72	კაცი	იმნიეთი	2014
ფატმა ბალჩი ¹²⁷	75	ქალი	იმნიეთი	2014
ვესილ ჩელეგი ¹²⁸	60	კაცი	იმნიეთი	2014
ფატმა სანჯალი ¹²⁹	63	ქალი	იმნიეთი	2014
ჰილმეთი	65	ქალი	იმნიეთი	2014
ხოშნაზი დურსუნი ¹³⁰	62	ქალი	რაბათი	2014
ისმაილ დურსუნი ¹³¹	39	კაცი	რაბათი	2014
აინურ ჩელიქი	56	ქალი	რაბათი	2014
რესულ გუნეში	54	კაცი	მანატბა	2014
ფიქრი გუნეში	64	კაცი	მანატბა	2014
ნესიმე გუნეში	87	ქალი	მანატბა	2014

¹²⁷ ეს ქალბატონი ორჯერ ვნახეთ. პირველად, თანასოფლელ მამაკაცთან - ნურიე გუმუშთან ერთად და აქ თითქმის სულ თურქულად საუბრობდა. თურქული სიტყვები მომდისო - თავადაც აღნიშნავდა, თუმცა, როგორც კი სამ თანასოფლელ ქალბატონთან ერთად აღმოჩნდა და ერთმანეთთან დაიწყეს ლაპარაკი, თავისუფლად მეტყველებდა იმერხეულ დიალექტზე.

¹²⁸ ამ კაცს ბათუმელი ქალი შეურთავს ცოლად და მას შემდეგ იქ გადასულა საცხოვრებლად. თუმცა ხშირად სტუმრობს იმერხევს და მიუხედავად იმისა, რომ ლექსიკაში იყენებს ქართულ სალიტერატურო სიტყვებს, რასაც თანასოფლელებიც ხუმრობით აღნიშნავენ, იმერხეული კილო მაინც კარგად აქვს შენარჩუნებული.

¹²⁹ ეს ქალბატონი ჩაწერის პირველ წუთებზე ძირითადად თურქულად გვესაუბრებოდა, თუმცა როგორც კი მეზობელი ქალბატონები ესტუმრნენ (ერთ-ერთი გახლდათ ფატმა ბალჩი, სწორედ ის ქალი, რომელიც მხოლოდ მეზობელ ქალბატონებთან საუბრისას ამეტყველდა იმერხეულ დიალექტზე), იმერხეულად დაიწყო ლაპარაკი.

¹³⁰ ამ ქალბატონმა აღნიშნა, რომ თურქული შვილებისგან ისწავლა მოგვიანებით. მანამდე არ სცოდნია, რადგან სკოლაში არ უვლია.

¹³¹ ეს კაცი ქალბატონი ხოშნაზის შვილია, რომელსაც ხშირად უწევს თბილისში ყოფნა და მის მეტყველებასაც კარგად დაჩნევია. მიუხედავად იმისა, რომ იცის იმერხეული კილო, ძირითადად მაინც სალიტერატურო ქართულით მეტყველებს.